

**SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE MEVLÂNÂ
AİLESİNİN DEVLET BÜROKRATLARI İLE
İLİŞKİLERİ**

Ridvan ÇOLAK

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim BALIK

Haziran, 2012

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE MEVLÂNÂ AİLESİNİN
DEVLET BÜROKRATLARI İLE İLİŞKİLERİ

Hazırlayan
Ridvan ÇOLAK

Danışman
Yrd. Doç. Dr. İbrahim BALIK

AFYONKARAHİSAR 2012

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE MEVLÂNÂ AİLESİNİN DEVLET BÜROKRATLARI İLE İLİŞKİLERİ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

21/06/2012

Ridvan ÇOLAK

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

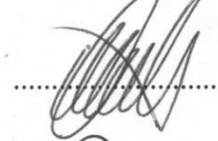
Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. İbrahim BALIK

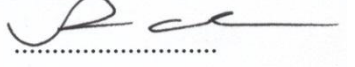
Jüri Üyeleri : Doç.Dr. Mustafa GÜLER

: Doç.Dr. Ahmet Ali GAZEL

İmza

Tarih Anabilim Dalı tezli yüksek lisans öğrencisi Ridvan ÇOLAK'ın “**Selçuklular Döneminde Mevlânâ Ailesinin Devlet Bürokratları ile İlişkileri**” başlıklı tezini değerlendirmek üzere 21.06.2012 günü saat 10:30'da Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir

Prof.Dr.Mehmet KARAKAŞ
MÜDÜR

ÖZET

SELÇUKLULAR DÖNEMİNDE MEVLÂNÂ AİLESİNİN DEVLET BÜROKRATLARI İLE İLİŞKİLERİ

Ridvan ÇOLAK

**AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Haziran 2012

Danışman: Yrd. Doç. Dr. İbrahim BALIK

Medeniyetler arasında çok önemli bir konumda bulunan Anadolu'nun Türk yurdu olması dünya tarihi açısından büyük bir önemi haizdir. Malazgirt Zaferi ile Bizans'ın savunma gücü kırılmış ve bunu takip eden yüzyılda Anadolu'ya hakim olmak için mücadeleler yapılmıştır. Miryokefalon Zaferi sonrasında Bizans'ın Türkleri Anadolu'dan atma ümitleri son bulmuştur.

XII. yüzyılda Haçlı Seferleri ile sarsılan Anadolu, XIII. yüzyılda Moğol akınları sonucu büyük bir yıkım yaşamıştır. Bununla beraber, Türklerin kurdukları yüksek medeniyet ve uyguladıkları diplomasi ile sonraki yüzyıllarda da Anadolu Türk yurdu olma vasfını sürdürmüştür. Bu süreçte halkın emin bir sığınak olarak gördüğü tasavvufi kurumlar ve bu kurumların başındaki mutasavvıflar önemli rol oynamıştır. Bu kurumlar, sivil toplum kuruluşları olup daha ziyade dinî ve sosyal hizmet ifade ediyorlardı. Bununla birlikte, bürokrasi ve halk üzerinde önemli bir etkiye sahiptilerdi.

Bu tezimizde XIII. ve XIV. yüzyıllarda Anadolu'nun siyasi ve kültürel yapısında oldukça etkin bir rol oynayan Mevlânâ ailesinin devlet bürokratları ile ilişkisi ortaya konulmakta ve tarihi süreçteki yeri tespit edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mevlevî, Mevlânâ, Selçuklu, Bürokrasi, Diyalog

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE MAWLANA'S FAMILY AND THE SELJUK STATE BUREAUCRACY DURING THE SELJUK ERA

Ridvan ÇOLAK

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF HISTORY**

June 2012

Advisor: Assistant Prof. Dr. İbrahim BALIK

Anatolia being a Turkish homeland with a prominent position among civilizations has a great importance in the world history. With the victory of Manzikert, Byzantine's defense force was broken, and in the subsequent century struggles were made to control Anatolia. After the victory of Myriokephalon Byzantine's hope to throw Turks out of Anatolia was abandoned.

Shaken by the Crusades in the XII century, in the XIII century Anatolia witnessed a great destruction as a result of the Mongolian raids. However, with Turk's high civilization and diplomacy Anatolia continued to be the Turkish residence in the following centuries. In this process Sufi organizations, which were seen as secure shelters by public, and Sufi masters leading these organizations played an important role. These institutions were non-governmental organizations reflecting more of a religious and social structure and had a powerful effect on the bureaucracy.

In this thesis, we study the relationship between Mawlana Jalal al-din Rumi's family, which played a very important role in the political and cultural structure of Anatolia in XIII and XIV centuries, and Seljuk state bureaucracy as well as its place in the historical process.

Keywords: Mawlawi, Mawlana, Seljuk, Bureaucracy, Dialogue

ÖNSÖZ

“Selçuklular Döneminde Mevlânâ Ailesinin Devlet Bürokratları ile İlişkileri” konulu çalışmanın hazırlanmasında; tez konusunun tespitinden, tezin son aşamasına kadar kıymetli tavsiye ve eleştirileri ile ışık tutan değerli hocam Yrd. Doç. Dr. İbrahim BALIK’a, ilmî formasyon kazanmamda müessir olan Doç. Dr. Mustafa GÜLER ve Doç. Dr. Gürsoy ŞAHİN başta olmak üzere Afyon Kocatepe Üniversitesi’ndeki değerli hocalarıma teşekkür ederim.

Ridvan ÇOLAK

İÇİNDEKİLER

sayfa

YEMİN METNİ	ii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASİ VE SOSYAL YAPISI

1. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASİ YAPISI	4
2. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SARAY VE MERKEZ TEŞKİLATI.....	19
3. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SOSYAL YAPISI.....	24
4. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN EKONOMİK YAPISI.....	28
5. ANADOLU'NUN KÜLTÜR YAPISI.....	32
6. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE DİNÎ VE TASAVVUFÎ ORTAM	35

İKİNCİ BÖLÜM

XIII. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK VE MEVLEVÎ LİDERLER

1. BAHÂEDDİN VELED'İN KONYA'YA GELİŞİ.....	45
2. MEVLÂNÂ'NIN HAYATI	49
3. MEVLEVÎLİĞİN BİR TARİKAT HALİNE GELMESİ.....	64
3.1 ÇELEBİ HÜSAMEDDİN DEVRİ	65
3.2 SULTAN VELED DEVRİ	66
3.3 ULU ARİF ÇELEBİ DEVRİ.....	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
MEVLÂNÂ'NIN DEVLET ANLAYIŞI VE MEVLÂNÂ AİLESİNİN DEVLET
BÜROKRATLARI İLE İLİŞKİLERİ

1. MEVLÂNÂ'NIN DEVLET ANLAYIŞI	73
2. MEVLÂNÂ'NIN BÜROKRATLARDAN BEKLENTİLERİ	76
3. MEVLÂNÂ AİLESİNİN SULTANLAR İLE İLİŞKİLERİ	78
3.1 MEVLÂNÂ AİLESİNİN ALÂEDDİN KEYKUBÂD İLE İLİŞKİLERİ ...	80
3.2 MEVLÂNÂ AİLESİNİN II. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV İLE İLİŞKİLERİ	84
3.3 MEVLÂNÂ AİLESİNİN II. İZZEDDİN KEYKÂVUS İLE İLİŞKİLERİ..	86
3.4 MEVLÂNÂ AİLESİNİN II. ALÂEDDİN KEYKUBÂD İLE İLİŞKİLERİ	93
3.5 MEVLÂNÂ AİLESİNİN IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN İLE İLİŞKİLERİ	93
3.6 MEVLÂNÂ AİLESİNİN III. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV İLE İLİŞKİLERİ	97
3.7 MEVLÂNÂ AİLESİNİN III. ALÂEDDİN KEYKUBÂD İLE İLİŞKİLERİ	99
3.8 MEVLÂNÂ AİLESİNİN II. GIYÂSEDDİN MESUD İLE İLİŞKİLERİ....	99
4. MEVLÂNÂ AİLESİNİN VEZİRLER İLE İLİŞKİLERİ.....	102
4.1 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MÜHEZZİBÜDDİN ALİ İLE İLİŞKİLERİ.....	102
4.2 MEVLÂNÂ AİLESİNİN ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFEHANÎ İLE İLİŞKİLERİ	104
4.3 MEVLÂNÂ AİLESİNİN CELÂLEDDİN KARATAY İLE İLİŞKİLERİ	107
4.4 MEVLÂNÂ AİLESİNİN KADI İZZEDDİN MUHAMMED RÂZİ İLE İLİŞKİLERİ	110
4.5 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MUİNEDDİN PERVÂNE İLE İLİŞKİLERİ....	112
4.6 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MECDEDDİN ATABEK İLE İLİŞKİLERİ.....	129
4.7 MEVLÂNÂ AİLESİNİN TÂCEDDİN MU'TEZZ İLE İLİŞKİLERİ.....	134
4.8 MEVLÂNÂ AİLESİNİN SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ İLE İLİŞKİLERİ	138

4.9	MEVLÂNÂ AİLESİNİN FAHREDDİN KAZVİNÎ İLE İLİŞKİLERİ	145
5.	MEVLÂNÂ AİLESİNİN DİĞER DEVLET BÜROKRATLARI İLE İLİŞKİLERİ	147
5.1	MEVLÂNÂ AİLESİNİN FAHREDDİN ATABEK İLE İLİŞKİLERİ.....	147
5.2	MEVLÂNÂ AİLESİNİN BEDREDDİN GEVHERTAŞ İLE İLİŞKİLERİ	148
5.3	MEVLÂNÂ AİLESİNİN EMİR SEYFEDDİN İLE İLİŞKİLERİ.....	149
5.4	MEVLÂNÂ AİLESİNİN KADI KEMÂLEDDİN KÂBİ İLE İLİŞKİLERİ	150
5.5	MEVLÂNÂ AİLESİNİN ŞEMSEDDİN YAVTAŞ İLE İLİŞKİLERİ	151
5.6	MEVLÂNÂ AİLESİNİN SADREDDİN KONEVÎ İLE İLİŞKİLERİ.....	153
5.7	MEVLÂNÂ AİLESİNİN TÂCEDDİN HÜSEYİN İLE İLİŞKİLERİ.....	157
5.8	MEVLÂNÂ AİLESİNİN MELİKÜ’S-SEVÂHİL BAHÂEDDİN İLE İLİŞKİLERİ	158
5.9	MEVLÂNÂ AİLESİNİN ŞEMSEDDİN GENCEÎ İLE İLİŞKİLERİ.....	159
5.10	MEVLÂNÂ AİLESİNİN HATİROĞLU ŞERAFEDDİN İLE İLİŞKİLERİ.....	160
5.11	MEVLÂNÂ AİLESİNİN CACAOĞLU NUREDDİN İLE İLİŞKİLERİ	162
5.12	MEVLÂNÂ AİLESİNİN CELÂLEDDİN MAHMUD İLE İLİŞKİLERİ.....	164
5.13	MEVLÂNÂ AİLESİNİN EMİNEDDİN MİKÂİL İLE İLİŞKİLERİ.....	165
5.14	MEVLÂNÂ AİLESİNİN KADI TÂCEDDİN HOYÎ İLE İLİŞKİLERİ .	168
5.15	MEVLÂNÂ AİLESİNİN KADI SIRÂCEDDİN URMAVÎ İLE İLİŞKİLERİ.....	168
5.16	MEVLÂNÂ AİLESİNİN ALÂMEDDİN KAYSER İLE İLİŞKİLERİ ..	171
5.17	MEVLÂNÂ AİLESİNİN ŞUCÂADDİN İLE İLİŞKİLERİ	173
5.18	MEVLÂNÂ AİLESİNİN FERİDUN BİN AHMED SİPEHSÂLAR İLE İLİŞKİLERİ.....	174
5.19	MEVLÂNÂ AİLESİNİN TABİB EKMELEDDİN İLE İLİŞKİLERİ ..	174
6.	MEVLÂNÂ AİLESİNİN YÖNETİCİLERİN HANIMLARI İLE İLİŞKİLERİ	176
6.1	MEVLÂNÂ AİLESİNİN GÜRCÜ HATUN İLE İLİŞKİLERİ.....	177

6.2 MEVLÂNÂ AİLESİNİN GÖMEÇ HATUN İLE İLİŞKİLERİ.....	179
6.3 MEVLÂNÂ AİLESİNİN EMİNEDDİN MİKÂİLİN HANIMI İLE İLİŞKİLERİ.....	180
7. MEVLÂNÂ AİLESİNİN AHİLER İLE İLİŞKİLERİ.....	181

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNÂ AİLESİNİN MOĞOLLAR VE ANADOLU BEYLİKLERİ İLE İLİŞKİLERİ

1. MEVLÂNÂ AİLESİNİN MOĞOLLAR İLE İLİŞKİLERİ.....	193
1.1 MOĞOL DEVLET ADAMLARININ İSLÂMİYETE KARŞI TAVIRLARI.....	193
1.2 SELÇUKLU BÜROKRATLARININ MOĞOLLAR İLE İLİŞKİSİ	206
1.3 MEVLÂNÂ'NIN MOĞOL MESELESİNE BAKIŞI.....	215
1.4 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MOĞOLLARLA İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ MİSALLER.....	225
2. MEVLÂNÂ AİLESİNİN ANADOLU BEYLİKLERİ İLE İLİŞKİLERİ ..	233
2.1 MEVLÂNÂ AİLESİNİN AYDINOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ.....	234
2.2 MEVLÂNÂ AİLESİNİN CANDAROĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ.....	235
2.3 MEVLÂNÂ AİLESİNİN EŞREFOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ.....	236
2.4 MEVLÂNÂ AİLESİNİN GERMİYANOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ ...	237
2.5 MEVLÂNÂ AİLESİNİN İNANÇOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ.....	239
2.6 MEVLÂNÂ AİLESİNİN KARAMANOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ	240
2.7 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MENTEŞEOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ	243
2.8 MEVLÂNÂ AİLESİNİN OSMANLILAR İLE İLİŞKİLERİ.....	244
SONUÇ.....	246
KAYNAKÇA	251

GİRİŞ

İlber Ortaylı XIX. Yüzyıl için “En Uzun Yüzyıl” der.¹ Belki de bu tabiri en fazla hakeden asır XIII. asırdır. XII. asırda Haçlı saldırılarına maruz kalan Türkiye bu yüzyılda Moğol İstilasası ile sarsılmış ve büyük bir varoluş mücadelesi vermiştir. Bu tehdit ve tehlikelerin yanısıra ülke içinde birlik ve beraberliğin bir türlü sağlanamaması devleti çöküşe götürmüştür. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti yıkılırken nasıl ki genç bir fidan olarak Türkiye Cumhuriyetini bırakmışsa, aynı şekilde Türkiye Selçuklu Devleti de arkasından çağlara hitap edecek Osmanlı Devletini bırakmıştır. Şüphesiz bunda Anadolu’nun fikrî altyapısı ve dengelerin belli ölçüde gözetilmesi etkili olmuştur. XIII. asır Türkiye’ye damgasını vuran şahısların incelenmesi bu yönden büyük önem arz etmektedir.

XIII. asra damgasını vuran şahıslardan biri de Mevlânâ Celâleddin Rumî’dir. O, yaşadığı çağı aşarak mesajını günümüze kadar ulaştırabilen nadir şahsiyetlerdendir.² Mesnevî’nin bir çok dünya diline çevrilmesi, şark klasikleri arasında en çok okunan ve tanınan eser olması bu konunun en önemli delildir.³ Kişilerin yetişmesinde, fikirlerinin oluşumunda yaşadığı dönemin ve çevrenin etkisi inkar edilmez. Bu yönüyle Mevlânâ’nın yaşadığı devir, bu devirdeki siyasi ve sosyal ortamın bilinmesi elzemdir.

Mevlânâ’nın eserlerini mütalaa ettiğimizde yaşadığı dönemdeki sosyal ve siyasi olaylara bigane kalmadığı,⁴ başta muhibleri olmak üzere halkın sorunlarının çözülmesi adına bürokratlarla diyalog kurduğu görülmektedir. Mevlânâ, sadece dergâh içine kapanmış bir sûfi değil, çeşitli sosyal zümrelerden insanlarla münasebetleri bulunan bir şahsiyettir. Yakın çevresinin dışında, zanaatkârlar, alimler, ahi zümreleri, yöneticiler, vezirler, sultanlar, kısaca hemen her sınıf ve mezhepten insanlarla ilişkileri olmuştur.⁵ Biz, bu çalışmamızda Türkiye Selçukluları döneminde

¹ bkz. İlber Ortaylı; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

² Ahmet Yaşar Ocak; *Ortaçağ Anadolu’sunda İslam’ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 194.

³ Mustafa Aşkar; *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (2. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 116-117.

⁴ Mikâil Bayram; *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2005, s. 77.

⁵ İsmet Kayaoğlu; “Mevlana’nın Mektupları’nın Döneminin Tarihi Açısından Bir Değerlendirilmesi”, *XII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, c. II, s. 584.

Mevlânâ ailesi ile bürokratların ilişkilerini ele aldık. Bu ilişkiden hareketle Mevlevîlerin devrin yöneticileri ile münasebetleri hakkında fikir vermeye çalıştık. Mevlânâ ailesinin, devlet bürokrasisindeki etkilerini, üst düzey devlet yönetimi ile diyalogunun gelişmesine etki eden faktörleri incelemeye çalıştık. Tüm bunlar dönemin anlaşılmasında çok önemli ipuçları verecektir.

Tezde ayrıca, Mevlevîliğin ilk çıkış yıllarında Selçuklu yönetiminin bu sosyal ve dinî oluşuma katkısı ortaya konulacaktır. Bu çerçevede Mevlevîliğin Selçuklu bürokrasisinde etkinliği ve bürokrasisinin Mevlevîliğin gelişimine etkisi tespit edilecektir. Ayrıca Selçuklu devlet bürokrasisinde etkili olan kişiler ve bunların Mevlevî liderlerle münasebetleri ele alınacaktır..

Bu minval üzere ortaya çıkan çalışmamız dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Türkiye Selçuklu Devleti'nin siyasi ve sosyal yapısı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde, Türklerin Anadolu'ya gelişinden, Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar olan süreç ele alınmıştır. Türkiye Selçuklu Devleti'nin devlet yapısı, sosyal, kültürel ve ekonomik hayatı ana hatlarıyla sunulmuştur. Bu bölüm, Mevlânâ ve ailesinin yaşadığı dönemi bilmemiz ve hitap ettiği çevreyi tanımamız açısından önem arz etmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, XIII. yüzyılda Mevlevîlik ve Mevlevî liderlerler ele alınmış, Bu bölümde, Bahâeddin Veled, Mevlânâ, Seyyid Burhaneddin, Şems-i Tebrizî, Selâhaddin Zerkubî, Çelebi Hüsameddin, Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi gibi Selçuklu dönemi Mevlevî tarihinde önemli rol oynayan şahısların hayatları ana hatlarıyla sunulmuştur. Mevlânâ'nın düşüncesinin Anadolu'yu kucaklayan bir tarikat halini almasına kadar geçen süreç incelenmiştir.

Tezimizin üçüncü bölümünde, Mevlânâ'nın devlet anlayışı ve Mevlânâ ailesinin bürokratlarla ilişkileri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bu bölümde Mevlevîlerin sultanlarla, vezirlerle, diğer devlet bürokratları ile, yöneticilerin hanımı ile ve ahilerle diyalogu kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Bölümü sunarken ana kaynaklardan faydalanarak bürokratların hayatındaki önemli olayları ve yaşadıkları devirde onlara bakış açısını sunmaya çalıştık. Böylece bürokratlarımızın tarihi süreçteki yerini ortaya koyarak Mevlevîlerle ilişkisinin öneminin daha iyi anlaşılmasına çalıştık.

Dördüncü ve son bölümde ise; Mevlânâ ailesinin Moğollar ve Anadolu Beylikleri ile ilişkileri üzerinde durulmuştur. Bu bölümde öncelikle Moğolların İslâma ve Müslümanlara karşı tavrını sunmaya çalıştık. Bunu yaparken gerek bürokratların gerese Mevlevî liderlerin Moğollara karşı izlediği siyasette etkili olan unsurların daha iyi anlaşılmasını hedefledik. Bu konu başlığımızdan sonra, Selçuklu bürokratlarının Moğollarla ilişkilerini ana hatlarıyla sunmaya gayret ettik. Bu konunun tetkiki Mevlânâ ve ailesinin siyasetini anlamamızda önemlidir. Daha sonra ise; Mevlânâ'nın Moğol meselesine bakışı ve Mevlânâ ailesinin Moğollarla ilişkilerini sunduk. Bölümümüzün son kısmında ise Mevlânâ ailesi ile Türkiye Selçuklularının inkıraz devrinde Anadolu tarihinde rol oynayan Beylikler arasındaki ilişkileri ele aldık.

Tezimizi hazırlarken imkanlar ölçüsünde Selçuklu tarihi ve Mevlevîlikle alakalı ana kaynaklar taranmış, elde edilen veriler bilimsel bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Muassır araştırmacılarımızın çalışmaları da ihmal edilmemeye çalışılmıştır. Ana kaynaklar ile telif eserleri mukayeseli bir bakış açısı ile ele alarak doğru bir değerlendirme yapmaya gayret edilmiştir.

Mevlânâ ailesinin menkıbelerini yazan eserlerde tertip ve sıra gözetilmemesi, Mevlânâ hanedanının iktidarını göstermek için yapılan tasarruflar ve yersiz abartılar, sonraki dönemde bazı tarihçilerin, hususen edebiyatçıların bu rivayetleri tenkit süzgeçinden geçirmeden okurlarına aktarmaları, ciddi anlamda bilgi kirliliğine yol açmıştır.⁶ Bunun yanısıra Mevlânâ'nın tasavvufî kimliğinden bağımsız olarak yorumlanması, eserlerinden yapılan nakillerde metnin sadece bir kısmının alınarak anafikrin bağlamından koparılması ayrı bir handikap olarak karşımıza çıkmaktadır. Tezimizi hazırlarken bu iki handikabın farkında olarak objektif bir çalışma ortaya koymaya çalıştık. Çalışmamız tarih ilmine bir katkı sağlarsa kendimizi bahtiyar hissedeceğiz.

⁶ Bediüzzaman Fûrûzanfer; *Mevlâna Celâleddin* (2. Baskı), Çev: Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1997, s. 91.; Abdülhüseyin Zerrînkûb ve Nasrullah Pürcevâdî; *Mevlâna'nın Dünyası*, Der. ve Çev: Ertuğrul Ertekin, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara 2007, s. 11.

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASİ VE SOSYAL YAPISI

1. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASİ YAPISI

Miladi XI. asırda Türklerin Oğuz veya Türkmen denilen boyunun Anadolu'yu fethiyle başlayan Türkiye tarihi, Türk ve İslâm fütühatının en görkemli devrini oluşturur.⁷

Karahanlı ve Gazneli baskıları neticesinde, 1015 yılında Çağrı Bey'in batıya doğru hareket etmesi ile Anadolu'ya keşif hareketleri başlamıştır. 1040 yılında Gaznelilere karşı kazanılan Dandanakan Savaşı sonrası Türkmenlerin Selçuklu topraklarına yoğun göçleri sonucu oluşan sorunu çözümlenmek isteyen Tuğrul Bey, Türkmenleri Anadolu'ya yönlendirmeye çalışmıştır.⁸

Bizans'ın Türkmen akınlarını durdurmaya çalışmasıyla uzun yıllar sürecek mücadeleler başlamıştır. Selçukluların 1048 yılında Pasinler Savaşı'nı kazanması,⁹ 1064 yılında Ani Kalesi'ni fethetmesi, Anadolu'daki Müslüman Türk hakimiyetini güçlendirmiştir. Abbasî Halifesi bu başarılarından dolayı Alp Arslan'a Ebu'l-Feth unvanını vermiştir.¹⁰

Anadolu'ya yapılan Türk akınlarının yoğunlaşması üzerine Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, büyük bir ordu oluşturdu. 26 Ağustos 1071 de yapılan Malazgirt Savaşı Alp Arslan komutasındaki Selçuklu ordusunun zaferi ile

⁷ Mükrimin Halil Yinanç; *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1944, s. 1. Togan, Oğuz kelimesinin göçebe hayata sadık kalmış kabileler için, Türkmen kelimesinin ise; kısmen ziraatle meşgul olan yarı yerleşik Oğuzlar için kullanıldığını belirtmektedir. bkz. A. Zeki Velidi Togan; *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş* (3. Baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. 196.

⁸ Ali Sevim; *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1993, s. 39-42.

⁹ İbrahim Balık; *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti* (2. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara 2011, s. 139-140. Bizans ve Selçuklu arasında yapılan antlaşmaya göre, Mesleme b. Abdülmelik'in İstanbul'da inşa ettirdiği caminin tamiri; görevlilerine maaş bağlanması; hutbenin Abbasî halifesi ve Tuğrul Bey adına okunması; cami mihraba eski bir Türk sembolü olan ok ve yay işaretlerinin konması dikkat çekicidir. bkz. Osman Turan; *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti* (6. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997, s. 124.

¹⁰ Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 61-62.

sonuçlandı.¹¹ Bundârî, Rum askerlerinden öldürülmeyen yahut esir edilmeyen kimsenin kalmadığını söylerek¹² zaferin büyüklüğünü anlatır.

Malazgirt zaferi Oğuz ve Türkmen boyları için Anadolu'nun içlerine kadar uzanacak fetihlerin yolunu açmıştır.¹³ Arslan Yabgu'nun torunu Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın Anadolu'ya gelmesi ile Anadolu'da lider sıkıntısı sona ermiştir.¹⁴ Süleymanşah Bizans'ın iç karışıklıklarından faydalanarak 1075 yılında İznik'i fethetmiştir.¹⁵

1080 yılına gelindiğinde, Akdeniz ve Ege Denizi ile Karadeniz sahillerine kadar ilerlenmiş, Üsküdar ve Kadıköy dahil olmak üzere Boğazın Anadolu sahiline hakim olunmuştur.¹⁶ Bu sırada tahtı ele geçiren Alexis Kommenos, pozisyonunu korumak için Selçuklular ile 1081'de Dragos Antlaşmasını yaptı. Bu antlaşma ile Süleymanşah'ın Marmara Denizi kıyılarına kadar hemen hemen bütün Anadolu'nun hakimi olduğu kabul edildi.¹⁷

Süleymanşah, batı sınırının güvence altına alınması ile güneyde Ermeniler üzerine sefere çıkarak sınırlarını Adana ve çevresine kadar genişletti.¹⁸ 1084'te

¹¹ Savaşın gelişim krokileri için ayrıca bkz. Balık; *a.g.e.*, s. 144-148.

¹² el-Bundârî; *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Uhra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)* (2. Baskı), Ter: Kıvameddin Burslan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 40.

¹³ Sergey Grigoreviç Agacarov; *Selçuklular*, Çev: Ekber N. Necef; Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2006, s. 142.

¹⁴ Balık; *a.g.e.*, s.163.; Brockelmann, Süleymanşah'ın 1072 yılında Melikşah tarafından imparatorluk içinde düzeni ve asayişini tehdit eden Türk kıtalarıyla birlikte Anadolu'ya gönderdiğini bildirir. Yinanç ve Köymen, daha ayrıntılı bir bilgi vererek, Kutalmışoğulları'nın isyan hazırlığı üzerine Bağdat halifesinin aracılığı ile tarafların antlaşmasını, Kutalmışoğulları'nın Anadolu'nun fethine memur olduklarını, fethedecekleri memleketlerin hükümdarlık menşûrunu "kollektif hâkimiyet sistemi"ne göre sultandan aldıklarını belirtmektedir. Turan ise, Kutalmışoğulları'nın Anadolu'da hakimiyetlerini kurmaları için uygun ortamın olması sebebiyle buraya geldiklerini söylemektedir. bkz. Carl Brockelmann; *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi* (2. Baskı), Çev: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 213.; M. H. Yinanç; *a.g.e.*, s. 86; Mehmet A. Köymen; *Selçuklu Devri Türk Tarihi* (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 102-103.; Osman Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye* (6. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1998, s. 53.

¹⁵ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 54-55. Yinanç, Türkiye Selçukluların ilk başkenti'nin Konya olup, 1080 yılında payitahtın İznik'e taşındığını belirtir. Turan ise Konya'nın 1068 yılında Türklerin eline geçse de Bizans tarafından geri alındığını bildirerek, bunun yanlış olduğunu belirtir. Bu arada Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye'de yer alan bilgi son derece dikkat çekicidir. Burada, Melikşah'ın bizzat Şam'a ve müteakiben İstanbul üzerine yürüyerek muhasara edip, Rumları bir milyon kırmızı dinar vermeye mecbur ettiği belirtilmekte; Konya, Aksaray ve Kayseri ve bütün memleketleri feth ile oralara Rükneddin Süleymanşah'ı melik ettiği bilgisi verilmektedir. bkz. M. H. Yinanç; *a.g.e.*, s. 108-109.; Sadruddin Ebu'l-Hasan Ali İbn Nâşir İbn Ali el-Hüseyni; *Ahbârü'd-Devleti's-Selçukiyye* (2. Baskı), Çev: Necati Lügal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 49.

¹⁶ M. H. Yinanç; *a.g.e.*, s. 108-109.

¹⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 61-63. Bu dönemde Bizans İmparatoru'nun Büyük Selçuklu İmparatorun karşı Kuzey Çin hükümdarını harekete geçirmek için başarısız bir girişim yapması dikkatimizi çekmektedir. Sevim, bu girişimin sebebi olarak Anadolu'daki Selçuklu fetihlerinin Melikşah'ın buyruğu ile yürütülmesi olduğunu söylemektedir. bkz. Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 119.

¹⁸ Balık; *a.g.e.*, s. 163.

ortaçağ Hristiyan âleminin en kutsal kentlerinden sayılan Antakya'yı fethetti.¹⁹ Süleymanşah'ın bölgede genişleme siyasetini devam ettirerek, Halep'i kuşatması üzerine Halep Emiri, Melikşah'ın kardeşi olan Suriye Emiri Tutuş'tan yardım istemiştir. Tutuş ve Süleymanşah arasında Halep önlerinde yapılan savaşta Süleymanşah ağır bir yenilgiye uğrayarak hayatını kaybetmiştir.²⁰

Türkiye Selçukluları'nın, Süleymanşah'ın ölümünden sonra Melikşah'ın ve Bizans'ın tazyikine rağmen, I. Kılıç Arslan'ın tahtı elde ettiği 1092 yılına kadar istiklalini muhafaza etmesi, devletin sağlam temeller üzerine kurulduğunu göstermektedir.²¹ I. Kılıç Arslan, Bizanslıların Marmara kıyılarındaki saldırılarına son vermek için İzmir Beyi Çaka'nın kızı ile evlenerek siyasi bir ittifak kurmuştur. Bununla birlikte Bizans'ın entrikaları sonucu Çaka Bey öldürülmüştür.²²

I. Kılıç Arslan dağılan devleti toplama aşamasında iken tarihin en kapsamlı din savaşlarından birisi olan Haçlı Seferleri başlamıştır.²³ Haçlıların İznik'e saldırması sonucu daha az zararla kurtulmak için şehir Bizans'a teslim edilmek zorunda kalmıştır. Bu sırada, Sultan Kılıç Arslan kuvvetlerini yeniden toplamak ve ittifaklar yapmak amacıyla doğuya doğru çekilmiş,²⁴ Doğu Anadolu ve Kuzey Suriye'deki bütün Türk dünyasını alarına geçirmiş, yol üstündeki kaynaklarını tahrip etmiş ve gerilla harbini sonuna kadar başarıyla uygulamıştır.²⁵ Buna rağmen, Haçlılar bu çetin mücadelede galip gelmiştir. Onların bu galibiyetinde, sayı ve mühimmatça sahip üstünlüğe olmalarının, yanında Hristiyan olan doğulu etnik gruplardan gördükleri yardımların büyük etkisi olmuştur.²⁶ I. Haçlı seferi sonunda

¹⁹ Ali Sevim; *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2002, s. 15-16.

²⁰ Osman Çetin; *Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa 2009, s. 203-205.

²¹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 77. Süleymanşah'ın ölümünden sonra Melikşah'ın, taht varisleri Kılıç Arslan ve Davut Kulan Arslan'ı yanına almasıyla birlikte Türkiye Selçuklu Devleti, 1086-1092 yılları arasında altı yıl hükümdarsız kalmıştır; bu dönemde, önce Emir Ebulkasım, daha sonra da kardeşi Ebulgazi, devlet işlerini yürütmüştür. bkz. Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 129.

²² Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 129-130.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 97. Çaka bir zamanlar esir olarak Bizans sarayında bulunmuş, burada Bizans savaş sanatını öğrenmiş ve Bizansa karşı yapılacak saldırının deniz cihetinden gelmesi gerektiğini isabetle idrak etmişti. bkz. Georg Ostrogorsky; *Bizans Devleti Tarihi* (7. Baskı), Çev: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 332. Çaka Bey'in Çanakkale civarında yaptığı faaliyetler, Kılıç Arslan'ın kendisini tehdit olarak görmesinde etkili olmalıdır. bkz. Çetin; *a.g.e.*, s. 210.

²³ Balık; *a.g.e.*, s. 165.

²⁴ Steven Runciman; *Haçlı Seferleri Tarihi* (3. Baskı), Çev: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, c. 1, s. 135-141.

²⁵ Işın Demirkent; *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Haz: Ebru Altan, Dünya Kitapları, İstanbul 2007, s. 181-183.

²⁶ Said Abdülfettah Aşur; "Arap Dünyasını Savunmada Türkler'in Rolü", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, Direktör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, İstanbul 2000, s. 338-339.

Selçuklular Marmara sahillerindeki topraklarını kaybetmiş, Anadolu'daki üstünlüğü Bizans'a kaptırmışlardır. Başkenti İznik'ten Konya'ya taşımak zorunda kalmışlardır. Halep, Antakya ve Urfa da Haçlı kontlukları kurulmuş, Kudüs Haçlıların eline geçmiştir.²⁷ Bununla birlikte I. Kılıç Arslan, giriştiği mücadelelerle Türklerin asla bu ülkeden ayrılmayacaklarını isbat etmiştir.²⁸

I. Haçlı Seferi sonrasında ülkeleri tahrip olan Bizans İmparatoru, Kılıç Arslan'la anlaşmak zorunda kalmıştır. Kılıç Arslan, batı sınırının emniyete alınmasıyla doğuya yönelmiştir.²⁹ Burada gösterdiği başarılar, Büyük Selçuklularla hakimiyet mücadelesine girmesine yol açmıştır. Mehmet Tapar'ın kumandanı Çavlı ile yaptığı savaşta, geri çekilmek isterken, Habur Irmağında boğularak vefat etmiştir (1107).³⁰ Onun şehadetinden sonra, Türkiye Selçukluları, artık Büyük Selçuklu tahtı için mücadele fikrinden vazgeçerek, Anadolu'da hükümlülikle iktifa etmişlerdir.³¹

I. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nde yaşanan üç yıllık karışıklık, Şehinşah'ın 1110'da idareyi ele almasına kadar sürdü.³² Şehinşah ile kardeşi Mesud'un taht mücadelesinde, Mesud kayınpederi Danişmendli Emir Gazi'nin yardımı ile 1116'da Konya Selçuklu tahtını ele geçirmiştir.³³ O, Emir Gazi'nin vefatına (1134) kadar Danişmendlilere bağlı bir siyaset izlemiş, Danişmendli Muhammed'in 1142'de ölümünden sonra ise Anadolu'da en güçlü hükümdar konumuna gelmiştir.³⁴ Bizans'ın entrikalarına rağmen, Danişmendlere karşı harekete geçmemiştir. Bunun üzerine, Bizans İmparatoru Manuel, Selçuklulara savaş ilan etmiştir.³⁵ Manuel, II. Haçlı Seferi'nin başlaması üzerine Sultan Mesud'un, fethettiği bazı toprakları geri vererek barış yapma teklifini, kabul etmiştir.³⁶ Selçuklu ordusu ve Danişmendliler, Alman Kralı Konrad komutasındaki Haçlı ordusunu,

²⁷ Balık; *a.g.e.*, s. 165.

²⁸ Togan; *a.g.e.*, s. 204.

²⁹ Çetin; *a.g.e.*, s. 215-216.

³⁰ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 108-109.

³¹ Togan; *a.g.e.*, s. 203.

³² Coşkun Alptekin; "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüz Büyük İslâm Tarihi*, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1988, c. 8, s. 232.

³³ Alptekin; *a.g.m.*, s. 237.

³⁴ Muharrem Kesik; *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 137.

³⁵ Kesik; *a.g.e.*, s. 75-76.

³⁶ Steven Runciman; *Haçlı Seferleri Tarihi* (2. Baskı), Çev: Fikret Işıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, c. 2, s. 219-230. Kesik, Manuel'in çekilişini ve antlaşma yapılmasının, Haçlılar'ın gelişi ile arasında ilgi kurmanın mümkün olduğunu, bununla birlikte, çekilişte esas sebebin Danişmendlilerin Selçukluların yardımına gelmesi ve dönüş yolunun tamamen kapanması tehlikesi olduğunu belirtir. Niketas'ın da Manuel'in Türklerin hüruç hareketi sonucunda imparatorun çekiliş yolunu kesmesi ve imparatorun başkente güçlkle başşehre dönmesi hakkında verdiği bilgiler, Kesik'i desteklemektedir. Kesik; *a.g.e.*, s. 74-75.

Eskişehir yakınlarında büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Farklı bir güzergahtan geçmek isteyen Fransız Kralı Saint Louis'in ordusu da uç bölgelerinde yaşayan Türkmenlerin hücumuna uğramış, geri çekilmek zorunda kalmıştır.³⁷

Sultan Mesud, bu başarılarından sonra Malatya ve Sivas Danişmendlilerini kendine tâbi hale getirdi. Daha sonra Ermenilerin üzerine gitse de hastalıklar ve doğal afetler sonucu geri dönmek zorunda kalmıştır. Konya havalisine sıkışan devleti tekrar toparlayan Sultan Mesud, 1155 yılında vefat etmiştir.³⁸

I. Mesud'un hastalığı sırasında veliahd ilan ettiği II. Kılıç Arslan, kardeşleri, Musul atabeyi Nureddin Mahmud Zengi, Danişmendli Yağıbasan ve Bizans ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Kılıç Arslan'ın siyasi rakiplerini bertaraf etmesi ve Türkmenlerin Bizans'a akınları üzerine, Bizans İmparatoru Manuel büyük bir orsu hazırlayarak harekete geçmiştir.³⁹ II. Kılıç Arslan, Manuel'i Miryokefalon geçidinde ani bir baskına uğratarak sulh yapmak zorunda bırakmıştır (1176). Böylece üstünlük tekrar Selçuklulara geçmiştir. Bizansın mücadele azmî tamamıyla kırılmıştır. Bu zaferle birlikte Anadolu'da bağımsız bir Türk Devleti'nin varlığı kesinleşmiştir.⁴⁰

Sultan Kılıç Arslan, daha sonra Danişmendliler'in üzerine yürüyerek Malatya'yı ele geçirmiştir. Bu sırada, Selahaddin Eyyubî ile ilişkiler gerilse de ulemanın araya girmesiyle savaş engellenmiştir. Bu ikili Ermenilere karşı harekete geçirilmiş ve bölgedeki Ermeni faaliyetleri durdurulmuştur.⁴¹ II. Kılıç Arslan, oldukça hareketli geçen saltanat yıllarından sonra yaşlanınca, ülkeyi eski Türk hakimiyeti telakkisine uygun olarak on bir oğlu arasında taksim etmiştir (1188).⁴²

Selâhaddin Eyyubî'nin Kudüs'ü alması (1189) üzerine III. Haçlı Seferi başlamıştır. Haçlı ordusuna karşı duramayacağını düşünen II. Kılıç Arslan, onlarla antlaşma yapmıştır.⁴³ Kılıç Arslan, bütün vaadlerine rağmen, Haçlı ordusunu taciz

³⁷ Balık; *a.g.e.*, s. 169. Runciman kılavuzların sözlerinin nadiren dinlenmesi ve psikolojik faktörler sebebiyle onların Haçlıları kasıtlı olarak yanlış yola sürüklediği konusundaki fikirlere katılmamaktadır. Bununla birlikte Haçlı ordusundan arta kalan birliklerin İznik'e dönerken yolda Rumların tecavüze uğramaları, Rumların Haçlılardan memnun olmadığını göstermektedir. bkz. Runciman; *a.g.e.*, c. 2, s. 227-228.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 184.

³⁸ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 186-192.

³⁹ Çetin; *a.g.e.*, s. 223-225.

⁴⁰ Claude Cahen; *Osmanlılardan Önce Anadolu* (2. Baskı), Çev: Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2002, s. 42-43.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 208-210.

⁴¹ Balık; *a.g.e.*, s. 172.

⁴² Alptekin; *a.g.m.*, s. 256-257.

⁴³ Çetin; *a.g.e.*, s. 229-230.

etmesi üzerine Alman ordusu Konya'yı işgal etmiştir.⁴⁴ Selçuklular bu yenilgi üzerine anlaşmayı yenileseler de Haçlı ordusu Selçuklu topraklarından çıkıncaya kadar Türkmenlerin taaruzuna maruz kalmıştır.⁴⁵ Kılıç Arslan veliahd ilan ettiği oğlu Gıyâseddinle birlikte, Melikşah'ın yönetiminde bulunan Aksaray'a yaptığı kuşatma sırasında hastalanmış ve götürüldüğü Konya'da vefat etmiştir (1192).⁴⁶

II. Kılıç Arslan'ın vefatından sonra tahta Konya'da bulunmasından dolayı avantajlı durumda bulunan Gıyâseddin Keyhüsrev geçti. Selçuklu hükümdarları arasında ticarete en çok önem veren sultanlardan biri olan I. Gıyâseddin Keyhüsrev, bir süre sonra kardeşi Tokat meliki Rükneddin Süleyman'ın baskısı ile karşılaşarak tahtı ona bırakmak zorunda kalmıştır.⁴⁷

II. Rükneddin Süleymanşah, tahta geçtikten sonra, Samsun ve limanlarındaki tüccarlara zarar veren Bizans'ın üzerine yürüyerek, onları vergi ödemek zorunda bırakmıştır. Daha sonra saltanat kavgaları sırasında Selçuklu topraklarında işgal faaliyetlerinde bulunan Ermenilerin üzerine yürüyerek onları Toroslar'ın güneyine sürmüş ve tâbiyetine almıştır.⁴⁸ Büyük Selçuklu'nun parçalanması sonrası Gürcüler'in Kars'ı ele geçirmesi üzerine, tâbi beyliklere savaş hazırlığı için haber gönderen Süleymanşah Saltukluların olumsuz cevabı üzerine 1202 yılında bu beyliğe son vermiştir.⁴⁹ Bu sırada Gürcü Kraliçesi Tamara ile aralarında geçen sert mektuplaşmalar Selçukluların Gürcülerle savaşmasına yol açmış,⁵⁰ alınan mağlubiyete rağmen Selçukluların Anadolu hakimiyetleri sarsılmamış ve toprak kaybı da yaşanmamıştır. Türkiye Selçuklularının birlik ve beraberliği için kıymetli çalışmalarda bulunan II. Rükneddin Süleymanşah, yeniden Gürcistan üzerine sefere çıktığı sırada vefat etmiştir.⁵¹

⁴⁴ Steven Runciman; *Haçlı Seferleri Tarihi* (2. Baskı), Çev: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, c. 3, s. 13.

⁴⁵ Alptekin; *a.g.m.*, s. 258. Kudüs'e doğru yola çıkan Barbarossa'nın Manavgat Çayı'nda boğulmasından sonra ordusunun dağılması sonucu İngiliz ve Fransız kralları da seferlerini iptal etmişlerdir. Böylece; bu Haçlı Seferi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. bkz. Balık; *a.g.e.*, s. 172.

⁴⁶ Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 153-154.

⁴⁷ Balık; *a.g.e.*, s. 173-174.

⁴⁸ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 248-251.

⁴⁹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 252-253.

⁵⁰ Anonim; *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Gürcüce'den Fransızca'ya Çev: Marie Felicite Brosset, Franziscadan Türkçeye Çev: Hrand D. Andreasyan, Notlar ve Yayına Haz: Erdoğan Merçil, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 406-407.

⁵¹ Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 158.

II. Rükneddin Süleymanşah'ın vefatından sonra onun hizmetinden emirler, henüz ergenlik çağına dahi erişmemiş oğlu Kılıç Arslan'ı tahta geçirmişlerdir (1204). Bundan rahatsız olan beyler, kardeşi ile yaptığı mücadeleden sonra İstanbul'a giden Gıyâseddin'i tahta geçmesi için davet ettiler. Aksaray halkının ve öteki şehirlerin Keyhüsrev'in sultanlığını kabul etmesi üzerine Konya halkı da bu durumu kabul etmek durumunda kalmıştır.⁵²

Gıyâseddin Keyhüsrev, 1205 yılında ikinci defa tahtta oturduğu zaman siyasi birliği kurulmuş, kuvvetli bir devletin hükümdarı olmuştu.⁵³ Gıyâseddin Keyhüsrev ülkeyi eski Türk geleneğine uyararak, oğullarını ülkenin muhtelif yerlerine yönetici olarak göndermiştir. Bununla birlikte geçmişteki acı tecrübelerden ders alınarak meliklere geniş yetkiler verilmemiştir.⁵⁴

Ticaret yollarının önemini gayet iyi bilen Gıyâseddin Keyhüsrev, Trabzon Rum İmparatoru Aleksios'un Samsun'u tehdit etmesi üzerine harekete geçmiş, yapılan savaş sonucu Samsun ve çevresini yeniden Selçuklu sınırlarına katarak Karadeniz ticaret yolunun güvenliğini sağlamıştır.⁵⁵ Gıyâseddin daha sonra, İskenderiyeli tüccarların, Antalya'daki Frankların eziyetlerinden şikayeti üzerine Avrupa ve Mısırdan gelen ticaret gemilerinin uğrak yeri olan bu limanı kuşatmıştır. Latin yönetiminden memnun olmayan Rumların desteği ile şehri fethetti (1207).⁵⁶ Akdeniz'de ve Karadeniz'de liman kentlerine sahip Selçuklular, bu dönemde dış ticaret hacmini genişletmişler, ekonomilerini güvence altına almışlardır.⁵⁷

Gıyâseddin Keyhüsrev, Lâdik ve Honas civarının güvenliğini sağlamak amacıyla sınırı daha batıya taşımak istiyordu. Bu sırada Haçlı isitilası sonucu Selçuklulara sığınan III. Aleksios'un Laskiris'e karşı yardım istemesi bu hedefini

⁵² Tuncer Baykara; *I. Gıyâseddin Keyhüsrev (1164-1211): Gazi-Şehit*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 27-29.; Balık; *a.g.e.*, s. 175-176.

⁵³ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 274-275.

⁵⁴ Salim Koca; *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 19-20. Gıyâseddin Keyhüsrev'den itibaren Selçuklu Devleti'nde şehzadelere artık feodal mahiyette siyasi hakimiyetin taksimi usulü görülmemiştir. bkz. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 275-276.

⁵⁵ Baykara; *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 34.; Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 161.

⁵⁶ Cahen; *a.g.e.*, s. 65-66.; Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 161-162.

⁵⁷ Vladimir Gordlevski; *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev: Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, s. 58.

gerçekleştirme fırsatı verdi. Antiokhia ile Alaşehir yakınlarında yapılan savaşta, Gıyâseddin Keyhüsrev'in şehit olması sonucu savaş kaybedilmiştir (1211).⁵⁸

I. Gıyâseddin Keyhüsrev Alaşehir Savaşı'nda şehit olunca yerine, İzzeddin Keykâvus tahta çıkmıştır.⁵⁹ O, ülkesinin iç sorunlarını hallettikten sonra Türkiye topraklarında yoğunlaşan uluslararası ticaret yollarından yararlanmaya çalışmıştır. Kıbrıs kralı Hugue ile ilişkiler kurarak bir ticaret antlaşması imzalamıştır (1214).⁶⁰ Keykâvus döneminde kuzeyde en büyük başarı Sinop'un fethidir (1214).⁶¹ İzzeddin, fetihten sonra Müslüman Türk nüfusunu, özellikle tüccarları, Sinop'a yerleşmesini teşvik etmiştir.⁶² Bu fetihle, stratejik açıdan önemli olan Kırım yolu açılmıştır.⁶³

İzzeddin Keykâvus daha sonra iç karışıklıklardan faydalanarak Antalya'yı ele geçiren Hristiyanların üzerine yürüyerek burayı fethetmiş, aldığı tedbirlerle burayı Türk-İslâm şehri haline getirmiş ve kendisine kışlık merkez yapmıştır.⁶⁴ İzzeddin Keykâvus, Halep'teki otorite boşluğundan faydalanarak, Ortadoğu'nun en zengin ticaret merkezine sahip olmak için bu şehre sefer düzenledi.⁶⁵ Keykâvus bu seferin (1218) başarısızlıkla sonuçlanması üzerine hastalandı. 1220 yılında vefat etti.⁶⁶

İzzeddin Keykâvus'un vefatından Alâeddin Keykubâd tahta geçmiştir.(1220). Onun saltanatı, Türkiye Selçukluları'nın İktisat Devri olarak tarihe geçmiştir.⁶⁷ Alâeddin Keykubâd, ticarî ilişkilere önem vermiş ve bu doğrultuda Venediklilerle anlaşma yapmıştır.⁶⁸ İlk seferini Akdenizde ticari bakımdan önemli olan Alanya'ya düzenleyen Alâeddin Keykubâd karadan ve denizden kuşatarak şehri fethetmiş, ardından da şehir uzun yıllar Selçuklu sultanlarının kışlık merkezi olmuştur.⁶⁹

⁵⁸ Baykara; *I. Gıyâseddin Keyhüsrev*, s. 40-43. III. Aleksios, Gıyâseddin Keyhüsrev'i İstanbul'a sığındığı yıllarda misafir etmiş, Haçlı istilası döneminde ise 1210'larda Selçuklulara sığınmıştır. Bu suretle iki hükümdar arasında bir dostluk kurulmuştur.

⁵⁹ Nejat Kaymaz; *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2009, s. 10.

⁶⁰ Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 164. I. İzzeddin Keykâvus ile Kıbrıs Kralı Hugues arasında mektuplar ve ahidnâmeler için ayrıca bkz. Osman Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 139-143.

⁶¹ Cahen; *a.g.e.*, s. 69-70.

⁶² Hasan Karaköse; *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlıkları* (4. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara 2009, s. 176.

⁶³ Gordlevski; *a.g.e.*, s. 55.

⁶⁴ Koca; *a.g.e.*, s. 35-38.

⁶⁵ Koca; *a.g.e.*, s. 47-48.

⁶⁶ Balık; *a.g.e.*, s. 179.; Çetin; *a.g.e.*, s. 244.

⁶⁷ Alptekin; *a.g.m.*, s. 282-283.

⁶⁸ Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 124. Alâeddin Keykubâd ile Venedikliler arasında mektuplar ve ahidnâmeler için ayrıca bkz. *a.g.e.*, s. 143-146.

⁶⁹ Alptekin; *a.g.m.*, s. 283-284.

Alâeddin Keykubâd döneminin önemli olaylarından birisi de devlet içerisinde nüfuzu artan emirlerin tasfiyesidir. Emirlerin hükümdarların tahta geçişinde etkili olacak kadar nüfuz kazanmaları güven bunalımına yol açmıştı. Emirlerin aralarında anlaşarak Keykubâdı tahtan indirip kardeşi Keyferidun'u tahta geçirme planları üzerine bu tasfiye hareketi gerçekleştirilmiştir (1223).⁷⁰

Ermenilerin Alanya civarında bölgeden geçen tüccarları zarara uğratması üzerine harekete geçen Selçuklu ordusu, Anamur'dan Silifke'ye kadar olan bölgeyi ele geçirmiştir (1225). Ermeniler yıllık vergiye bağlanmış, paralarına sultanın ismini yazmayı ve hükümdar istediği zaman asker göndermeyi kabul etmişlerdir.⁷¹

Trabzon Rum Devleti'nin Kırım kıyılarındaki önemli bir ticaret kenti olan Suğdak'a Rumları yerleştirmesi üzerine Alâeddin Keykubâd duruma müdahale etti. Kastamonu uç beyi Hüsameddin Çoban'ın kumandasında sevk edilen Selçuklu ordusu, Suğdak'ı fethetti (1227). Bu zafer, Türkiye Selçuklularının deniz aşırı bir sefer düzenleyecek bir donanma meydana getirdiğini göstermektedir.⁷²

Keykubâd daha sonra Hârizmşah ve Moğol tehlikesinin belirmesi üzerine doğuya yürümüş ve bölgedeki beylikler üzerindeki otoritesini kuvvetlendirmiştir. Bu sırada, Hârizmşah Devleti'ni yeniden ayağa kaldıran Celâleddin Mengüberti ile aralarında dostane mektuplaşmalar olmuştu. Hârizmşahların Ahlat'ı yağmalamaları üzerine dostane ilişkiler yerini savaşa bırakmıştır. Yassı Çemen Savaşı (1230) sonucunda, Selçuklular galip gelmiş ve Moğollarla Selçuklular komşu olmuştur.⁷³

Alâeddin Keykubâd, yaklaşan Moğol tehdidini hissederek, tahta ilk çıktığı yıllardan itibaren Moğolları teskin edici bir siyaset izlemiştir. Konya, Sivas, Kayseri, Erzincan, Amasya, Malatya ve sair şehirlerin kale ve surlarını inşa ve tahkim etmiş, muhtemel istilayı Anadolu hududlarında karşılamak amacıyla tedbirler almıştır. Bu sırada bölgede oluşan otorite boşluğu tehlike arz ediyordu.⁷⁴ Keykubâd'ın bu amaçla

⁷⁰ Balık; *a.g.e.*, s. 186.; Çetin; *a.g.e.*, s. 247.

⁷¹ Karaköse; *a.g.e.*, s. 176.

⁷² Sevim; *Anadolu'nun Fethi*, s. 174-175.

⁷³ Alptekin; *a.g.m.*, s. 286-291.; Balık; *a.g.e.*, s. 185. Alâeddin Keykubâd ile Celâleddin Hârizmşah arasındaki mektuplaşmalar için bkz. Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 82-101.

⁷⁴ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 331-333, 377. Alâeddin Keykubâd, otoritesini sarsacak boyuta olmadıkça komşu devletlerle ilişkilerinde gereksiz risklerden kaçınmıştır. Celâleddin Hârizmşah'a karşı izlediği siyasette bunu görmekteyiz. Eyyubîlerle ilişkileri düzeltmek adına Melik Adil'in kızı Gaziye Hatun'la evlenmesi, bu hanımından olan oğlu ile Melik Eşref'in evlilikleri bu meydana değerlendirilebilir. Bununla beraber, Alâeddin Keykubâd Moğolları teskin etmek ve bu arada gerekli hazırlıkları yapmak için her yıl Moğol Hanına kıymetli eşya ve at göndererek barışı sağlama manasında il olmayı kabul etmiş ve Moğollar'dan payza ile yarlıg almıştır.

Ahlat'ı fethetmesi Selçuklu Eyyubî ilişkilerinin gerginleşmesine yol açmıştır.⁷⁵ Anadolu'ya giren müttefik Eyyubî ordularını yenilgiye uğratan Keykubâd, nihâî sefer hazırlığı için Kayseriye gelmiştir.⁷⁶ Burada İzzeddin Kılıç Arslan'ı veliahd ilan eden Keykubâd, bir yediği av kuşundan zehirlenerek vefat etmiştir (1237).⁷⁷

Alâeddin Keykubâd'ın vefatından sonra veliahd olmamasına rağmen Saadettin Köpek ve diğer bazı devlet adamlarının oyunları ile II. Gıyâseddin Keyhüsrev Selçuklu tahtına çıktı.⁷⁸ Sultan nezdindeki itibarını artıran, Sadeddin Köpek, Hârizmlî beyleri ortadan kaldırmak için harekete geçti.⁷⁹ Bu hadise, başlangıçta ufak bir olay olsa da sonradan devletin Güneydoğu Anadolu çevresinde asayiş altüst eden bir felaket haline geldi.⁸⁰ Sümeysat Kalesi'ni fethetmesi ile nüfuzu artan Sadeddin Köpek, tahta geçmek için Selçuklu hanedan üyesinden olduğunu iddia etti. Bunun üzerine II. Gıyâseddin bir tertiple, Köpek'i öldürtmüştür.⁸¹

II. Gıyâseddin Keyhüsrev devrinin en önemli olaylarından biri Babaîler isyanıdır. Gıyâseddin Keyhüsrev yönetimine karşı oluşan ekonomik ve toplumsal rahatsızlıklar bu isyanın sebebidir. İsyân, Frank askerlerinin yardımıyla güçlükle bastırılabilmiştir.⁸² Babaî isyanı, Türkiye Selçuklularının zayıflığının da anlaşılmasını sağlamıştır. Moğollar 1241 yılında Baycu liderliğindeki orduyla

bkz. Emine Uyumaz; *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2003, s. 71-73, 102. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 385-387.

⁷⁵ Uyumaz; *a.g.e.*, s. 73-75. Alâeddin Keykubâd bölgedeki Hârizm beylerini hizmete alarak bölgedeki karışıklığa son vermek ve onlardan faydalanma yoluna gitmiştir. Kaymaz; *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev*, s. 26-27.

⁷⁶ Kaymaz; *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev*, s. 21-22.

⁷⁷ Balık; *a.g.e.*, s. 187. Alâeddin Keykubâd'ın Moğol ve Hârizmşah tehlikesine karşı aldığı tedbirler, Eyyubîlerle akrabalık bağı kuması, Eyyubî prensesinden olan oğullarından birini Anadolu sultanlığına diğerini Suriye hükümdarlığına namzet göstermesi tasavvurlarının büyüklüğünü göstermektedir. Bu büyük Sultan'ın vefatı ile bu tasavvurlar akim kalmıştır. Keykubâd'ın yerli ümera ile Hârizmlî yabancı beyler arasındaki çekişmeler sonucunda, Hârizmlî beylerin nüfuzunun tahta küçük hükümdarın geçmesi ile artması üzerine yerli beylerin suikastı sonucunda öldürüldüğü de iddia edilmektedir. Kaymaz; *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev*, s. 27-31.

⁷⁸ Balık; *a.g.e.*, s. 188.

⁷⁹ Mehmet Ersan; *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, Ankara 2010, s. 56.

⁸⁰ Mustafa Akdağ; *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi I (1243-1453)*, Cem Yayınevi, İstanbul 1995, s. 57.

⁸¹ Kaymaz; *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev*, s. 49-55. Turan, İbn Bîbî'nin, Sadeddin Köpek'in halka iyi davrandığını, adaleti gözettiğini, ikta sahiplerinin çiftçilerden bir kuş kanadı fazla bir şey bile alamadığını ve çok cömert olduğunu belirtmesine rağmen, onun hakkında "Allah affetsin" dahi diyemediğine dikkat çekmektedir.. bkz. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 413.

⁸² Ahmet Yaşar Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar* (9. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2007, s. 264. Malya ovasındaki bu savaşta Türkmenlerin büyük kısmı kadınlar ve çocuklar hariç olmak üzere kılıçtan geçirilmiştir. Öldürülenlerin arasında Elvan Çelebinin, dedesinin felaketine sebep olduğu için kızdığı, isyanın bütün sorumluluğunu üstüne yüklediği, diğer taraftan savaşta kahramanlığını övdüğü Baba İshak da bulunuyordu. Elvan Çelebi'ye göre miktarı altı yüzü bulan esirler ise Celâleddin Karatay'ın araya girmesiyle affa nail olmuştur. bkz. Elvan Çelebi; *Menâkıbu'l-Kudsîyye Fi Menâsibi'l-Ünsîyye: Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkâbevi Tarihi*, Haz: İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 47-55, 86-87.; Ahmet Yaşar Ocak; *Babaîler İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü* (2. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 135-136.

Tebriz-Anadolu transit ticaret yolu üzerindeki Erzurum'u ele geçirmiştir.⁸³ Bunun üzerine Gıyâseddin Keyhüsrev, 1243 yılında ordusuyla ile Sivas'a hareket etmiştir. Basiretsiz komutanların tavrı ve Selçuklu ordusunun savaş alanını terketmesi sebepleriyle Köseadağ Savaşı kaybedilmiştir.⁸⁴ Baycu Noyan, bunun akabinde Sivas'ı yağmalamış, sonra da Ahilerin direnişi örgütlediği Kayseri'de büyük bir katliam yaparak şehri harabeye çevirmiştir.⁸⁵ Baycu Noyan, katliamlarına kışı geçirmek için gittiği Azerbaycan yolunda da devam etmiş ve Erzincan'da katliam yapmıştır.⁸⁶

Selçuklu Devleti, uğradığı büyük kayıplara rağmen, Moğollarla kurulan sulh statüsü ve alınan tedbirler sayesinde biraz toparlanmak imkanını buldu. Kilikya Ermeni Krallığı'na karşı yapılan bir kuşatma devam ederken II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölüm haberi gelmiştir. Dönemin kaynakların tetkik edildiğinde, Gıyâseddin Keyhüsrev'in 1246 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır.⁸⁷

II. Gıyâseddin Keyhüsrev öldüğünde üç oğlu arasında Gürcü Hatun'dan doğan Alâeddin Keykubâd veliahd olmasına rağmen, devlet adamları eski geleneğe uyarak İzzeddin Keykâvus'u tahta çıkarmışlardır.⁸⁸

Sultan II. İzzeddin, Güyük Han'ın (1246-1249) tahta geçmesi münasebetiyle Moğolistan'a davet edilince,⁸⁹ devlet erkânı devletin önemli bir süreçten geçmesi sebebiyle, onun yerine Rükneddin Kılıç Arslan'ı göndermeyi uygun gördü. Rükneddin Kılıç Arslan bu ziyaret sırasında Güyük Han tarafından sultan ilan edildi. Bunun sonucunda devlet adamları arasında ihtilaflar başladı. Celâleddin Karatay devreye girerek üç kardeş arasında ortak hükümdarlık olmasını, hutbede üçünün de isminin okunmasını, paralarda büyüklük sırasına göre üçünün de isminin bulunmasını teklif etti. Kendisi de üç kardeşe, atabey oldu.⁹⁰

⁸³ Çetin; *a.g.e.*, s. 263.

⁸⁴ Balık; *a.g.e.*, s. 190-191. Alâeddin Keykubâd'ın müstahkem sur ve kalelerle çevirdiği şehirlerde Moğolları yıpratıp perişan etmek imkânı varken; dağılan ordunun bu şehirlerde savunma tedbirleri almaması devletin çöküşünü hızlandırmıştır. bkz. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 439.

⁸⁵ Balık; *a.g.e.*, s. 191.; Çetin; *a.g.e.*, s. 265-266.

⁸⁶ Çetin; *a.g.e.*, s. 266.

⁸⁷ Kaymaz; *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev*, s. 105-107.; Refet Yinanç; "Mevlâna'nın Şahitlik Ettiği Selçuklu Sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev Vakfıyesi", *Mevlâna (Yirmi Altı Bilim Adamının Mevlâna Üzerine Araştırmaları)*, Haz: Feyzi Halıcı, Ülkü Basımevi, Konya 1983, s. 69.

⁸⁸ Çetin; *a.g.e.*, s. 267-268. II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Gürcistan Kraliçesi Rosudan'ın Gürcü Hatun namı verilen prenses Tamara'ya tutkulu bir şekilde bağlamıştı. Tamara daha sonradan İslâmiyeti kabul etmiştir. Ebu'l-Ferec paralara Gürcü Hatun'un resmini bastırmak istediğini fakat ekabirin bunu caiz görmemesi üzerine paralarda Hatun'u güneş ile temsil edildiğini bildirir. Kaymaz; *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev*, s. 74-75.

⁸⁹ Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 153.

⁹⁰ Balık; *a.g.e.*, s. 193.

II. İzzeddin Keykâvus, Mengü Han döneminde de ısrarla huzura davet edilmiştir. Han'ın huzuruna varmak için Kayseri'den Sivas'a geldiğinde Celâleddin Karatay'ın ölüm haberi gelmiştir. Bunun üzerine İzzeddin'in yerine küçük kardeşi Alâeddin Keykubâd'ın gönderilmesi kararı almıştır.⁹¹ Keykubâd bu yolculuk sırasında Erzurum'a geldiği sırada vefat etmiştir.⁹² II. Alâeddin Keykubâd'ın ölümünden sonra bazı devlet adamları Rükneddin Kılıç Arslan'ı Kayseri'ye kaçırarak sultan ilan ettiler. İki kardeş arasındaki taht mücadelesinde galip gelen İzzeddin, kardeşini tutuklatarak tek başına tahta oturdu.⁹³

Bu sırada, Mengü Han, İran ve batı ülkelerinin idaresini kardeşi Hülagu'ya vermişti. Bu sebeple bölgeden ayrılmak zorunda kalan Baycu Noyan, Anadolu'da kışlak istemişti. Bu isteğin reddedilmesi üzerine Sultan Hanı civarında yapılan savaşı Baycu Noyan kazanmıştır (1256). IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Baycu'nun muvafakatı ile Selçuklu sultanı olmuştur(1257). Baycu'nun Hülagu ile Bağdat seferine çıkması üzerine, İzzeddin, İznik İmparatoru Laskiris'den sağladığı destekle tahta oturmuştur.⁹⁴ İzzeddin'i Hülagu'ya şikayet eden Rükneddin'in, saltanat yarlığı elde etmesiyle devlet fiilen ikiye ayrılmıştır. Daha sonra Mengü Han'ın verdiği karar gereğince Kızılırmak sınır olmak üzere ülkenin batısının yönetimi II. İzzeddin Keykâvus'a, doğuda kalan yerleri ise IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a bırakılmıştır.⁹⁵

Hülagu'nun vezir olarak tayin ettiği Şemseddin Mahmud Tuğraî'nin ölümü üzerine İzzeddin, Fahreddin Ali'yi; Rükneddin ise, Muineddin Pervâne'yi vezir olarak tayin etmiştir. Pervâne, Anadolu'ya vergileri tahsil için gelen elçileri, İzzeddin Keykâvus'un Uç Türkmenleriyle birlikte isyan hazırlığında olduğuna ve İlhanlılara karşı Memlûklerle ittifak kurduğuna ikna etmesi üzerine, İlhanlılar, II. İzzeddin Keykâvus'a karşı tavır aldılar. II. İzzeddin Keykâvus, saltanatını korumak için Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı yerleri Baybars'a teklif ederek yardımını istemişse de;⁹⁶ hadiselerin hızlı seyri bu ittifakı engellemiş, İzzeddin Keykâvus bunun üzerine

⁹¹ Ersan; *a.g.e.*, s. 78-80.

⁹² Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 473-474.

⁹³ Balık; *a.g.e.*, s. 194.

⁹⁴ Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 155-156.

⁹⁵ Çetin; *a.g.e.*, s. 269-270. Direnişi kırmak için Moğollar, devleti bölmüş ve egemenler arasında düşmanlık tohumları ekmişlerdir. Rekabet doğuran ikili yönetim, onlara başarı sağlıyordu. örneğin, Gürcistanda on yılı aşkın süre ortak yönetimde bulunan iki kraliçeyi biden onaylamışlardır. bkz. Gordlevski; *a.g.e.*, s. 66,70.

⁹⁶ Ersan; *a.g.e.*, s. 86-88. Fahreddin Ali'nin hareketinde siyasi ihtirastan ziyade, Moğollara mukavemetin mümkün olmadığı ve parçalanmış devletin birleşmesi düşüncesi etkili olmuş olmalıdır. bkz. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 495

Bizans'a sığınmıştır.⁹⁷ İzzeddin Keykâvus, daha sonra Altın Ordu hükümdarı Berke Han'ın kendisine ikta olarak verdiği Suğdak'ta hayatını tamamlamıştır (1279).⁹⁸

IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde, Moğollara dayanarak iktidarını kuvvetlendiren Muineddin Pervâne, ülkede genel olarak asayişini temin etmiştir.⁹⁹ Sinop'u Abaka Han'ın izni doğrultusunda fethederek şehrin kendisine temlikini istemiştir. Bu olaylar Sultanla arasının bozulmasına yol açmıştır. Gelişen olaylar neticesinde Rükneddin Kılıç Arslan öldürülmüştür (1266).¹⁰⁰

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra oğlu III. Gıyâseddin Keyhüsrev sultan oldu. Gıyâseddin henüz küçük olduğu için de yönetim tamamıyla Pervâne'nin eline geçmiş oldu.¹⁰¹

Hatiroğlu isyanı dönemin önemli olaylarından. Moğol zulmünden bıkmış insanlardan, hususen uçlarda yaşayan Türklerden destek alarak başlatılan isyan, Selçuklu ümerasının Moğollara haber vermesiyle kanlı bir biçimde bastırılmıştır.¹⁰² Bu dönemde, Pervâne Moğollarla ilişkilerini devam ettirirken bir taraftan da Memlûk hükümdarı Baybars'a el altından haber göndererek Anadolu'ya davet etmiştir.¹⁰³ Baybars, ordularıyla Anadolu'ya gelmiş, Elbistan ovasında yapılan savaşta, İlhanlı birliklerini mağlup etmiştir.¹⁰⁴ Abaka, intikam almak için bu bölgedeki şehirleri yağmalamış, içlerinde alimlerin ve devlet adamlarının da olduğu yüzbinleri bulan savunmasız halkı katletmiştir.¹⁰⁵ Pervâne ve bazı yakın adamlarını öldürtmüştür. Pervâne'nin öldürülmesi, büyük bir buhrana sebep olmuştur.¹⁰⁶ Baybars'ın zaferi, Moğolların Anadolu'daki prestijine büyük darbe vurmuştur.¹⁰⁷

Moğol karşıtı politika takip eden Karamanoğlu Mehmed Bey, Türkmenlerle beraber Konya'yı ele geçirmiştir. Selçuklu hanedanına mensup olduğunu iddia ettiği Alâeddin Siyavuş'u Selçuklu tahtına oturtmuştur.¹⁰⁸ Abaka'nın Karamanlıları

⁹⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 497.

⁹⁸ Alptekin; *a.g.m.*, s. 322.

⁹⁹ Alptekin; *a.g.m.*, s. 324-325.

¹⁰⁰ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 529-531.

¹⁰¹ Çetin; *a.g.e.*, s. 271.

¹⁰² Ersan; *a.g.e.*, s. 107-110.

¹⁰³ Balık; *a.g.e.*, s. 196.

¹⁰⁴ Alptekin; *a.g.m.*, s. 332-333.

¹⁰⁵ Çetin; *a.g.e.*, s. 274.

¹⁰⁶ Alptekin; *a.g.m.*, s. 334-335.

¹⁰⁷ Akdağ; *a.g.e.*, s. 64.

¹⁰⁸ Balık; *a.g.e.*, s. 197. Selçuklu tarihçileri Siyavuş'u tahkir etmek için eşkıya, serseri ve dilenci manasına gelen Cimri sıfatı ile anmışlardır. İbn Bîbî'nin, Gıyâseddin Siyavuş; Müneccimbaşı'nın ise, Rükneddin Siyavuş olarak

cezalandırmak görevini verdiği Kongurtay ve Sâhib Ata Fahreddin'in yanlarında III. Gıyâseddin Keyhüsrev olduğu halde Konya'ya doğru ilerlemesi üzerine, Mehmed Bey ve Siyavuş Ermenek tarafına doğru çekildi. Daha sonra Mehmed ve kardeşleri öldürüldü. Siyavuş ise Germiyanlılar tarafından yakalanıp Sultan'a teslim edilmiş, bilâhare öldürülmüştür. III. Gıyâseddin Keyhüsrev daha sonra II. Mesud ile girdiği taht mücadelesine girişmiştir. İlhanlı tahtındaki değişiklik üzerine desteğini kaybetmiştir. III. Gıyâseddin Keyhüsrev, Argun'un emri ile öldürülmüştür (1284).¹⁰⁹

Sultan Mesud'un tahta çıkmasıyla, Selçuklu ülkesinde umutlar tazelenmiştir. Bununla birlikte Sultan, fiiliyatta bir varlık gösterememiştir. 1285'te Argun Han kardeşi Geyhatu'yu yirmibin kişilik kuvvetle Türkmenlere karşı Anadolu'ya göndermiştir. Bu ordunun masrafını Sâhib Ata Fahreddin kendi hazinesinden karşılamak zorunda kalmıştır.¹¹⁰ Moğollar, Sâhib Ata'nın yerine Fahreddin Kazvinî göndermiştir. Onun koyduğu ağır vergiler sonucu, Anadolu'da zulüm ve soygun devri yaşanmıştır. Kazvinî daha sonra Argun'a şikayet edilmiş ve öldürülmüştür.¹¹¹

1295 yılında Mahmud Gazan Han İlhanlı tahtını ele geçirmiştir. Bu devrede Anadolu'ya tayin edilen Moğol noyanların isyanları ile Anadolu'da sosyal ve iktisadi hayat bozulmuştur. Gazan Han, II. Mesud'u azledilerek Hamedana sürmüştür.¹¹² Veziri Sadreddin Halidî'nin önerisi üzerine 1298'de Sultan II. Mesud'un kardeşinin oğlu olan Alâeddin Keykubâd bin Ferâmurz b. Keykâvus'u Türkiye Selçuklu sultanı olarak tayin edilmiştir.¹¹³ Bu dönemde Anadolu dört mali bölgeye ayrılmıştır. Bölgelerin başına tayin edilen görevliler halkı tamamen sömürmüş, hatta gelecek yılların vergilerini alacak kadar ileri gitmişlerdir.¹¹⁴

III. Alâeddin Keykubâd döneminde, Baycu'nun torunu Sülemiş, Emir-i Leşker-i Rum olarak tayin edilmediği için, bazı Türkmen gruplarından ve Memlûk sultanı Lâçin'den destek alarak Gazan Han'a karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanma sırasında tarafsız kalıp Gazan Han ile görüşmeye giden III. Alâeddin'in bu davranışı,

adlandırdığı, Cimri'nin bastırıldığı sikkedlerden ismi ve künyesinin Ebu'l-Feth Alâeddin Siyavuş olduğunu anlaşılmaktadır. bkz. Alptekin; *a.g.m.*, s. 339.; İbrahim Hakkı Konyalı; *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Burak Matbaası, Ankara 1997, s. 217-218.

¹⁰⁹ Çetin; *a.g.e.*, s. 275-279.

¹¹⁰ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 585-587.

¹¹¹ Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 164.

¹¹² Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 165.

¹¹³ Ersan; *a.g.e.*, s. 155.

¹¹⁴ Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 165.

Han'ın hoşuna gitmiş ve kendisini Hülagu'nun kızı ile evlendirmiştir.¹¹⁵ Bununla birlikte Anadolu'ya gelince kendisine atabey olarak tayin edilen Karahisarlı Kadı Mecdeddin ile Müşrif Seyyid Hamza'nın etkisi ile halktan zorla para toplamaya başlamıştı. Bunun üzerine halk onları Moğol komutanı Abışga'ya şikayette etmiştir. Gazan Han'ın huzuruna gönderilen III. Alâeddin Keykubâd idama mahkum edildiyse de; Hülagu'nun kızı olan eşinin araya girmesi ile affedilerek, azledilerek İsfehan'a gönderilmiştir. III. Alâeddin Keykubâd'ın ölünceye kadar İsfehan'da yaşadığı rivayet edilir.¹¹⁶

Türkiye Selçuklu Devleti'nin son döneminde Selçuklu sultanları, İlhanlıların keyfine göre tahta çıkarılmış yahut indirilmiştir. Bunların herhangi bir Moğol kumandanından daha fazla otoritesi yoktu. Gazan Han, III. Sultan Keykubâd'ı tahttan indirdikten sonra Sultan Mesud'u tekrar tahta geçirmiştir.¹¹⁷ II. Mesud'un 1308 yılında Kayseri'de vefat ettiği ve Simre'ye defnedildiğine dair kaydı nedeniyle, Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1308 yılında sona erdiği genel kabul görmüştür.¹¹⁸

İki buçuk asra yakın süren Selçuklu saltanatı zamanında, Anadolu'da tek bir devlet ve onun başında meşrû bir hanedanın bulunması fikri bütün cemiyete yerleşmiş bulunuyordu. Bu sebeple, Moğollar kat'i iktidarlarına rağmen Selçuklu hanedanını tasfiye etmemeyi lüzumlu görmüşlerdir. Anadolu'da çıkan isyanlar sırasında hiç kimse Selçuklu şehzadeleri dışında başka bir sülaleye dayanan siyasi bir rejim kurmaya teşebbüs etmemişti. Anadolu beylikleri namlarına kesilen paraların üzerindeki tarihlerin hep 1308'den sonraki yıllara ait olması, Selçuklu hanedanının hükümlerlik haklarına sonuna kadar riayet olunduğuna delalet eder.¹¹⁹

¹¹⁵ Çetin; *a.g.e.*, s. 279-280.

¹¹⁶ Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 166.

¹¹⁷ Rene Grousset; *Bozkır İmparatorluğu* (5. Baskı), Çev: Reşat Uzmen, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2006, s. 420.

¹¹⁸ Ali Ertuğrul; *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü's-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halik'i*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2009, c. 1, s. 544.; Ersan; *a.g.e.*, s. 164. Timurtaş'ın Anadolu valiliğine tayin edilmesinden sonra, Selçuklu hanedanına karşı yürütülen kıyımın gerçekleştiği 1318 yılını Selçukluların sona erme tarihi olarak kabul eden kaynaklar da vardır. Bu kaynaklar, son sultanın, V. Kılıç Arslan olduğunu kabul etmektedir. bkz. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 644-645.; Ersan; *a.g.e.*, s. 164-166.

¹¹⁹ Akdağ; *a.g.e.*, s. 201-202.

2. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SARAY VE MERKEZ TEŞKİLATI

Türkiye Selçukluları'nın devlet teşkilatı incelendiğinde Büyük Selçuklu devlet teşkilatının devamı olduğu görülecektir. Türkiye Selçukluları'nda devlet, Büyük Selçuklularda olduğu gibi ailenin müşterek malıdır. Bununla beraber devletin hükümdar ailesi arasında taksim usulü I. Alâeddin Keykubâd'dan sonra kalkmıştır. Türkiye Selçuklu veraset sistemini incelediğimizde, veliahd tayinlerini görsek de bu kararlar her zaman uygulanamamıştır. Veliahd tayin edilmediği durumda, yeni sultanın belirlenmesinde ümera ve vezir etkili olurdu.¹²⁰ Bu sebeple, bürokratların zaman içinde gücü ve yönetim mekanizmasındaki etkisi artmıştır.

Türkiye Selçuklularında doğrudan doğruya sultanın şahsına bağlı olmak üzere çeşitli görevlilerden oluşan saray teşkilatı meydana gelmişti. Dergâh ve bargâh da denilen saray teşkilatı'nda vazifeli başlıca saray görevlileri şunlardır.¹²¹

Selçuklularda şehzadeler melik unvanı ile küçük yaştan itibaren devlet işlerinde yetiştirilmek üzere atabey denilen devlet adamlarının gözetiminde idaresine verilen vilayete gönderilirdi. Atabeyler, genellikle ümeradan seçilirdi. Selçuklular'da “şehzade atabeyliği”nin yanı sıra, “hükümdar atabeyliği” de görülmektedir. Bu makama uygun görülen devlet adamları da tayin edilebilirdi.¹²²

Selçuklu Saray Teşkilatı'nda önde gelen görevlilerden birisi de hâcibtir. Hâcibler, sultanın en güvendiği adamlardan seçilip bürokratlarla ve halkla irtibatını sağlardı. Reislerine, “hâcibü'l-hüccab” veya “emir-i hâcib” denilirdir.¹²³

Saray teşkilatında yer alan görevlilerden üstâdü'd-dâr, sultanın mal ve mülklerinin gelirini toplamak ve harcamak ile görevli memurdur. Saraydaki mutfak gibi birimlerden ve buradaki görevlilerden de sorumlu idi.¹²⁴

¹²⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal* (4. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, s. 59-62.

¹²¹ Zerrin Günal; “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Saray Teşkilatı”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 197.

¹²² Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 61, 78-79. Saltanat atabeyliği'ne tayin için çıkarılan fermanlarda, devlet erkânını ile divan nâiblerinin işlerinde Atabey ile meşveretinin emredilmesine dair emir, atabeylerin mevkisini göstermesi açısından önemlidir. bkz. Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 16-17.

¹²³ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 79.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 197-198. Türkiye Selçukluları'nda tespit edilen hâcibler için; ayrıca bkz. Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 74.

¹²⁴ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 80.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 198. Türkiye Selçukluları'nda tespit edilen Üstâ'd-dârlar için; ayrıca bkz. Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 82.

Çaşnigîr, sultanın sofrasını denetleyen ve hatta sultanın yemeğine zehir konulmuş olması ihtimaline karşı yemeği tadan görevli idi. Bu nedenle çağnigirler, sultanın en güvenilir adamlardan seçilirdi.¹²⁵ Çaşnigîrler melikü'l-ümeralık ve atabeylik gibi görevlere atandığına göre asker kökenli olmalıdır. Çaşnigîrlerin elçi olarak gönderildiği ve onlarla devlet işlerinin müşavere olunduğu da görülmüştür.¹²⁶

Selçuklularda göçebe devrin devamı olarak av merasimleri önemli bir yer işgal ederdi.¹²⁷ Bu işlerle görevli saray memuruna emir-i şikâr denirdi.¹²⁸ Sadeddin Köpek'in emir-i şikârılık'tan yükselmesi¹²⁹ bu makamın önemini göstermektedir.

Saray teşkilatında etkili olan memurlardan biri de kont ıstabl da denilen emir-i ahur'dur. Sultanın atları ile ilgilenen emir-i ahur, alaylarda sultanın atının yularını tutardı. Emir-i Ahurun emri altında cenâib-i has denilen ahır hademeleri vardır.¹³⁰ Bunlar muhtemelen, seyislik, saraçlık ve nalbantlık yapan görevlilerdi.¹³¹

Saray muhafızlarının kumandanına Emir Candâr denirdi. Candârlar savaş sırasında ve konaklama yerinde seçkin hassa kuvvetleriyle birlikte sultanın etrafında onu koruma göreviyle yer alırlardı.¹³² Devlet adamları ve diğer şahsiyetler bertaraf edileceği zaman tutuklama ve öldürme görevi de candârlara verilirdi.¹³³

Emir-i Alem, sultanın sancağını taşıyan ve koruyan, emrinde adamları olan saray görevlisiydi. Uzunçarşılı ve Günal, emir-i alemin küçük bir emir olduğunu söyler. Merçil ise yazışmalarda bilge, uluğ gibi hitaplarla anılmasından hareketle protokolde önde gelen görevlilerden olması gerektiğini belirtir.¹³⁴

¹²⁵ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 80-81.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 198.

¹²⁶ Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 108-109. Türkiye Selçukluları'nda tespit edilen Emir-i Çaşnigîrler için; ayrıca bkz. Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 109-110. Köprülü, melikü'l-ümeralık makamının beylerbeyliği ile eş anlamlı olarak kullanıldığını belirtir. Bununla birlikte, hükümdarın direkt azledebildiği melikü'l-ümera'dan başka, Oğuz aşiret beylerinin üzerinde eski ananeye uygun olarak biri sağ diğeri sol kol olmak üzere aşiretlerin başında olan iki melikü'l-ümera'nın da olduğunu bildirir. İlhanlılar zamanında ise bu makamın vezirlikten sonra en büyük makam olduğunu ve askerî işlerden sorumlu olup ordunun onun emrine verildiğini söyler. bkz. Fuad Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (3. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul 2002, s. 42-44.

¹²⁷ Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 27-28.

¹²⁸ Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 199.

¹²⁹ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 82. Türkiye Selçukluları'nda tespit edilen Emir-i Şikârlar; için ayrıca bkz. Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 129

¹³⁰ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 83.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 199.

¹³¹ Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 86. Türkiye Selçukluları'nda tespit edilen Emir-i Ahurlar için; ayrıca bkz. Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 88-89.

¹³² Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 81.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 200.

¹³³ Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 102-103. Türkiye Selçukluları'nda tespit edilen Emir-i Candârlar için; ayrıca bkz. Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 105-106.

¹³⁴ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 83.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 200.; Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 93.

Zeredhane-i has denilen silâhane'nin muhafız ve kumandanına emir-i silah denirdi. Emir-i silah merasim ve alaylarda hükümdarın silahını taşırdı. Emrindeki silâhdarların¹³⁵ sayısı elli kadar olup sultanı koruma görevi de yaparlardı.¹³⁶

Sultanın elbiselerini muhafaza eden camedâr, aşağı derecede saray memurlarındandır.¹³⁷ Bununla beraber, güvenilir kişiler arasından seçilirdi.¹³⁸

Şarab-salâr da denilen Şarabdâr, sarayda hükümdara ait içeceklerden sorumlu saray görevlisidir.¹³⁹ Şarabdâr-ı hass'ın emrinde birden fazla şarabdâr olurdu.¹⁴⁰ Cahen, bu unvanının yalnızca Moğol döneminde kullanıldığını söylemektedir.¹⁴¹

Sultanın temizlik işleri için leğen ve ibrik hizmetini yapan saray görevlisine taştâr denirdi. Taştâr, emri altındaki hademelerle birlikte Taştâne'yi idare ederdi. Burada leğen ve ibrikler ile hükümdarın kılıç, elbise, çizme, oda takımları gibi eşyaları bulunurdu. Hükümdarın bir yere gitmesi durumunda taştane de beraberinde giderdi.¹⁴² Taştârlar görevleri sebebiyle güvenilir ve sadık olmalıdır.¹⁴³

Merasimlerde ve hükümdarın cuma günlerindeki resmî kabullerinde teşrifatçılığını yapıp, onları mertebelerine göre oturtan, toplantı bitiminde Farsça dua okumakla görevli saray memurlarına emir-i mahfil denirdi.¹⁴⁴

Sultanın emirlerini tebliğ için münadilik görevi yapan, merasimlerde alkışlamak için hazır bulunan saray görevlilerine Serhenk veya Çavuş denirdi. Çavuşlar hükümdar divanda iken veya cülûs sırasında kapı önünde durarak yüksek sesle halka isteklerini sorup hükümdara bildirirlerdi. Ümeranın maiyetinde de çavuş vardı. Bunlar orduya emir verileceği zaman onu bağırarak ilan ederlerdi.¹⁴⁵

¹³⁵ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 82.

¹³⁶ Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 125.

¹³⁷ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 84.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 200.

¹³⁸ Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 97. Türkiye Selçukluları'nda tespit edilen Camedârlar için bkz. Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 98.

¹³⁹ Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 200.

¹⁴⁰ Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 136. Türkiye Selçukluları'nda tespit edilen Taştârlar için; ayrıca bkz. Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 137.

¹⁴¹ Cahen; *a.g.e.*, s. 182.

¹⁴² Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 84.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 200.

¹⁴³ Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 134. Türkiye Selçukluları'nda tespit edilen Taştârlar için; ayrıca bkz. Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 135.

¹⁴⁴ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 83-84.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 200.; Merçil; *Saray Teşkilatı*, s. 207.

¹⁴⁵ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 85-86.; Köprülü; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 68.; Günal; *Saray Teşkilatı*, s. 201.

Türkiye Selçuklu Devleti askerî, idarî, malî ve hukukî olmak üzere bütün işlerinin karara bağlandığı yönetim organına Divân-ı Saltanat yahut Divân-ı Âli denirdi. Divan'ın üyeleri: vezir, nâib, atabey, müstevfî, tuğraî, pervane, emir-i ârız ve işrâf-ı memâlik'tir. Büyük Divan tarafından havale edilen işleri yürütmek ve Divan'a arz etmek üzere alt divanlar da kurulmuştu. Bunlar: Niyâbet-i Saltanat, Müstevfî, Pervane, Tuğra (İnşa), Ârız, ve İşrâf-ı Memâlik, divanlarıydı.¹⁴⁶

Divân-ı Saltanat'a, vezirler başkanlık ederdi. Vezirler, sultandan sonra devlet işlerinden sorumlu en yetkin görevlidir. Vezirler, "sâhib" veya "sâhib-i Âzam" unvanıyla da anılırdı. Vezirlik alameti divit, taç ve külahtı. Vezirlere maaş olarak iktâ verilirdi; bunun miktarı belli değildi.¹⁴⁷ XIII. yüzyılda Türkiye Selçuklu vezirleri'nin hükümdarın mutlak vekili olarak görev yaptıkları bilinmektedir.¹⁴⁸

Vezirlik makamından sonra en etkili mevki Niyâbet-i Saltanat'tır. Niyâbet-i Saltanat'ın başında bulunan kişiye nâib denirdi. Nâib, hükümdarın yokluğunda ona vekalet ederdi. Nâiblik alameti altın kılıç idi. İlhanlıların hakimiyeti döneminde, onlar da Selçuklu sultanına nâib tayin edilmeye başlanmıştır. Bu nâibe, nâib-i hazret; makamına Niyâbet-i Hazret denilmekteydi.¹⁴⁹

Arazi ve ikta işleri haricindeki devletin malî işleriyle uğraşan divana Divan-ı İstîfâ, başkanına ise müstevfî denirdi.¹⁵⁰ Bu işlerini yaparken yüksek rütbeli memurların dahi kendisini müstakil olarak tanınması istenirdi.¹⁵¹

Arazi ve ikta defterlerinde has ve ikta tevcihatlarını yapan ve bu tevcihat hakkında pervâne denilen menşûr ve beratları hazırlayan divana Divan-ı Pervâne denirdi. Bu divanın başkanına pervâneci denirdi.¹⁵²

Selçuklu ordusunun levazımat ve ihtiyaçlarına bakan, defterlerini tutan divana Divan-ı Arz denirdi. Bu divanın başkanına emir-i ârız denirdi.¹⁵³

¹⁴⁶ Zerrin Günal; "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Merkez Teşkilatı", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 205-207.

¹⁴⁷ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 90-92. Sahip Şemseddin İsfahanî, Mecdeddin Mehmed Erzincanî kalemden yetmişmişti. İmam-ı Muazzam Necmeddin-i Nahcivanî, Kadı İzzeddin Razî ulemadandı. Muineddin Süleyman Pervâne, Saadetin Köpek ve Sahib Ata Fahreddin Ali ümeradandı. Günal; *Merkez Teşkilatı*, s. 206-207.

¹⁴⁸ Köprülü; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 37.

¹⁴⁹ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 93-94.; Günal; *Merkez Teşkilatı*, s. 207-208. Konu hakkında döneme ait resmi vesika için bkz. Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 1.

¹⁵⁰ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 95.; Günal; *Merkez Teşkilatı*, s. 208.

¹⁵¹ Ayrıntılı bilgi ve müstevfiklik menşûru örneği için bkz. Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 3-4.

¹⁵² Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 95.; Günal; *Merkez Teşkilatı*, s. 208.

Menşûr, berat ve nâmelerin yazılarak hükümdarın tuğrasının çekilmesi işlerinden sorumlu olan divana Divan-ı Tuğra, başkanına tuğraî denirdi. Tuğraîler resmi haberleşme usullerinden haberdar olan, iyi eğitilmiş, alim ve edip kişiler arasından seçilirdi. Bilhassa devletin harici haberleşmeleri onlar tarafından idare edilirdi.¹⁵⁴ Selçuklu divanının mektup ve beratları olağan koşullarda Farsça olarak yazılmıştır. Bu görevde bulunanların Arapça bilmesi de gerekliydi.¹⁵⁵

Devletin malî ve idarî işlerini denetleyen divana Divan-ı İşraf, başkanına da Müşrif-i Memâlik denirdi.¹⁵⁶ Müşrif-i Memalik'in hazine mallarının meydana çıkarılması, hanedana ait binaların gelir ve giderlerinin tespiti gibi görevleri vardı.¹⁵⁷

Divan üyesi olamamakla beraber, Divan görevlileri arasında önemli bir yer işgal eden emir-i dâd'dan bahsetmek gerekir. Emir-i Dâd adlı işlerden sorumluydu.¹⁵⁸ Gerektiği zaman veziri ve diğer divan üyelerini de tevkif ederdi.¹⁵⁹

Türkiye Selçuklularında memleketin şerî ve hukukî işlerine kadılar bakarlardı. Memlekette askerî sınıfa ve halka mahsus olmak üzere ayrı ayrı hâkimler vardı. Askerî davalara ve miras işlerine kadileşker denilen ordu kadısı bakardı. Selçuklu Devleti'nde ilmiye sınıfının reisi ise Konya kadısı olup, kadıu'l-kudat olarak adlandırılırdı.¹⁶⁰ Kadılar devlet tarafından atanmakla beraber devletten bağımsız şekilde yasayı uygulamaktaydılar. Kadı'nın işlevleri arasında vakıfların güvencesini sağlamak ve denetimi yapmak da vardır. Kadıların şeriat hükümlerine göre düzenlediği belgeler kusursuz bir Arapça ile hazırlanmıştır.¹⁶¹

Cahen, Türkiye Selçukluları'nda Hristiyan olması, Arapça ve Farsça bilmemeleri sebebiyle yönetim görevlerinde yerlilere az rastlandığını belirtir.¹⁶²

¹⁵³ Günal; *Merkez Teşkilatı*, s. 208. Moğollar döneminde muhtemelen orduların küçülmesi nedeniyle, emir-i ârız makamı görülmemektedir. bkz. Cahen; *a.g.e.*, s. 184.

¹⁵⁴ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 97.; Günal; *Merkez Teşkilatı*, s. 208.; Köprülü; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 53. Bu divana atanan kişilere tayini sırasında verilen emirname örneği için; ayrıca bkz. Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 22-23.

¹⁵⁵ Cahen; *a.g.e.*, s. 185.

¹⁵⁶ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 97-98.; Günal; *Merkez Teşkilatı*, s. 208.

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 20.

¹⁵⁸ Günal; *Merkez Teşkilatı*, s. 209.

¹⁵⁹ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 98.

¹⁶⁰ Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 122.

¹⁶¹ Cahen; *a.g.e.*, s. 185-188.

¹⁶² Cahen; *a.g.e.*, s. 183.

3. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SOSYAL YAPISI

Malazgirt Zaferi'nden sonra sulhun bozulması üzerine Alp Arslan'ın “Bundan böyle arslan yavruları olunuz; yeryüzünde gece-gündüz kartal gibi uçunuz ve Rumlara artık merhamet göstermeyiniz” emri ile Anadolu'nun kapıları Türklere açılmıştır.¹⁶³ İlk Türk akınlarından sonra Rumlar şarktaki şehir ve kalelerini bırakıp, batıya çekilmiş, bölgeye Türkler yerleşmiştir.¹⁶⁴ Latinler, Haçlı seferlerinden hemen önce Anadolu'ya Turqia ve Turcoman ülkesi demeye başlamıştı.¹⁶⁵

XIII. yüzyıl Anadolu'sunda nüfus; Türkler, İranlılar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudilerden oluşuyordu.¹⁶⁶ Bu dönemde Anadolu'da nüfusu tespit etmemize yarayacak belgelerin elimize ulaşmaması sebebiyle Müslüman Türk nüfusunun miktarı ve yerli halka oranı konusunda kesin rakamlar verilememiştir. Bununla birlikte Moğol istilasından sonra Türk nüfusunun demografik açıdan giderek üstün konuma geldiği tarihen müsbet bir olgudur.¹⁶⁷

Türklerin muhacereti sonucu Anadolu'ya gelen unsurlar, yalnız göçebe unsurlar değildi; Anadolu'ya gelen Türkler arasında, çok eski zamanlardan beri köy yahut şehir hayatına geçmiş kişiler de vardı. Bunlar, yeni geldikleri yerlerde hayat şartlarını devam ettirmişlerdir.¹⁶⁸

Türklerin temel uğraşı alanı hayvancılıktır. Bu sebeple nüfusun büyük çoğunluğu köylüleşmemiş, konargöçer yaşamlarına devam etmiştir.¹⁶⁹ Hayvancılığın yanında Orta Asya'dan getirdikleri halıcılık sanatı ve nakliyecilik göçebeler için önemli geçim kaynaklarındandı.¹⁷⁰

¹⁶³ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 34.

¹⁶⁴ Osman Turan; *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (9. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1996, c. I, s. 205.

¹⁶⁵ İlber Ortaylı; *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara 1996, s. 149.

¹⁶⁶ Ahmet Güzel; *Aşkın Simurgu Mevlâna Celâleddin*, Rûmî Yayınları, Konya 2007, s. 23.

¹⁶⁷ Ahmet Yaşar Ocak; “*Türkiye Selçukluları ve İslam* (Genel Bir Bakış)”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 448. Koç, XIII. yüzyılda Anadolu'sunda toplam nüfusun beş milyon olduğunu, bunun %30'unun kent ve köylerde yerleşik olarak yaşadığını %70'sinin ise konar-göçer vaziyette olduğunu bildirir. Dinî yönden ise bölgelere göre farklılıklar görünmekle beraber %30 gayr-i müslim, %70'de Müslüman nüfus olduğunu söylemektedir. bkz. Yunus Koç; “Anadolu Selçukluları Döneminde Türkiye'de Yerleşme ve Nüfus”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 241-247.

¹⁶⁸ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, M. Fuad Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* (5. Baskı), Haz: Orhan F. Köprülü, Akçağ Yayınları, Ankara 2009, s. 79.

¹⁶⁹ Yunus Koç; “Selçuklular Döneminde Anadolu'da Köyler ve Köylüler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 297.

¹⁷⁰ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 76.

Göçebe Türkmenler sınır bölgelerinin Türkleşmesinde etkili olmuşlardır.¹⁷¹ Bununla birlikte göçebe hayatın yol açtığı bazı sorunlarda vardı. Konargöçerlerin yaylak ile kışlak arasındaki gidiş gelişler esnasında göç kabileleri ekin tarlalarına büyük zararlar veriyordu. Bu sebeple, göçebelerle köylüler arasında sık sık kavgalar çıkıyor ve nizam tanımaz göçebelere devlet bile hakim olmakta zorlanıyordu.¹⁷² Selçuklu idaresi, harp ve anarşi neticesinde zarara uğrayan köyleri belirli bir zaman için vergi affı gibi tedbirlerle himaye etmiştir. Hatta halka tohumluk ve çift hayvanları dağıtarak¹⁷³ sosyal devlet özelliği göstermiştir. Burada şunu da belirtmemiz gerekir ki; yerleşik halk ile göçebeler arasındaki mücadelelerin yol açtığı sorunlar sebebiyle şehirlerde yaşayan alimler tarafından yazılan eserlerde göçebe Türkmenler aleyhinde şiddetli ithamlar görülmüştür.¹⁷⁴

Köyleşme ve toprağa bağlanma oranı arttıkça, Anadolu'da siyasi birliği temin etmek ve düzeni sağlamak daha kolay olmuştur.¹⁷⁵ Selçuklular son zamanına kadar göçebeleri iskân etme siyasetine devam etmişlerdir. Bununla beraber bu işin başarıya ulaşması Osmanlı döneminde olmuştur.¹⁷⁶

Selçuklu dönemi Türkiye'sinde Köy hayatı daha ziyade, büyük şehir ve kasabaların etrafında, ticaret yolları üzerinde ve maden işletilen mıntıklarda gelişmişti.¹⁷⁷ Köyler, Bizanstan devralınanlar ve yeni kurulanlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bu köylerde gayr-i müslim köylüler ile göçlerle gelen Türk nüfusu yan yana, çoğu zaman aynı köylerde yaşamışlardır.¹⁷⁸

Selçuklu köylerinin başında köy kethüdası bulunmaktadır. Bütün köy delikanlıları bu kethüdaya bağlı bir gençlik ocağı teşkil etmekteydiler. Kethüda, gençlerden birisini onların üzerine yiğitbaşı tayin ediyorlardı. Bunlar köyün asayişinin ve nizamının muhafazasına çalışıyorlardı.¹⁷⁹

¹⁷¹ Cahen; *a.g.e.*, s. 113.

¹⁷² Akdağ; *a.g.e.*, s. 26.

¹⁷³ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 80.

¹⁷⁴ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 78. bkz. Mevlânâ Celâleddin Rumî; *Mesnevî*, Ter: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s. 260, 455.

¹⁷⁵ Koç; *Köyler ve Köylüler*, s. 297.

¹⁷⁶ Ortaylı; *a.g.e.*, s. 156.

¹⁷⁷ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 79.

¹⁷⁸ Koç; *Köyler ve Köylüler*, s. 297.

¹⁷⁹ Akdağ; *a.g.e.*, s. 23.

Köy içtimai topluluğu içinde imam zaviye şeyhleri de rol oynamıştır. Zaviye şeyhleri, asrın karışıklıkları içinde müsbet ve menfi mühim role sahip olmuşlardır.¹⁸⁰ Zaviyeler kuruldukları bölgenin ihya ve imarı için çalışmışlar, alın teri ile elde ettiklerini gelip geçenlere, yolculara, gariplere ve misafirlere harcamışlardır. Tekkeler bu sosyal hizmetleri verip bir imarethane yahut bir kervansaray gibi çalışırken, zaman zaman geniş imkânlarla ve vakıf gelirlerine sahip olmuşlardır.¹⁸¹

XIII. yüzyılda, Anadolu'daki kentleşme düzeyi Bizans döneminden daha ileri seviyededir.¹⁸² Kentler genellikle Bizans dönemi kentleridir. Kentsel mekanda süreklilik vardır.¹⁸³ Bunun yanında Horasan ve İslâm tarzında yeni şehirler de bina olunmuştur. Şehirler kanallarla temin edilen su yolları içinde, bahçelerin arasında bulunmaktadır. Bazı yerleşim yerlerinin adları muhafaza edilmiş;¹⁸⁴ bazılarının adları değiştirilmiştir. Bunun en tipik örneği Kalonoros'un adının Alâiye yapılmasıdır.¹⁸⁵

Büyük ticaret yolları üzerindeki Konya, Kayseri, Sivas ve Erzurum gibi şehirlerde büyük bir refah görülüyordu.¹⁸⁶ Moğollardan önceki Selçuklular döneminde en büyük kent Konya'dır.¹⁸⁷ Selçuklular zamanında Konya'da 360 zaviye, 70 hankâh, 7 büyük camii, 300 tane mescid bulunduğu nakledilir. Buna göre, şehir nüfusunun 45-50 bin olduğunu tahmin edilebilir.¹⁸⁸ Saltanatın ikinci büyük kenti büyük emirlerin katkılarıyla yeniden inşa edilen, uluslararası ticaretin yol kavşağında olan Sivas'tır. Kayseri ise; Sivas'ın ardından devletin en büyük üçüncü şehridir.¹⁸⁹ Sinop, Antalya ve Alâiye gibi şehirler ticaret merkezi olmaları açısından önemlidir.¹⁹⁰

¹⁸⁰ Akdağ; *a.g.e.*, s. 24.

¹⁸¹ Mustafa Kara; *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2005, s. 38-39.

¹⁸² Koç; *Yerleşme ve Nüfus*, s. 247. Tuncer Baykara, XI.-XIV. yüzyıllar arasında kent (kend) kelimesinin köy anlamında kullanıldığını, şehir kelimesinin kullanılmasının o döneme daha uygun olduğunu belirtir. bkz. Tuncer Baykara; "Türkiye Selçuklularında Şehir/Kent ve Şehirliler/Kentliler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 275.

¹⁸³ Koç; *Yerleşme ve Nüfus*, s. 247.

¹⁸⁴ Togan; *a.g.e.*, s. 218. İbn Battûta Aksaray şehrini anlatırken, şehrin etrafının akarsu ve bahçelerle çevrili olduğunu, şehri üç kanalın böldüğünü, meyve bahçeleri, bağlar ve bostanların şehrin içine kadar yayıldığını belirtir. bkz. Ebû Abdullah Muhammed İbn Battûta Tancî; *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (4. Baskı), Çev: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, c. I, s. 414.

¹⁸⁵ Cahen; *a.g.e.*, s. 147.

¹⁸⁶ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 82-83.

¹⁸⁷ Cahen; *a.g.e.*, s. 157.

¹⁸⁸ Mikâil Bayram; *Selçuklular Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul 2008, s. 26.

¹⁸⁹ Cahen; *a.g.e.*, s. 158-159.

¹⁹⁰ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 86.

Şehirlerde merkezden gönderilen yöneticilerin yanında halkın belirlediği yöneticiler de görülmektedir. Merkezin gönderdiği yönetici “nâib” adıyla anılan subaşı’dır. Halkın yönetimdeki temsilcisine ise, emir-i iğdişan yahut iğdiş-başı denirdi. Zaman içinde emir-i iğdişan’ın yerini ahi baba almıştır.¹⁹¹ Şehrin en küçük birimi olan mahallerin de “iğdiş” adını taşıyan mahalle başları vardı. Her mahalle iğdişi kendisi seçiyor, kadı da tasvip ediyordu.¹⁹²

Mahallede temel birim, sakinlerinin vakit namazlarını kıldıkları ve bazı toplantılar yapabildikleri mesciddir. Mahallelerin adı genellikle mescidlerin adı ile anıldığından, onu yaptıran şahsın adı mahalleye ad olmuştur. Göçler sonucu oluşturulan mahallere ise genelde gelinen yerin ismi verilmiştir. Şehirlerin gelişmesine paralel olarak mahalle sayısı da artmıştır.¹⁹³

Nüfusun etnik ve dini bakımdan farklılaşması, şehirlerin fiziki yapısının teşekkülünde etkili olmuştur. Müslim ve gayr-i müslim nüfusu, şehirlerde birbirinden duvarlarla ayrılmış ayrı mahallelerde oturmuştur.¹⁹⁴ İbn Battûta, bu durumu şu şekilde dile getirmiştir: “Hristiyan tüccarlar Minâ adıyla tanınan semtte oturmaktadırlar. Bu mahallenin çevresini büyük bir duvar kuşatmakta. Cuma vakti ve her gece bu duvarın kapıları kapalı tutulmaktadır. Şehrin asıl halkı olan Rumlar başka mahallede kendi başlarına oturuyorlar, onların buldukları yer de surla çevrilmiş. Yahudilerin de kendilerine ait yerleşim alanları vardır. Burası da yine büyük duvarla çevrili.”¹⁹⁵

Şehirlerde Müslümanların bir araya geldiği en önemli mekân camidir. Camiler şehrin sosyal ve fizikî yapısında çok önemli rol oynamıştır. Zaman içinde yanlarına hamam, medrese ve imaret gibi kurumlar kurulmuştur.¹⁹⁶ Şehrin önemli sosyal mekanlarından birisi de Gök-meydan’dır. Şehrin surlarının dışında yer alan bu meydanlarda, karşılama ve uğurlama törenleri, sultanların düğün şenlikleri, cülûs merasimi, cezaların ifası gibi halkı ilgilendiren birçok faaliyet yapıldı..¹⁹⁷

¹⁹¹ Baykara; *a.g.m.*, s. 287-288. İğdiş, etkili ve büyük tacir anlamına gelmektedir.

¹⁹² Akdağ; *a.g.e.*, s. 19-20.

¹⁹³ Baykara; *a.g.m.*, s. 281.

¹⁹⁴ Ahmet Yaşar Ocak; “XIII.-XVI. Yüzyıllarda Anadolu Şehirlerinde Dini ve Sosyal Hayat (Selçuklulardan Osmanlılara Genel Bir Bakış)”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 253-254.

¹⁹⁵ İbn Battûta; *a.g.e.*, s. 403.; Mehmet Şeker; *Anadolu’nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2006, s. 139.

¹⁹⁶ Ocak; *Dini ve Sosyal Hayat*, s. 257.; İbn Battûta; *a.g.e.*, s. 403.

¹⁹⁷ Baykara; *a.g.m.*, s. 282-284.

4. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN EKONOMİK YAPISI

Anadolu, Müslüman ve Hristiyan kavimler arasında bir köprü vazifesi gördüğü için dünya ticareti bakımından çok önemli bir konumda yer almaktadır. Selçuklu ülkesinin milletlerarası ticaret yolu üzerinde olmasının avantajını kullanan ileri görüşlü Selçuklu Sultanları, iktisadî ve ticarî faaliyetleri arttırmak için çeşitli vasıtalarla başvurmuştur. İpek Yolu üzerinde kervansarayların yapılması, yol güvenliğinin sağlanması, liman şehirlerinin fethedilmesi, bazı ülkelere ticari imtiyazlar verilmesi, liman şehirlerine büyük sermayeli tüccarlar yerleştirilmesi ve bir nevi sigorta sisteminin uygulanması bu konuda yapılan çalışmalardandır.¹⁹⁸

XIII. yüzyıldan itibaren Türkiye, tacirlerin bulunduğu görkemli bir pazar haline gelmiştir.¹⁹⁹ Türkiye Selçukluları, en çok Bizans ile ticari ilişkilerde bulunuyordu. Mısır ve Avrupa'nın ilişkilerinin bozulması sonucu, Arap memleketleriyle ticari ilişkiler üst düzeye çıkmıştı. Türkiye Selçukluları diğer yakın komşuları; Gürcistan, Trabzon Rum İmparatorluğu, Karadeniz kıyılarındaki Ceneviz kolonileri, doğuda İran ve güneyde küçük Ermenistan ile de ticaret yapıyordu.²⁰⁰

XIII. asır Anadolu'sunda yaz aylarında Kayseri'de milletlerarası bir panayır kurulması dikkat çekmektedir. Yabancıların katılmasından dolayı bu pazara Yabancı Pazarı deniyordu. Bugün dahi İran'da çok geniş pazar yerlerine "Kayseriye" denmesi buranın şöhretini göstermektedir.²⁰¹

Türkiye Selçukluları'nda iç ticaret büyük ölçüde pazarlarda, ticaret hanlarında ve dükkanlarda cereyan etmekteydi. Her cins hammadde yahut gıda için ayrı bir han inşa olunmuştu.²⁰² Pazarlar ve panayırlar devletin himayesi ve kontrolü altındaydı. Ticarî muamelelerden muayen bir vergi alınırdı. İlhanîler devrinde şehir vergilerine tamga denirdi.²⁰³ Kamu ahlakından ve ticaretin işlemesinden sorumlu olan muhtesibler her yerde her çeşit mesleği denetleyebiliyordu.²⁰⁴

¹⁹⁸ Osman Turan; *Selçuklular ve İslâmiyet* (6. Baskı), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2005, s. 106-107.; Ortaylı; *a.g.e.*, s. 107, 152-153.;

¹⁹⁹ M. Sait Polat; "Selçuklular ve Beylikler Dönemi Türkiye'sinde Ticaret", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 376.

²⁰⁰ Akdağ; *a.g.e.*, s. 29. XIII. yüzyıl Anadolu'daki milletlerarası ticaret yollarının güzergâhları için bkz. Turan; *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 108-109.

²⁰¹ Bayram; *Türkiye Selçukluları Üzerine*, s. 47.

²⁰² Akdağ; *a.g.e.*, s. 27.

²⁰³ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 88.

²⁰⁴ Cahen; *a.g.e.*, s. 148, 189.

Türkiye Selçukluları, Anadolu'nun ilk fetih yıllarında güvenliği sağlamak için zaman zaman yerli halkın bölgeyi terketmesi istenmiş, onların yerine Türkler iskân edilmiştir. Bununla birlikte, Bizans ve Haçlılarla cereyan eden muharebeler Anadolu'da üretimin azalmasına sebep olmuştu. Türkiye Selçuklu sultanları, savaş sebebiyle boşalmış olan bu bölgelere çiftçilikle uğraşan kitleleri yerleştirerek âtil kalmış toprakları tekrar değerlendirmeye çalışmıştır. Üretimi artırabilmek için, bu çiftçilere toprak, tohumluk buğday, ziraî aletler ve çift hayvanları dağıtılmış, hatta yeni çiftçilere vergi muafiyeti tanınmış, arzu edenlere memleketlerine dönme hakkı tanınmıştır. Bu uygulama Bizans idaresinde ağır vergilerin altında ezilen halkların Selçuklu ülkesine göçüne ve ekonomik olarak canlanmaya sebep olmuştur.²⁰⁵

Moğol hakimiyeti sonucu Anadolu harap olmuş, iktisadî bir çöküntü başlamıştı.²⁰⁶ Celâleddin Karatay, Muineddin Pervâne ve Fahreddin Ali'nin çalışmalarının da etkisi ile yapılan kervansaraylar ticari canlılığın olduğunu gösterse de²⁰⁷ ticaret-siyaset ilişkisini Moğol valiler belirliyordu. Bunun sonucunda Anadolu'nun zenginlikleri Moğol ve İlhanlı hazinesine akmıştır.²⁰⁸

İslâm-Türk toplumunda sosyal dayanışmanın, birlik ve beraberliğin, iktisadî kalkınmasının en önemli unsurlarından birisi olan Ahilik konumuz açısından önem arz etmektedir. Ahilik teşkilatı genel anlamda üretim ve yönetimden kaynaklanan ihtiyaçlardan, özel anlamda da onların korunması için dayanışma güdüsüyle kurulmuştur.²⁰⁹ Bu teşkilatın kökeni, İslâm toplumunda Hicri ikinci yüzyıldan beri bilinen fütüvvet teşkilatına dayanmaktadır.²¹⁰

²⁰⁵ İlhan Erdem; "Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemlerinde Tarım ve Çiftçilik", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 364-366.; Turan; *Türk Cihan Hâkimiyeti*, c. II, s. 155-157.

²⁰⁶ Akdağ; *a.g.e.*, s. 34.

²⁰⁷ Cahen; *a.g.e.*, s. 303.

²⁰⁸ Polat; *a.g.m.*, s. 374-375.

²⁰⁹ Muallim Cevdet; *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği (İbn-i Battuta'ya Zeyl, Çev: Cezair Yazar, İşaret Yayınları, İstanbul 2008, s. 487-488.*

²¹⁰ Haşim Şahin; "Selçuklular Döneminde Ahiler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 299. İbn Battûta, Anadolu'da, sanat ve zanaat erbabını ve işi olmayan genç bekârları toplayıp, geçimlerini sağlamaya çalışan Ahi topluluklarından bahsederek Fütüvvet denilen şeyin bu olduğunu belirtir. Bunun yanında ahi tüzük ve yönetmeliklerinin Fütüvvetnâme olarak adlandırılması da, iki teşkilat arasındaki bariz ilişkiyi göstermektedir. Burada, kitabeler, mezar taşları ve vakfiyeler vb. kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, fütüvvet ehlinin evli oldukları, servet ve nüfuz sahibi bulduklarının da belirtilmesi gerekmektedir. bkz. İbn Battûta; *a.g.e.*, s. 404.; Seyfullah Kara; *Selçuklular'ın Dini Serüveni -Türkiye'nin Dini Yapısının Arka Plânı-*, Şema Yayınevi, İstanbul 2006, s. 292.; Mikâil Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilatı'nın Kuruluşu*, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1991, s. 11.; Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 111.

XII. asrın sonlarına gelinceye kadar fütüvvet birlikleri dağınık bir mahiyet arz ediyordu. Abbasî Halifesi Nasır Lidinillah, her geçen gün bozulan devlet otoritesinin teşekkülü için bu zümrelerden yararlanmaya karar vermiştir. Halife, bu teşkilatı diğer İslâm ülkelerine yaymak suretiyle İslâm âleminde tek lider olmayı hedefliyordu. Bu amaçla fütüvvet gruplarının kendi dışındaki gruplarla aynı bütünün parçası olduğunu seslendiren Şeyh Sühreverdi'yi Suriye ve Mısır'a elçi olarak göndermiştir. Şeyh burada çok büyük ilgi ile karşılanmıştır.²¹¹

Anadolu'nun fütüvvet hareketi ile tanışması I. Gıyâseddin Kehüsrev'in ikinci kez tahta geçiş yıllarında olmuştur. Gıyâseddin'in cülûsunu Abbasî Halifesi Nasır Lidinillah'a bildirmek üzere giden Şeyh Mecdeddin İshak Anadolu'ya dönerken beraberinde birçok ilim adamı ve şeyhi getirmiştir. Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî'nin, Anadolu'daki Fütüvvet Teşkilatı'na mensup şeyhlerin lideri olarak (Şeyhü'ş-Şuyuhi'r-Rum) Anadolu'ya geldiği menâkıbnâmesinden anlaşılmaktadır.²¹²

I. İzzeddin Keykâvus, 1214'te Sinop'un fethini müjdelemek için hocası Şeyh Mecdeddin İshak'ı, Nasır Lidinillah'a göndermiş ve ondan fütüvvet şalvarı istemiştir. Sultan İzzeddin'in fütüvvet teşkilatına girmesi ile Türkiye Selçuklu Devleti idare bazında resmen fütüvvet teşkilatına girmiştir.²¹³ Onun vefatından sonra, I. Alâeddin Keykubâd âdet olduğu üzere Halife'ye bağlılığını arz edince, Nasır Lidinillah yeni yönetimin kurulu düzeni dağıtmayacağına dair garanti almak için Sühreverdi'yi bir kez daha Selçuklu Sarayına göndermiştir. Sühreverdi Anadolu seyahatinde son derece itibar görmüş, iktidar çevresini fütüvvet teşkilatına dahil etmiştir.²¹⁴

Anadolu fütüvvet hareketini sağlam bir teşkilata kavuşturan şahıs Ahi Evren'dir.²¹⁵ Ahi Evren'in vakfiyesinde adı, Şeyh Nasreddin Ahi Evren olarak

²¹¹ H. Şahin; *a.g.m.*, s. 299-301. İsmaililerin devlet başkanlarına düzenledikleri suikastlara karşı önlem almak isteyen hükümdar fütüvvet teşkilatından yararlanarak, doğrudan kendilerine bağlı Sünnî bir örgüt kurma çabasına girişmişlerdir. Kendilerini korumak isteyen zengin tüccarların da bu yönde çalışmaları olmuştur. bkz. Muallim Cevdet; *a.g.e.*, s. 92-93, 103.

²¹² Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s.27- 28.

²¹³ H. Şahin; *a.g.m.*, s. 301.; Cahen; *a.g.e.*, s. 153.

²¹⁴ H. Şahin; *a.g.m.*, s. 302. Menâkıb-ı Şeyh Evhadü'd-din Kirmânî'de Celâleddin Karatay'ın, her yıl Şeyh Sühreverdi'ye on bin akçe, Şeyh Evhadüddin Kirmânî'ye on iki bin akçe, Şeyh Seyfüddin Baherzi'ye yedi bin akçe gönderdiği belirtilmektedir. bkz. Mikâil Bayram; *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, Konya 2008, s. 257.

²¹⁵ Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 195-196. Âşıkpaşazade, Uzun Firdevsi, Gelibolulu Âli ve kendi külliyesinde Ahi Evren ismi kullanmıştır. Kırşehirde Ahi Evran olarak söylenen bu isim, Şeyhin vakfiyesinde ve ilk Osmanlı arşiv belgelerinde Ahi Evran olarak yazılmaktadır. bkz. İlhan Şahin; *Tarih İçinde Kırşehir*, Eren Yayıncılık, İstanbul 2011, s.78-79.

belirtilmektedir.²¹⁶ Bununla beraber onun hakkında menkıbevî bilgiler dışında malumata bugüne kadar ulaşılammıştır. O, debbağların piri dolayısı ile esnaf ve sanatkârların lideri olarak bilinmektedir.²¹⁷ İlk dönemlerde ahiler sadece debbağlıkla uğraşırken bu sanat kolları zamanla otuz ikiye çıkmış, örgütün yerleştirdiği sağlam meslekî ve ahlakî düzen, karşılıklı dayanışma ve yardım, onların öteki esnaf sanatkarlar üzerinde etki ve üstünlük kurmaları sonucunu doğurmuştur.²¹⁸

İbn Battûta, Ahilerin Anadolu'nun her yerleşim bölgesinde bulunduğunu belirtir.²¹⁹ Onlardan daha ahlaklı ve erdemli kimselere denk gelmediğini belirtir.²²⁰ Ahi teşkilatı, mefkure ve çalışma tarzı itibarıyla topluma hizmet sunma ülküsü ile özel yönetmeliklerde belirtilen iş ve ahlak disiplini şeyh, usta, kalfa, çırak vs. hiyerarşisi içinde çalışmayı ibadet zevki haline getiren sınıî, ticari, siyasi, askerî, sosyal, kültürel faaliyetlerin yanında mesleki eğitimin verildiği bir teşkilattır.²²¹ Ahiler, göçebe Türkmenleri meslek ve iş sahibi yapmak suretiyle yerleşik hayata geçişlerini kolaylaştırmıştır. Bu, şehirlerin Türkleşmesinde etkili olmuştur.²²²

I. Mesud ile I. Alâeddin Keykubâd dönemleri arasında sağlanan istikrar Anadolu'da serbest meslek erbabının seviyesinin yükselmesinde rol oynamıştır. Merçil, Türkiye Selçuklular devrinde 250'ye yakın meslek sahibi unvanı tespit etmiştir. Merçil'in araştırmaları sonucunda tespit ettiği, 31 mimardan 3'ünün, 32 tabibten 7-8'inin gayr-i müslim olması, on onbeş meslek grubu dışında pek gayr-i müslimlere rastlamaması bu dönemde Anadolu'da Türk-İslâm toplumunun iş hayatında çoğunluğa sahip olduğunu göstermektedir.²²³

²¹⁶ Muallim Cevdet; *a.g.e.*, s. 311-315.

²¹⁷ İ. Şahin; *a.g.e.*, s.78-79. Ocak, Ahi Evren'in, yüzyıllardır savaşçılık ve ahlakî bilgiler vermekle önemli görevler ifa etmiş fütüvvet teşkilatından ve fütüvvetnamelerden yararlanarak Kayseri'de debbağ atölyesi akabinde sanayi sitesi kurduğunu belirtir. Bununla birlikte, Şecerenâme ve Fütüvvetnâmelerde Ahi Evren'in Ahi Teşkilatını Kırşehir'de kurduğunu belirtmektedir. Bayram, Kayseri'nin Moğollarca işgali ile bu teşkilatın dağıtıldığını, ikinci kez Kırşehir'de kurulduğunu söylemektedir. bkz. Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 82, 85-86.; Neşet Çağatay; *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 50, 84.

²¹⁸ Çağatay; *a.g.e.*, s. 215.

²¹⁹ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 110.; Şeker; *a.g.e.*, s. 194-196. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbn Battûta; *a.g.e.*, s. 404, 406, 407, 409, 411, 412, 415, 416, 417, 418, 424, 426, 428, 430, 432, 433, 435, 437, 442.

²²⁰ İbn Battûta; *a.g.e.*, s. 404.

²²¹ Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 5-6.

²²² Bayram; *Selçuklular Zamanında*, s. 48-50.

²²³ Erdoğan Merçil; "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Serbest Meslekler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygurluğu*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 379-382. Ayrıntılı bilgi için bkz. Erdoğan Merçil; *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000.

5. ANADOLU’NUN KÜLTÜR YAPISI

Türkiye Selçuklu medeniyetinin teşekkülünde etkili olan unsurlar, onların büyük bir samimiyetle bağlandıkları İslâm dini, mensup buldukları millete ait Türk kültürü, uzun müddet içinde kaldıkları Fars kültürü ve nihayet Anadolu’da mevcut bulunan Bizans kültürü ve diğer etnik unsurların kültürüdür. Bununla beraber Selçuklu medeniyetinin teşekkül etmesinde en önemli unsur İslâm dini olmuştur.²²⁴

XIII. yüzyıl Türk kültür tarihinde bir dönüm noktasıdır. Türklerin İslâmiyeti kabulü, ilk Türk Müslüman hanedanlarının teşekkülü, Türk boylarının batıya doğru göçlerinde İran ve Irak ile sağlanan sıcak temas, kısacası yepyeni bir dünya ile tanışma, dilde de önemli değişikliklerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.²²⁵

Turan, İbn Bîbî’nin Anadolu’da beş dil konuşulduğunu söylediğini aktararak bunların muhtemelen Türkçe, Farsça, Rumca, Ermenice ve Süryanice olduğunu söyler.²²⁶ Türkiye Selçukluları Arapça’yı ilim dili; Farsça’yı edebiyat ve bürokrasi dili olarak kullanmışlardır. Türkçe ise, halk arasında orduda ve sarayda geçerli idi.²²⁷ Anadolu’daki bazı Rumların ve Ermenilerin Türk kültürünün tesirinde kalarak, dillerini unuttukları hatta kilisede bile ibadetlerini Türkçe yaptıkları bilinmektedir.²²⁸

Türkiye Selçukluları çağında yazı dili olarak Farsça ve Arapça’nın kullanılması sebebiyle Türkçe yazılmış eserlerin sayısı azdır. Moğol istilasının oluşturduğu tahribat da bu eserlerin günümüze ulaşmasında olumsuz etkiye bulunmuştur.²²⁹

²²⁴ Balık; *a.g.e.*, s. 200-204. Medrese tahsili görmüş, Arap ve Fars edebiyatına aşina olan şehirli halk İslâm medeniyetinden daha aşağı gördüğü Hristiyan medeniyetine karşı ilgisiz kalmış, bu da İslâmî olmayan medeniyetlerin tesirinin ehemmiyetsiz kalmasına yol açmıştır. bkz. M. Fuad Köprülü; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (10. Baskı), Haz: Orhan F. Köprülü, Akçağ Yayınları, Ankara 2007, s. 193. Selçuklular devrinde Anadolu’da ilmî bir eserin Yunancadan Arapça’ya ya da Farsça’ya tercümesine dair bir kayda ratlanmaması, Bizanslı alimler tarafından yetiştirilen Türklerin görülmemesi İslâmî olmayan medeniyetin tesirinin ne derece az olduğunu göstermektedir. bkz. Togan; *a.g.e.*, s. 210.

²²⁵ Mustafa İsen; “Nesir”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 521.

²²⁶ Osman Turan; “Ortaçağ Türkiyesi’nde Türkler ve Yerliler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 471.

²²⁷ Alptekin; *a.g.m.*, s. 382.; Ahmet Kartal; “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Şiir ve Şairler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 497.; Osman N. Küçük; *Fîhi Mâ Fîh Ekseninde Mevlâna’nın Tasavvufî Görüşleri*, Rumî Yayınları, Konya 2006, s. 19.

²²⁸ Turan; *a.g.m.*, s. 471.

²²⁹ Muhsin Macit; “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Türkçe ve Gelişimi”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 481.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol istilasıyla zayıflamasından sonra buldukları bölgelerde kendi adlarına hüküm süren Türkmen Beyleri, Türkçeden başka lisan bilmemelerinin de etkisi ile Arapça ve Farsça'ya iltifat etmemişlerdir. Bunun neticesinde bazı eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi, Türkçe'nin edebi dil olmasında etkili olmuştur.²³⁰ Ayrıca, tasavvuf ehlinin fikirlerini halk arasında yayma düşüncesi de Garp Türkçesinin edebi dil haline gelmesinde etkili olmuştur.²³¹

Anadolu'da kurulan ilk Türk devletleri, hakim oldukları şehirleri birer Müslüman Türk şehri haline getirebilmek için zaman içinde cami, mektep ve medreselerle donatmışlardır.²³² Medreselerde kalacak yerleri olmayan talebelere barınma imkanı sağlandığı, gıda ihtiyaçları medreselerin vakıflarından karşılandığı, talebelere belli miktar harçlık verildiği vakfiye kayıtlarından anlaşılmaktadır.²³³ Bu sosyal devlet olmanın yanında ilmî inkişaf açısından da önemlidir.

Anadoluda bu dönemde yapılan medreselerin çoğu mimari açıdan Nizamiye medreseleri örnek alınarak yapılmıştır. Bunun yanında sadece Anadolu'ya has kapalı medreseler de inşa edilmiştir. Açık avlulu medreselere Sivas Gök Medrese'yi; kapalı medreseye ise Konya Karatay Medresesi'ni örnek olarak verebiliriz.²³⁴ Büyük Selçuklu geleneğinin takipçisi olan Anadolu medreselerinde, Gayr-i Sünnî mezhepler müfredat dışında bırakılmıştır.²³⁵ Türkiye Selçuklu vakıf kurucularının müderris, muîd ve medresede okuyacak talebelerin dört mezhebe mensup olmasını vakfiyelerde şart koşması Sünnî eğilimi açık bir şekilde göstermektedir.²³⁶

Türkiye Selçuklularında, dâru'l-hadis, dâru'l-kurrâ ve dâru's-şifa adıyla ihtisas medreseleri de kurulmuştur. Dâru's-Şifâlar, tıp eğitimi verilmesi sebebiyle ayrıca ele alınabilir. Buralarda hastane hizmeti de verilirdi. Bunların masraflarının karşılanması için vakıflar kurulmuştu.²³⁷

²³⁰ Kartal; *a.g.m.*, s. 504.

²³¹ Turan; *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 42.

²³² Fahri Unan; "Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 392.

²³³ Unan; *a.g.m.*, s. 396-397.

²³⁴ Balık; *a.g.e.*, s. 216-217.

²³⁵ Unan; *a.g.m.*, s. 396. Nizamiye medreselerinin temel fonksiyonu, Sünnîliği hakim kılmak, Şîî-Batınî firkalarla mücadele etmektir. bkz. Turan; *Türk Cihan Hâkimiyeti*, c. I, s. 198

²³⁶ Hasan Yüksel; "Anadolu Selçukluları'nda Vakıflar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 317.

²³⁷ Turan; *Selçuklular ve İslâmiyet*, s. 134.

Temelde esnaf teşkilatı olan ahilik, aynı zamanda bir eğitim kurumudur. Meslek erbabının meslekî, dinî ve ahlakî olarak eğitilmeleri bu hareketin temel felsefesidir.²³⁸ Loncalara dahil olan her bir dükkanda bir üstad bulunurdu. Diğer çalışanlar çırak durumundaydı. Çıraklıktan ustalığa geçmek için ustası olunmak istenen işte uzun müddet çalıştıktan sonra, üstadların huzurunda yapılacak ciddi bir imtihanı başarıyla geçmek gerekiyordu.²³⁹

Selçuklu saray teşkilatı içinde, “Gulam-hane” denilen bir mektep yer almaktaydı. Celâleddin Karatay ve kardeşi Seyfeddin Karatay bu saray mektebinde yetişerek devletin en yüksek kademesinde hizmet görmüşlerdir. Bunlar gibi daha pek çok Rum kökenli ümera Gulam-hane’de yetişmişlerdir.²⁴⁰

Cami, İslâmın başlangıcından beri her konunun tartışıldığı, ulemanın sohbet ve derslerinin dinlendiği bir mekan olmuştur. Bu yönüyle eğitim kurumu işlevi de görmüştür. Aynı şey Selçuklu dönemi Anadolu için de geçerlidir. Bu döneminin vazgeçilmez dinî sosyal kurumlarından biri de bulunduğu yere, büyüklüğüne, fonksiyonundaki çeşitliliğine göre zâviye, tekke, dergâh, âsitâne, hankâh, buk’a gibi isimler alan sufilerin ikamet ettiği binalardır. Bunlar, müridlerin tasavvufî eğitimi ile uğraşmasından dolayı eğitim kurumları içinde değerlendirilebilir.²⁴¹

Moğol akınları sonucunda Orta Asya kültür merkezlerinden Anadolu’ya yaşanan beyin göçü Türkiye Selçuklularının ilmî inkişafında rol oynamıştır.²⁴² Bunun yanında Beylikler döneminde muhtelif beyliklerin kendi başkentlerini yükseltme çalışmaları sonucu yapılan medreseler ve hastahaneler de bu inkişafta etkili olmuştur. Beyliklerin küçük coğrafi mekânlarda kurulması bu yapıların sayılarının çoğalmasında amil olmuştur. Bununla birlikte beyliklerin çöküş döneminde nüfusun azalması ile bu yapılar ihtiyaç fazlası duruma gelmiştir.²⁴³

²³⁸ Balık; *a.g.e.*, s. 219.

²³⁹ Akdağ; *a.g.e.*, s. 15-16.

²⁴⁰ Bayram; *Selçuklular Zamanında*, s. 30.

²⁴¹ Ocak; *Türkiye Selçukluları ve İslam*, s. 449.

²⁴² Balık; *a.g.e.*, s. 218.; İhsan Fazlıoğlu; “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Felsefe-Bilim Tarihine Önsöz”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 413.

²⁴³ Fazlıoğlu; *a.g.m.*, s. 413.

6. TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NDE DİNÎ VE TASAVVUFÎ ORTAM

Bernard Lewis: “Türkler’in yeni dinlerini bir bütün olarak benimsemeleri, en başından beri Türk İslâmiyetinin belirleyici bir özelliği olmuştur. Türkler, İranlılar’ın ve Arapların asla yapamadıkları birşeyi yaparak millî kimliklerini İslâm’a gömdüler. Türk adı, Batılılar için olduğu kadar, Türkler için de Müslümanlıkla eş tutulmuştur. Türklerin İslâm’a sadakatlerinin ciddiliği ve gerçekliği düzeyine başka hiçbir halkta rastlanmamıştır.”, der.²⁴⁴ Bu Türklerin hayatında İslâmın yerini göstermektedir.

İslâm, Orta Asya’ya yaklaşık VIII. asırdan itibaren bir yandan Emevîler ve Abbasîler döneminde, muhtelif Arap kolonizasyonları kanalıyla, diğer yandan da Soğdu tüccarlar ve İran tasavvuf mektebine mensup sufiler aracılığı ile girmiştir.²⁴⁵ Bu dönemde orduların yapamadığı dinî neşriyatın ticaret kervanları ve onlara karışan din adamları vesilesiyle gerçekleşmesi dikkatimizi çekmektedir.²⁴⁶

Türklerin İslâmiyete girişi sürecinde, Hanefî çevrelerle temaslarının yoğunluğu, bu mezhebin Türklerin sosyal yapısına daha uygun olması,²⁴⁷ Hanefilik ve Maturidiliğin gerek inanç gerekse hukuk alanında daha rasyonel temele oturması gibi sebeplerle Türkler arasında bu mezhepler yaygın hale gelmiştir.²⁴⁸ Türklerin Hanefiliğe bağlılığı, râfızîlik ve itizâlin umûmîleşmesine mâni olmuş, bunun yanında tasavvufî fikirlerde şer’i esaslara riayet edilmesini sağlamıştır.²⁴⁹

Türkiye Selçuklu hükümdarları, fethettikleri yerlere kadı, imam, müderris, hatip ve müezzin tayin etmiş; cami, medrese ve zaviyeler yaptırmış; Anadolu’nun İslâmlaşmasına çalışılmıştır.²⁵⁰ Necmeddin Razî’nin, “Mirsâdü’l-İbâd”da bu durumu; “Vatanımdan, meskenimden umudumu yitirince, din ve dünya salâhını, Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaatin yaşadığı diyarda buldum. Orada emniyet ve adalet varmış O diyarda dindar, âlim, âdil ve insafî bir padişah varmış.”, diyerek dile getirir.

²⁴⁴ Bernard Lewis; *Ortaoğu: İki Bin Yıllık Ortaoğu Tarihi* (10. Baskı), Çev: Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2011, s. 113.

²⁴⁵ Ahmet Yaşar Ocak; *Türkler, Türkiye ve İslâm: Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri* (5. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 31.

²⁴⁶ Turan; *Türk Cihan Hâkimiyeti*, c. I, s. 147-148.

²⁴⁷ Ocak; *Türkiye Selçukluları ve İslam*, s. 450-452.

²⁴⁸ Ocak; *Yorum Denemeleri*, s. 38.

²⁴⁹ Köprülü; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 49-50.

²⁵⁰ Turan; *Türk Cihan Hâkimiyeti*, c. II, s. 152-153.

Büyük Selçuklu geleneğinin takipçisi olan Anadolu medreselerinde Gayr-i Sünnî mezheplerin müfredat dışında bırakılması²⁵¹ ve Orta Asya kökenli birçok Hanefî alimin eserlerinin Türkiye kütüphanelerinde bulunması²⁵² Anadolu’da Sünnî anlayışın hakim olduğunu göstermektedir. Selçuklular, sağlam bir Sünnî İslâm altyapısı inşası için Anadolu’ya alimler davet etmişler, medreseleri vakıflarla desteklemişler, muhtedilerin eğitimi için fonlar hazırlamışlar,²⁵³ vilayet imamlarına vergi muâfiyeti sağlamışlar ve halkın namaza rağbet etmesi için alınan tedbirleri divan emirnâmesi olarak yayınlanmışlardır.²⁵⁴ Sünnîlik siyasi iktidarın himayesinde olmakla birlikte, zorla Sünnîleştirme politikasının uygulanmamıştır.²⁵⁵ İbn Battûta’nın, Anadolu halkının genellikle Hanefî mezhebine bağlı olduğunu, içlerinde Kaderî, Râfızî, Mutezilî, Hâricî ve bid’ât ehlinden kimse bulunmadığını hepsinin Ehl-i Sünnet mezhebinden olduğunu, bu özellikleriyle diğer insanlardan üstün olduğunu belirtmesi dikkatimizi çekmektedir.²⁵⁶ Bu sözler, Sünnîliğin Anadolu’da ne kadar yayıldığını göstermektedir.

Türkiye Selçuklularının, Sünnîliği resmen yürürlükte tutmasının etkisiyle İlhânluların Şiîliği kabul ettikleri dönemde bile Anadolu’da şehirli kesimlerde Şiî tesiri görülmemiştir.²⁵⁷ Anadolu’ya gelen göçebe zümreler arasında, yazılı kültürün yaygın olmaması, dini henüz yeni öğrenmeleri, bu zümrelerin fakîh ve mütekellimlerin ince düşünüş tarzlarını kavrayamamaları sebebiyle, eski inançlarının tesiri görülebiliyordu.²⁵⁸ Bu durumun oluşmasında, Köseadağ sonrası Moğol politikasının ve Anadolu’ya gelen Moğol nüfusunun etkisi olmalıdır. Bununla birlikte, Moğolların Şamanist olmasının, Anadolu’daki inanç yapısına etkisi derinlemesi araştırılmamıştır.²⁵⁹

²⁵¹ Unan; *a.g.m.*, s. 396.

²⁵² Cahen; *a.g.e.*, s. 212.

²⁵³ İra M. Lapidus; *İslâm Topluları Tarihi* (4. Baskı), Çev: Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, c. 1, s. 419.

²⁵⁴ Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 59-60.

²⁵⁵ Ocak; *Türkiye Selçukluları ve İslam*, s. 450-452.

²⁵⁶ İbn Battûta; *a.g.e.*, s. 402.; Şeker; *a.g.e.*, s. 143.

²⁵⁷ Ahmet Yaşar Ocak; “Selçuklular ve Beylikler Döneminde Tasavvufî Düşünce”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, c. 1, s. 429. Bunda, tasavvufî düşüncenin Anadolu’da yaygın olmasında etkili olmuş olmalıdır. Çünkü Şiîlik de aynen Selefîye gibi tasavvufî düşünceye uzak bir yapıdadır. İlhânluların çok geçmeden tekrar Sünnîliğe dönmesi de tesirin olmamasında etkili olmuş olabilir. bkz. Mikâil Bayram, *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, Kömen Yayınları, Konya 2004, s. 56.; Ocak; *Türkiye Selçukluları ve İslam*, s. 452.

²⁵⁸ M. Fuad Köprülü; *Türk Tarih-i Dinîsi*, Haz: Metin Ergun, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 140-141..

²⁵⁹ Bayram; *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, s. 60-61

Moğol istilasının yol açtığı göç dalgası sırasında Türkistan, İran ve Hârizm'den birçok alim ve çeşitli tasavvufî akımlara mensup mutasavvıf Anadolu'ya gelip yerleşmişlerdir.²⁶⁰ Bunun yanında 1258'de Irak'ın ve kısmen Suriye'nin istilasıyla, oralardan da Anadolu topraklarına muhtelif tarikatlara mensup sufiler gelmiştir.²⁶¹ Bu, Anadolu'daki tasavvufî akımların çeşitliliğinde etkili olmuştur.

Türkiye Selçuklu yönetimi, şehir ve kasabalarda İslâm kültürünün sağlam bir şekilde yerleşmesini temin etmek, ıssız bölgeleri iskâna açmak ve halk üzerinde daha müessir olmak için Anadolu'ya gelen sufi çevrelerle çok yakından ilgilenmiş, onlara vakıf araziler tahsis etmiş ve geniş malî imtiyazlar tanımıştır.²⁶² Bunun neticesinde, alim ve mutasavvıflar burada tasavvufî birikimlerini yayma imkanı bulmuşlardır.²⁶³

Moğol zulmü altında ezilen halk, siyasi otoritelerin zaafa uğradığı bu dönemde huzur arayışında olmuştur. Bunun sonucunda halkın manevî otoritelere sığınması ile tasavvuf, geniş halk kitleleri üzerinde etkili olmuştur.²⁶⁴ Yöneticiler de halkın temayülüne uyararak, şeyhlerin manevi nüfuzundan istifade etmeğe çalışmışlar, tekke ve zaviyeler açmışlar, vakıflar kurmuşlardır. Bunun neticesinde Anadolu'da tasavvufî ortam gelişmiştir.²⁶⁵ Tasavvuf, İslâm birliğinin birleştirici unsuru olmuş, giderek de entelektüel kültürün hatta siyasi gücün kaynağı haline gelmiştir.²⁶⁶

XIII. yüzyılda Anadolu'da yayılmaya başlayan tarikatlar, Sünnî çerçeve içinde ve dışında olmak üzere iki ana eğilim sergilerler. İlmi faaliyetlerin yoğun olduğu bölgelerde doğan ve gelişen tarikatlar genelde Sünnî eğilimli iken, aynı bölgelerin İslâm'ın tam nüfuz etmediği kırsal kesimlerde ise genellikle kurulan tarikatlar klasik Sünnîliğin dışında kalmıştır.²⁶⁷

²⁶⁰ Köprülü; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 200.; Ocak; *Tasavvufî Düşünce*, s. 430.

²⁶¹ Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 217-218.

²⁶² Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 151. Anadolu'ya göç eden sufilerin yeni yerleşim alanları kurmaları, seyahat edenlerin güvenliğini sağlamaları ile göçün olumsuz tesirlerini azaltmışlardır. Ayrıca, Hristiyanlara karşı müsamahaları onların İslâmiyete girişini kolaylaştırmıştır. bkz. Lapidus; *a.g.e.*, s. 419-420

²⁶³ S. Kara; *a.g.e.*, s. 173.

²⁶⁴ Hasan Kamil Yılmaz; *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (10. Baskı), Ensar Neşriyat, İstanbul 2004, s. 129.; H. Ahmet Sevgi, "Anadolu Selçuklularında Hoşgörü Ortamı", *Türkler*, Ed: Hasan Celal Güzel vd., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, c. 7, s. 440.; O. N. Küçük; *Mevlâna'nın Tasavvufî Görüşleri*, s. 17. Ümitsizliğe düşen insanların, gönüllerini tatmin etmek için tasavvufa sığınması gayet tabiidir. Ancak tasavvufun doğuş ve gelişimini sadece buna bağlamak yanlış bir yargıdır. Osmanlı Devleti'nin en parlak asırlarından olan XV. yüzyılın tasavvufî düşüncesinin en canlı dönem olması bu yargının yanlışlığını göstermektedir. bkz. M. Kara; *a.g.e.*, s. 62.

²⁶⁵ Güzel; *a.g.e.*, s. 25.

²⁶⁶ B. Lewis; *a.g.e.*, s. 129.

²⁶⁷ Ocak; *Türkiye Selçukluları ve İslam*, s. 453. Yerleşik hayata geçildikçe, tekke, medrese ve camiler kurulmuş, daha sıhhatli bir dinî hayat için gerekli olan şartlar topluma sunulmuştur. M. Kara; *a.g.e.*, s. 38.

Anadolu'daki tasavvufî akımlar zamanla birbiriyle etkileşime girmiş, bazıları büyürken bazıları da kaybolmuştur. Aynı zamanda tasavvufî bir akımına mensup şeyhlerin çevresinde kurumsallaşan tarikatlarda var olmuştur.²⁶⁸ Bazı tarikatların zaman içinde tesirleri azalmış; bazılarının yeni kol ve şubeleri meydana gelmiştir.²⁶⁹ Buna tasavvufî olarak farklı silsilere mensup şeyhlerden ders alınmasını da eklersek net ayrımlara gitmenin zorluğu ortaya çıkacaktır. Biz bu zorlukların farkında olarak, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda görülen tarikatları tanıtmaya çalışacağız.

Hoca Ahmed Yesevî ilk Türk sufileri arasında en meşhur olanıdır. Kendi namına izafetle kurulan Yesevîyye tarikatı, bir Türk tarafından kurulan ilk tarikat olması yönünden mühimdir.²⁷⁰ O, şeriatle tarikatı kaynaştırmış, dinî ölçülere riayet etmemenin tarikat adabıyla uyuşmayacağını neşr ve telkin etmiştir. Dervişlerinin tasavvufî yönden ihtiyacını karşılamak için Türkçe “Divân-ı Hikmet” isimli eserini yazmıştır.²⁷¹ Köprülü, Yesevîliğin daha sonraki dönemde Nakşibendîlik ve Bektaşîlik gibi iki büyük tarikatın esaslarını doğurduğunu belirtir.²⁷² Karamustafa ise; Anadolu'nun tasavvufunun gelişiminde Yesevîliğin etkisi olmadığını söyler.²⁷³

²⁶⁸ Ahmet T. Karamustafa; “Yesevîlik, Melâmetlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz. Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 83-87.

²⁶⁹ M. Kara; *a.g.e.*, s. 61.

²⁷⁰ Köprülü; *Türk Tarih-i Dinîsi*, s. 147-148.

²⁷¹ Köprülü; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 424. Köprülü, İlk Mutasavvıflar'da ileri sürdüğü Yesevî'nin Sünnî olduğu fikrini değiştirmiş, onun heterodoks bir sufi olduğunu ileri sürmüştür. Ocak, onun görüşüne katılarak, dönemin sosyal-ekonomik yapısı dikkate alınmadan günümüze kadar ne kadar korunduğu tespit edilmeyen Divân-ı Hikmet nüshalarıyla Ahmed Yesevî'nin Sünnî olduğu yargısına ulaşmanın yanlışlığına dikkat çekmiştir. Karamustafa ise, Köprülü'nün ilk görüşünün daha isabetli olduğunu söylemiş; Köprülü'nün Türklerin İslâmlaşmasını anlamak amacıyla geliştirdiği teorik çerçevenin, kaynaklara galebe çaldığını bunun neticesinde fikirlerini değiştirdiğini belirtmiştir. bkz. Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 33-35.; Karamustafa; *a.g.m.*, s. 69.

²⁷² Köprülü; *Türk Tarih-i Dinîsi*, s. 147-148. Nakşibendîlik bir yandan Kasam Şeyh ve Halil Atâ vesilesiyle Yesevîlik tesirinde kalmış, diğer yandan da Hoca Abdü'l-Hâlık Gucduvânî ile Ahmed Yesevî'nin Yusuf Hemedânî'nin halifesi olması cihetiyle Yesevîlik'le benzerlik göstermiştir. Nakşibendîliğin Orta Asya da az zamanda yayılmasında bu benzerlik etkili olmuştur. Ocak, Ahmet Yesevî'nin Anadolu'daki Kızılbaşlara benzeyen, Orta Asyada bulunan Laçiler ve Bedehşah İsmailîleri arasında çok önemli bir yere sahip olduğunu, Anadolu'da yalnızca Bektaşîler tarafından takdis edildiğini söyler. Bununla beraber başka bir makalesinde Kübrevî ve Nakşibendîlik silsilelerinde Ahmet Yesevî ve halifelerinin yer aldığını bildirir. Köprülü ise; Bektaşîlikle Yesevîlik arasında, Türkçe ilahilerin okunması gibi dış benzerlikler haricinde bir bağ bulunmadığını bildirir. Âşık Paşazâde'nin belirttiği üzere Hacı Bektaş Velî'nin şeyh olmayıp bir tarikat kurmadığını, XV. yüzyılda kurulmuş ve yerleşmiş olan Bektaşî Tarikatının Yesevîlikle alakasının olmaması gerektiğini söyler. Bektaşî menkıbelerinde umurun kabulüne mazhar olmak için, halk arasında yayılan tarihi şahsiyetlerin muhtelif şekillerde Bektaşîlik içerisinde gösterilmesinin, Bektaşîlerin takip ettiği bir usul olduğunu vurgular. Köprülü, daha sonra Âşıkpaşazâde'ye dayanarak ifade ettiği görüşünü Anadolu'da İslamiyet isimli eserinde bildirdiği üzere, Hacı Bektaş Velî'ye isnad edilen “Makalat-ı Sûfiyâne” isimli Arapça risalesinin tercümesine ulaşması üzerine değiştirmiştir, daha önce tenkit ettiği Vilayetnâmeleri de yeni tezine kaynak göstermiştir. Buna göre, Hacı Bektaş'ın Babaî Şeyhi olduğunu, Şîa-yı İsnâ Aşeriye (On İki İmam Şîliği) temayülü olduğunu bildirmiştir. bkz. Âşık Paşazâde; *Osmanoğulları'nın Tarihi: Tevârih-i Âl-i Osmân* (2. Baskı), Haz: Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul 2010, s. 486.; Köprülü; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 75-76, 83, 126-129, 321.; M. Fuad Köprülü; *Anadolu'da İslâmiyet*, Haz: Metin Ergun, Akçağ Yayınları, Ankara 2005, s. 71-74.; Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 424-425.; Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 40.

²⁷³ Karamustafa; *a.g.m.*, s. 76-77.

Ocak'ın belirttiği üzere, XVI. yüzyılda yazılan *Kühü'l-Ahbar*'da, Hacım Sultan ve Hacı Bektaş Menâkıbnâmeleri'nde; XVIII. yüzyılda yazılan Evliya Çelebi'nin *Seyâhatnâmesi*'nde, XIII. yüzyıl Anadolu'sunda bazı Yesevî şeyhlerinin adının bulunması,²⁷⁴ nun Anadolu sufiliğine etkisini göstermektedir.

Baba İlyâs, XIII. yüzyıl Anadolu tarihinin en önemli olaylarından biri olan Babaî isyanına karışmasına rağmen hakkında ayrıntılı bilginiz olmayan bir şeyhtir. Anadolu'ya Horasan'dan geldiği bilinen Baba İlyas'ın tarikat silsilesinin Dede Garkın adlı pîri aracılığıyla Irak'lı bir şeyh olan Ebû'l-Vefâ Seyyid Muhammed el-Bağdâdî'ye çıktığı söylenir.²⁷⁵ Baba İlyas, 1240'da liderliğini yaptığı isyan ile meşrebdaşı tarikatları etrafında birleştirmiştir.²⁷⁶ Malya Savaşı akabinde katliama uğrayan Babaîler, Moğol işgalinden sonra daha rahat bir ortamda yaşayabilmek ümidiyle uçlara gitmişlerdir. Bu bölgelerde hem fetihlere katıldılar hem de dinî görüşlerini yaydılar. Bu dönemde, Babaî dervişleri halk arasında Rum Abdalları olarak anılmışlardır. Onlar kim olduklarını soranlara: "Baba İlyas müridiyim, Seyyid Ebu'l-Vefâ tarikendenim.", cevabını veriyorlardı. Bu, onların, şeyhlerinin silsilelerini henüz unutmadıklarını göstermektedir.²⁷⁷ Ocak, Babaîliği heterodoks bir tarikat olarak nitelendirirken²⁷⁸ Bayram; Sünnî bir tarikat olarak değerlendirmektedir. Bayram, İbn Bîbî'nin Baba İlyas'ın zühd ve takva sahibi, yüksek irşad ve ikna kabiliyeti olan bir mürşid, üstün ahlakî meziyetleri bulunan bir halk adamı olduğunu söylemekten kendini alamadığını, bildirir.²⁷⁹ Âşık Paşazâde, beşinci kuşaktan dedesi Baba İlyas için kutbu'd-devran ifadesini kullanır. Orhan Gazi'nin Baba İlyas müridi bir dervişe arazi tahsis etmesi dikkatimizi çekmektedir.²⁸⁰ Sünnî müelliflerin Baba İlyas hakkındaki bu ifadelerine mukabil, Mevlânâ'nın, tasavvufî telakkileri ve merkezi yönetime karşı tutumları sebebiyle Babaî hareketine mensup Türkmen şeyhlerinden hoşlanmadığı bilinmektedir.²⁸¹

²⁷⁴ Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 72-73.

²⁷⁵ Karamustafa; *a.g.m.*, s. 81-82

²⁷⁶ Resul Ay; "Tasavvufî Hayat ve Tarikatlar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, s. 460.

²⁷⁷ Âşık Paşazâde; *a.g.e.*, s. 318.; Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 264-265.

²⁷⁸ Ocak; *Türkiye Selçukluları ve İslam*, s. 452. Tasavvufî ekollerin zaman içinde çizgi değişimine uğramaları sebebiyle, tasavvufî bir cemaati "heterodoks" diye nitelemek yanıltıcı olabilir. bkz. M. Kara; *a.g.e.*, s. 50.

²⁷⁹ Bayram; *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, s. 42-43, 57-58.

²⁸⁰ Âşık Paşazâde; *a.g.e.*, s. 271, 318-319.

²⁸¹ Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 95-96.

Haydarîliğin kurucusu Horasan civarlarında yaşamış Kutbeddin Haydar'dır. Haydarî dervişleri demir gerdanlık, bilezik, halhal, kulak ve üreme organlarına takılı halkaları ile tanınırdı.²⁸² Haydarîliğin Anadolu'daki ilk temsilcisi Hacı Mübarek Haydarî'dir.²⁸³ Onun Mevlânâ'ya karşı çok sevgisinin olduğu nakledilmektedir.²⁸⁴

Tasavvuf tarihimizin en tartışmalı simalarından birisi Hacı Bektaş Veli'dir. Vilâyetnâme'deki tasvirine göre Haydarî imajı uyandıran Hacı Bektaş,²⁸⁵ Âşıkpaşazâde'ye göre kardeşiyle birlikte Baba İlyas'a intisap eden bir derviştir.²⁸⁶ Buna göre, Onun Anadolu'ya Haydarî dervişi olarak gelip, bilâhere Vefaîliğe geçtiği tahmin edilmektedir.²⁸⁷ Bununla birlikte bu bilgiler tarihçiler tarafından tam vuzuha kavuşturulmamıştır.²⁸⁸ Hacı Bektaş'ın meşhur olmasında etkili olan şahıs, XIV. yüzyılda Osmanlı topraklarına gelerek Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektaş zaviyesine yerleşip Osmanlı gazileri ile birlikte fetihlere katılan Abdal Musa'dır.²⁸⁹ Hacı Bektaş ve etrafındakilerinin Sünnî olup olmadıkları tartışma konusu olsa da; Bektaşîliğin sonraki yıllarda Sünnîlik dışı bir mahiyet kazandığı kesindir.²⁹⁰

Kalenderîlik, tasavvufun kurumsallaşmasına tepki olarak ortaya çıkmıştır.²⁹¹ Kalenderîler kendilerini toplumsal yaşamın bütün görevlerinden azade sayar.²⁹² Taife-i Abdalan ve Cevalika olarak da isimlendiren bu tarikatın müntesipleri, dinî konulardaki ölçsüzlükleri sebebiyle Ehl-i Sünnet sufiler tarafından eleştirilmiştir.²⁹³

²⁸² Ahmet T. Karamustafa; *Tanrının Kuraltanımız Kulları: İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)* (2. Baskı), Çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008, s. 57. Kutbeddin Haydar, Ahmed Yesevi'nin öğrencisi olarak gösterilse de; Yesevîliğin şeriata bağlı doğası ile Kutbeddin'in dünyayı yadsıyan zühdü bu iddiaya şüphe ile yaklaşılmasını gerektirmektedir. bkz. Karamustafa; *a.g.e.*, s. 58.

²⁸³ Ay; *a.g.m.*, s. 460.

²⁸⁴ Ahmed Eflâki; *Ariflerin Menkabeleri (Menâkıbu'l-Ârifîn)*, Çev: Tahsin Yazıcı, Kocabı Yayinevi, İstanbul 2006, s. 210.; Karamustafa; *a.g.e.*, s. 77.; Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 94.

²⁸⁵ Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 62.

²⁸⁶ Âşık Paşazâde; *a.g.e.*, s. 486.; Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 269.

²⁸⁷ Ay; *a.g.m.*, s. 460.

²⁸⁸ Vilâyetnâme'de Hacı Bektaş'ın Kutbeddin Haydar'ın halifesi olduğuna net bir bilgi bulunmamaktadır. Âşıkpaşazâde'nin ise, Hacı Bektaş'ın bir tarikat kurmadığı meczub bir zat olduğu belirtir. Baba İlyas'ın soyundan gelen Âşık Paşazâde'de Hacı Bektaş'ın doğrudan Baba İlyâsin halifesi olduğuna bir işaret yoktur. bkz. Karamustafa; *a.g.m.*, s. 75-76.; Âşık Paşazâde; *a.g.e.*, s. 486. Bu konudaki tartışmalar ve metod arayışı için; ayrıca bkz. Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 410-427.

²⁸⁹ Âşık Paşazâde; *a.g.e.*, s. 486-487.; Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 269.

²⁹⁰ Fazlullah Hurufî'nin halifelerinden Ali el-A'la (ö. 1419), Hacı Bektaş dergâhı mensuplarına Hurufî inançlarını telkin etmiştir. XVI. Yüzyıl başında Balım Sultan, Bektaşîliği, Kalenderî ve Haydarî esaslara göre düzenlemiştir. Süleyman Uludağ; "Osmanlı Dönemi Tasavvuf Düşüncesinin Bazı Temel Kaynakları", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz: Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 36.; Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 234.

²⁹¹ Karamustafa; *a.g.m.*, s. 86.; Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 205.

²⁹² Karamustafa; *a.g.e.*, s. 53. Cemâleddin Savi'nin dinî yasakları açıkça ihlal ettiğine dair delil yoksa da; araştırmacılar bu konudaki tutumunu belirleyememiştir. bkz. Karamustafa; *a.g.e.*, s. 57.

²⁹³ Köprülü; *Türk Tarih-i Dinîsi*, s. 150-151. Avarifü'l-Maarif'de anlatılan farzları hiç terketmeyen Kalenderîlerle, daha sonraki yıllarda ortaya çıkan "tip"leri aynı kefeye koymak mümkün değildir bkz. M. Kara; *a.g.e.*, s. 50.

Cemâleddin Savî tarafından sistemli bir yapıya kavuşturulan Kalenderîliğin Anadolu'daki temsilcileri Ebu Bekr Niksarî ve Şeyh Ömer Girihi idi.²⁹⁴ Ebu Bekr Niksarî'nin Konya'da tekkesi olduğu bilinmektedir.²⁹⁵ Şems-i Tebrizî ve Fahreddin-i Irakî'nin de kalenderâne tavırları vardır.²⁹⁶ Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ve Ebubebir Niksarî'nin dünyaya değer vermeyen tavırlarına hayran olmuştur. Bununla birlikte popüler hâl almış Kalenderîliğe karşı olduğu, Buzağı Baba olarak tanınan, Şeyh Baba Marendî'den hoşlanmadığı bilinmektedir.²⁹⁷

İşrakî felsefesinin kurucusu Şihabeddin-i Sühreverdi-i Maktul, Konya'da bir süre yaşamış, zamanın Selçuklu hükümdarı I. Kılıç Arslan ve ileri gelen devlet adamları üzerinde etkili olmuştur. Ancak bir müddet sonra fikirleri yüzünden rahatsız edildiği için Eyyubîlerin hakim olduğu Halep'e gitmiş, ne var ki büyücülük ithamıyla 1191'de idam edilmiştir. Muhtemelen Muhyiddin ibn Arabî'nin Anadolu'ya gelişi ile Sühreverdi-i Maktul'un işrakîlik mektebi etkisini yitirmiştir.²⁹⁸

XI. yüzyılda İran'da önemli bir sufi çevresi olan Ebu İshak Kazerunî'nin Anadolu'ya yapılan ilk fetih hareketleri ile ilgilendiği anlaşılmaktadır. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Erciş ve Erzurumda bu tarikata ait yapıların bulunması bu tarikatın Anadolu'da faaliyetlerinin olduğunu göstermektedir.²⁹⁹

Hârizmşahlar sahasında yaşayan ve hayatını 1221'de Moğolların elinde şehit edilmek suretiyle tamamlayan büyük mutasavvıf Necmeddin Kübrâ'nın etrafında oluşan Kübrevîlik, zühd anlayışı kuvvetli ve sade bir tasavvuf telakkisine dayanmaktadır.³⁰⁰ Necmeddin Kübrâ'nın Moğol tehdidi baş gösterince bazı müridlerini memleketlerine göndermesiyle, bu tarikat Anadolu'ya kadar geniş bir bölgede yayılmıştır. Tarikatın Anadolu'daki önemli temsilcileri Necmeddin Râzi ve

²⁹⁴ Ay; *a.g.m.*, s. 460-462.

²⁹⁵ Karamustafa; *a.g.e.*, s. 57.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 453.

²⁹⁶ Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 205. Şems'de kalenderâne tavırları olmakla beraber bazı dostlarının esrarla neşelenmesinden hoşnut değildir. O, Şarabın haram olduğunun Kuran'da yazılı olduğunu, esrar hakkında emrin olmaması sebebiyle kendilerini mazur gösterenlere karşı, Hazreti Peygamber (a.s.m) zamanında esrar içilmediğini "içen olsa öldürülmelerini emir buyururlardı" diyerek bu işten şiddetle nefyediyordu. bkz. Şems-i Tebrizî, *Konuşmalar: "Makalât"*, Çev: M. Nuri Gençosman, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1974, c. I, s. 40.

²⁹⁷ Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 94. Sadreddin Konevî'den feyz alan Fahreddin Irakî, İbn Arabî ekolünün önemli temsilcilerindendir. bkz. Mustafa Kara; "Tasavvuf İstilahlarına Dair Kitaplar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz: Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2005, s. 54.

²⁹⁸ Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 221,361. Hakikata akıl yoluyla değil, nefsi terbiye, keşf ve ilham yoluyla ulaşılacağını savunan felsefi akıma işrakîlik denir. bkz. İsmail Hakkı İzmirli; *İslam'da Felsefi Akımlar* (2. Baskı), Haz: N. Ahmet Özalp, Kitabevi, İstanbul 1997, s. 64-65.

²⁹⁹ Ay; *a.g.m.*, s. 463.

³⁰⁰ Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 205.

Bahâeddin Veled olduğu söylenmektedir.³⁰¹ Kayseri'ye gelen Necmeddin Razî burada I. Alâeddin Keykubâd ile görüşmüş sonra Sivas'a giderek meşhur eseri *Mirsâdü'l-İbad*'ı yazarak³⁰² ona ithaf etmiştir.³⁰³ Bir ara Konya'ya gelerek Mevlânâ Celâleddin ve Sadreddin Konevî ile görüşmüştür. Anadolu'da hatırı sayılır müridler edinmiş, daha sonra Bağdat'a giderek ölünceye kadar orada yaşamıştır.³⁰⁴

Sühreverdîlik tarikatının kurucusu, Ebu'n-Necîb Sühreverdî'dir. Onun yeğeni Şihabeddin Ömer Sühreverdî, Abbasî Halifesi tarafından fütüvvet teşkilatını etkin kılmak için Anadolu'ya elçi olarak gönderilmiştir. Sühreverdî, fikrî alt yapısını kendi hazırladığı fütüvvet teşkilatını yaymanın yanında tasavvufî görüşlerini aktarmıştır. Bununla beraber bu tarikatın Anadolu'daki etkisi uzun sürmemiş giderek diğer tarikatlar arasında kaybolmuştur. Sühreverdî'nin *Avarifü'l Mâarif* adlı eserinin Anadolu'da en çok okunan eserler arasında olması etkisini göstermektedir.³⁰⁵

Seyyid Ahmed Rifâî'nin torunları veya halifeleri yoluyla Anadolu'ya XIII. asırda giren Rifâîlik, Anadolu'nun birçok şehrinde etkili olmuştur. Bu tarikatın mensupları coşkulu zikirleri ve burhan gösterileriyle dikkat çekmiştir.³⁰⁶ Rifâîlerin çok erken devirlerde Anadolu'ya geldikleri Eflâkî'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. İbn Battûta Konya, Amasya, İzmir ve Bergama'da Rifâî zaviyeleri bulunduğunu belirtir. Ahmed Rifâî'nin oğlu Seyyid Tâceddin'in kalabalık bir mürid

³⁰¹ Ay; *a.g.m.*, s. 463. Bahâeddin Veled'in Kübrevîliği konusu tartışmalıdır. Sipehsâlâr ve Eflâkî'de verilen silsilede Necmeddin Kübrâ yer almamaktadır. Bununla birlikte, Bahâeddin Veled'in Maarifinde bir ölçüde Necmeddin Kübrâ'nın etkisinin görülmesi, Şeyh Kübrâ'nın velî-traş lakabıyla kimi zaman bir sohbetle hilafet vermesi ve bir kişinin birden fazla Şeyh'ten feyz aldığı görülmesi, onun Kübrevî halifesi olduğu konusundaki iddiaların incelenmesini gerekli kılar. Zerrînkûb ve Lewis, ilk Mevlevîlerin Kübrevîliğin kurucularından hiç bir etkiyi kabul etmeyip onlara özel önem atfetmediklerini, Mevlânâ'nın kendi mürşitlerini anlatırken herhangi bir Kübrevîden bahsetmediğini belirterek, Bahâeddin Veled'in Kübrevîliği hakkına olumsuz kanaat izhar ederler. Bununla birlikte bazı kaynaklarda, Mevlânâ'nın "Biz ol izz ü kerem kavmindeniz kim; Demâdem ıyş edüb sagar tutarlar; Ne şol bîkadr müflislerdeniz kim; Füsün edüb bize lagar tutarlar; Bir elden nûş edüb iman şarabın; Bir elde perçem-i kâfir tutarlar" dizelerinde Necmeddin Kübrâ'nın Moğollar tarafından şehit edildiğinde bir Moğol askerinin perçeminin elinde bulunmasına işaret ettiğinin bildirilmesi konu hakkında nihaî incelemelerin yapılmadığını göstermektedir. bkz. Sipehsâlâr Mecdüddin Feridun; *Risâle-i Sipehsâlâr (Hazreti Mevlâna'nın Menkabeleri)*, Çev: Ahmed Avni Konuk, Haz: Tahir Galip Seratlı, Rûmî Yayınları, İstanbul 2005, s. 34.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 723-724.; Abdurrahman Câmî; *Neşahâtü'l-Üns (Evliyâ Menkabeleri)*, Ter. ve Şerh: Lâmiî Çelebi, Haz: Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul 2008, s. 595.; Franklin D. Lewis; *Mevlânâ: Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı (Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Hayatı, Öğretisi ve Şiiri)*, Çev: Gül Çağalı Güven ve Hamide Koyukan, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul 2010, s. 61-65; Zerrînkûb; *a.g.e.*, s. 14-16.; Seyyid Fâzıl Mehmed Paşa; *Mevlevîyye Silsilesi*, Haz: Tahir Hafızlıoğlu, İnsan Yayınları, İstanbul 2010, s. 74.

³⁰² Ocak; *Tasavvufî Düşünce*, s. 431.

³⁰³ M. Kara; *a.g.e.*, s. 64.

³⁰⁴ Ocak; *Tasavvufî Düşünce*, s. 431.

³⁰⁵ Ocak; *Tasavvufî Düşünce*, s. 431. Ebu Hafs Şihabeddin Sühreverdî ile İsrakî felsefesinin kurucu olup 1191'de idam edilen Şihabeddin Sühreverdî karıştırılmamalıdır.

³⁰⁶ Ay; *a.g.m.*, s. 463. Kaynaklar; Ahmed Rifâî'yi alim, muhaddis, fakîh ve müfessir bir sufi olarak takdim eder. Onun eserlerinde görülen tasavvuf anlayışı kitap ve sünnete uygun bir anlayıştır. bkz. Selçuk Eraydın; *Tasavvuf ve Tarikatlar* (7. Baskı), M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s. 442.

cemaatiyle Konya'ya geldiği zaman emirler ve şehrin ileri gelenleri tarafından karşılanması kendilerine duyulan ilgiyi göstermektedir.³⁰⁷ Mevlânâ'nın, kendi tasavvuf anlayışına ters düşen, vücutlarına şiş sokan, ateş parçaları yutan Rıfâî dervişlerine soğuk baktığı rivayet edilmektedir.³⁰⁸

Anadolu'da dışarıdan gelip kök salan tarikatların yanında Mevlevîlik gibi Anadolu'da doğan tarikatlarda ortaya çıkmıştır.³⁰⁹ Mevlevîlik XIII. asır sonlarında Konya'da Mevlânâ Celâleddin Rûmî adına, oğlu Sultan Veled tarafından kurulmuştur.³¹⁰ Mevlâna hayattayken etrafında toplanan mürid tabakası, Sultan Veled tarafından teşkilatlı bir yapıya kavuşturulmuştur. Sultan Veled'in Anadolu'nun muhtelif şehirlerine gönderdiği halifelerin faaliyetleri ve Ulu Arif Çelebi'nin seyahatları sayesinde Mevlevîlik Anadolu'da yayılmıştır.³¹¹ Farklı tarikat mektebelerinin prensiblerini bünyesinde cemenen Mevlevîlik,³¹² zamanla Bağdat'tan Rumeli'ye kadar geniş bir alanda kurulan mevlevîhanelerle tesir sahasını genişletmiştir. Mevlâna'nın eserlerinin etkisi ile bu alanın çok daha ötesinde tesirini hissettirmiştir.³¹³ Türkiye Selçukluları döneminde doğan Mevlevîlik, Anadolu Beylikleri dönemi ve altı asırlık Osmanlı İmparatorluğu boyunca Türk toplumunu en çok etkileyen tarikatlardan birisi olmuştur.³¹⁴

Bu dönemde Anadolu'da etkili olan suffilerden birisi de Evhadüddin Kirmânî'dir. Onun Kayseri'de kendisine ait bir zaviyesi ve Anadolu'nun birçok şehrinde halifesi vardı.³¹⁵ Evhadüddin'in Türk asıllı olması, meclislerinde Türkçe konuşması ve seyr-i süluk-i âfakî anlayışına sahip olması, tabiatla başbaşa hayat süren Türkmenlerin bu harekete yönelmesinde etkili olmuştur. Bununla birlikte eşyanın suretine duyulan muhabbet konusunda müridlerin dengeyi sağlayamayacağı kaygısıyla bu yola karşı çıkan mutasavvıfların muhalefeti ve Moğolların bu harekete karşı izlediği siyaset Evhadîliğin Anadolu'da yaşamasına imkan tanımamıştır.³¹⁶

³⁰⁷ İbn Battûta; *a.g.e.*, s. 417, 425, 427.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 538.; M. Kara; *a.g.e.*, s. 20.

³⁰⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 538-540.; Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 96.

³⁰⁹ Ay; *a.g.m.*, s. 464.

³¹⁰ Sezai Küçük; *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Vefa Yayınları, İstanbul 2007, s. 21.

³¹¹ Ay; *a.g.m.*, s. 464.

³¹² Ocak; *Tasavvufî Düşünce*, s. 430.

³¹³ M. Kara; *a.g.e.*, s. 26.

³¹⁴ S. Küçük; *a.g.e.*, s. 21.

³¹⁵ Ay; *a.g.m.*, s. 464.

³¹⁶ Bayram; *Selçuklular Zamanında*, s. 89-93.

Muhyiddin ibn Arabî vahdet-i vücud çerçevesinde irfan ve marifet ağırlıklı kapsamlı bir tasavvufî anlayış geliştirmiştir.³¹⁷ Ona, Şeyhü'l Ekber lâkabından hareketle, Ekberîyye adlı bir tarikat nisbet ediliyorsa da bu ekol bildiğimiz anlamda bir tarikat hüviyetini kazanmamıştır.³¹⁸ 1165'te Endülüste dünyaya gelen İbn Arabî, 1210'da Konya'ya gelerek İzzeddin Keykâvus'un konuğu olmuştur.³¹⁹ Anadolu sultanları nezdinde büyük saygı görmüştür. Muhyiddin ibn Arabî'nin I. İzzeddin Keykâvus'a nasihat mektubu yazması Anadolu'da kendisine duyulan saygıyı göstermektedir.³²⁰ Muhyiddin ibn Arabî'ye Anadolu'da esas prestij sağalayan ve eserlerini, yazdığı şerhlerle anlaşılır hale getirirerek yayılmasını temin eden, evlatlığı ve halifesi ünlü mutasavvıf Sadreddin Konevî olmuştur. Onun sayesinde Arabî'nin fikirleri Selçuklu dönemi Anadolu sufiliği üzerinde derin izler bırakmıştır.³²¹ Sadreddin Konevî aynı zamanda Mevlânâ'nın yakın dostları arasında olduğu gibi vahdet-i vücud ekolü de Mevlânâ'nın tasavvuf anlayışında etkili olan mekteplerdendir.³²²

Türkiye Selçuklu döneminde Konya'da 360 zaviye, 70 hânkâh, 300 mescit ve 7 büyük câmi olduğu tahmin edilmektedir. Bu bize tarikat faaliyetlerinin yoğunluğu hakkında fikir vermektedir.³²³ Günümüzde Anadolu'da hemen hemen her köy ya da kasabasında dede yahut baba diye isimlendirilen, yatan kişinin hayat hikâyesi hakkında efsaneler bulunan kabirler ve türbeler³²⁴ Anadolu'da çok canlı tasavvufî hayatın yaşandığını göstermektedir.

³¹⁷ Uludağ; *a.g.m.*, s. 28. Muhyiddin ibn Arabî vahdet-i vücud tasavvurunu son derece sistemli bir metafizik doktrin haline getirmiştir. Bu doktrini anlamak için çok yüksek seviyede tasavvuf kültürüne ihtiyaç vardır. Bu sebeple bu doktrin bazı çevrelerce kaba bir panteizmle yorumlanmış sufi çevrelerinde Şeyhü'l-Ekber denilen Muhyiddin İbn Arabî'ye, Şeyhü'l-Ekfer diyenler olmuştur. Bununla beraber Osmanlı İmparatorluğunda en muhafazakâr Ehl-i Sünnet çevrelerinde bile Muhyiddin İbn Arabî'ye bu tip ithamların yapılmaması dikkat çekmekte ve Anadolu'daki etkisini göstermektedir. bkz. Ahmet Yaşar Ocak; *Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)* (2. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 50.

³¹⁸ M. Kara; *a.g.e.*, s. 33.

³¹⁹ Uludağ; *a.g.m.*, s. 28.

³²⁰ S. Kara; *a.g.e.*, s. 218.

³²¹ Ocak; *Tasavvufî Düşünce*, s. 432.

³²² Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 91.

³²³ O. N. Küçük; *Mevlâna'nın Tasavvufî Görüşleri*, s. 26.

³²⁴ Balık; *a.g.e.*, s. 161.

İKİNCİ BÖLÜM

XIII. YÜZYILDA MEVLEVÎLİK VE MEVLEVÎ LİDERLER

1. BAHÂEDDİN VELED'İN KONYA'YA GELİŞİ

Mevlâna'nın üzerinde en fazla tesiri olan kişilerden birisi şüphesiz babasıdır. Mevlânâ'nın, babasının Maârif isimli eserini elinden düşürmemesi bu etkiyi göstermektedir.³²⁵

Mevlânâ Celâleddin Rumî'nin babası, Muhammed b. Hüseyin b. Ahmed Hatbî'dir. O, Bahâeddin Veled ismiyle ve Sultanu'l-Ulema unvanıyla meşhur olmuştur.³²⁶ Bahâeddin Veled, "Maârif"te Hicrî 600 yılı Ramazan ayının ilk günü (1203), yaşının elli beşe yaklaştığını söyler. Buna göre, Bahâeddin Veled 1150 yılları civarında (1149-1153) doğmuş olmalıdır.³²⁷

Bahâeddin Veled'in annesinin Hârizmşah hanedanına mensup olduğu rivayet edilmekle birlikte, hanedanın hangi sultanına nispet olunduğu malum değildir.³²⁸ Bunda Bahâeddin Veled'in kendisinden sadece anne diyerek bahsetmesi ve kaynaklarda adının geçmemesi etkili olmuştur.³²⁹

Bahâeddin Veled'in Hz. Ebubekir'in soyundan geldiği belirtilse de; gerek İbtidânâme gerekse Mevlânâ'nın eserlerinde ve Sultanu'l-Ulema'nın Maârifinde böyle bir kayıt bulunmaması bu rivayetlere şüphe ile yaklaşmayı gerektirmektedir.³³⁰ Asaf Çelebi, şecerelerde eksik isimlerin bulunabileceğine dikkat çekerek,

³²⁵ Ocak; *Tasavvufî Düşünce*, s. 431.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 130. Mevlânâ'nın Şemseddin Tebrizî ile karşılaşmasından sonra, onun isteği ile kitaplardan soğuduğu rivayet edilir. Bununla birlikte, Hüsameddin Çelebi'nin Mevlânâ'nın müridlerinin bazı eserleri okuması ve Mevlânâ'nın Mesnevî'yi telif etmesi bu konuda göz ardı edilmemelidir. bkz. Şems-i Tebrizî, *a.g.e.*, c. II, s. 60.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 475-476, 556-557.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 187.

³²⁶ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 34.; Câmî; *a.g.e.*, s. 631-632.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 72-73.; Abdülbâki Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin/ Hayatı, Eserleri Felsefesi* (8. Baskı), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, s. 34. Bahâeddin Veled'e Sultanu'l-Ulema lakabının verilmesi ile ilgili menkıbe için bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s.69.; Abdülvehhâb b. Celâleddin Muhammed; *Sevâkıb-ı Menâkıb*, Ter: Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, Haz: Hüseyin Ayan vd., Rumi Yayınları, Konya 2007, s.. 23-24.

³²⁷ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 34.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 74.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 76.

³²⁸ Eflâkî ve Câmî, Bahâeddin Veled'in annesinin Alâeddin Muhammed b. Hârizmşah olduğunu belirtse de FÜRÜZANFER bu nisbeti doğru bulmamaktadır. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 67-69, 118.; Câmî; *a.g.e.*, s. 631.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 74.

³²⁹ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 77.

³³⁰ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 34.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 67, 118.; Câmî; *a.g.e.*, s. 631.; Devletşah; *Şair Tezkireleri (Tezkiretü'ş-Şuarâ)*, Çev: Necati Lugal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 258.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 35-37.

silsilenâmelerin doğru olabileceğini söyler,³³¹ Zerrînkûb ise; Hz. Ebubekir'in (r.a) yakın akrabalarının hayat serancamelerine bakıldığı zaman bu rivayetin kabul edilemeyeceğini belirtir.³³² Muhtemelen, Mevlânâ'nın anne tarafından Şemsü'l-Eimme'nin soyundan olması, ve Şemsü'l-Eimme'nin künyesinin Ebu Bekir olması bilgi karışıklığına sebebiyet vermiş olabilir.³³³ Bu hususta tasavvuf ehlinin meşreb olarak kendilerinden önceki devirlerde yaşamış büyüklere nisbeti de etkili olabilir.

Bahâeddin Veled, Belh'te doğmuştur. Lewis, Mevlânâ'nın doğumunu da kapsayan 1204 ile 1210 yılları arasında Bahâeddin Veled'in Vahş'ta oturduğunu söylese de;³³⁴ Fürüzanfer ve Gölpınarlı, Mevlânâ'nın Belh'te doğduğu kanaatindedir.³³⁵ Mevlânâ, Mesnevî'de kendisini Belhli olarak tanıttığına göre;³³⁶ Fürüzanfer ve Gölpınarlı'nın görüşü isabetli olmalıdır.

Sipehsâlâr'da, Sultanu'l-Ulema'nın beytü'l-mâldan aldığı az bir maaşla geçindiği, vakıftan para almadığı, Horasan'ın her yanından fetva için kendisine başvurulduğu, tasavvufa ait sohbetlerde bulunduğu, Pazartesi ve Cuma günleri bütün halka vaaz verdiği rivayet edilir. Kaynaklar, Bahâeddin Veled'in vaazlarına alim ve cahil, her kesimden insanın katıldığını bildirir. Onun şöhretinin artması, hem bazı alimlerin kıskançlığına hem de Muhammed Hârizmşah'ın kuşkuya kapılmasına sebep olmuştur.³³⁷ Sultan Veled, Bahâeddin Veled'in, kelim ehlinin ve halktan incindiğini belirterek, bu olayların göç etmesine yol açtığını belirtir.³³⁸ Mevlânâ,

³³¹ Asaf Hâlet Çelebi; *Mevlânâ ve Mevlevilik* (2. Baskı), Hece Yayınları, Ankara 2006, s. 18-19.

³³² Zerrînkûb; *a.g.e.*, s. 19.

³³³ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 38-39.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 118.

³³⁴ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 79.

³³⁵ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 68.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 44. Fihî Mâ Fih'teki kayda göre; Bahâeddin Veled ve ailesi, 1210 ile 1213 yılları arasında Hârizmşah Semerkand'ı kuşattığı sırada orada bulunuyorlardı. Bahâeddin Veled, Semerkand'ın kuşatılmasından sonra Horasan'ı terketmiş ve büyük ihtimalle önce bir süreliğine Belh'e dönmüştür. bkz. Mevlânâ Celâleddin Rumî; *Fihî Mâ Fih* (8. Baskı), Ter: Ahmed Avni Konuk, Haz: Selçuk Eraydın, İz Yayıncılık, İstanbul 2009, s. 157.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 89-90, 95.

³³⁶ Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 37.

³³⁷ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 35-38.; Devletşah; *a.g.e.*, s.259.; S. Kara; *a.g.e.*, s. 209. Devletşah, Bahâeddin Veled'in, Sultan Muhammed tahtta kaldığı müddetçe Belh'e ve Horasan'a ayak basmamaya yemin ettiğini belirtir.

³³⁸ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, Çev: Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği, Konya 2001, s. 190. Sipehsâlâr, Eflâkî ve Câmî'de, Sultanul Ulema'nın Belh'ten göçüşüne Fahreddin Razi'nin sebep olduğu bildirmektedir. Fahreddin Razi'nin, Bahâeddin Veled'in göçünden bir hayli önce 1209 (h.606) vefat ettiği göz önüne alınınca bu olayda Fahreddin Razi'nin doğrudan ilgisinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Maârif'te Fahredin Razi, Hârezmşah'a bidat ehli demesi kelam ve felsefe ehline karşı bakışımı göstermektedir. Fahreddin Razi'nin eserlerinde Bahâeddin Veled'den açıkça söz etmediğine göre, Razi'nin Bahâeddin Veled'in eleştirileri dolayısı ile kendisine kin gütmemiş olmalıdır. Muhtemelen Razi'nin fikirlerini benimsemiş olan Hârizmşah ve Belh'in bazı bilginleri ve bu arada felsefe salikleri Bahâeddin Veled'in tenkitlerinden rahatsız olmuşlardır. Bu durum karşısında fitne çıkmaması için Bahâeddin Veled göç etmeye karar vermiştir. bkz. Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 37-38.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 70-72.; Câmî; *a.g.e.*, s. 632.; Eraydın; *a.g.e.*, s. 344.; Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 83, 90-91.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 40.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 93.; Şefik Can; *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri* (7. Baskı), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2009, s. 34.

Hârizmliler'in Allah'ın seçkin kulunu inkâr ettiklerini belirtirken adeta bu duruma işaret eder.³³⁹

Bahâeddin Veled'in Belh'i terketme tarihini tam olarak bilemesek de kaynaklar bunun 1221'den önce yani Cengiz'in Belh'i ele geçirmeden daha önceki bir tarihte olduğunda hemfikirdirler.³⁴⁰ İbtidâ-nâme'de Moğol zulümünün daha yoldayken haber alındığı bildirildiğine göre göç 1220-1221 yılları arasında gerçekleşmiş olmalıdır. Aynı zamanda, Bahâeddin Veled'in Belh şehrinden çıkışının hac mevsimine denk gelmesi, onun bu seyahata önceden hazırlandığını göstermektedir.³⁴¹

Devletşah ve Câmi, Bahâeddin Veled'in göç esnasında Nişabur'da Şeyh Ferîdüddin Attâr'la görüşüğünü, Attâr'ın Mevlânâ'ya Esrarnâme isimli kitabının bir nüshasını hediye ederek, onu övdüğünü rivayet eder.³⁴²

Bahâeddin Veled, göç yolculuğunda Bağdat'a vardığında kalabalık bir cemaat tarafından karşılanmış ve burada Şeyh Şihabeddin-i Sühreverdi ile görüşmüş ve ondan saygı görmüştür.³⁴³ Bahâeddin Veled, Bağdat'ta üç gün kaldıktan sonra Hacca gitmiştir.³⁴⁴ Hac farızasını yerine getirdikten sonra, bir müddet Şam'da kalmıştır.³⁴⁵ Buradan Anadolu'ya gelmiş, evvela Malatya'ya oradan Mengüceklerin başkenti Erzincan'a gelmiştir. Mengücek hükümdarı Fahreddin Behramşah'ın (1168-1225) ve zevcesi İsmetiye Hatun'un alimlere ve din adamlarına çok hürmet ettikleri bildirilir. Moğol hücumunun önünden uzaklaşmış vatanından ayrılmış olan Bahâeddin Veled'in, huzur, sükûnet ile fikirlerini yayabileceği, halka kılavuzluk edebileceği bir

³³⁹ Mevlânâ Celâleddin Rûmî; *Divân-ı Kebir*, Çev: Abdülbâki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, c. I, s. 220.

³⁴⁰ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 90.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 95,98.

³⁴¹ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 190.; Eraydın; *a.g.e.*, s. 344.

³⁴² Devletşah; *a.g.e.*, s.259.; Câmi; *a.g.e.*, s. 634.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 97-98.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 44-45. Lewis, ilk dönem Mevlevî kaynaklarında bu karşılaşmadan söz edilmemesi sebebiyle bu karşılaşmanın olmadığı fikrindedir. Zerrînkûb, Bahâeddin Veled'in Belh ve Horasanda ünlü bir vaiz olması sebebiyle bu görüşmenin olabileceğini belirtir. Bahâeddin Veled ve Mevlânâ'nın Attâr ile ölümünden kısa bir zaman önce gerçekten buluşup buluşmadıkları önemli değil; ancak onun eserlerinin, dünyaya daha çok bağlı Senaî'den az olsa da, Mevlânâ Celâleddin üzerindeki tesiri inkar edilemez. Mesnevî'deki hikâyelerden otuzdan daha fazlasının Attâr'ın eserlerinden alınmış olması bu etkiyi göstermektedir. bkz. F. Lewis; *a.g.e.*, s. 95.; Zerrînkûb; *a.g.e.*, s. 10, 19.; Annemarie Schimmel; *Ben Rûzgârım Sen Ateş: Mevlânâ Celâleddin Rûmî* (6. Baskı), Çev: Senail Özkan, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2010, s. 13.

³⁴³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 74-75.; Câmi; *a.g.e.*, s. 632.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 100-101. Eflâkî ve Câmi Bağdat'ta Medrese-i Mustansırıyye'ye konduğunu rivayet eder. Medrese-i Mustansırıyye'nin Sultanül Ulemanın vefatından üç yıl sonra 1234'te yapılması bu rivayetin ihtiyatla karşılaması gerektiğini göstermektedir. bkz. Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 41.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 104.

³⁴⁴ Câmi; *a.g.e.*, s. 632.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 104. Sipehsâlâr, Bahâeddin Veled'in burada bir ay kaldığını bu süreçte Besmele'yi tefsir ettiğini bildirir. Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 39.

³⁴⁵ FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 104.

yeri araması tâbidir. Bahâeddin Veled ve Mevlânâ burada dört yıl kalmıştır.³⁴⁶ Erzincan şehri Mevlevî hatıralarında mühim bir yer tutar. Bahâeddin Veled, şehre ilk gelişinde İsmetiye hânkahında misafir kalmıştır. Bununla beraber kendisi buraya yerleşmemiş, Behramşah ve eşinin ısrarı üzerine, Erzincan Akşehir’inde yaptırılacak bir medresede kalabileceğini bildirmiştir. Burada bir müddet ders verdikten sonra Erzincan Akşehirden Larendeye gelmiştir.³⁴⁷

Larende’de Selçuklu subaşı Emir Musa, Bahâeddin Veled’i evine davet etmiştir. Sultanu’l-Ulema’nın bunun yerine kendisi için bir Medrese inşa edilmesini istemesi üzerine bu isteğini yerine getirmiştir.³⁴⁸ Mevlâna buradayken Hoca Şerafeddin’in kızı Gevher Hatun’la evlenmiş, bu evlilikten Sultan Veled ve Alâeddin Çelebi dünyaya gelmiştir. Mevlâna’nın annesi Mümine Hatun, Larende’de vefat etmiştir. Sultanu’l-Ulema Larende’de (Karaman) yedi yıl kalmıştır.³⁴⁹

Bahâeddin Veled, Larende’den sonra Konya’ya gelmiştir. Burada, fazilet ve bilgisi ile, marifeti ve şahsındaki kemal ile halk tarafından sevilip sayılmış, birçok kişi kendisine mürid olmuştur. Sultanu’l-Ulema’nın üstün niteliklerini duyan Alâeddin Keykubâd beyleri ile beraber, onu ziyarete gitmiş ve kendisine çok saygı göstermiş ve ona mürid olmuştur.³⁵⁰ Bu Türkiye Selçuklu hükümdarlarının İslâm alimlerine karşı tutumuna uygun bir davranıştır.

³⁴⁶ Fűrüzanfer; *a.g.e.*, s. 104, 109.; Osman Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* (3. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993, s. 75.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 79-80.; Câmî; *a.g.e.*, s. 632. Sipehsâlâr, Mevlânâ’nın burada bir yıl kaldığını bildirir. bkz. Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 39.

³⁴⁷ Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 75.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 79-80. Bahâeddin Veled için yaptırılan medrese günümüzde mevcut değildir. Fahreddin Behramşah gibi ilme ve sanata önem veren bir hükümdarın döneminden günümüze eser kalmamıştır. Bunda, şehirde sık sık vukuu bulan depremler etkili olmuştur. bkz. Faruk Sümer; *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1998, s. 12.

³⁴⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 80.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 105-106. Hoca Şerafeddin Semerkandî, Bahâeddin Veled’in yakın müridlerindedir. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 281.

³⁴⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 81.; Câmî; *a.g.e.*, s. 632.; Tahir Büyükkörükçü; *Hakiki Vehesiyle Mevlana ve Mesnevi*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1997, s. 24.

³⁵⁰ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 190-191.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 42.; Fűrüzanfer; *a.g.e.*, s. 123-125. Sipehsâlâr, Alâeddin Keykubâd’ın Bahâeddin Veled’in Bağdat’ta bulunduğu esnada giyabında haberdar olarak muhabbet beslediğini, bilâhare Sultanu’l-Ulema’nın Anadolu’ya gelişinden sonra davet ettiğini bildirmektedir. Eflâkî ve Nefahât’ın rivayetine göre, Selçuklu hükümdarı Alâeddin Keykubâd, Bahâeddin Veled’in şöhreti yayıldıktan sonra, onu Larende’den Konya’ya çağırmıştır. Konya’ya geldiği gün onu karşılamaya giderek büyük saygı ile şehre getirmiştir. Konya Yazma Eserler Müzesi’ne bağışlanan belgeler içerisinde Alâeddin Keykubâd’ın Bahâeddin Veled’i Konya’ya davet mektubunun kopyasının bulunduğu bildirilmiştir. Eflâkî ve Nefahât’taki bilgileri teyid eden mektubun orjinalinin elimizde olmaması ve belgenin ağdalı bir Osmanlıca ile yazılmış olması mektup hakkında nihâi bilgiyi vermemizi zorlaştırmaktadır. bkz. Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 39-40.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 81-83.; Câmî; *a.g.e.*, s. 632-633.; Şirin Kabakçı; “Sultan Keykubad’ın Mevlânâ’ya ‘gel’ dediği mektup”, *Zaman Gazetesi*, 18.05.2012, nr. 17054, s. 2.; İbrahim Yozoğlu, “Sultan’ın Mevlana’ya daveti”, *Anadolu Ajansı*, 15.05.2012, <http://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/51223--sultan-in-mevlana-ya-daveti> (18.05.2012).

Bahâeddin Veled'in Konya'ya geldikten iki yıl sonra hastalanması Alâeddin Keykubâd'a son derece tesir etmiştir. Hatta, onun şifa bulması durumunda Sultanlığı ona bırakacağına dair adakta bulunmuştur. Bahâeddin Veled'in vefatı ile halkın büyük bir üzüntü yaşadığı, hüzne boğulan Alâeddin Keykubâd'ın yedi gün tahtına oturmadığı rivayet edilir.³⁵¹ Bahâeddin Veled, 18 Rebiülahir 628 (23 Şubat 1231) tarihinde vefat etmiştir.³⁵²

2. MEVLÂNÂ'NIN HAYATI

Mevlânâ Celâleddin Muhammed Rûmî, birçok mutasavvıfın neşet ettiği Belh şehrinde, aristokrat çevrelere mensup sufi bir ailenin çocuğu olarak 6 Rebiülevvel 604 (30 Eylül 1207) yılında dünyaya gelmiştir.³⁵³ Mevlânâ, Mesnevî'de kendisini Muhammed b. Muhammed b. Hüseyin el-Belhî olarak tanıtır.³⁵⁴ Mevlânâ'nın lakapları ise Celâleddin ve Hüdavendigâr'dır.³⁵⁵ Rûmî ismi ise hayatının büyük bölümünü geçirdiği Anadolu'dan dolayı kendisine verilmiştir.³⁵⁶

Mevlâna'nın alim, mutasavvıf ve aristokrat bir aileden gelmesi o günün şartlarında iyi bir eğitim almasına vesile olmuştur. Mevlânâ babası ile Belh'ten Konya'ya kadar uzun süre seyahatında farklı kültürleri görmesi ve birçok alim ve mutasavvıfla karşılaşması onun birikimini artırmıştır.³⁵⁷ Bu dönemi daha önce ele aldığımız için, bu bölümde Bahâeddin Veled'in vefatı sonrası Mevlânâ'nın hayatını anlatmakla iktifa edeceğiz.

Bahâeddin Veled'in vefatından sonra Mevlânâ, babasının vasiyeti yahut Sultan Alâeddin Keykubâd'ın arzusu ile; Sultan Veled'e göre; halkın arzusu ile babasının makamına oturmuştur. Bu sırada halkın genel kabülüne mazhar olmuştur.

³⁵¹ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 191-192.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 84-85.

³⁵² FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 75.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 117.

³⁵³ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 48.; Câmî; *a.g.e.*, s. 634.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 68.; Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 195. Gölpınarlı Mevlânâ'nın 1284'te doğduğunu söyler. Bu karşılık Lewis, bu konudaki görüşleri aktararak 30 Eylül 1207 tarihini doğru olarak kabul eder. Mevlânâ'nın Nişabur'da Feridüddin Attârla görüşmesi rivayeti doğru kabul edildiği takdirde, Attâr'ın burada Mevlâna'ya yaşını sorduğunda aldığı "Hudâdan bir yaş küçüğüm" cevabına nazar edildiğinde, Hûda'nın ebced hesabına göre değeri 605 olduğundan Mevlânâ'nın doğum tarihi ortaya çıkar. Bu aynı zamanda Mevlâna'nın anlayış ve zekâsını göstermektedir. bkz. Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 301-303.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 382-385.; Büyükkörükçü; *a.g.e.*, s. 22-23.

³⁵⁴ Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 37.

³⁵⁵ FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 63.

³⁵⁶ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 40. Anadolu'nun Müslümanlar tarafından fetinden önce Doğu Roma İmparatorluğuna ait olması sebebiyle coğrafi olarak Rûm adıyla adlandırılıyordu. Bu sebeple burada doğmuş ya da burayla bir şekilde ilişkisi olan tarihi şahsiyetler Romalı manasında Rûmî diye adlandırılıyordu.

³⁵⁷ O. N. Küçük; Mevlâna'nın Tasavvufi Görüşleri, s. 141-42.

Fürüzanfer, Mevlânâ'nın bu dönemde tarikat işlerinden uzak olduğunu söyler.³⁵⁸ Bu sırada Bahâeddin Veled'in Belh'teki seçkin müridlerinden olup Mevlânâ'nın da lalalığını yapmış olan Seyyid Burhaneddin, Şeyhinin Anadolu'da olduğunu öğrenince buraya gelmiş ve Konya'ya vardığında Sultanu'l-Ulema'nın vefat ettiği haberini almıştır.³⁵⁹ Seyyid Burhaneddin'in Konya'ya gelme tarihi 1232 olmalıdır.³⁶⁰ Seyyid Burhaneddin'in Konya'ya gelişinden sonra birçok kişi kendisine mürid olmuştur. Seyyid Burhaneddin, Mevlânâ Celâleddin'e: "Sen, zahiren babanın mirasçısısin; ama özü ben almışım; bu dosta bak, bana uy." demesi üzerine bu sözü kabul ederek, Seyyid Burhaneddin'in vefatına kadar, dokuz yıl, onun terbiyesinde kalmıştır.³⁶¹

Menâkıbu'l Ârifin'de söylendiğine göre, Mevlânâ babasının ölümünden iki sene sonra, Seyyid Burhaneddin'in buyruğu ile zahiri ilimlerdeki bilgisini artırmak, kemalini daha ileri götürmek için Halep'e gitmiştir.³⁶² Burada Kemâleddin bin Adîm'den Hanefî mezhebine dair bilgiler almıştır. Mevlânâ bir müddet Halep'te kaldıktan sonra Şam'a gitmiştir. Şam'da şehrin alimleri ve büyükleri tarafından karşılandığı rivayet edilir. Mevlânâ burada Mukaddemiye Medresesinde misafir edilmiştir. Onun Şam'da fıkhıtan Hidâye kitabını okuduğu ve Muhyiddin ibn Arabî'nin sohbetine nail olduğu söylenmektedir.³⁶³

Mevlânâ'nın eğitim maksatlı bu gezisi son derece önemlidir. O dönemde Moğol hücumundan kaçan alimlerin birçoğu İslâmî ilimlerin öğretilmesinde mühim merkezler olan Şam, Halep şehirlerine göç etmişler,³⁶⁴ bölgenin ilim ve kültür gelişimini hızlandırmışlardır. Bu bölge, Nureddin Zengi ve Selâhaddin Eyyubî devrinde gelişen medreseleri ve tasavvuf hayatı ile Anadolu'yu etkilemiştir. Muhyiddin ibn Arabî gibi mutasavvıfların Şam yoluyla Anadolu'ya gelmesi bunu

³⁵⁸ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 192-194.; Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 133.

³⁵⁹ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 186, 193. Câmî, Seyyid Burhaneddin'in, Hz. Hüseyin'in soyundan olup Tirmizli olduğunu, Bahâeddin Veled'in terbiyesinden geçtiğini belirtir. Müşrif-i havatır (insanın hatırdan geçenleri bilen) olduğu için Horasan ve Tirmiz'de Seyyid-i Sırdan (sır bilen seyyid) adıyla meşhur olduğunu bildirir. Sipehsâlâr ve Eflâkî, Seyyid Burhaneddin'in, Bahâeddin Veled'i rüyasında görüp, Mevlânâ'yı yetiştirmek için manevi işaret alması üzerine Konya'ya geldiğini rivayet eder. bkz. Câmî; *a.g.e.*, s. 633.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 159-160.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 104, 112-113.

³⁶⁰ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 45.

³⁶¹ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 195. Eflâkî, II. Gıyâseddin'in veziri Şemseddin Muhammed İsfehani'nin Seyyid Burhaneddin'in müridi olduğunu söyler. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 106-107.

³⁶² Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 139-141.

³⁶³ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 147-149. Eflâkî, İbn Adîm'in Mevlânâ'nın müridi olduğunu söyler. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 119-121, 267.

³⁶⁴ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 141.

göstermektedir. Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ile ilk defa Şam'da karşılaşmıştır.³⁶⁵ Bu devirde Halep ilim-kültür hayatı bakımında son derece gelişmişti. Mevlânâ Celâleddin, Sadreddin el-Konevî, Sırâceddin el-Urmevî gibi ilim adamlarının önemli bir kısmının burada eğitim görmesi bunu göstermektedir.³⁶⁶ Birçok İslâm alimi ve mutasavvıfın burada bulunması, şüphesiz bu zatlar arasında ilmî ve fikrî etkileşime yol açmış, farklı terkiplere ulaşılmasında etkili olmuştur.

Mevlânâ, Şam ve Halepte dört yıl tahsil gördükten sonra Anadolu'ya dönmüştür.³⁶⁷ Mevlânâ'nın Şam ve Halep yolculuğu sırasında Seyyid Burhaneddin kendisi ile beraber Kayseriye gelmişti.³⁶⁸ Hazreti Mevlânâ Anadolu'ya dönünce önce Kayseri'ye uğrayarak, şeyhi Seyyid Burhaneddin'i ziyaret etmiştir.³⁶⁹ Burada, alimler ve önde gelenler tarafından karşılanmıştır. Sahip Şemseddin İsfehanî Mevlânâ'yı kendi konağında misafir etmek istese de Seyyid Burhaneddin: "Bahâeddin Veled'in geleneği medreseye inmektedir." diyerek, bu işe müsaade etmemiştir.³⁷⁰ Bu, Mevlânâ'nın hayatı boyunca yöneticiler ile diyalog içerisinde olmasına rağmen araya mesafe koymasına uygun bir davranıştır.

Mevlânâ, daha sonra hocası ile birlikte Konya'ya dönmüştür. Bu tarihten sonra bazı rivayetlere göre, Seyyid Burhaneddin'in emri ile riyazete başlamıştır.³⁷¹ Seyyid Burhaneddin'in Mevlânâ'ya çektiği çilelerin gün sayısı meşhur geleneğe göre binbir gündür.³⁷² Sipehsâlâr'daki rivayete göre Seyyid Burhaneddin, Mevlânâ'dan Kayseri'ye gitmek için iki kere izin istemiştir. Mevlânâ'nın buna razı olmaması üzerine, Seyyid Burhaneddin: "Buraya kuvvetli bir arslan yöneldi. Ben de bir arslanı. Birbirimizle geçinemeyiz." deyip ısrar edince Mevlânâ razı olmak zorunda kalmıştır. Burada yöneldiği söylenen arslanın Şems olduğu bildirilmiştir.³⁷³

³⁶⁵ Ramazan Şeşen; *Salâhaddîn Devrinde Eyyübiler Devleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1983, s. 266. Şam'daki ilk karşılaşma için bkz. Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 56.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 471.

³⁶⁶ Ramazan Şeşen; *Salâhaddîn'den Baybars'a Eyyübiler-Memlûklar (1193-1260)*, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 333.

³⁶⁷ Tahir Büyükkörükçü; *Hakiki Vecesiyle Mevlana ve Mesnevi*, Bedir Yayınevi, İstanbul 1997, s. 26-27.

³⁶⁸ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 140.

³⁶⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 122.; Can; *a.g.e.*, s. 44.

³⁷⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 123.; Fûrûzanfer; *a.g.e.*, s. 152.

³⁷¹ Fûrûzanfer; *a.g.e.*, s. 152.

³⁷² Gölpinarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 46.

³⁷³ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 162-163.; Gölpinarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 47.

Sipehsâlârda; “Fahrü’l-Meczûbîn” lakabıyla övülen bu coşkun Sûfi,³⁷⁴ Kayseri’ye geldikten kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Şemseddin İsfehanî kendisi için büyük bir cenaze töreni düzenlemiş, vefat haberini Mevlânâ’ya ulaştırmıştır. Mevlânâ Seyyid Burhaneddin’in vefat haberini alınca Kayseri’ye gitmiştir. Mevlânâ daima hayırla anacağı Seyyid’in kitaplarını ve defterlerini alıp, bazılarını armağan olarak Şemseddin İsfehanî’ye verdikten sonra tekrar Konya’ya gelmiştir. Seyyid Burhaneddin’in Mevlânâ ile dokuz sene civarında sohbet ettiğini göz önüne alan araştırmacılar vefat tarihini 1241 yılı olarak tahmin etmektedirler.³⁷⁵ Bununla beraber, II. Gıyâseddin Keyhüsrev’in düzenlediği 1246 yılına ait vakfiyede şahit olarak adının geçmesi vefatının daha geç bir tarihte olduğunu düşündürmektedir.³⁷⁶

Sultan Veled, Mevlânâ’nın Seyyid Burhaneddin’in vefatından sonra beş yıl riyâzat çektiğini sonra halka vaaz etmeye başladığını rivayet eder.³⁷⁷ Mevlânâ bu dönemde, medreselerde fıkıh ve diğer şer’î ilimler ile ilgili dersler vermiş, sarığını fakhler gibi bağlamıştır. Bunun yanında babası ve onun halifesi Seyyid Burhaneddin Muhakkık Tirmizî’den intikal eden tasavvuf yolunda etrafında müridler toplanmıştır.³⁷⁸ Devletşah’ın söylediğine göre, şeri’î ilim tahsil etmek için dört yüz kadar talebe medresede hazır bulunuyordu. Sultan Veled, Mevlânâ’nın müridlerinin sayısının onbini aştığı belirterek, büyük şöhret kazandığını bildirir.³⁷⁹ Mevlânâ, irşad vazifesi dışındaki vakitlerini namaz ve niyazla geçirir, hak dostlarına saygılı davranır, daima oruç tutar, çetin mücâhedede bulunur, daima ibâdetini ziyadeleştirirdi. Mü’min ve kâfir herkes onun Hakk’ın halis kulu olduğunu bilirdi.³⁸⁰

Seyyid Burhaneddin’in vefatından beş yıl sonra Mevlânâ’nın hayatında büyük değişime yol açan bir olay olmuştur. Bu olay, Şems’in Konya’ya gelişidir.³⁸¹ Mevlânâ’yı daha iyi anlayabilmek için hayatında önemli bir yere sahip olan Şemseddin Tebrizî’yi ve meşrebini kısaca tanıtmamızın faydalı olacağını düşünüyoruz.

³⁷⁴ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 46.

³⁷⁵ Fűrüzanfer; *a.g.e.*, s. 153-154.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 47-48.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 160-161.

³⁷⁶ R. Yinanç; *a.g.m.*, s. 71.

³⁷⁷ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 195.

³⁷⁸ S. Küçük; *a.g.e.*, s. 23.

³⁷⁹ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, Çeviren: Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği, Konya 2001, s.195.; Devletşah; *a.g.e.*, s.260.; Fűrüzanfer; *a.g.e.*, s. 156.

³⁸⁰ Sultan Veled; *İntihâ-nâme (İntihâ-nâme-i Sultan Veled)*, Ter: Hakkı Eroğlu, Haz: Hülya Küçük, Ataç Yayınları, İstanbul 2010, s. 411-414. Hülya Küçük’ün “Küpten Sızan Sırlar” adıyla neşrettiği eserin üçüncü bölümünde yer alan Hakkı Eroğlu’nun tercümesi çalışmamızda kullanılmıştır.

³⁸¹ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 47. Mevlânâ’nın şeyhleri Bahâeddin Veled ve Seyyid Burhaneddin. Şems ise, Mevlânâ’nın sohbet arkadaşıdır. bkz. Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 55.

Şems'in soyu hakkında rivayetler birbirini tutmamaktadır. Lemezât'ta Şems'in ismi Haddâdâr b. Muhammed b. Ali b. Melikdâd-ı Tebrizî şeklinde verilir.³⁸² Şems'in ömrü seyahatla geçtiği için kensidine uçan Şems manasında Şems-i Perende ismi verilmiştir. Eflâkî, tarikat pirlерinin Şems'e Kâmil-i Tebrizî dediğini belirtir.³⁸³

Şems, seyahatleri sırasında birçok mutasavvıf ile görüşmüş, onlardan feyz olarak olgunlaşmıştır.³⁸⁴ Şems'in tâbi olduğu şeyhlerle ilgili farklı rivayetlere rastlanmaktadır. Devletşah, Nefahat ve Lemezât'ın rivayetleri tetkik edildiğinde onun Şeyh Rükneddin Sencâsî (veya Sincâbî), Şeyh Ebû Bekri'z-Zenbîl-i Bâkıla ve Baba Kemal Cendî'den feyz aldığı görülmektedir.³⁸⁵ Şems, "Makalat"ta bildirildiğine göre; Ebubekir Sellebâf'ın bir süre müridi olmuş bilâhare onu terketmiştir. Tüm bu rivayetleri değerlendirdiğimizde; Şems'in birçok şeyhle diyalogu olduğu fakat hiçbirine tam manasıyla tâbi olmadığı sonucunu çıkarabiliriz. Şems'in: "Herkes kendi Şeyhinden bahseder. Bize ise rüyada Rasul aleyhisselam hırka giydirdi." ifadelerinden onun meşreb olarak üveysî olduğu sonucunu çıkarabiliriz.³⁸⁶ Şems'in tam ondört ay Halep şehrinde bir medrese hücrelerinde riyazette kalması, daima siyah keçeden elbise giymesi, tarikat pirleri tarafından Kâmil-i Tebrizî diye çağırılması,³⁸⁷ şiddetli bir mücâhede hayatı yaşadığını göstermektedir.

Şems'e sıradan bir derviş nazarıyla bakmak yanlış olur. Şems'in Mevlânâ'yı etkileyecek kadar tasavvufî bilgi ve birikime sahiptir.³⁸⁸ Şems'in; "... Mevlânâ'ya gelince; onun bu zamanda dünyanın hiçbir yerinde eşi ve benzeri yoktur. Bütün fenlerde, temel bilgilerde, din bilgisinde, gramer, sentaks ve mantık ilimlerinde en büyük uzmanlarla kuvvetle konuşur, tartışır. Onlardan daha üstün, onlardan daha zevkli, onlardan daha

³⁸² Cemâleddin Mahmud Hulvî *Lemezât-ı Hulvî ez-Lemâ'at-ı Ulvî (Ağız Tadı)*, Haz: Mehmed Serhan Tayşî, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul 1980, c. II, s. 355.; Goncagül Artam; *Osmanlı Devleti'nde Mevlevî Tarikatı'nın Klasik Öncesi Dönem (13-17. Yüzyılları)*, Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul 2007, s. 21. bkz. Devletşah, Şems'in İsmailî dâîlerin soyundan Havend Celâleddin'in veya Tebriz'li bir bezzazın oğlu olduğunu yahut Horasan'ın Bezer vilayetinden olduğunu söyleyerek, nereli olduğundan ziyade mananın önemli olduğunu bildirir. Devletşah; *a.g.e.*, s.261-262.

³⁸³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 125, 469.; H. Hüseyin Top; *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2007, s. 36.

³⁸⁴ Top; *a.g.e.*, s. 36.

³⁸⁵ Hulvî; *a.g.e.*, s. 355.; Câmî; *a.g.e.*, s. 639.; Devletşah; *a.g.e.*, s.262.; Artam; *a.g.e.*, s. 21.

³⁸⁶ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 50-51.; Şems; *a.g.e.*, c. I, s. 271.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 469. Üveysilik, adını Veysel Karanî'den alan Tasavvufta, Allah'ın bir lütfü olarak, kişinin kendisinden önce yaşamış başka bir şeyhin ruhaniyetinden feyiz olarak olgunlaşması yoludur. bkz. Aşkar; *a.g.e.*, s. 271.; M. Kara; *a.g.e.*, s. 33.

³⁸⁷ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 170.

³⁸⁸ Top; *a.g.e.*, s. 36.

güzeldir.”³⁸⁹ ve “Yüz binlerce benim gibi Şemseddin Tebrizî, onun büyüklük güneşi karşısında bir zerreden başka bir şey değildir.”³⁹⁰ demesi Mevlânâ'nın Şems üzerinde tesirini göstermesi açısından önemlidir.

Şems'in Konya'ya geliş tarihi Makalât'ta ve Menâkıbu'l Ârifin'de 26 Cemaziyelâhir 642 (29 Kasım 1244) olarak kayıtlıdır.³⁹¹ Şems Konya'ya gelince âdeti üzere, Pirinççiler yahut Şekerciler Han'ına, indi. Mevlânâ ile burada görüştüler. Sipehsâlâr bu görüşmeyi şu şekilde anlatılır. Şems, Mevlânâ'ya: “Hz. Muhammed mi büyüktür, yoksa Bâyezid mi?” diye soru sormuştur. Mevlânâ: “Bu nasıl soru, kuşkusuz Hazreti Muhammed büyüktür.” diyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Şems “İyi ama Hz. Muhammed, kalbim paslanır, bu yüzden günde yetmiş kere istiğfar ederim derken, Bâyezid, kendimi noksan sıfatlardan tenzih ederim, zuhurum ne büyük, demektedir. Buna ne dersin?” demiştir. Mevlânâ bunun üzerine şöyle demiştir: “Hz. Muhammed günde yetmiş makam aşırıyordu. Her makam ve mertebeye vardığında önceki makam ve mertebedeki bilgisinden istiğfar ediyordu. Bâyezid ise ulaştığı makamın yüceliğinden kendinden geçti.” diyerek cevap vermesi üzerine, ikili oturdukları sedirden kalkarak sarılmışlardır. “Makalât”ta bu karşılaşma: “Onunla konuştuğum ilk söz Bâyezid neden tamamıyla uymayı lüzumlu görmedi? Hz. Muhammed (a.s.m) gibi, Ya Rabbi! sana senin şanına uygun şekilde kulluk edemedik! demedi. sözüydü...” şeklinde anlatılır.³⁹² Buna göre, bu görüşme vâki olmuştur.

Mevlânâ'da Şems ile dostluğa başladıktan sonra ciddi değişimler görülmüştür. Şems'le karşılaşmadan önce daima ilim, zühd, takva ve ibadet ile meşgul olan Mevlânâ, bundan sonra semâ ile meşgul olmuştur. Bu, Mevlevî yolunun âdeti olarak kalmıştır.³⁹³ Sultan Veled'e göre, Mevlânâ ile Şems arasındaki ilişki Hz. Musa ile Hz. Hızır arasındaki ilişki gibidir. Sultan Veled, Şems'in Mevlânâ'nın Hızır'ı olduğunu söyler.³⁹⁴ Hz. Musa'nın ulul-azm peygamberlerden olduğu göz

³⁸⁹ Şems; *a.g.e.*, c. I, s. 192.

³⁹⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 489.

³⁹¹ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 67.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 200.

³⁹² Şems-i Tebrizî, *a.g.e.*, c. I, s. 150.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 168-169.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 68-69.; Rivayetin farklı anlatımı için bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 126, 472-473.; Câmî; *a.g.e.*, s. 640-641.; Hulvî; *a.g.e.*, s. 356-357. Şems eserinin başka bir yerinde Bâyezidi büyük saymanın sapıklık olduğunu da bildirmiştir. Şems'in tasavvufî anlayışı için ayrıca bkz. Şems-i Tebrizî, *a.g.e.*, c. II, s. 48-49.

³⁹³ Sultan Veled; *İntihâ-nâme*, s. 415-418.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 96.

³⁹⁴ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, Çeviren: Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği, Konya 2001, s. 39. Geniş bilgi için bkz. FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 186-190.

önüne alındığında; Sultan Veled'in Mevlânâ'yı Şems'ten ileri gördüğü açığa çıkmaktadır.

Mevlânâ, Şems ile birlikteliği neticesinde ortaya çıkan coşkun ve cezbeli halin sonucunda medreseyi, vaazları ve talebeleri terketmiştir.³⁹⁵ Mevlânâ'nın Şems'e muhabbeti ve eskisi gibi halkın içine karışmaması, müridlerden bazılarının hasedine yol açmıştır. Bu sebeple Şems'e karşı gelmişler, hakkında dedikodular üretmişler, alaycı sözlerle sataşmışlar, söylenmemesi gereken sözleri söylemişler, gerek gizli gerekse alenen tehdit etmişlerdir.³⁹⁶ Şems için çığırından çıktığını, herkesin kendisine düşman olduğunu, fitnenin büyüdüğünü görmüş, Mevlânâ'nın müridlerinden bazılarının kendisine büyücü demesinden kırılarak: "İşte bu seninle benim arasında ayrılıktır." sözünü söylemiştir. Mevlânâ'nın yakıcı gazelleri ve ısrarına rağmen, bir gün ansızın kayboluvermiştir. Şems 21 Şevval 643 (15 Şubat 1246) tarihinde Konya'yı terketmiş,³⁹⁷ Şam'a gitmiştir. Şemsin gitmesi üzerine Mevlânâ halktan daha da uzaklaşmış, müridleri ile ilişkisini kesmiştir. Bunun üzerine müridler yaptıklarından pişman olup af dilemişlerdir.³⁹⁸

Eflâkî, bir ay süren aramalara rağmen Şems'e ait herhangi bir ize ulaşamadığını söyler.³⁹⁹ Sipehsâlâr'dan anlaşıldığına göre; onun nereye gittiği, bir süre sonra Mevlânâ'ya mektup yazmasıyla öğrenilmiştir.⁴⁰⁰ Mevlânâ, Şems'e müridlerin pişmanlığını bildirerek; onu davet etmek üzere Sultan Veled'i hediyelerle Şam'a göndermiştir. Şems, Sultan Veled'in elçiliğini kabul ederek, Mevlânâ'nın hatırı için tekrar Konya'ya dönmüştür.⁴⁰¹ Şems'in: "Bana deselerdi ki: Baban seni çok özlemiş, mezarından kalkmış Telbaşir köyüne bir adımlık yerde seni bekliyor. Seni görüp mezarına dönecek. Gel! Hayır olsun. Ne yapayım derdim. Halepten bir adım bile çıkmazdım. Ben ancak Mevlânâ için geldim." demesi Mevlânâ'nın kendi yanındaki yerini çok vazih bir şekilde bayan eder.⁴⁰² Sultan Veled'in bu yolculuk sırasında Şems'e çok büyük

³⁹⁵ S. Küçük; *a.g.e.*, s. 25.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 126, 473-474.

³⁹⁶ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 41.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 170.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 474.

³⁹⁷ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 58.; Can; *a.g.e.*, s. 51.; Fürtüzanfer; *a.g.e.*, s. 198-199.

³⁹⁸ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 44.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 170-171. Devletşah, Şems'in daha önce Tebriz'e gittiğini, Konya'ya döndükten sonra Şam'a gittiğini belirtse de; Sultan Veled'in babası hakkında verdiği bilgiler ana kaynak olması açısından daha önemlidir. Aynı zamanda Devletşah'ın İbtidâ-nâme ile çeliştiği zaman Sultan Veled'in verdiği bilgiler esas alınmıştır. bkz. Devletşah; *a.g.e.*, s.263-264.

³⁹⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 127.

⁴⁰⁰ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 171.; Gölpinarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 78.

⁴⁰¹ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 45, 47-48.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 172-173.; Câmî; *a.g.e.*, s. 645-646.

⁴⁰² Şems-i Tebrizî, *a.g.e.*, c. I, s. 272

bir hürmet göstererek onun kabul ve iltifatına nail olduğu rivayet edilir.⁴⁰³ Muhakkak bu geziler Mevlevîliği kurumsallaştıran Sultan Veled'in ülkenin ve bölgenin genel ahvali hakkında bilgi sahibi olmasında etkili olmuştur.

Şems Konya'ya dönünce kendisinin Şam'a gitmesine neden olan kişiler af talep etseler de; bir süre sonra eski kıskançlıklarına başlamışlardır.⁴⁰⁴ Bununla birlikte, Mevlânâ'ya karşı muhalif olanların fitne ateşini körüklemeleri, Mevlânâ'nın büyüklüğünü yıkmak için çalışmaları da bu tavrın oluşmasına etkili olmuştur.⁴⁰⁵

Şems, Mevlânâ'nın evlatlığı olan Kimya Hatun ile evlendikten sonra, evin kışlık kısmındaki sofa'da kalmaya başlamıştı. Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi'nin babasının yanına giderken buradan geçmesi üzerine, Şems kendisini: "Gözümün nuru, gerçi zâhir ve bâtın edebine diyecek yok ama bundan sonra buradan geçerken daha dikkatli olman gerekir." diye uyarması zaten Sultan Veled'e karşı yapılan iltifatlı muamele ile ikinci plana atılmış hissini yaşayan Alâeddin Çelebi'yi iyice gücendirmiştir. Çelebi'nin halkın içinde bu rahatsızlığı dile getirmesi üzerine bu durum düşmanlık gösterenler için malzeme olmuştur.⁴⁰⁶ Şemseddin Tebrizî, kendisine karşı oluşan bu düşmanca tavır üzerine Sultan Veled'e: "Gördün ya, azgınlıkla nasıl da birbirlerine solukdaş oldular. Doğru yolu göstermekte, bilginlikte eş olmayan Mevlânâ'nın kapısından beni ayırmak, uzaklaştırmak, sonra da sevinmek istiyor hepsi. Bu sefer öylesine bir gitmek istiyorum ki hiç kimse benim nerde olduğumu bilmesin. Aramakta herkes acze düşecek, kimse benden bir nişan bile bulamayacak, böylece birçok yıllar geçecek de gene kimse izimin tozunu bile göremeyecek." demiştir. Bu sözleri defalarca söylemesi, dönemin havasını ve Şems'in ruhî haletini göstermektedir.⁴⁰⁷ Şems, çok sevdiği karısı Kimya'nın vefat etmesi, hakkında çıkarılan dedikoduların ve tehditlerin artması üzerine 1247 Aralık ayında ortadan kaybolmuştur.⁴⁰⁸

⁴⁰³ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 174.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 521-522.

⁴⁰⁴ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 49-51. Şems'in "Eğer arada Mevlânâ olmasaydı bizim ile onlar arasında paylaşılmayacak ne vardır?" sözleri kendisine karşı kıskançlık ortamının doğduğunu doğrulamaktadır. Bununla birlikte, muhtemelen Mevlânâ'nın müridlerine karşı mülayim davranışlarına karşı, Şems'in müridlere karşı daha sert davranması ve onları bazı konularda zorlaması zayıf müridlerin kendisine karşı cephe almasında etkili olmuştur. bkz. Şems-i Tebrizî, *a.g.e.*, c. II, s. 61. Şems; *a.g.e.*, c. I, s. 294.

⁴⁰⁵ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 212-213.

⁴⁰⁶ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 175.

⁴⁰⁷ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, Çeviren: Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği, Konya 2001, s. 51.

⁴⁰⁸ Can; *a.g.e.*, s. 53-54. Eflâkî, çok namuslu bir kadın olduğunu belirttiği Kimya Hatun'un, Şems'ten izin almadan, içlerinde Mevlânâ ailesinden kadınlarında bulunduğu bir grubun gezmeye götürdüğünü, Şems'in bu hale çok kızdığını, Kimya Hatun'un eve geldiği zaman boynunun tutulduğunu, üç gün acı çektikten sonra vefat ettiğini, Şems'in de bu olaydan yedi gün sonra Şaban 644'te (Aralık 1246) Şam'a gittiğini belirtir. Kaybolma tarihini ise 645 (1247) olarak belirtir. Buna göre, Şems'in Konya'yı üç kere terkettiğini kabul etmeliyiz yahut iki

Muhtemelen oluşan bu psikolojik ortamda tebliğ vazifesi ve tasavvufi terbiye hizmeti de yapılamıyordu. Şems'in bunu düşünmesi de ihtimaller arasındadır.

Eflâkî'nin kimsenin bilmediği bir sır olarak belirttiği ve Sultan Veled'in hanımı Fatıma Hatun'dan naklettiği rivayete göre; Şems öldürülerek bir kuyuya atılmış, Sultan Veled rüyasında görerek cesedi kuyudan çıkartmış, Emir Bedreddin Gevhertaş'ın yanına gömmüştür. Şems'in Bedreddin Gevhertaş'ın yanına gömülmesi rivayetinde problem vardır. Çünkü; Bedreddin Gevhertaş, bu tarihten aşağı yukarı ondört yıl sonra vefat etmiştir. Gölpınarlı Şems'in öldürüldüğü kanaatindedir.⁴⁰⁹ O: "Ey Şems-i Tebrizî bir Yusuf gibi kuyuya gittin." sözlerinin kuyuya atıldığını öğrendiğine hamletmektedir.⁴¹⁰ Hz. Yusuf'un (a.s) Hz. Yakub'a (a.s) kavuştuğu göz önüne alınınca bu beyitlerden, Şems'in öldürülmesi konusunda kesin bir yargıda bulunmanın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca; Şems'in öldürülmesine dair rivayetlerin Sultan Veled, Sipehsâlâr ve Devletşah gibi eski müelliflerce zikredilmemesi dikkate şayandır. Fürüzanfer ve Lewis de Şems'in Konya'dan ayrıldığı ve bir daha haber alınmadığı görüşündedir.⁴¹¹ Sultan Veled'in ifadelerinden, Şems'in kendisinin bahane edilerek ortaya çıkan sorunların sona ermesi için Konya'yı terkettiği anlaşılmaktadır.⁴¹²

Mevlânâ'nın düşmanları bu olaydan sonra onu incitmek için Şems'in varlığı yahut ölümü, hakkında her gün türlü türlü haberler çıkarıyorlardı.⁴¹³ Mevlânâ

rivayeti birleştirmeliyiz. İbtidâ-nâme ve Sipehsâlâr'a baktığımızda Şems'in Konya'yı iki kere terkettiğini görmekteyiz. Bu sebeple bizzat olayların şahitlerinin verilerini esas kabul ediyoruz. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 487, 516.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 58-60.

⁴⁰⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 524-525.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 82-86. Gölpınarlı, Şems'in Kimya Hatun'un vefatından yedi gün sonra 5 Aralık 1247'de şehit edildiğini belirtir. Kimya Hatun'un vefatının Eflâkî tarafından sehven 645 (1247) yerine 644 (1246) yazılmış olabileceğini söyler. Sevâkib müellifi de Şems'in öldürüldüğü kanaatindedir. Aynı kanaati paylaşan Bayram, cinayette etkili olan şahısların o dönem II. İzzeddin Keykâvus'un veziri olduğunu söylediği Ahi Evren (Nasreddin Mahmud) ve Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin olduğunu belirtir. Makalât'a bakıldığında Alâeddin Çelebi'nin Şems'e yeterli saygıyı göstermediği, onun işlerine karıştığı ve Şems'in muhalifi olanlarla beraber olduğu izlenimini verecek tavırlar içinde olduğu görülür. Eflâkî'nin Şems'in şehit edildiğine dair rivayeti olmakla birlikte eserinin başka bölümlerinde böyle bir suikast girişiminden bahsedilse de Şems'in kaybolup gizlendiğini belirterek, olayda Alâeddin Çelebi'nin Şems'in düşmanlarının yanında olduğu izlenimini uyandıran bir usul benimser. Alâeddin Çelebi'nin kısa bir süre sonra sıtmadan vefat ettiğini belirtir. bkz. Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 60, 250.; Bayram; *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 147-152.; Şems; *a.g.e.*, c. I, s. 295-298.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 514-516.

⁴¹⁰ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 92.

⁴¹¹ Güzel; *a.g.e.*, s. 276-278. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 216-223.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 231-242, 247-249. Hulvî, Şems'in Mevlânâ'nın oğlu'nun da bulunduğu yedi kişi tarafından Sultan'ın izni ile öldürüldüğünü söylemektedir. Devletşah ise, Şems'in öldürüldüğüne dair rivayetlerin güvenilir olmadığını, vefatının Mevlânâ'dan sonra olduğunu söylemektedir. Şems'in öldürülmesi ile ilgili kumpasın Mevlânâ tarafından duyulmamasının zorluğu ve Sultan Veled'in ifadeleri konu hakkında yorum yaparken gözden uzak tutulmamalıdır. bkz. Hulvî; *a.g.e.*, s. 357-358.; Devletşah; *a.g.e.*, s.267.; Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 51-52.

⁴¹² Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 51-52.

⁴¹³ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 224.

Şems'in öldüğü hakkında çıkan haberlere karşı: "O ebedi diri öldü" diyen kimdir? "Umut güneşi söndü" diyen kimdir? O güneş dama çıktı, iki gözünü yumdu, güneşi görmez oldu da; "güneş söndü" ve "Aşk kışkırtan coşkun ruh öldü" diyen kimdir? "Cibril-i Emin keskin hançerle hançerlendi de öldü" diyen kimdir? İblis gibi inadından ölen sanıyor ki Tebrizli Şems öldü." ⁴¹⁴ gibi rubâiler okuyordu. Bazı kişiler ise, Mevlânâ'ya Şemseddin'i gördüğünü söylüyordu. O, böyle bir hadise karşısında, üstünde ne varsa hepsini o adama vermişti. Mevlânâ'ya: "Bu adam yalan söylüyor ve yalancıdır, bütün bunları ona niye verdin?" denilince, O: bunları ona, yalan söylediği için verdim. Eğer doğru söyleseydi ona canlar verirdim." cevabını vermiştir. ⁴¹⁵ Bazı adamların Şemseddin Tebrîzî'yi görüp anladıklarını söylemesi üzerine Mevlânâ'nın tepki göstermesi, önce o makama gelmeleri gerektiğine işaret etmesi, bazı hak dostlarının Hakk'ın mesturları olduğunu söylemesi ⁴¹⁶ ve "Birisi, Şemseddin'i gördüm derse sor ona: Gökyüzünün yolu nerde?" ⁴¹⁷ demesi dikkate alınınca Mevlânâ'nın Şems'e muhabetinin derecesi ve yanındaki makamının yüceliği daha iyi anlaşılmaktadır.

Mevlânâ gönlü kırılmış ve incinmiş olarak nihayet sevdiği memleketten soğumuş, ⁴¹⁸ Şems'i aramak için Şam'a gitmiş, burada Şems'i bulamamıştır. Bununla birlikte, Şamlıları etkilemiş, burada birçok kişi kendisine mürid olmuştur. ⁴¹⁹ Mevlânâ, Şemsi bulamayınca Konya'ya geri dönmüş, bir süre coşkulu sohbetlerde bulunmuştur. Aradan birkaç yıl geçtikten sonra tekrar bir bölük halkla Şam'a gitmiştir. Aylarca Şam'da oturduktan sonra tekrar Anadolu'ya dönmüştür. ⁴²⁰ Mevlânâ'nın Şam'da ne kadar kaldığını kesin olarak tayin edemesek de; muhtemelen Mevlânâ'nın bu seferleri 1248-1250 yılları arasında vukuu bulmuştur. Eflâkî, II. İzzeddin Keykâvus'un Mevlânâ'nın geri dönmesi için elçi gönderdiğini rivayet eder. Fürüzanfer, bu rivayetin yanlışlığı hakkında bir belge olmadığından ve Selçuklu sultanlarının Mevlânâ ocağına karşı sevgileri hakkında birçok olay naklediği için bu rivayeti kabul etme eğilimindedir. Bununla beraber Mevlânâ'nın dönüşünde Şems'i

⁴¹⁴ Mevlânâ Celâleddin Rumî; Rubâiler, Çev: Şefik Can, Kurtuba Kitap, İstanbul 2008, s. 111.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 516.

⁴¹⁵ Sultan Veled; *Maârif (Maârif-i Hazreti Sultan Veled)*, Çev: Meliha Ülker Anbarcıoğlu, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği, Konya 2002, s. 89-90.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 490.

⁴¹⁶ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 83.

⁴¹⁷ Mevlânâ; *Divân-ı Kebîr*, C.VI, s. 321.

⁴¹⁸ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 233.

⁴¹⁹ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 56-57.

⁴²⁰ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 60-61.

bulmaktan ümidini kesmesinin de etkili olduğunu bildirmektedir.⁴²¹ Mevlânâ, Şems'i aramaktan vazgeçtikten sonra Konya'ya dönerek irşad binasını yeni esaslar üzerine kurmuştur.⁴²²

Mevlânâ Şems'le dostluğundan sonra muhiblerinin işleriyle ilgilenmeyi genellikle kendisinde kabiliyet gördüğü dostlarından birine bırakmıştır.⁴²³ Mevlânâ Şems'in ortadan kaybolmasından sonra, Selâhaddin'i Şems'in yerinde kabul etmiş, onunla sohbetle koyulmuştur.⁴²⁴ Mevlânâ: "Selâhaddin'den başka kimsecikler anlamaz bu sözü, anlayışların kuluyum ben, anlayışlıların, anlayışlıların."⁴²⁵ diyerek adeta bu durumu belirtmiştir. Mevlânâ, halkın kendisine yönelmesinden zahmet duyduğunu söyleyerek müridlerine Kuyumcu Selâhaddin'in çevresinde toplanmasını emrederken Sultan Veled'e de Şeyh Selâhaddin'e uymasını emretmiştir. Sultan Veled bu emre itaat etmiştir.⁴²⁶

Selâhaddin Feridun, Konya'nın köylerinden birinde doğmuştur. Babasının adı Yağı Basan'dır. Köyleri Beyşehir gölü civarında olduğu için ailesi balıkçılıkla geçinirdi. Selâhaddin Konya'ya gelmiş, burada kuyumculuk sanatını öğrenmiş ve bir dükkan açmıştı.⁴²⁷ Selâhaddin, Seyyid Burhaneddin'e intisap ederek, ondan hilafet almıştı. Seyyid Burhaneddin onu çok sever, halini ona, kâlini Mevlânâ'ya bağışladığını söylerdi.⁴²⁸ Selâhaddin Zerkubî, Seyyid Burhaneddin Kayseri'ye gidince, köyüne dönmüş ve orada evlenmiş, çoluk çocuk sahibi olmuştur. Konya'ya geldiğinde, Cuma Namazı kılmak için gittiği Ebu'l-Fazl Cami'sinde Mevlânâ'nın sohbetinden etkilenerek ona bağlanmıştır.⁴²⁹ Şems Konya'ya geldikten sonra, Mevlânâ ile Selâhaddin'in evinde kaldığı bilinmektedir. Buna göre, bu dönemde Konya'ya dönmüş olmalıdır. Eflâkî'nin Selâhaddin'in Konya'da bağı olduğunu söylemesi bu ihtimali güçlendirmektedir. Mevlânâ'nın, Selâhaddin'in kuyumcu dükkanının önünden geçerken, çekiç sesleri üzerine semâ'ya başlaması,

⁴²¹ FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 240-241.; EFLÂKÎ; *a.g.e.*, s. 146-148, 121.

⁴²² FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 248.

⁴²³ FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 251.

⁴²⁴ SULTAN VELED; *İbtidâ-nâme*, s. 70.; SULTAN VELED; *İntihâ-nâme*, s. 420.; EFLÂKÎ; *a.g.e.*, s. 531.

⁴²⁵ MEVLÂNÂ; *Divân-ı Kebîr*, C.IV, s. 67.

⁴²⁶ SULTAN VELED; *İbtidâ-nâme*, s. 64-65, 103.

⁴²⁷ CAN; *a.g.e.*, s. 61-62.; F. LEWIS; *a.g.e.*, s. 255. EFLÂKÎ, Selâhaddin'in annesinin adının Latife olduğunu söyler. EFLÂKÎ; *a.g.e.*, s. 540.

⁴²⁸ EFLÂKÎ; *a.g.e.*, s. 109-110, 531.; CÂMÎ; *a.g.e.*, s. 633.; GÖLPINARLI; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 105.

⁴²⁹ SİPEHSÂLÂR; *a.g.e.*, s. 169.; EFLÂKÎ; *a.g.e.*, s. 532.; CAN; *a.g.e.*, s. 62.

Selâhaddin'in altınların ziyan olmasını düşünmeden, hazretin semâ zevkini bozmak istememesi,⁴³⁰ Selâhaddin'in merbuyiteni gösteren güzel menkıbelerdendir.

Mevlânâ'nın Şems döneminde ancak Selâhaddin'in ricasını kıramayarak vaaz etmesi⁴³¹ ve Selâhaddin'in kızı Fatıma'yı oğlu Sultan Veled'e eş olarak seçmesi Selâhaddin'in Mevlânâ'nın yanındaki değerini göstermektedir.⁴³² Şeyh Selâhaddin, Mevlânâ'nın kendisini getirdiği makamda on yıl kadar kalmış, Mevlânâ ile sohbet etmiş, bilâhare hastalanarak vefat etmiştir.⁴³³ Selâhaddin Zerkubî'nin vefatından sonra Mevlânâ'nın kendisi için söylediği: "Ey ayrılığıyla yeryüzünü de gökyüzünü de ağlatan sevgili gönül kanlar içinde oturakalmış, akılla can ağlamaya koyulmuş. Dünyada yerine konacak bir tek kişi bile yok; senin yasında mekân âlemi de ağlamaya koyulmuş, mekânsızlık âlemi de... A padişah Selâhaddin, a hızlı uçan, ateşli giden devlet kuşu, yaydan ok fırlar gibi uçtun gittin, yay da ağlıyor şimdi. Selâhaddin'e ağlamayı herkes ne bilsin? O ağlayışı, insanlara ağlamayı bilen bilir."⁴³⁴ beyitleri hüznünün derecesini göstermektedir. Şeyh Selâhaddin'in vefat tarihi, 1 Muharem 657'dir (29 Aralık 1258).⁴³⁵

Şeyh Selâhaddin vefat edince Mevlânâ, Çelebi Hüsameddin'i halifesi olarak seçmiş müridlerine ona itaat etmelerini söylemiştir.⁴³⁶ Çelebi Hüsameddin, Şems zamanından beri Mevlânâ'nın muhiblerindedi. Şems'in de Çelebi hakkında büyük teveccühü vardı. Hatta Şems'in meclisinde bulunmak isteyenler öncelikle Çelebi Hüsameddin ile görüşürlerdi. Çelebi Hüsameddin, onlardan on bin yahut yirmi bin dirhem bağışta bulunmalarını ister, bilâhare durumu Şems'e veya Mevlânâ'ya bildirirdi. Böylece görüşmek isteyen kişiler Şems'in yanına alınırdı.⁴³⁷ Bu, Çelebi

⁴³⁰ Can; *a.g.e.*, s. 62-63. Sipehsâlâr ve Câmi, bu olayı Selâhaddin Zerkubî'nin Mevlânâ'ya tâbi olmasına yol açan olay olarak nakleder. bkz. Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 178.; Câmi; *a.g.e.*, s. 643.

⁴³¹ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 106.

⁴³² Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 184.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 540.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 110. Mevlânâ'nın Sultan Veled'e, Selâhaddin Zerkubî'nin kızı Fatıma Hatun'un hakkına riayet etmesi için mektup yazmıştır. Bu Şeyh Selâhaddin ve Fatıma Hatun'un değerini göstermektedir. Bunun yanında Fatıma Hatun'un şahsında diğer kadınların haklarına riayet edilmesi gerektiğine de işaret vardır. Nefahât'te Sultan Veled'in buluş çağına erince bu kız ile evlendiği nakledilse de bu tarihte Sultan Veled 20 yaşını geçmiş olmalıdır. bkz. Mevlânâ Celâleddin Rumî; *Mektuplar*, Çeviri: Abdalbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1999, s. 14.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 549-550.; Câmi; *a.g.e.*, s. 643.

⁴³³ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 110-111.

⁴³⁴ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.IV, s. 99-100.

⁴³⁵ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 112.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 549.

⁴³⁶ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 114.; Sultan Veled; *İntihâ-nâme*, s. 420.

⁴³⁷ Varını yoğunu Mevlânâ'ya sarfeden, yıkılan bağ duvarını tamir ettirdikten sonra yardıma muhtaç bir hale düşen, damadına ve tahsil ile meşgul olan oğluna yardım edemeyip Mevlânâ'nın tasavvutuna başvurmuş Hüsameddin'in paraları şahsı için alıkoyduğu düşünülmemez. Muhtemelen bu bağış ihtiyaç sahibi müridler için kullanılıyordu. bkz. Abdalbâki Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (2. Baskı), İnkılap Kitabevi, İstanbul 2006, s. 36.

Hüsameddin'in Şems döneminden beri üstün bir konumunda yer aldığını göstermektedir.

Çelebi Hüsameddin Hasan'ın, babasının adı Muhammed'dir. Çelebi'nin soyu 1107'de Bağdad'da vefat eden ve ümmi olduğu için kendisini sınamak üzere vaaz etmesini dilemeleri üzerine vaaza: "Kürd olarak yattım, Arab olarak kalktım." diye başlayan Tâcü'l-Arifin Ebül-Vefâ-yı Kürdî'ye yahut 944'te ölen Urmiyeli Şeyh Hüseyin ibn Ali ibn Yazdânyâr'a dayandığı söylenir. Ataları Urmiye'de yerleşmiş, oradan Konya'ya göçmüşler, orasını yurt edinmişlerdir. Babası, Konya ve havalisinde zaviye sahibi olan ahilerin riyasetini haiz olduğundan "Ahi Türk" diye anılırdı. Bundan dolayı Çelebi Hüsameddin'e "Ahi Türkoğlu" denirdi.⁴³⁸ Çelebi Hüsameddin 1225 yılında Konya'da doğmuştu. Mevlânâ nesline verilen Çelebi unvanı kendisine Mevlânâ'nın soyundan olduğu için değil, efendi, kibar manasında, halk tarafından sevilen bir kişi olması sebebiyle verilmiştir.⁴³⁹

Çelebi Hüsameddin, henüz ergenlik çağına gelmeden yetim kalmıştır. Konya'daki Fütüvvet ehli, Çelebi'yi babasının yerine geçirmek istemişler, fakat O, kendisine uyan adamlarıyla beraber Mevlânâ'ya tâbi olmuştur.⁴⁴⁰ Kaynaklarda, Çelebi Hüsameddin'in çok ince bir mizaca sahip olduğu, son derece şefkatli ve merhametli olduğu, günahlardan kaçındığı, edebe son derece riayet ettiği, halkın derdiyle dertlendiği, nakledilir. Mevlânâ'nın huzurunda son derece saygılı olduğu bildirilirken, Mevlânâ'nın da ona karşı kendisinin müridi zannedilecek derecede saygı gösterdiği rivayet edilir.⁴⁴¹

Mevlânâ: "Selâhaddin'in yanında Şemseddin'in; Hüsameddin'in yanında da Selâhaddin'in adını anmaym. Aralarında fark yoktur." demesi, Çelebi'nin halifelik öncesi dönemdeki yerini göstermektedir.⁴⁴² Muineddin Pervâne'nin tertip ettiği semâ meclisine, Çelebi Hüsameddin'in davet edilmemesi üzerine tek kelime konuşmaması, Pervâne'nin bunu anlayıp kendisinden Çelebi'yi çağırarak için müsaade istemesi, Çelebi'nin gelmesi ile Mevlânâ'nın kendisine iltifatları,⁴⁴³

⁴³⁸ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 115.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 187.; Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 37.

⁴³⁹ Can; *a.g.e.*, s. 70-71.

⁴⁴⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 555.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 115.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 273-274.

⁴⁴¹ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 191-192.

⁴⁴² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 536.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 106.

⁴⁴³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 573-575.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 116.

Mesnevî’de kendisine yapılan övgüler,⁴⁴⁴ onun Mevlânâ’nın yanındaki yerini göstermesi açısından kayda değerdir. Mevlânâ’nın, Konya valisinin Hüsameddin’in damadını incitmesi yüzünden şehri terketmeye karar verdiğini Sultan’a mektupla bildirmesi,⁴⁴⁵ Çelebi’nin o dönemde saray ve bürokratlar nezdinde kazandığı itibarı göstermektedir.

Mevlânâ, kendisi, ailesi ve müridleri ile alakalı ekonomik işleri Çelebi Hüsameddin’in uhdesine vermişti. Çelebi Hüsameddin’in bu hizmeti esnasında kendisi ve yakınları için en ufak bir yarar temin etmediği bildirilir. Hatta Mevlânâ’nın türbesini ziyarete gelirken, vakıf suyunu kullanmamak için abdest ve içme suyunu evinden götürdüğü rivayet edilir.⁴⁴⁶ Mevlânâ, kendisine gönderilen hediyeleri Hüsameddin Çelebi’ye verir, o da ihtiyaca göre kullanırdı. Tâceddin Mu’tezz’in cizye parasından gönderdiği yüklü miktar paranın hepsini Çelebi’ye vermesi, Sultan Veled’in evde hiçbirşey olmadığını hatırlatması üzerine kesin bir ifade ile başkalarının ne kadar ihtiyaç içinde olursa olsun tek bir somunu olsa dahi Çelebi Hüsameddin’e göndereceğini söylemesi bu konuda güzel bir misaldir. Bu rivayet, Çelebi’nin güvenilirliğini ve müridlerin mali sıkıntısının giderilmesindeki kabiliyetini göstermektedir.⁴⁴⁷ Çelebi Hüsameddin, güvenilirliği, lütuf ve hoşluğuyla dervişlerin yanında önemli bir konuma yükselmiştir. Mevlânâ’nın müridleri bu süreçte olgunlaşmış ve Çelebi Hüsameddin’e karşı saygı ile muamele etmişlerdir.⁴⁴⁸

Çelebi Hüsameddin’in Mesnevî’nin yazılmasında oynadığı rol da önemlidir. Mevlânâ muhiblerinin Mesnevî’den önce Senâî’nin “Hadîka”sını, Feridüddin Attâr’ın “Mantıku’t-Tayr” ve “Musibetnâme”sini okuduklarını biliyoruz. Çelebi, ihvanın devamlı Mevlânâ’nın sözleriyle meşgul olması iştiağıyla Mevlânâ’dan bir eser telif etmesini istemiştir. Bu işe daha evvel karar vemiş olan Mevlânâ ise daha önce yazmış bulunduğu ilk onsekiz beyiti göstermiş ve bilâhare Mesnevî’nin yazımı başlamıştır. Hüsameddin bundan sonraki devrede Mesnevî’nin kâtibi olacaktır.⁴⁴⁹

⁴⁴⁴ Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 37, 169, 289, 445, 569, 719, 724, vd.

⁴⁴⁵ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 268.

⁴⁴⁶ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 262-263.

⁴⁴⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 563-564.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 116.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 275.

⁴⁴⁸ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 263.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 277.

⁴⁴⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 556-557.; CÂMİ; *a.g.e.*, s. 643-644.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 118-119.; FÜRÜZANFER; *a.g.e.*, s. 279-283.; SİPEHSÂLÂR; *a.g.e.*, s. 187. İbn Battûta, Mevlânâ’nın gençliğinde fıkıh bilgini olarak ders verirken bir helvacının gelip, helva ikram ettiği ve Mevlânâ’nın onun arkasından gidip, yıllar sonra döndüğünü ve dönüşünde sözlerinin anlaşılmadığını rivayet eder. FÜRÜZANFER, Mevlânâ’nın kaybolma haberinin tarihî bir asla

Mevlânâ, Çelebi Hüsameddin ile onbeş yıl sohbetinde bulunmuş, dostları da bundan faydalanmıştır. Mana âleminin büyük siması daha sonra hastalık yatağına düşmüş, hastalığı kırk gün kadar sürmüştür. Mevlânâ, yüksek humma ve nabızdaki intizamsızlık ile kendini gösteren hastalığı sırasında bilincini hiç kaybetmemiştir. Selçuklu sarayının iki meşhur doktoru, Tabib Ekmeleddin ve Gazenferî her ne kadar onun tedavisine çalışsa da fayda vermemiştir. Mevlânâ Hicrî 5 Cemaziyelâhir 672 (17 Aralık 1273) Pazar günü vefat etmiştir.⁴⁵⁰

Mevlânâ'nın sevenlerine vasiyeti düşünce dünyasını anlamamız açısından ayrıca bir öneme sahiptir. Onun vasiyeti şu şekildedir: "Gizli ve aşikâr olarak Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim, az yemenizi, az uyumanızı, az söylemenizi, buyruğa boyun eğmenizi, kötülükler etmemenizi, oruca devam eylemenizi, namaz kılmanızı, şehvetten kesilmenizi, mallarını beyhude yere harcayanlarla, ayak takımı ile oturup kalkmamanızı, kerem sahibi ile salihlerle musahebet etmenizi size vasiyet ederim. İnsanların en hayırlısı, insana faydası olandır, hayırlı söz az, öz olandır; Hamd tek olan Allah'a mahsustur."⁴⁵¹

Aksarayî'nin zamanının kutbu, dünyanın yeganesi ve ariflerin sultanı olarak nitelediği Mevlânâ'nın⁴⁵² vefatı, halk üzerinde büyük tesir uyandırmış, ekonomik durum, din, kültür farkı gözetmeksizin herkesin üzüntüye boğulmasına yol açmıştır. Mevlânâ'nın cenaze merasiminin izdihama yol açacak derecede kalabalık olduğu, her milletten ve dinden kişinin katıldığı ve vefatından sonra uzun süre yas tutulduğu rivayet edilir.⁴⁵³ Bu Mevlânâ'nın döneminde ne kadar etkili bir şahıs olduğunu göstermektedir.

dayanmadığını, Mevlânâ'nın şiirlerinin değeri bunu gösterdiğini bildirerek, muhtemelen İbn Battûta bu haberi Mevlânâ ailesinin düşmanlarından duyduğunu belirtir. Şeker ise, İbn Battûta'nın Mevlânâ'nın dönüsünde söylediklerinin anlaşılmadığının söylenmesi, şiirlerin dilinden ziyade muhteviyatı ile alakalı olabileceğini belirtir. İbn Battûta bu sözlerin talebeleri tarafından yazılması ile Mesnevî'nin oluştuğunu bildirir. bkz. İbn Battûta; *a.g.e.*, s. 413.; Fûrûzanfer; *a.g.e.*, s. 182-184.; Şeker; *a.g.e.*, s. 133.

⁴⁵⁰ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 121.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 48, 154.; Fûrûzanfer; *a.g.e.*, s. 284-286.; Çelebi; *a.g.e.*, s. 56.

⁴⁵¹ Fûrûzanfer; *a.g.e.*, s. 290.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 446.; Câmî; *a.g.e.*, s. 638.

⁴⁵² Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî; *Müsâmeretü'l-Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 92.

⁴⁵³ Mevlânâ sevenlerinin yanında çok mühim bir yere sahipti. Mevlânâ, Hristiyanlar tarafından Hz. İsa'nın (a.s.), Yahudiler tarafından Hz. Musa'nın (a.s.), Müslümanlar tarafından Rasulullah (a.s.m) bir temsilcisi olarak görüyorlardı. bkz. Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, Çeviren: Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği, Konya 2001, s.122.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 154-157.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 450-451. Mevlânâ'nın diğer din müntesibleri arasının çok iyi olduğunu biliyoruz. Bununla beraber o İslâm'ı daima üstün tutmuştur. Kendisine gelip "Biz böyle bulduk ve mezheb ittihaz eyledik." diyen bir Hristiyana verdiği cevap bunun en güzel misallerindedir. O, "Eğer babanın terekesinden kalp, kara, fâsîd altını miras olarak bulsan, onu sahîhu'l-ayâr ve gill ü gışdan safî olan o altın ile tebdil etmiyerek, 'Biz böyle bulduk' diye, o kalp altını kabul eder misin?" diyerek bu konudaki düşüncesini en güzel surette gösterir. Mesnevî'de "Hristiyan'ın cahilliğine bak, asılmış ilaha

3. MEVLEVÎLİĞİN BİR TARİKAT HALİNE GELMESİ

Mevlânâ'nın çevresinde en yüksek aristokrasiden, en fakir halk tabakalarına kadar birçok kişi toplansa da kendisi bir tarikat kurmamıştı. Mevlânâ'nın vefatından sonra halifeleri onun büyük şöhretinden istifade ederek muhtelif yerlerde tekkeler açmıştır.⁴⁵⁴ Bu zamanla Mevlânâ'nın fikirleri çerçevesinde kurumsallaşmış bir tarikatın kurulmasında etkili olmuştur.

Mevlânâ kurumsal bir yapı oluşturmaya da; kendisinden sonra muhiblerini emanet ettiği şahsı seçimi dikkat çekmektedir. Seçilen şahsın faziletli bir kişi olduğu muhakkaktır. Bu seçimde, ilk dönemde tasavvufî düşünce ekolünün bir aileye münhasır kalmaması ve daha geniş çevrelere yayılmasının temin edilmesi de düşünülmüş olmalıdır. Mevlânâ'nın kendi yerine ahi liderliği yapmış bir kişinin oğlunu bırakması, o dönemde geniş bir tabana sahip ahiler üzerinde etkili olmuştur. Şüphesiz bu şekilde sağlanan birlik ile Batınî cereyanların kuvvetlenmesi de engellenmiştir.⁴⁵⁵

Çelebi Hüsameddin'den sonra posta oturan Sultan Veled, girişken bir kişiliğe sahipti. O, farklı şehirlere halifeler göndererek, Mevlânâ'nın düşüncesinin Konya dışında birçok yerde yayılmasını sağlamıştır. Aynı zamanda zamanın beylerine, Moğol emirlerine tesir etmiştir. Sultan Veled, Mevlevîliği bir sisteme bağlayarak teşkilatlandırmış ve Mevlânâ'ya bağlı olanları Mevlevîyye denilen düzenli bir tarikat altında toparlamıştır.⁴⁵⁶

Çalışmamızın bu kısmında Mevlânâ'nın vefatından, Türkiye Selçukluları'nın yıkılışına kadar geçen dönemdeki, Mevlevîli liderler ve Mevlevîlik hakkında genel bilgi vermeye çalışacağız. Bu bağlamda Çelebi Hüsameddin, Sultan Veled ile Ulu Arif Çelebi ve bu dönemde Mevlevîliği kısaca ele alacağız.

sığınmış...” beyitleri ile Hristiyanların yanlış itikatta olduklarını ifade eder. Mevlânâ; *Fihî Mâ Fih*, s. 114.; Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 210.

⁴⁵⁴ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 115.

⁴⁵⁵ Güzel; *a.g.e.*, s. 269-270. Gordlevski, Ahiler arasında hususen eski ahiler arasında Mevlevîliğin ateşli taraftarları olduğu gibi, sonraki dönemde Mevlevîlerle arasında bazı olumsuzluklar da görüldüğünü belirtir. Mevlevîlerin Ahilerle diyalogu konusuna ilerleyen bölümlerde değineceğimiz için konuyu oraya havale ediyoruz. bkz. Gordlevski; *a.g.e.*, s. 199-200.

⁴⁵⁶ Marshall G. S. Hodgson; *İslâm'ın Serüveni*, Çev: Ali Varlı ve Metin Karabaşoğlu, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, c. 2, s. 268.; Top; *a.g.e.*, s. 55.; Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 71.; Top; *a.g.e.*, s. 55.; Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 154-155.

3.1 ÇELEBİ HÜSAMEDDİN DEVRİ

Mevlânâ'nın rahle-i tedrisinde onbeş yıl kalarak ona hizmet eden, daha Mevlânâ'nın hayatında müridlerinin kendisinden istifade ettiği Çelebi Hüsameddin Onun vefatından sonra, babasının makamını Sultan Veled'e teklif etmişti. Bununla birlikte Sultan Veled, Çelebi Hüsameddin'in Mevlânâ'nın halifesi olması sebebiyle bu teklifi kabul etmemiştir.⁴⁵⁷ Sultan Veled'in bu tavrı doğabilecek ihtilafların önüne geçilmesinde etkili olmuştur.⁴⁵⁸ Böylece, Mevlânâ'nın makamına Çelebi Hüsameddin oturmuştur.

Sultan Veled eserlerinde, Çelebi Hüsameddin'den övgü ile bahseder. Rubâilerde "Bil ki yeryüzünde sen gibisi yoktur; bu dünyada sana bağlanmayacak bir kimse yoktur. Ey Şeyh Hüsameddin! Âlemin canı gibisin sen; sana bağlı olmayanı yok bil!" der.⁴⁵⁹ Sultan Veled'in tavrının Mevlânâ muhiblerinin Çelebi'nin etrafında toplanmasında etkili olduğunda şüphe yoktur.

Çelebi Hüsameddin zamanında en mühim hadise Mevlânâ'ya türbe yapılmasıdır. Türbenin yapılmasından sonra, türbe için vakıflar kurulmaya başlanmıştır.⁴⁶⁰ Bu Mevlevîliğin kurumsallaşması adına ilk adım sayılabilir. Çelebi Hüsameddin'nin vakıf ürünlerine dokunmadan ihtiyaç sahiplerine göndermesine, vakıf ürünlerinden bir içim su dahi içmemesine ve tek bir taneyi dahi kendine almamasına dair rivayet⁴⁶¹ göz önüne alınınca, Mevlevîliğin önde gelenlerinin bu vakıflardan şahsi fayda temin etmediği anlaşılmaktadır.

Bu dönemde diğer bir önemli faaliyet Çelebi Hüsameddin'nin, çeşitli yerlere bazı kişileri atmasıdır. Mevlânâ'nın müridlerinden oluşan ve büyümekte olan bir ağ böylece sistemli hale gelmeye başlamıştır. Amasya'da hizmetleri görme adına, Çelebi'nin halifelerinden olan Alâeddin'in buraya atanması buna misal teşkil etmektedir.⁴⁶²

⁴⁵⁷ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 121-123.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 194.; Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 284-286.; Çelebi; *a.g.e.*, s. 56. Mevlânâ'nın kendisinden sonra posta Çelebi Hüsameddin'in geçmesini vasiyet ettiği rivayet edilir. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 447, 560-561.; Câmî; *a.g.e.*, s. 638.

⁴⁵⁸ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 277.

⁴⁵⁹ Sultan Veled; *Rubâiler*, Çev: Dr. Veyis Değirmençay, Kurtuba Kitap, İstanbul 2010, s. 62.

⁴⁶⁰ Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 37-38. Türbe yapılırken Sultan Veled'in onayı alınmıştır. bkz. Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 239.

⁴⁶¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 556.

⁴⁶² F. Lewis; *a.g.e.*, s. 471.

Sultan Veled, Çelebi Hüsameddin postta on yıl kaldıktan sonra vefat ettiğini ve bu vefatla kendisini çok yalnız hissettiğini belirtir.⁴⁶³ Onun Hüsameddin Çelebi'nin vefatı üzerine yazdığı mersiye de geçen "Ey yar! daima bizimle olmayı ahd etmemiş miydin?" cümleleri bu durumu etkili bir tarzda ifade eder.⁴⁶⁴ Bunlar Sultan Veled'in Çelebi'ye samimane bağlandığını göstermektedir. Çelebi Hüsameddin'nin vefatı hakkında kaynaklarda farklı tarihler verilmektedir. Sipehsâlâr 684 (1285), Eflâkî, 22 Şaban 683 (3 Kasım 1284), Nefahât 684 (1285), Tevfik Sübhani, 18 Şaban 683 (30 Ekim 1284) verirken, Çelebi'nin kabrindeki kitabeden yola çıkan Gölpınarlı vefat tarihinin 12 Şaban 683 (24 Ekim 1284) olduğunu belirtir.⁴⁶⁵

3.2 SULTAN VELED DEVRİ

Sultan Veled, 623 Rebiülâhir'in 25 Cuma günü (24 Nisan 1226) Larende'de Semerkandlı Şerafeddin'in kızı Gevher Hatun'dan doğmuştur.⁴⁶⁶ Mevlânâ, ona babasının adını vermiştir. Mevlânâ onun için: "Bana yaratılış ve huy bakımından en fazla benzeyensin." demiştir.⁴⁶⁷

Sultan Veled, on yaşından itibaren babasının hemen hemen bütün toplantılarına katılmıştır. Bu, babasının fikirlerini özümsemesinde etkili olmuştur.⁴⁶⁸ Ayrıca, Seyyid Burhaneddin Muhakkık ve Şeyh Şemseddin Tebrizî'ye çok hizmet etmiş, kayınpederi Şeyh Selâhaddin'e ve sonrasında Çelebi Hüsameddin'e bağlı kalmıştır.⁴⁶⁹ Sultan Veled başta babası olmak üzere, Konya'da en yetkili hocalardan ilim tahsil etmiş, Halep ve Şam'da tahsilini tamamlamış, devrinin en büyük alimlerinden biri haline gelmiştir.⁴⁷⁰ Sipehsâlâr, Sultan Veled'in ilimde sahili olmayan bir deniz olduğunu, kudsî hakikatleri anlamada benzeri olmadığını söyler.⁴⁷¹

⁴⁶³ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 124. Sultan Veled'in on yıl tabiri yaklaşık olarak süreyi vermektedir. Mevlânâ ve Çelebi'nin vefat tarihleri bunu göstermektedir.

⁴⁶⁴ Sultan Veled; *Divanı Sultan Veled*, Nşr: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 83. Nâşir, Selçuklu büyükleri hakkındaki tarihî gazelleri tercüme etmiştir. Tezimizde bu tercüme kullanacağız. *Divan*'da olmayan, nâşir'in yorumlarında ise gerekli açıklama yapılacaktır.

⁴⁶⁵ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 279.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 194.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 579.; Câmî; *a.g.e.*, s. 644-645.

⁴⁶⁶ Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 42.; Câmî; *a.g.e.*, s. 632.

⁴⁶⁷ Câmî; *a.g.e.*, s. 645.; Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 42.

⁴⁶⁸ S. Kara; *a.g.e.*, s. 187.

⁴⁶⁹ Câmî; *a.g.e.*, s.645.

⁴⁷⁰ Top; *a.g.e.*, s. 235.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 426, 513.

⁴⁷¹ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 195.

Mevlânâ'nın vefatından sonra Çelebi Hüsameddin'in teklifine rağmen babasının makamına geçmeyen Sultan Veled, Çelebi Hüsameddin'in vefatından sonra halkın talepleri üzerine Şeyhliği kabul etmiştir.⁴⁷² Bununla beraber Kerimeddin b. Bektemur'un manevi rehberliğini kabul etmiş ve onun vefatına kadar olan yedi yıl bu durum böyle sürmüştür.⁴⁷³ Mevlânâ'nın müridlerinden olup,⁴⁷⁴ Hüsameddin Çelebi'nin çokça övdüğü⁴⁷⁵ Kerimeddin b. Bektemur'un, Sultan Veled'in yanında ayrı bir yeri vardır. Onu: "Her ne kadar insanların nazarında Kerim b. Bektemur isen de sen, benim nazarımda ilim ve bilgiyle dolusun. Bu sedef bedende eşsiz incisin sen; ne incisi, ne sedefi, yüzlerce inci denizisin sen." diyerek över.⁴⁷⁶ Mevlânâ'nın müntesiblerinden olan Şeyh Kerimeddin hakkında hemen hiçbir bilgimiz yoktur. Şeyh Kerimeddin 691 (1292) yılının Ekim yahut Kasım ayında vefat etmiştir.⁴⁷⁷

Sultan Veled'in en belirgin özelliği samimi, girişken, sağlam karakterli, teşkilatçı bir yapıya sahip olmasıdır.⁴⁷⁸ O, temkinli, mantıklı, zamanın icab ve ihtiyacını göz önüne alan bir siyaset izlemiştir. O, üzerinde hakkı olanlara, Mevlânâ ile münasebeti bulunanlara methiye yazmanın yanında, günlük hâdiselerle de ilgilenmiş, bu münasebetle siyasi içeriği olan yazılarda yazmıştır.⁴⁷⁹ Mevlânâ için türbe yapılmasına müsaade etmiştir. Türbenin yapılmasıyla tekkeye dönen merkeze vakıflar temin edilmesini sağlamıştır.⁴⁸⁰ Bu vakıfları temin etmek, çoğaltmak, elden çıkanları tekrar alabilmek için devrin yönetimi ile diyaloga geçilmesini gerekli kılıyordu.⁴⁸¹ Sultan Veled'in divanında devrin yöneticilerine yazılmış kasidelerin yer alması bu diyalogun sağlandığını göstermektedir. Sultan Veled, kasidelerinde bağlılarının istek ve ihtiyaçlarını yöneticilere ileterek yardımları talep etmiştir. O, Anadolu'nun karışık döneminde, Mevlânâ'nın yolundan gidenlerin zarar görmeden biraraya gelerek örgütlenmesini temine çalışmıştır.⁴⁸²

⁴⁷² Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 129. Çelebi Hüsameddin'in Mevlânâ'nın vefatından yedi sene sonra Sultan Veled'e şeyhliğe geçmesi için teklifte bulunduğu nakledilir. Muhtemelen bu teklif zaman zaman yapılmış fakat, Sultan Veled tarafından kabul buyrulmayarak, Çelebi'ye itaatini arzetmiştir. bkz. Câmî; *a.g.e.*, s. 646.

⁴⁷³ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 311, 316.

⁴⁷⁴ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 201.

⁴⁷⁵ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 312.

⁴⁷⁶ Sultan Veled; *Rubâiler*, s. 190.

⁴⁷⁷ Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 45-46.

⁴⁷⁸ S. Kara; *a.g.e.*, s. 187.

⁴⁷⁹ Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 47-49.

⁴⁸⁰ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 239.

⁴⁸¹ Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, s. 72.

⁴⁸² Mehmet Önder; *Mevlâna ve Mevlevilik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 171.

Sultan Veled, Mevlevî tarikatında nâib ve halife makamlarını düzene bağlamıştır. Sultan Veled'in Konya dışındaki Mevlevî tekkelerinden birini yönetmesi için atadığı kişilerden birisi de Şeyh Süleyman Türkmanî'ydi. 1297 sonbahar tarihli bir vakfiyede, Şeyh Süleyman'ın Kırşehir'in doğusunda hatırı sayılır gelire sahip bir Mevlevî zaviyesi kurduğu görülmektedir. Sultan Veled Erzincan'a halife olarak Hüsameddin Hüseyin'i atamıştır.⁴⁸³ Sultan Veled ve hemen sonrasında; muhtelif yerlerde kurulan tekkeleri, sultanların ve beylerin değil Mevlevî halifelerinin kurması⁴⁸⁴ dikkat çekicidir. Bu faaliyetler sonucu Mevlevîlik daha yaygın hale gelmiştir.

Mevlânâ âşıklarını bir merkeze bağlayan, Anadolu'nun muhtelif yerlerine halifeler göndererek bir yandan tarikatı yayarken bir yandan da merkeze bağlı şubelerin açılmasını sağlayan Sultan Veled,⁴⁸⁵ 712 yılı Recebinin onuncu gecesi (11 Kasım 1312) vefat etmiştir.⁴⁸⁶

3.3 ULU ARİF ÇELEBİ DEVRİ

Ulu Arif Çelebi, Hicrî 670 yılı Zilkadesinin 8. günü (6 Haziran 1272) doğmuştur. Babası Sultan Veled, annesi kuyumcu Şeyh Selâhaddin'in kızı Fatıma Hatun'dur. Fâtıma Hatun'un erkek çocukları yaşamadığı için ana ve baba bu erkek evlâdın üstüne titremeye başlamıştır.⁴⁸⁷ Bu aşırı ilgi onun kişiliğinde derin izler bırakmıştır.⁴⁸⁸ Mevlânâ, ona kendi adıyla Selâhaddin'in adını birleştirerek Celâleddin Feridun adını vermiştir. Emir Arif adını ise Sultan Veled vermiş olmalıdır. Emir'in Türkçe karşılığı olarak ulu manasında, halk kendisinden Ulu Arif yahut kısaca Çelebi diye bahsetmiştir.⁴⁸⁹

Sultan Veled'in Mevlevî tarikatının temellerini attığı yıllarda Ulu Arif Çelebi, Mevlevîliği tanıtmak ve yaymak amacıyla Anadolu'da pek çok geziler yapmış, hatta

⁴⁸³ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 471. Süleyman Türkmanî zaviyesi vakıfları için bkz. İ. Şahin; *a.g.e.*, s. 129-140.

⁴⁸⁴ Gölpinarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 228.

⁴⁸⁵ Gölpinarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 96.

⁴⁸⁶ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 197.; Câmî; *a.g.e.*, s. 647.; Gölpinarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 54.

⁴⁸⁷ Gölpinarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 73.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 613-615.

⁴⁸⁸ Top; *a.g.e.*, s. 241. Eflâkî, Fatıma Hatun'un Ulu Arif Çelebi'ye çok saygı göstermesinin önde gelen bürokratların hanımları tarafından itirazla karşılandığını, Fatıma Hatun'un onları ikna ettiğini nakleder. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 655.

⁴⁸⁹ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 482-483.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 615. Çelebi unvanı, Ulu Arif Çelebi'den başlamak üzere Mevlânâ neslinin soyadı olmuştur. Mevlânâ'ya yakınlık kurmak maksadıyla kendilerine Çelebi unvanı verenler de olmuştur. Bunların Çelebi unvanı isimlerin baş tarafına gelirken, Mevlânâ soyundan gelenlerde Çelebi unvanı isimden sonra gelir. bkz. Top; *a.g.e.*, s. 54.

Tebriz'e ve Sultaniye'ye kadar gitmiştir. Ulu Arif Çelebi, gittiği yerlerde sultanlar ve şehrin ileri gelenleri tarafından hoşça karşılanmış, saraylarda ve konaklarda ağırlandı. Çelebi'nin gezilerinde kendisine uyan, kendi fikirlerini benimseyen dervişler de vardı. Ulu Arif Çelebi bunların çoğunu o şehirlerde bırakarak, ilk Mevlevî tekkelerinin, zaviyelerinin kurulmasını sağlamıştır.⁴⁹⁰ Sultan Veled, vefat hastalığı sırasında müridlerini Arif Çelebi'ye emanet etmiştir.⁴⁹¹ Ulu Arif Çelebi Mevlevî postuna oturduğu zaman, Anadolu'nun birçok yerinde tanınan, ünü İran ve Irak'a uzanan bir şeyh haline gelmişti.⁴⁹² Bunun neticesinde devrinde son derece etkili olmuştur. Bu, Mevlevîliğin yayılmasında olumlu sonuçlar doğurmuştur.

Ulu Arif Çelebi'nin halifeleri Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde tekkeler kurmuştur. Ahi Musa Akşehirî Akşehir'de, Kalemioğlu Ahi Mehmed Larende'de, Ahi Muhammed Divâne Sivas'ta, Nashüddin-i Sebbağ Niğde'de tekke açmıştır. Mevlânâ ailesinin menkıbelerini kaleme alan Eflâkî'ye Şeyh Eflâkî denilmesi onun da Ulu Arif'in halifesi olduğunu göstermektedir.⁴⁹³ Ulu Arif Çelebi'nin Tokat'ta bulunan halifesinin Konyalı Arife Hoşlikâ Hatun olması dikkatimizi çekmektedir.⁴⁹⁴ Mevlevîlik de kadının yeri konusu akademik olarak geniş bir şekilde araştırılmalıdır.

Ulu Arif Çelebi, içi dışı bir olan, kendisine çok inanan, aşırı güvenen, sözünü sohbetini esirgemeyen, sert fakat nükteli sözler eden, çok zeki bir zât idi. Karakter bakımından Şemseddin Tebrizî'yi andırıyordu. O, tasavvufa aşına halkın celâli dedikleri erenlerdendir. Ben Mevlânâ'nın kılıcıyım der, gözünü budaktan esirgemeyen bir cesaret örneği sergilerdi.⁴⁹⁵ Ulu Arif Çelebi: "Ne zamana kadar bu gamlı canını düşüneceksin, ne zamana kadar bu zararlar dolu dünyanın ağırlarını çekeceksin, alsalar alsalar senden ancak, bu kalıbı alacaklardır. Varsın mezbele süprüntü olmamış olsun." diyerek adeta ölümü istihkar ediyordu.⁴⁹⁶ Onun bu tavırları Moğol beyleri ile yerli beylere tesir ediyordu. Bu beylerin, Ulu Arif Çelebi'de olağanüstü bir hâl ve kudret görmelerine yol açıyordu.⁴⁹⁷ İlhanlı valisi Yâkut'un Ulu Arif Çelebi için semâ düzenlemesi, Geyhatu'nun (1291-1295) zevcesi Paşa Hatun'un

⁴⁹⁰ Önder; *a.g.e.*, s. 176.;

⁴⁹¹ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 197.

⁴⁹² Önder; *a.g.e.*, s. 177.

⁴⁹³ Artam; *a.g.e.*, s. 46.

⁴⁹⁴ Top; *a.g.e.*, s. 69.

⁴⁹⁵ Top; *a.g.e.*, s. 244.

⁴⁹⁶ Ulu Arif Çelebi; *Ulu Ârif Çelebinin Rubailerî*, Ter: Feridun Nafiz Uzluk, Kutulmuş Basımevi, İstanbul 1949, s. 104.

⁴⁹⁷ Gölpinarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 80.

Çelebi'nin müridi olması,⁴⁹⁸ Ulu Arif Çelebi'nin Moğollar üzerinde etkisini göstermektedir. Bununla birlikte, Çelebi'nin bazı seyahatları sırasında Amasya'da Mevlânâ Alâeddin, Lâdik'te Kadı Necmeddin gibi önde gelen Mevlevî halifelerinin tenkidine uğradığı da olmuştur. Zamanla bunlardan bir kısmı Çelebi'ye karşı olan tavırları terketmişlerdir.⁴⁹⁹ Bu aynı zamanda Mevlevîliğin içinde farklı düşünceler çıktığını da göstermektedir. Aynı zamanda, Mevlânâ Mevlevî halifelerinin çalışmaları ile de Mevlânâ'nın fikirlerinin yayıldığı anlaşılmaktadır.

Ulu Arif Çelebi'nin 1315 yılındaki yolculuğunun nedeni dikkatimizi çekmektedir. Olcaytu'nun Şîliği kabul edince minberlerde ilk halifelerin adını kaldırması üzerine yapılan bu sefer Mevlevîliğin Sünnî bir tarikat olduğunu çok açık bir şekilde göstermektedir. Ulu Arif Çelebi'nin Bayburt'ta bulunduğu sırada Olcaytu'nun ölüm haberinin bizzat Çelebi tarafından verildiği rivayet edilir.⁵⁰⁰ Bu, Mevlevîliğin fikrî yapısını ve etkinliğini gösteren bir olaydır.

Babasının hayatında başlayan seyahatlarına ölünceye kadar devam ederek gittiği yerlere Mevlânâ'nın hatırasını götüren,⁵⁰¹ cezbeli ve cerbezeli yaşantısı ile şöhret bulan Ulu Arif Çelebi hayatının son devirlerinde dedesi Mevlânâ'nın dergâhında itikafa çekilmiştir. Hayatının son demlerini, ibadetü tâat ve zühdü takva içerisinde tamamlamıştır.⁵⁰² Sipehsâlâr ve Eflâkî'de bildirildiğine göre, Ulu Arif Çelebi, 24 Zilhicce 719 (5 Şubat 1320) tarihinde vefat etmiştir.⁵⁰³

Mevlevîlik, Mevlânâ'dan sonra "Çelebi" unvanı verilen şeyhlerce devam ettirilmiştir. Özellikle tahsilli ve sanattan anlayan kişiler ve idari kadrolarda bulunan insanlar Mevlevî tarikatına ilgi duymuşlardır. Konya, İstanbul, Şam, Halep, Kahire, Bursa, Balkanlar ve Kırım gibi önemli merkezlerde Mevlevî dergâhları ve mensupları her devirde bulunmuştur. Osmanlı Sultanları da Mevlevîliğe ilgi duymuşlar hatta zaman zaman Çelebilerden kılıç kuşanmışlardır. Mevlevîlik kuruluşundan bu yana en yaygın tarikatlardan biri olmuştur.⁵⁰⁴

⁴⁹⁸ Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 37-38.

⁴⁹⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 644-645, 680-681.

⁵⁰⁰ Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 37.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 634-636.

⁵⁰¹ Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 96-97.

⁵⁰² Top; *a.g.e.*, s. 33.

⁵⁰³ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 199.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 703.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 489.

⁵⁰⁴ Yılmaz; *a.g.e.*, s. 254.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNÂ'NIN DEVLET ANLAYIŞI VE MEVLÂNÂ AİLESİNİN DEVLET BÜROKRATLARI İLE İLİŞKİLERİ

Aristokrat bir aileden gelen Mevlâna, hayatı boyunca makam ve mansıba önem vermemiştir. Anadolu sultanları ve emirlerinin itibarını kazandığı halde, müridlerinin çoğu avamdan kişilerdir. Yüksek tabaka ile ancak zaruret halinde ve irşad mevkiinde görüşmüştür.⁵⁰⁵ Sultan Veled: “Evliyanın bazısı halka iltifat etmez. Hattâ Padişahlara karşı bile büyüklük gösterirler. İnsanların yüzüne gülmezler; küçük bir şeyden onları mesul tutarak niçin böyle yaptın, diye itiraz ederler. Bu şekilde, belki emr-i mâruf yaparlar. Bazı evliya da küçük ve büyük herkesi selâmlarlar ve herkese karşı tevazu gösterirler. Onlarla anlaşılır, kaynaşılır ve hiç kimseye karşı itiraz etmezler. Halkın, bunların lütuf ve tevazularının bolluğundan dolayı, onlardan korkusu olmaz. Yani halk üzerinde bir heybet ve bir korku uyandırmazlar. Lütuf ve tevazularının çokluğundan her ikisi de Allah'ın velisi olurlar.” der.⁵⁰⁶ Mevlânâ adeta bu iki hali kendi şahsında cem etmiş bir şahsiyettir.

Mevlânâ, Peygamber (s.a.v) Efendimiz'in: “Ulemanın şerlisi ümera ziyaretine gidenler ve ümeranın hayırlısı ulemâyı ziyaret edenlerdir. Fakirin kapısına giden emir ne güzel emirdir; ve emirin kapısına giden fakir ne fenâ fakirdir!” hadis-i şerifinin manasını açıklarken, ümeradan maddî ve manevî çıkar beklentisi ile ümerayı ziyaret eden âlimlerin yerildiğini vurgular. Bununla birlikte sadece hakkın rızasını gözeten âlimin tebliğ ve irşad gayesi ile ziyaretinin hadisin hükmüne girmediğine işaret eder.⁵⁰⁷ Gerçekten Mevlânâ'nın hayatı tetkik edilince bu hadis-i şerifin çerçevesinde yaşamaya çalıştığını görürüz. O, Mesnevi'sinde; hükümdarları

⁵⁰⁵ Güzel; *a.g.e.*, s. 135.

⁵⁰⁶ Sultan Veled; *Maârif*, s. 44.

⁵⁰⁷ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 5-6.; İmam Gazâlî; *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Çev: Mehmed A. Müftüoğlu, Tuğra Neşriyat, İstanbul 1990, c. 1, s. 170. “Ümmetinden bir kısım insanlar, dinî ilimleri öğrenecekler. Kur'an-ı Kerim'i okuyacaklar ve şöyle diyecekler: ‘Ümeraya gidip, onların dünyalıklarından alırsız, dinimizi de onların şerrinden uzak tutarsız.’ Halbuki bu mümkün değildir, tıpkı katad (denen dikenli ağaçtan) dikenden başka bir şey elde edilemediği gibi. Aynen öyle de, ümeranın yakınlığından sadece... elde edilir.” bkz. İbn Mace; *Mukaddime* 255, akt. Canan; *a.g.e.*, c. 16, s. 523.; “Kim âlim geçinmek, sefihlerle münâzara yapmak ve halkın dikkatlerini kendine çekmek gibi maksadlarla ilim öğrenirse Allah o kimseyi cehenneme atar.” Tirmizî; *İlm* 6, (2656), akt. Canan; *a.g.e.*, c. 6, s. 333.

övmek için yoksulları ihmal etmediğini belirtir. Yoksulların makamını yüksek tuttuğunu, çok güzel bir telmihle ele alır.⁵⁰⁸

Mevlânâ, halk arasındaki itibarının siyasi çıkarlara alet edilmemesi için hiçbir siyasetçiye yakın görünmek istemez. Mesnevi'nin başlangıç bölümünde yer alan: “Her kesimden halk içinde ağladım. Arlı, arsız seçmedim bel bağladım. Sandılar onlar bana yâr oldular...” beyitleri ve siyasilerin dostane ziyaretlerden dahi rahatsız olması, Muñneddin Pervâne'yi saatlerce bekletmesi bunu göstermektedir.⁵⁰⁹ Bunun yanında, Pervâne'nin verdiği bir ziyafette, dostları ve öğrencilerin kapıda kalmaması için hepsi girene kadar beklemesi, “Eğer biz, önce saraya girmiş olsaydık, bizden sonra gelen arkadaşlarımızdan bazısının içeri girmesine kapıcılar engel olurlardı ve onlar bizim sohbetimizden mahrum kalırlardı. Eğer biz dünyada onları bir emirin ya da vezirin evine sokamazsak, kıyamette Ukba sarayına, Cenneti Alâ'ya ve Allah'ın huzuruna nasıl sokabiliriz?”⁵¹⁰ demesi idarecilerle ilişkisinin boyutlarını ve sebeplerini göstermektedir.

Mevlânâ, Türkiye Selçuklu hükümdarları ve emirleri nezdinde itibar sahibi olmakla beraber daha ziyade ihtiyaç sahipleri ile ilgileniyordu. Zaten müridlerinin çoğu, toplumun alt tabakasından olup hor görülen kesime mensuptu. Bazı kişiler, müridlerinin alt tabakaya ait olması sebebiyle, onu eleştiriyor, faziletli insanlar dururken bakkal ve manifaturacı gibi insanları müridliğe kabul etmesini dillerine doluyorlardı. Bu sözler Mevlânâ'yı onlarla ilgilenmekten alıkoymamıştır. O, aynı zamanda tenkit edenleri de muknî delillerle ikna etmiştir. “Eğer benim müridlerim iyi olsalardı, ben onların müridi olurum. Fenâ oldukları için ben onları müridliğe kabul ettim, tâ ki değişsinler, iyi olsunlar.” sözleri bunu göstermektedir.⁵¹¹ Mevlânâ'nın müridleri ve talebeleri arasında, avam halkın, ticaretle uğraşanların, entelektüel sınıfın ve aristokratların yer alması, onun her kesime hitap ettiğini göstermektedir.⁵¹²

⁵⁰⁸ Aydın Taneri; *Mevlâna Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Ocak Yayınları, Ankara 1997, s. 442-443.; Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 274.

⁵⁰⁹ Emin Işık; *Belh'in Güvercinleri* (3. Baskı), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul 2011, s. 98-99.; Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 39.; Mevlânâ; *Fihî Mâ Fih*, s. 36-37.

⁵¹⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 171.; Osman Nuri Küçük; *Mevlânâ ve İktidar Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları*, Rumî Yayınları, Konya 2007, s. 47.

⁵¹¹ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 356-357.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 153, 154, 169.

⁵¹² Çelebi; *a.g.e.*, s. 21. Mevlânâ'nın etrafına halelenen gruba baktığımızda bunlar arasında Muineddin Pervâne, Sâhip Fahreddin, Alemeddin Kayser, Emir Bedreddin Gevhertaş, Celâleddin Karatay, Cacaoğlu Nureddin, Tâcedin Mu'tezz gibi dönemin büyük insanları görürüz. O dönemlerde üst sınıfa ait insanların şöhret kazanmış

Selçuklu bürokratları, ilim, sanat ve tarikat mensuplarını himaye ediyorlardı. Necmeddin isimli zühd ve takvasıyla meşhur bir zatın uzlete çekildiği, ibadet, talim, fetva ile uğraştığı için onun herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmadan ibadet ve hanedana dua edebilmesi için kendisine maaş bağlanmasını bildiren emir bu konudaki uygulamayı göstermektedir.⁵¹³ Bahâeddin Veled, Konya'ya geldiğinde kendisine gösterilen büyük ilgi ve saygı da bunu göstermektedir.⁵¹⁴ Bu bakış açısı, Mevlânâ'ya yaklaşım tarzını da etkilemiş olmalıdır. Mevlânâ'nın da hatalarını gördüğü yöneticilere nasihat etmesi, siyasilerle diyalogunu göstermektedir.⁵¹⁵ O, bunun yanında muhiblerinin isteklerini de onlara ulaştırmıştır. Bu yönüyle Mevlevîlik dinî bir hareket olmasının yanında siyasi bir hareket olarak da algılanmıştır.⁵¹⁶ Bu hareketin, tarihi süreçteki rolünü kavramak için devlet anlayışını, siyasi gelişmelere etkisini, bürokratlarla ilişkilerini ortaya koymak önem arz etmektedir.

1. MEVLÂNÂ'NIN DEVLET ANLAYIŞI

Mevlânâ kendisinden önceki birçok İslâm alimi gibi yöneticilere, idarî ve siyasi alanlarda nasihatlerde bulunmuştur. Adaletle hükmetmelerini, halka iyi davranmalarını, merhametli olmalarını ve hayatlarına dikkat etmelerini istemiştir. Ayrıca iyi bir yönetim için nitelikli kadro kurmaları gerektiğini belirtmiştir.⁵¹⁷ Mevlâna, ilim ehlinin himaye edilmesinin önemini, rızık endişesi taşımalarının onları olumsuz etkileyeceğini, mal ve mülk endişesi sonucu kendilerinden umulan faydayı gösteremeyeceğini belirterek yöneticilerin ilme ve ilim adamlarına değer vermelerinin önemi üzerinde durmuştur.⁵¹⁸

şeyhlere hürmet etmeleri hem bir gelenektir, hem de bu hürmet vasıtasıyla kendi nüfuzlarını sağlamlaştırırlardı. Yine de bu büyük insanların ihlaslarından şüphe edemeyiz. Ayrıca bu büyük insanların başka şeyhlere de hürmet gösterdikleri ve intisap ettikleri bilinmektedir. Mevlânâ'nın çevresindeki çekirdek ekip ise ekseriyetle halk tabakasındandı ve Mevlânâ bu müridlerini çok severdi. Bunlar arasında babasıyla göçenlerden Muhammed Hâdim, Erzincanlı hekim Alâeddin, Mevlânâ'nın müdahalesiyle idamdan kurtulan Rum Alâeddin Süryanos, Konya ahilerinin reisi Ahi Ahmed Şah, Kazzâz Ahi Ahmed, çiftçi Ahi Muhammed, Seydâverî, Ahi Natur, ressam Rum Aynü'd-Devle, mimar Tebrizli Bedreddin, Çoban Dellâk (berber), Konyalı tâcir Hacı Emîre, Hânende Şerafeddin Osman, Bedreddin Neccar, ressam Bedreddin Yavaş, Hacac Nessac (dokumacı), Şeyh Gehvâreger (beşikçi), Neyzen Hamza, debbağ Hüsameddin, ressam Rum Kaloyan, Kemâl Kavval, rebap çalan Ebûbekr, Nasreddin Kattânî, gibi esnaf, işçi, sanatkar, Müslüman ve Hristiyan halk dikkati çekmektedir. bkz. Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 218-219.; Önder; *a.g.e.*, s. 253.

⁵¹³ Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 58-59.

⁵¹⁴ S. Küçük; *a.g.e.*, s. 325.

⁵¹⁵ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 69.

⁵¹⁶ Bayram; *Türkiye Selçukluları Üzerine*, s. 71.

⁵¹⁷ Güzel; *a.g.e.*, s. 151.

⁵¹⁸ Mevlânâ; *Rubâiler*, s. 130.

Bazı araştırmacılar, Mevlânâ'nın Selçuklu bürokrasisi ve Moğollarla ilişkilerinde temel saik olarak, tekkelerinin zenginliklerini korumak olduğunu söyler.⁵¹⁹ Bu görüş, Ortaçağda zengin toprak varlığı olan kiliseler için ileri sürülen tezlerin, kültürel ve sosyal farklar ile mutasavvıfların yaşantısı dikkate alınmadan, Türk Tasavvuf Tarihi için kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Oysa, tarihi olayları, etraflıca incelemeyen, sadece belli tezlere dayanarak yorum yapmak metodolojik açıdan doğru değildir.

Mevlânâ, mutasavvıf kişiliğine ve istiğna tavrına rağmen, devlet yönetiminde finansal gücün getirdiği hareket alanını önemser ve “Bir padişahın parası ve gücü kuvveti olmadıkça asker besleyemez, ordu sahibi olamaz. Gönülsüz, cesaretsiz bir hükümdar memleketin selâmet yollarını koruyamaz. Testisini koruyabilecek kişi, ancak onu taşlara çarpmaktan koruyabilen kişidir.”⁵²⁰ der. O, hükümdarların devlet ekonomisini güçlendirecek tedbirler almasının önemi üzerinde durmuş, devletin güvenliğinin de belli bir finansal güce sahip olmaktaan geçtiğini bildirmiştir. Hükümdarların belli vasıfları taşıması gerektiğini belirtmiştir.

Mevlânâ, devleti adaletle yönetmelerinin, halkın huzur ve refahını sağlamalarının yöneticilerin aslî görevi olduğunu söyler. Yöneticilerin tasavvuf ehline özenmesinden ziyade buna dikkat etmesi gerektiği bildirir. Dervişlerin sağlanan bu imkanlar sayesinde huzur içinde ibadetlerini yerine getirdiğini ve konumları gereği, yöneticiler için dua etmesi gerektiğini söyler. Aynı şekilde de dervişlerin kendi konumu gereği kendi ilkelerini çiğneyerek, dünya hayatına meyletmelerini doğru bulmaz.⁵²¹ Buna göre, her kurum kendi misyonunu yerine getirmelidir. Mevlânâ para ve mala karşı kendisi tamah etmediği gibi yöneticileri de bu hususta irşad etmeye çalışmış, adaletin devamı için bunu gerekli görmüştür. Mecalis-i Seb'a'da bu konuya şöyle değinir: “Para ve mal, gözü ve kulağı kapatan bir büyüdür. Bilgi ve becerisiyle olaylara inceden inceye bakan kadı ve hâkim, mala ve rüşvete tamah ederse gözü bağlanır ve güpegündüz zâlimi mazlumlardan ayırt edemez olur.”⁵²² Mevlânâ bu ve benzer tavsiyeleri ile ideal yönetici tipini çizer.

⁵¹⁹ Gordlevski; *a.g.e.*, s. 136.

⁵²⁰ Mevlânâ; *Rubâiler*, s. 84.

⁵²¹ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 43.

⁵²² Mevlânâ Celâleddin Rumî; *Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis)*, Çev: Hicabi Kırlangıç, Kurtuba Kitap, İstanbul 2010, s. 56.

Mevlânâ, Âl-i İmrân Sûresi 159. ve Şûrâ Sûresi 38. ayetlerinde emredildiği üzere istişare'ye dikkat edilmesini ister. İyi kişilerle, akıl sahipleriyle fikir alışverişinde bulunmanın yanılmayı azaltacağını belirtir.⁵²³ Onun dikkatimizi çeken bir başka yönü de uzlaşmacı tavrıdır. “Şu işe bak, arslan tavşanla karşı karşıya gelmiş; fakat etme, uzlaşma yolunu tamamıyla kapama.”⁵²⁴ beyitleri uzlaşma kapılarının kapanmamasına dikkat edilmesini istediğini göstermektedir. Mevlânâ, muhatabın durumuna göre söz söylenmesinin de önemli olduğunu belirtmiştir. “Konuştuğun bir Râfîzî’yse Ali’nin lûtfundan dem vur, Sünnî’yse Ömer’in adaletinden bahset.” beyitleriyle⁵²⁵ bu durumu açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mevlânâ, “Padişahların ahlakı halkta yerleşir; yeşil gökyüzü toprağı yeşil eder. Padişahı bir havuz bil, çevresindeki yetkililer de borular. Su, borudan testiye akar. Suyu tamamen temiz bir havuzdansa, her biri tatlı ve hoş bir su verir. O havuzdaki su acı ve pisse, her bir boru aynısını çıkarırır. Çünkü her boru havuza bağlıdır. Bu mana üzerinde derin derin düşün.” ve “Padişah, bir candır ve ordu onunla dolu; ruh ve su gibidir, bedenlerse ırmak. Padişahın ruh suyu tatlı olursa, bütün ırmaklar tatlı suyla dolar. Çünkü yönetilenler padişahın dinine sahiptir ancak.”⁵²⁶ sözleriyle halkın hükümdarın yapacağı işlere göre şekil alacağını bildirir. Halkın işlediği işlerin ise kâinata tesir edeceğini düşünür. Mesnevî’de bu durumu “Zekat verilmediğinde bulut gelmez, zinadan her tarafa veba yayılır.” sözlerinde açık bir şekilde görülmektedir. O aynı zamanda kötülüklerin umuma tesir edeceğini düşünür ve “Edepsiz, sadece kendisine kötülük yapmaz; hatta bütün dünyayı ateşe verir.” der.⁵²⁷ Buna göre, faziletli olmayan bir toplumun ayakta durması mümkün değildir. Toplumun faziletli olması için yöneticilere büyük sorumluluk düşmektedir. O halde yöneticiler halka önder ve rehber olmalı, davranışlarına dikkat etmelidirler.

⁵²³ Mevlânâ; *Mesnevî*, s.804. “İnsanlara yumuşak davranman da Allah’ın merhametinin eseridir. Eğer katı yürekli, kaba biri olsaydın, insanlar senin etrafından dağılıverirlerdi. Öyleyse onların kusurlarını affet, onlar için mağfiret dile, ve işleri onlarla müşavere et! Bir kere de azmettin mi, yalnız Allah’a tevekkül et! Allah muhakkak ki Kendisine dayanıp güvenenleri sever.” bkz. *Kur’an*, Âl-i İmrân Sûresi, Ayet 159.; “Onlar öyle kimselerdir ki Rab’lerinin çağrısına kulak verip, namazı hakkıyla ifa ederler. İşlerini istişare ile yürütürler, kendilerine nasib ettiğimiz imkânlardan hayırlı işlerde sarf ederler.” bkz. *Kur’an*, Şûrâ Sûresi, Ayet 38.

⁵²⁴ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.III, s. 74.

⁵²⁵ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.II, s. 178.

⁵²⁶ Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 127, 571.

⁵²⁷ Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 41.

2. MEVLÂNÂ'NIN BÜROKRATLARDAN BEKLENTİLERİ

Mevlânâ, Anadolu'ya dışarıdan gelmiş bir şeyh olarak fikirlerini geniş bir çevrede yaymada, tebliğ ve irşad davasında bazı zorluklarla karşılaşmıştır. Bu zorlukları aşmak için en büyük desteği verme imkanına sahip olan iktidar ile diyalog kurması ve iktidarı arkasına alması bu bakımdan önem arz etmektedir. Kurulan diyalog neticesinde bazı Selçuklu yöneticilerinin Mevlânâ'nın müridi olduğunu görülmektedir.⁵²⁸ Bunun neticesinde fikirlerini daha rahat bir şekilde yayma imkanı elde etmiş olmalıdır.

Mevlevî kaynaklarına göre, Mevlânâ'nın en sık görüştüğü kimse Pervâne'dir. Bunun nedeni, medrese ve fanatik halkın taaruzuna karşı Mevlevîlerin aldığı bir tedbir yahut tasavvuf ve sanat eserini anlayan yüksek kültürlü insanların Mevlânâ'yı araması olabilir.⁵²⁹ Bunun yanında tebliğ ve irşad misyonunu yerine getirmek niyetinin yöneticilerle kurulan ilişkilerde etkisi olabileceği göz ardı edilmemelidir.

Mevlânâ'nın yöneticilerle olan ilişkilerini anlamak için "Mektuplar"a bakmak gayet faydalı olacaktır. Mektuplar incelendiğinde, Mevlânâ'nın günlük hayattaki olağan sorunları ve birtakım dileklerini dönemin yöneticilerine açıkça anlattığı görülmektedir. Bu mektuplarda özel durumların ve ilişkilerin varlığını ispat eden ifadelerle birlikte, dönemin toplumsal sorunlarıyla ilgili tavsiyeler de dikkati çekmektedir.⁵³⁰ O, Muineddin Pervâne ve Tâceddin Mu'tezz'in huzurlarında Çelebi Hüsameddin'e "Sen hakiki padişahsın" diyerek onları psikolojik baskı altına almış⁵³¹ ve seçkin müridinin yüksek konumunu göstermiştir. Rubâilerinde, "Ey gönül, sakın gama kendine yol verme, kendini kedere kaptırma. Cihanda, rûhen sana yakın olmayanların, nâmahremlerin sohbetine katılma. Madem ki, kuru ekmekle, tereyi yeter buluyor; bunlara kanaat ediyorsun, elâlemin mağrur bakışlarına, bıyık bükmelerine zerre kadar değer

⁵²⁸ Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 152-153. Eflâkî'nin rivayetlerinden anlaşıldığına göre, Selçuklu yöneticileri sadece Mevlânâ'yı değil diğer şeyhleri de ziyaret ediyorlardı. Mevlânâ muhiblerinin emirlerin için ziyarete az geldiklerini sorguladıkları görülmüyordu. Bu rivayete göre, yöneticilerin Mevlânâ'nın sohbetine çok fazla gelmedikleri sonucu çıkarılabilir. Bununla beraber kaynaklar tetkik edilince bu duruma Mevlânâ'nın tutumunun sebep olduğu görülmektedir. Mevlânâ'nın bürokratlarla yoğun bir diyalog içinde olduğu ve onların üzerinde etkili olduğu dikkate alınmalıdır. bkz. Ahmed Eflâkî, *Ariflerin Menkabeleri (Menâkıbu'l-Ârifin)*, Çev: Tahsin Yazıcı, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2006.

⁵²⁹ Hilmi Ziya Ülken; "Mevlâna ve Yetiştirdiği Ortam", *Bildiriler: Mevlâna'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlâna Semineri*, Haz: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1973, s. 244. Mevlevîlerle Muineddin Pervâne ile diyalogu konusunda bu tedbirlerin ne kadar isabetli olduğunu göreceğiz.

⁵³⁰ Kayaoğlu; *a.g.m.*, s. 583.

⁵³¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 135.; Taneri; *a.g.e.*, s. 460.

verme.”⁵³² demesi onun bakış açısını yansıtmaktadır. Lewis bunu ifade sadedinde, Mevlânâ'nın yöneticilere karşı kasıtlı bir kaygısızlık tavrı takındığını söyler.⁵³³ Onun çevresinde her meslek ve meşrepten insanların toplandığını dikkate aldığımızda, bu tavrının kişilerde farklı bir etkiye neden olduğunu söyleyebiliriz.

Mevlânâ'nın emirler arasındaki itibarı saraylarda semâ toplantılarının tertip edilmesine vesile olmaktadır. Bununla birlikte, müridlerinin bu toplantılara kabul edilmeyerek kapıdan çevrildikleri de oluyordu. Bundan haberdar olan Mevlânâ'nın bütün müridlerinin davete katılmasına dikkat etmesi,⁵³⁴ müridlerin nazarındaki konumunu yükseltmekteydi. Onun bu davranışını yöneticilerin müridlerine iyi davranması yönünde bir telkin olarak da görebiliriz. Müridlerine iyi davranılmasını, ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesini bekleyen Mevlânâ'nın, şahsi menfaat teminine çalışmadığı da dikkatimizi çekmektedir. O, bu tavrıyla yanlış anlamaların önüne geçmiştir.⁵³⁵ Mevlânâ, “Felek, aralıksız sana yaranmak, hizmet etmek istese, kabul etme. Çünkü o, sonunda seni alçaltır. Ansızın bir şerbete seni mest ederse, kollarını, bir başka sevgilinin boynuna dolar.”⁵³⁶ diyerek, geçici makam, mevki, mal gibi şeylere değer vermediği ve verilmemesi gerektiğini vurguladığı görülmektedir. Onun, sultanlarla ve yönetici sınıfından insanlarla ilişkilerinde kişisel menfaatlerine yer vermediğine en mühim delillerden birisi vefat edeceği sıralarda 52 dirhem borcunun olmasıdır.⁵³⁷ Onun, “Sizden bir ücret istemeyen, sizden hiç menfaat beklemeyen, dosdoğru yolda yürüyen bu kimselere uyun!”⁵³⁸ emrini yerine getirmesi halk üzerinde olumlu tesir yapıyor ve etrafında birçok kimsenin halelenmesine yol açıyordu.

Mevlânâ devlet adamlarıyla ilişkilerinde ancak başkalarının ihtiyacı için ve bir zaruret halinde başvuruda bulunmuştur. Mektuplarını okuduğumuzda şahsı için talepte bulunmadığını rahatlıkla görürüz. Mevlânâ, bazen sıkıntıda kalan birisine yardımda bulunulması için, çok defa da kendisine müracaat eden bir şahsı kıramadığından dolayı mektup yazmıştır.⁵³⁹ Mevlânâ ilgili makamlara “Tatlı suyun

⁵³² Mevlânâ; *Rubâiler*, s. 26.

⁵³³ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 340.

⁵³⁴ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 47.

⁵³⁵ Güzel; *a.g.e.*, s. 137.

⁵³⁶ Mevlânâ; *Rubâiler*, s. 135.

⁵³⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 443.; Güzel; *a.g.e.*, s. 151.

⁵³⁸ *Kur'an*, Yâ-Sin Sûresi, Ayet 87.

⁵³⁹ Gölpmarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 223.

başı kalabalık olur.” diyerek durumu arzetmiştir.⁵⁴⁰ Kendisine bu konuda yapılan taleplerin çokluğuna bakıldığında “Tatlı suyun başı kalabalık olur.” deyiminin kendisi için de geçerli olduğunu görmekteyiz. Bu aynı zamanda Mevlânâ'nın bürokratlarla ilişkisi bulunan maneviyat büyüklerinin ve hatırlı kişilerin nasıl davranması gerektiği hususundaki bakış açısını da göstermektedir. İhtiyaçların arz edilebildiği bürokratların halkın teveccühüne mazhar olacağı da bu güzel sözden çıkarılabilecek sonuçlardır.

Mevlânâ'nın vefatından sonra da hilafet makamına geçenler merkezi yönetim çevreleriyle ilişkilerini sürdürmeye azami gayret sarfetmişler, Mevlevîliğin yayılması açısından şuurlu bir şekilde bu bağlarını sürdürmüşlerdir. Devlet yöneticileriyle kurulan bu bağlar neticesinde tarikata sağlanan vakıflar yoluyla, daha XIV. yüzyılın başlarından itibaren Mevlevîliğin gelişmesi için oldukça güçlü bir ekonomik zemin oluşturmuştur.⁵⁴¹

3. MEVLÂNÂ AİLESİNİN SULTANLAR İLE İLİŞKİLERİ

Mevlâna'nın yaşadığı çağda Selçuklu payitahtında şu hükümdarlar oturmuştur: I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237), II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1237-1246), II. İzzeddin Keykâvus (1246-1249), II İzzeddin Keykâvus- IV. Rükneddin Kılıçarslan ve II. Alâeddin Keykubâd (1249-1257), IV. Rükneddin Kılıçarslan (1262-1266) ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1266-1284).

Yukarıda saydığımız hükümdarların hemen hepsi mutasavvıflarla ve ilim adamlarıyla iyi geçinmişlerdir. İslâmî anlayışa uygun bir şekilde yetişen sultanların tasavvuf önderlerine ve alimlere saygılı davranması normaldir. Bunun yanında halkın nezdinde önemli bir yere sahip olan tasavvuf önderlerinin memnun edilmesinin yöneticilerin halkın üzerindeki etkisini arttıracığının düşünülmesi de diğer bir saik olarak görülebilir. Bu hükümdarlardan bazılarının Mevlâna'ya mürid olduğu onunla fikir alış-verişinde buldukları bilinmektedir.⁵⁴² Bu, onun, dönem Anadolu'sunda ne kadar etkili bir şahıs olduğunu göstermektedir.

⁵⁴⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 78, 163, 205 vd..

⁵⁴¹ Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 153.

⁵⁴² Güzel; *a.g.e.*, s. 171.

Mevlânâ'nın sallanan hükümetiyle övünmek isteyen Selçuklu hükümdarına “Ben tahttan inip tabuta binen şahlardan değilim. Benim manevî saltanat fermanın unvanı ‘Hâlîdine ebedâ’ ayetidir.” diyerek⁵⁴³ nasihatte bulunması saray muhitindeki nüfuzunu göstermektedir. Gerçekten, Mevlânâ'nın bütün Anadolu'da kurulmuş otoritesi, Selçuklu Devleti'nin yıkılmasına rağmen hemen hiç sarsılmamış günümüze kadar devam etmiştir.⁵⁴⁴

Sultanlarla kurulan ilişki sadece Mevlânâ'ya münhasır kalmamıştır. Sultan Veled bir asra yaklaşan uzun ömründe, I. Alâeddin Keykubâd, II. Gıyâseddin Keyhüsrev, II. İzzeddin Keykâvus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan, II. Alâeddin Keykubâd, III. Gıyâseddin Keyhüsrev, II. Mesud, III. Alâeddin Keykubâd gibi sekiz Selçuklu sultanının devrini görmüş, bu dönemde birçok vezir ve emirlerle dost olmuştur. Uzluk, Sultan Veled'in yüzyıla yaklaşan hayatında her güç sahibini sena etmediğini ve sevdiklerine karşı tavrını değiştirmedikçe dikkat çekmektedir. Misal olarak, Sultan II. Mesud hakkında övgü dolu ifadelerde bulunurken, III. Alâeddin Keykubâd hakkında ufak bir imada dahi bulunmadığını göstermektedir.⁵⁴⁵

Sultan Veled de babası Mevlânâ gibi sultanlardan bazı isteklerde bulunmuştur. Bunu yaparken daha önceki dönemlerde yapılan yardımları hatırlatmanın yanında, İlhanlı valilerinin tutumunu da hatırlatması dikkat çekicidir.⁵⁴⁶ Bu ilişkilerin tespit edilmesi, sultanların psikolojisini, Anadolu'da kurulan Moğol hakimiyetinin derecesini anlamamız açısından önem arz etmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin yıkılışına kadar Mevlevî liderlerin sultanlarla ilişkisi devam etmiştir. Bu ilişkinin mahiyetinin daha iyi anlaşılması için her sultanla kurulan ilişkiyi ayrı ayrı inceledik. Kurulan ilişkilerde dönemin koşullarının ve şahısların durumlarının da etkili olduğunun bilincinde olarak, bu hususlarda da bilgi verdik.

⁵⁴³ Tâhirî'î Mevlevî; *Mesnevi Dibacesi ve İlk 18 Beyitin Şerhi*, Haz: Ali Güzelyüz vd., Dehiz Kitaplar, İstanbul 2008, s. 82. “Bunların Rab'leri nezdindeki ödülleri, içinden ırmaklar akan, hem de devamlı kalmak üzere girecekleri, Adn cennetleridir. Allah onlardan, onlar da Allah'tan râzı olmuşlardır. İşte bu rıza makamı da Rabbine saygı duyanlarıdır.” bkz. *Kur'an*, Beyyine Süresi, Ayet 8. Ayrıca bkz. *Kur'an*, Nisâ Süresi, Ayet 57; *Kur'an*, Mâide Süresi, Ayet 119.; *Kur'an*, Teğabün Süresi, Ayet 9. vd.

⁵⁴⁴ Hilmi Ziya Ülken; *İslâm Düşüncesi (Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş)* (4. Baskı), Ülken Yayınları, İstanbul 2005, s. 144.

⁵⁴⁵ Sultan Veled; *Divan*, s. 45-48.

⁵⁴⁶ Sultan Veled; *Divan*, s. 51.

3.1 MEVLÂNÂ AİLESİNİN ALÂEDDİN KEYKUBÂD İLE İLİŞKİLERİ

Alâeddin Keykubâd döneminde henüz Mevlevîlikten bahsedemiyoruz. Bununla beraber Bahâeddin Veled'in Alâeddin Keykubâd ile diyalogu, sonraki dönemde Mevlânâ hanedanı ile sultanlar arasında kurulan müsbet ilişkilerde etkili olmuştur. Bu nedenle, Bahâeddin Veled ile Alâeddin Keykubâd'ın diyalogunu bu başlık altında incelemeye çalışacağız.

Alâeddin Keykubâd'ın Anadolu Selçukluları'nın en faziletli sultanlarından biri olduğu birçok kaynak tarafından aktarılmaktadır. Aksarayî, Alâeddin Keykubâd'ın iyi huylu ve isabetli görüş ve tedbir sahibi olduğunu, ülkeyi adalet ve insafla donattığını, birçok hayır eserleri yaptığını söyler.⁵⁴⁷ İbn Bîbî, onun İslâm tarihindeki nadir hükümdarlardan biri olduğunu, şanının Abhaz sınırından Hicaza, Kıpçak ülkesinden Irak çöllerine kadar ulaştığını bildirir. Şam başta olmak üzere döneminin mümin ve kâfir hükümdarlarına iktidarını kabul ettirdiğini belirterek, bu bölgelerde hutbenin onun adına okunduğunu ve yine sikkenin de onun adına kesildiğini söyler. Alâeddin Keykubâd'ın hazineyi bizzat teftiş ettiğini, emanete dikkat ettiğini ve komutanların hatalarını affetmediğini vurgular. Sultan'ın maiyetinde on sekiz yıl hizmet eden Celâleddin Karatay'dan onun özelliklerini nakleder. Bu kanaldan gelen rivayetlere göre, Sultan gecenin üçte ikisinden fazla istirahat etmemekte, zamanını ibadet ve devlet işlerine ayırmaktadır. Hanefî mezhebinden olmakla birlikte, sabah namazlarını Şafî mezhebine göre kılmaktadır. Onun meclisinde şakalar ve vazife dışı söz sözler yer bulmazdı. O, eski hükümdarların hatıralarına önem verir, Gazneli Mahmud ve Veşmger oğlu Kabus'u örnek alırdı. Siyerü'l-Müluk (Nizâmü'l-Mülk'ün Siyasetnamesi) ve Kimyayı Saadet devamlı mütalaa ettiği kitaplardı. Tavla ve satranç oyunlarını güzel oynar, savaşta mahir bir sultan olarak ok ve cirit de atardı. Keykubâd'ın mimarlık, marangozluk, oymacılık, saraçlık ve ressamlıkta ileri seviyede bir usta olduğu bildirilmektedir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁷ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 25.

⁵⁴⁸ İbn Bîbî; *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie (Selçuk Name)*, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, c. I, s. 239-247.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, Çev: Mükrimin Halil Yinanç, Haz: Refet Yinanç ve Ömer Özkan, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 75-76. İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, Çev: M. Nuri Gençosman, Not: F. N. Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 90-91. İbn Bîbî'nin eseleri hakkında Türkçemize üç farklı tercüme vardır. Bunlardan, Mürsel Öztürk'ün *El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie* tercümesi, metnin tam çevirisidir. M. Nuri Gençosman ve değerli tarihçi Mükrimin Halil Yinanç ise eserin ihtisar edilmiş nüshasının tercümesini yapmıştır. Çalışmamızda mümkün mertebe bu üç tercümeyle karşılaştırmalı olarak ele alacağız. Mürsel Öztürk'ün tercümesini "El Evamir", Mükrimin Halil Yinanç'ın tercümesini "Selçuknâme", M. Nuri Gençosman'ın tercümesini ise "Anadolu Selçukî" kısaltması ile göstereceğiz.

Kadı Ahmed, Keykubâd'ın maharet ve belagat sahibi bir müellifin bile vasfedemeyeceği derecede akıllı, kâmil, âmir ve mâhir olduğunu söyler. Dönemindeki adaleti izah sadedinde, insan ve vahşi hayvanlar arasında adalet, insaf ve samimi muhabbet ile dolu bir zaman geçirildiğini, onun vefatıyla, huzurun bozulduğunu bildirmektedir.⁵⁴⁹ Ebu'l Ferec, Keykubâd'ın devrinin hükümdarlarının arasından farklı şahsiyetiyle ön plana çıktığını anlatırken, bir yandan da sporcu ve çevik kişiliğine dikkat çeker. Arap hükümdarlarıyla karşılaştırdığı Sultan'ın kötü alışkanlıkları olmadığını aktarır. Diğer râvilerin de aktardığı adalet ve tavizsizliğinden bahseder.⁵⁵⁰ Cûzcânî ise, yaptığı fetihleri överken, sultanların onunla aynı soydan geldiği için övündüğünü bildirir.⁵⁵¹ İbn Kesir de Alâeddin Keykubâd'ın hükümdarların büyüklerinden olduğunu, idaresinin güzelliğini anlatanlar arasında yer alır.⁵⁵² Yazıcızâde, diğer müevverihlerle aynı kanaati paylaşır. Türkler arasından İslâm dinini en fazla yücelten kişi olduğunu söyler.⁵⁵³ Keykubâd'ın bu vasıfları Anadolu'da alimlerin ve mutasavvıfların sayısının artmasında etkili olmuştur.⁵⁵⁴

Keykubâd tahta oturunca Halife Nasır Lidinillah, devrin en önde gelen mutasavvıflarından Şihabeddin Sühreverdi ile menşûr ve hilat göndermiştir. İbn Bîbî Sultan'ın tahta çıkmadan önce zindandayken Şeyhi rüyasında görmesinin de etkisiyle ona muhabbet beslediğini belirtir. Sühreverdi için meclisler düzenlendiğini, uğurlarken büyük hediyeler verildiğini, Sultan'ın bizzat Zincirli mevkiine kadar, büyük ümeranın Malatya'ya kadar mihmendarlık yaptığını rivayet eder.⁵⁵⁵ Bu hürmet, Sultan'ın tasavvuf ehline olan dostluğunun bir işareti olarak algınabilir.

I. Alâeddin Keykubâd (1220-1237) dönemi Türkiye Selçukluları'nın en parlak dönemidir. Onun döneminde Anadolu'da güven ve emniyet hakim olmuş,

⁵⁴⁹ Ertuğrul; *a.g.e.*, s. 535-536.

⁵⁵⁰ Gregory Abûl-Farac; *Abû'l-Farac Tarihi* (2. Baskı), Süryaniceden İngilizceye Çev: Ernest A. Wallis Budge, Türkçe Çev: Ömer Ruza Doğru, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, c. II, s. 536-537.

⁵⁵¹ Minhâc-i Sirâc el-Cûzcânî; *Tabakât-ı Nâsirî (Selçuklular)*, Ter: Erkan Göksu, Taşhan Kitap Yayınları, Tokat 2011, s. 71.

⁵⁵² İbn Kesir; *El-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslâm Tarihi)*, Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul 2000, c. 13, s. 283.

⁵⁵³ Yazıcızâde Ali; *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuzname-Selçuklu Tarihi)*, Haz: Abdullah Bakır, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2009, s. 345-355.

⁵⁵⁴ Mevlânâ Mehmed Neşrî; *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, Haz: Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, s. 21.

⁵⁵⁵ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. I, s. 248-252.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 76-77.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 92-93.; Yazıcızâde; *a.g.e.*, c. 1, s. 356-361. Eflâkî, Sühreverdî'nin ziyareti sırasında Bahâeddin Veled'in de Alâeddin Keykubâd'ın yanında olduğunu ve sultanın bir rüyasını yorumlayarak, Selçuklu hanedanının inkırazını haber verdiğini rivayet etmektedir. Sühreverdî'nin bu ziyaretinin 1221 yılında olduğu bilinmektedir. Bu sebeple bu rivayetin bazı tarihi olayların karıştırılmasından yahut müellifin her olayı Mevlvî ailesinin tesirine dayandırma arzusundan kaynaklandığı söyleyebiliriz. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 94-95.

bunun bir neticesi olarak da Moğolların önünden dalga dalga kaçan Türkmenler, ilim adamları, sanatkârlar ve mutasavvıflar Anadolu topraklarına göç etmişlerdir.⁵⁵⁶ Anadolu'nun cazibesıyla gelen Türkler arasında Horasan'dan kalkıp birçok memlekette seyahat eden Mevlânâ Celâleddin'in ailesi de bulunmaktadır.⁵⁵⁷ Sultan Veled, Bahâeddin Veled'in Konya'ya gelişinden sonra birçok kimsenin kendisine mürid olduğu Sultanu'l-Ulema'nın üstün niteliklerini duyan Alâeddin Keykubâd'ın onu ziyarete gelip kendisine mürid olduğunu nakleder.⁵⁵⁸ Anadolu dışından gelen tasavvuf önderlerinin ve alimlerinin bu derece saygı görmesi dikkat çekicidir. Bu o dönemde halk ve yöneticiler arasında ilim adamlarına verilen değeri göstermekte, Anadolu'nun dinî ve sosyal durumunu tespit etmemize yardımcı olmaktadır.

Sevâkıb'da, Alâeddin Keykubâd'ın Bahâeddin Veled'le karşılaştığında çok etkilendiği bildirilir. Hatta Sultanu'l-Ulema şu anda türbeninin bulunduğu yere gelince, "Bu mübarek yerde bizim evlâdlarımızın ve arkamızdan geleceklerin temiz toprağının kokusu vardır!" diyerek dua etmesi üzerine, burayı ona bağışladığı rivayet edilir. Keykubâd'ın Sultanu'l-Ulema'yı saraya davet ettiğini fakat, onun bunu kabul etmediği bildirilir.⁵⁵⁹ Bu davranış daha sonraki dönemde Mevlânâ'nın hayatında etkili olacak, yöneticilerle kurduğu iyi ilişkilerle beraber onların kontrolüne girmesine yol açacak davranışlardan uzak duracaktır.

Keykubâd'ın Bahâeddin Veled'e birçok hediyeler gönderdiğini fakat, onun bunları "Sizin mallarınız, haramla karşı ve şüphelidir. Bana yetecek kadar varlığım vardır." diyerek geri çevirdiğini rivayet edilir. Bu istiğna tavrı, etkinliğinin ve

⁵⁵⁶ Güzel; *a.g.e.*, s. 23.

⁵⁵⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 393.

⁵⁵⁸ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 190-191. Sipehsâlâr, Alâeddin Keykubâd'ın Bahâeddin Veled'in Bağdat'ta bulunduğu esnada giyabında haberdar olarak muhabbet beslediğini, bilâhare Sultanu'l-Ulema'nın Anadolu'ya gelişinden sonra davet ettiğini, kendisini merasimle karşılayıp, atının yanında yürüyecek derecede saygı gösterdiğini nakleder. Hatta Alâeddin Keykubâd'ın Sultanu'l-Ulema'yı tahtına yanında beraber oturttuğunu da söyler. Menâkıbu'l Ârifin ve Nefahât'in rivayetine göre Sultan Bahâeddin Veled'i Larende'den Konya'ya davet etmiş ve büyük saygı göstermiştir. Eflâkî, Bahâeddin Veled'in Konya'ya gelmek için Sultan'ın bazı davranışlarını düzelmesini şart koştuğunu bildirerek, Keykubâd'ın bu konuda söz verdiğini rivayet eder. Alâeddin Keykubâd'ın Bahâeddin Veled'i Konya'ya daveti ile ilgili yeni bir belge daha ortaya çıkmıştır. Konya Yazma Eserler Kütüphanesi'ne bağışlanan evrak arasında çıkan bu belgeyi inceleyen uzmanlar, Alâeddin Keykubâd'ın, Bahâeddin Veled'i Karaman'dan Konya'ya davet ettiği mektubun elyazması kopyasının bulunduğunu bildirmişlerdi. "Ey afitab-ı alemtab-ı hakikat!.." cümlesi ile başlayan mektupta "İhsan ve merhametinizin feyzinden emin olarak uğurlu ve bereketli ayaklarınızla bir an önce şehrimizi şerefledirmenizle ve ihtiyaç duyduğumuz mukaddesatınızla Konya şehri dahi imar edilse; güneş gibi aydınlık cemalinizle gönül gözümüzün hanesi nurla ve sevinçle dolsa..." sözleri ile (ifadeler günümüz Türkçesine çevrilmiştir) Bahâeddin Veled'in Konya'ya davet ettiğini söylemişlerdir. Eflâkî ve Nefahât'teki bilgileri teyid eden mektubun orjinalinin elimizde olmaması ve belgenin olgun bir Osmanlıca ile yazılmış olması mektup hakkında nihâi hükmü vermeme için yeterli değildir. bkz. Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 39-40.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 81-83.; Câmî; *a.g.e.*, s. 632-633.; Kabakçı; *a.g.m.*; Yozoğlu, *a.g.m.*.

⁵⁵⁹ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 28.

saygınlığının artmasında etkili olmalıdır. Bahâeddin Veled'in Altunpâ (Altunaba) Medresesine yerleştiği bildirilir.⁵⁶⁰ Alâeddin Keykubâd'ın onun halka sohbet etmesi için imkan hazırladığı ve Sultanu'l-Ulema'nın çok etkili vaazlar yaptığı kerametlerle süslenerek anlatılır.⁵⁶¹

Alâeddin Keykubâd'ın kendisine ilgisini değerlendiren Bahâeddin Veled, zaman zaman Alâeddin Keykubâd'a nasihatlerde bulunmuştur. Bu bağlamda Konya'nın ihtişamlı surları tamamlanınca Alâeddin Keykubâd'ın eşliğinde surları gezerken yaptığı öğütleri nakletmek uygun olacaktır. Bahâeddin Veled surların sağlamlığını ve güzelliğini görüp takdirlerini sultana ilettikten sonra şöyle demiştir: "Sellere ve düşman süvarilerine karşı çok güzel ve sağlam bir kale yaptın. Fakat mazlumların dua oklarına karşı ne yapabilirsin? Çünkü bu oklar yüz binlerce kale burçlarını ve bedenleri delip geçerek dünyayı harap ederler. Bu yüzden öncelikle Allah deyip çabalayarak adalet ve ihsan kalesini de sağlam yapmaya ve hayırlı dualardan seninle birlikte olacak askerler vücuda getirmeye gayret et. Zira bunlar senin için binlerce maddî kaleden daha önemlidir ve esasen halkın da dünyanın da güvenliği bunlara bağlıdır." Bahâeddin Veled burada yöneticinin mazlumların bedduasından sakınması ve kamuoyunun müsbet kanaatini ifade eden dualarının alınmasına önem verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sultan Keykubâd tüm kudretine rağmen, gönül adamlarının karşısında diz çöken birisi olarak, Bahâeddin Veled'in bu nasihatlarını can kulağıyla dinlemiştir. Sultan'ın ölünceye kadar adalet ve ihsandan ayrılmadığı rivayet edilir.⁵⁶²

Bahâeddin Veled'in, "Ey Melik, ben sultanım; sen de sultansın! fakat senin saltanatın gözün açık oldukça sürer, benimkiyse gözlerimi kapayınca başlayacaktır."⁵⁶³ sözleri de Keykubâd'a irşad namına söylenen sözler çerçevesinde ele alınmalıdır. Son derece büyük bir güce sahip olan Sultan'ın bu ve benzeri ağır sözlere tahammül etmesi ulemanın ve mutasavvıfların kendisi ile kolay diyaloga geçmesinde etkili olmalıdır.

Sevâkıb'da Bahâeddin Veled'in bir kişiye اساسıyla vurmak kasdı ile hamle edince, o şahsın vefat ettiği bildirilir. Keykubâd'a durum haber verilince, Bahâeddin Veled'in uygunsuz bir iş yapmayacağını beyan ederek bu olayın hikmetinin

⁵⁶⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 83.

⁵⁶¹ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 31.

⁵⁶² O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 38-39.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 100.

⁵⁶³ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 40.

sorulmasını istediği rivayet edilir⁵⁶⁴ Bu olay, Bahâeddin Veled'in nüfuzunu göstermesi açısından önemlidir. Kaynaklara baktığımızda Keykubâd'ın Bahâeddin Veled'e hayranlığının ve saygısının çok ileri derecede olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, Bahâeddin Veled'in hastalandığı sırasında, iyileşmesi halinde sultanlığı kendisine bırakmayı nezretmiştir. Bu hastalık neticesinde Bahâeddin Veled vefat edince yedi gün tahtına oturmadığı da rivayetler arasında yer almaktadır.⁵⁶⁵

Mevlevî kaynaklarında Sultan'ın maneviyata olan inancı ve saygısının kendisine ilahi lütuf olarak döndüğü aktarılır. Keykubâd'ın, Hârizm seferine çıkarken Bahâeddin Veled'in türbesine gidip dua ettiği, onun rüyasında kendisini uyarması neticesinde baskından kurtulduğu anlatılır. Savaşın Bahâeddin Veled'in himmetiyle kazanıldığı bildirilir. Keykubâd'ın üstün siyasi tecrübesi, kendi ve ordusunun maneviyatını daima üst düzeyde tutması Yassı Çemen Savaşı'nın kazanılmasında elbette etkili olmuştur. Mevlevî kaynakları Hârizmşahların yıkılışını da Bahâeddin Veled'in gönlünün incitilmesine bağlamaktadır.⁵⁶⁶ Bu haberlerin bir menkıbe olduğu unutulmamalıdır. Bununla beraber toplum tarafından saygı duyulan liderlerin ve sivil toplum örgütlerinin küstürülmesinin halkın moral gücünü düşüreceği ve devletlerin zayıflamasında etkili olacağı muhakkaktır.

Bu dönemde Mevlânâ'nın halka sohbet dışındaki vakitlerini ibadetle geçirdiği, son derece mütevazı olduğu, mümin ve kâfir herkes tarafından Hakk'ın halis bir kulu olarak bilindiği rivayet edilir.⁵⁶⁷ Mevlânâ'nın kendilerine yurt sağlayan Keykubâd hakkında ne düşündüğünü kestirmek zor değildir. Babasının Alâeddin Keykubâd ile ilişkilerini gözlemleyen Mevlânâ'nın ileride sultanlarla olan ilişkileri için iyi bir staj dönemi yaşadığı söylenebilir.⁵⁶⁸ Keykubâd'ın ilgisi Mevlevîliğin Türk kültüründe asırlarca sürecek olan hizmetine başlamasında etkili olmuştur.⁵⁶⁹

3.2 MEVLÂNÂ AİLESİNİN II. GIYÂSEDDİN KEYHÜSREV İLE İLİŞKİLERİ

II. Gıyâseddin Keyhüsrev, Alâeddin Keykubâd'ın vefatından sonra, veliahd olmamasına ve özellikle Hârizmli emirlerin karşı çıkmasına rağmen, Sadeddin

⁵⁶⁴ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 31.

⁵⁶⁵ Sultan Veled; *İbtidâ-nâme*, s. 191-192.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 84-85.

⁵⁶⁶ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 41-45.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 96-98.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 370.

⁵⁶⁷ Sultan Veled; *İntihâ-nâme*, s. 411-414.

⁵⁶⁸ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 41.

⁵⁶⁹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 393.

Köpek, Şemseddin Altunaba ve Tâceddin Pervâne gibi emirlerin desteği ile tahta çıkmıştır. Sadeddin Köpek'in muhaliflerini birer birer safdışı bırakarak aşırı güçlenmesi üzerine, Gıyâseddin tedbir almak zorunda kalarak onu öldürtmüştür. Bu dönemin önemli olaylarından biri de Babâi isyanıdır. Bu isyan güçlükle bastırabilmiştir. 1243 yılındaki Kösedağ Savaşı'nda mağlup olunmuş, ülkede Moğol zulmü başlamış, yıkılma sürecine girilmiştir.⁵⁷⁰

Kaynaklarda, Alâeddin Keykubâd gibi üstün vasıflara sahip olan bir hükümdardan sonra tahta geçen ve döneminde ülkesi Moğol istilasına uğrayan II. Gıyâseddin Keyhüsrev için olumlu ifadeler pek rastlanmaz. Sultan Keykubâd'a övgüler dizen İbni Kesir, Gıyâseddin'in kıt akıllı olup köpekler ve yırtıcı hayvanlarla oynadığını ve bunları insanlara musallat kıldığını belirtir. Ayrıca Gıyâseddin Keyhüsrev'in yırtıcı bir hayvanın ısırması sonucu öldüğünü anlatır.⁵⁷¹ Kadı Ahmed, Gıyâseddin Keyhüsrev'den bahsederken, Allah kirlerinden mağfiret buyursun ve cennetine dahil etsin”, “Gıyâseddin-i Nâ-muzaffer”, “Allah onu affederek merhamet etsin”, hafif ruhlu diyerek anmaktadır.⁵⁷² Cûzcânî ise, diğer müelliflerin aksine Gıyâseddin'in güzel ahlaklı ve adil bir hükümdar olduğunu bildirir.⁵⁷³ Muhtemelen kendisini Moğollarla mücadele halinde görmesi bu yorumda etkili olmuştur.

Mevlevî kaynaklarında, devletin çöküş döneminin kendisiyle başladığı II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile Mevlânâ'nın herhangi bir diyalogu görülmektedir. Bununla beraber hanımı Tamara (Gürcü Hatun) ile Mevlevîlerin diyaloguna dair bir çok bilgi bulunmaktadır.

Celâleddin Hârizmşah'ın ezdiği bir memleketin kraliçesi olan ve Moğol istilasını tehlikesiyle de karşılaşan dönemin Gürcü kraliçesi Rosudan, Alâeddin Keykubâd gibi kudretli bir sultanın dostluğunu kazanmak amacıyla, kızı Tamara'yı Keykubâd'ın oğlu olan ve o sırada Erzincan melikliği makamında bulunan Gıyâseddin Keyhüsrevere vermiştir.⁵⁷⁴ Selçuklu Türkiyesinde Gürcü Hatun adı ile tanınan melike kısa bir süre sonra İslâmiyeti seçmiştir. Gürcü kaynaklarda prensesin buna zorlandığını yazsa da; İslâm'da bu hususta zorlama yapılmasının

⁵⁷⁰ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 19-21, 25-36, 49-53, 64-75 .

⁵⁷¹ İbn Kesir; *a.g.e.*, s. 307-308.

⁵⁷² Ertuğrul; *a.g.e.*, s. 536-538.

⁵⁷³ Cûzcânî; *a.g.e.*, s. 72.

⁵⁷⁴ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 168. Eflâkî'nin Gürcü Hatun diye söz ettiği gelin olan Tamara, Gıyâseddin'in ölümünden sonra, bu kez dönemin güçlü veziri Muineddin Pervâne'yle evlenmiştir.

yasaklanması ve Keyhüsrev'in Hristiyan olan kayınbiraderini eleştirilere rağmen ordu komutanı olarak ataması bu iddianın doğru olmadığını gösteren deliller arasında yer almaktadır. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Gürcü prensesini çok sevmiş ve paralar üzerine kendisinin arslan ve hanımının ise güneş şeklinde tasvirlerini bastırarak bu sevgisini göstermiştir. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bu evlilikten sonra eğlence ve sefahet hayatına son verdiği söylenilmektedir. Gürcü Hatun'un iyi bir Müslüman olduğu rivayet edilmektedir. Gürcü Hatun'un alim ve dervişlerle, hususiyle Mevlânâ Celâleddin Rumî ile dostane münasebetlerde bulunduğu görülmektedir.⁵⁷⁵

Bayram, Mevlânâ ve çevresindekilerin dönemin sultanı II. Gıyâseddin Keyhüsrev ile aynı paralelde siyaset izlediğini belirtir.⁵⁷⁶ Bununla beraber Lewis, Mevlânâ'nın, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in (1237-1246) hükümdarlığı sırasında Selçuklu hanedanıyla yakın bir ilişki içerisinde olmadığını belirtir.⁵⁷⁷ Mevlânâ'nın eserlerinde bu Sultan hakkında yazılmış herhangi bir ifadeye denk gelinmemesi, bu yargıda etkili olmalıdır. Mevlevî kaynaklarında bu Sultanla kurulan ilişkiler hakkında bilgiye rastlanmaması dönemin karışıklığından ve Sultana karşı halkın duruşundan kaynaklanmış olabilir. Refet Yinanç'ın bir makalesi konumuz açısından önem arz etmektedir. O, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 13 Numaralı Müceddet Anadolu Defteri'nde kayıtlı olan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Vakfiyesi'nde şahitler arasında Mevlânâ ve hocası Seyyid Burhaneddin Tirmizî'nin bulunduğunu bildirir. Tâceddin Emir Tac b. Şeyh Ahmed b. Abdulaziz b. Muhyiddin'e arazi tahsis edildiği bu Vakfiye'nin birinci şahidinin Mevlânâ, ikinci şahidinin Burhaneddin Tirmizî olması önemlidir. Mevlânâ'nın Sultan'ın vakfına şahitlik ettiğine göre, bu tarihte onun ve halkın yanında itibarlı bir mevkiye ulaşmış olmalıdır.⁵⁷⁸

3.3 MEVLÂNÂ AİLESİNİN II. İZZEDDİN KEYKÂVUS İLE İLİŞKİLERİ

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev vefat edince geriye İzzeddin Keykâvus, Rükneddin Kılıç Arslan ve Alâeddin Keykubâd olmak üzere üç oğlu kalmıştı. Alâeddin Keykubâd, kardeşlerin en küçüğü olmasına rağmen annesinin Abhaz

⁵⁷⁵ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 414-416.

⁵⁷⁶ Bayram; *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 187.

⁵⁷⁷ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 167-168.

⁵⁷⁸ R. Yinanç; *a.g.m.*, s. 68-71.

Melikesi Gürcü Hatun olmasının da etkisiyle babası tarafından veliahd yapılmıştı.⁵⁷⁹ Bununla beraber Sahip Şemseddin İsfehanî, Celâleddin Karatay, Hâs Oğuz, Fahreddin Ebubekir ve Esededdin Rûzbe, halkın da görüşlerini alarak yaşının daha büyük olması ve üstün meziyetleri dolayısı ile II. İzzeddin Keykâvus'u sultanlığa getirmişler, onun fermanına uyacaklarına dair yemin etmişlerdir.⁵⁸⁰

Sultan İzzeddin 1246'da tahta geçtiği dönemde Moğollar en parlak devirlerini yaşamaktaydılar. Bunun etkisiyle elçi gönderen Moğol Hanı kendisine saygısını arz etmek için Sultan İzzeddin'in ayağına gelmesini istemiştir. Sultan ise özür dileyerek ülkesinden ayrıldığı takdirde düşmanları olan Rum ve Ermenilerin memleketlerine musallat olacakları bahanesiyle kendi yerine Rükneddin'i göndermiş, kendisinin ise daha sonra geleceğini belirtmiştir. Güyük Han'ın yanına Rükneddin ile beraber gelen eşraftan bazıları, Vezir Şemseddin İsfehanî'yi Han'a şikayet etmiş, İzzeddin'in Moğollar'ın onayı olmadan tahta çıkarttığını söylemişler ve Rükneddin'in sultan olarak tahta geçmesi gerektiği fikrini savunmuşlardır.⁵⁸¹ Güyük Han, bunun üzerine Rükneddin'in tahta geçmesine hükmetmiş ve Selçukluların yıllık vergisini tespit etmiştir.⁵⁸² Bu kargaşa dönemi, büyük devlet adamı Celâleddin Karatay'ın planları neticesinde üç kardeşin tahta geçmesiyle son bulmuş, paralar üçünün adı ile basılmıştır.⁵⁸³

1254 yılına gelindiğinde, Mengü Han, Kızılırmak'ın batısında Keykâvus'un, doğusunda ise Kılıç Arslan'ın hüküm sürmesine karar vermiş ve ülkenin bölünmesine sebep olmuştur. Buna rağmen iki kardeşin savaşmasından galip ayrılan Keykâvus kardeşini hapsedmiştir. Bu dönemden sonra Moğolların, Türkiye Selçuklu Devleti'nin kendilerine alternatif güçlü bir devlet haline gelmesini engellemek için Selçuklu iktidarını ve topraklarını sürekli bir biçimde bölünmeye çalışıldığı görülmektedir. Baycu 1256 yılında İzzeddin'e saldırmıştır. Aksaray yakınlarındaki ordusunun mağlubiyet haberini alan Keykâvus bunun üzerine İznik'e sığınmıştır.

⁵⁷⁹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 27-30.

⁵⁸⁰ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 88-89.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 186.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 228.; Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 700-701.

⁵⁸¹ Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 545-546, 549-550. Cûzcânî, İzzeddin'in kardeşini Moğollarla sulh yolu ile sorunları halletmek için kardeşini Moğol Hanına gönderdiğini, fakat kardeşi Rükneddin'in Mengü Han'dan ferman alarak ülkenin yönetimini ele geçirmek için Moğollarla ittifak yaptığını söyler. Moğollar'ın ilk başlarda Anadolu'yu istila etse de İzzeddin'in onları yendiğini söyler. Daha sonraki olayların karışık olduğunu bildirerek fikir beyan etmez. Müellif burada Güyük Han'dan sonra tahta geçen Mengü'yü zikretmesi olayların hızlı gelişimi ve her iki hükümdarın da duruma müdahil olması ile ilgili olmalıdır. bkz. Cûzcânî; *a.g.e.*, s. 72-73.

⁵⁸² Grousset; *a.g.e.*, s. 388.

⁵⁸³ Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 549-550.

Moğollar da onun yerine Rükneddin'i tahta geçirmişlerdir. Bu olaydan sonra çok geçmeden Keykâvus geri dönmüş ve Mengü'nün hakemliği altında kardeşi ile sultanlığı paylaşmışlardır.⁵⁸⁴ Rükneddin Kılıç Arslan'ın veziri olan Muineddin Pervâne'nin, İlhanlıları II. İzzeddin Keykâvus'a karşı kışkırtması üzerine Baybars'la ittifak kurmak için girişim yapsa da⁵⁸⁵ hadiselerin hızlı seyri bu ittifakı engellemiş, İzzeddin Keykâvus bunun üzerine Bizans'a sığınmıştır.⁵⁸⁶ İzzeddin Keykâvus böylece 16 yıl süren çok çalkantılı bir hükümdarlık dönemi sonunda henüz 27 yaşındayken saltanatı ve vatanını terk etmek zorunda kalmıştır. Keykâvus bu sürgün hayatı süresince bir müddet İstanbul'da ve sonrasında ise on beş yıldan fazla Kırım'da olmak üzere toplam 17 yıl gurbet hayatı geçirmiştir. Ölümünde takriben 44 yaşında idi. Kaynaklarda, Keykâvus'ta ahlakî zaafının bulunduğu ve bunun Hristiyan olan dayılarından kaynaklandığı ifade edilir. Bu dönemdeki karışıklığı Keykâvus'un aile muhitine, sultan ve devlet adamlarının iktidar hırsına ve Moğol baskılarına atfetmek mümkündür.⁵⁸⁷ Bununla beraber o yine de Moğollara karşı Türk istiklâli ve İslâm cihadının temsilcisi sayılmıştır. Zira O, daima Moğol istilası ile mücadele halinde olmuştur.

Bu dönemde, içteki karışıklıklar ülkeyi oldukça sarsmış; çoğu zaman şehirlerde ve bizzat Konya'da bile nizam ve âsâyiş bozulmuştur. Bu konuda Mevlâna Celâleddin'in Selçuklu siyasi ve sosyal tarihine dair bilgiler de ihtiva eden bir mektubu oldukça önemlidir. O, bu mektubunda nâiblerin efendisi diye bir devlet adamına, “evlad” diye hitap ettiği bir müderrisin bir işi için tavsiyelerde bulunurken Konya'nın ülkedeki en büyük şehir olduğunu, nâibin askerleri ile sınır bölgelerine gittiğinde runûd ve eşkiya taifesinin şehirlerde mevcûd muhâfızlar ve kalabalık bir halk arasında bile şehirlilerin mallarını alıp götürdüklerini, geceleyin evleri basıp kadın ve çocukları öldürdüklerini, eğer askeri ile gelmese idi çok tahribat olacağını ve çok kanlar döküleceğini ifade etmekle bu dahili buhranların memleketi ve bizzat payitahtı ne derece sarstığını belirtir.⁵⁸⁸ Moğol istilası ve dahili kargaşa döneminde bazı taifeler bundan istifade ile ortaya çıkmış ve güvensizlik ortamının doğmasına neden olmuşlardı. Devletin başkenti olan Konya'da bu durumun yaşanması diğer

⁵⁸⁴ Grousset; *a.g.e.*, s. 298.

⁵⁸⁵ Ersan; *a.g.e.*, s. 86-88.

⁵⁸⁶ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 497.

⁵⁸⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 503.

⁵⁸⁸ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 504.

şehirlerde yaşananlar hakkında da bir fikir vermektedir. Mevlânâ bu durumu yöneticilere arz ederek gerekli tedbirin alınmasını istemiştir.

Eflâkî, Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykâvusun hükümdarlığının ilk yıllarında Mevlânâ'nın büyüklüğünden habersiz olduğunu, hatta Vezir Şemseddin İsfehanî'ye zaman zaman Mevlânâ'yı niçin ziyaret ediyorsunuz, Onda devrin diğer şeyhlerinde olmayan neleri gördün? diye itiraz ettiği anlatılmaktadır. Şemseddin İsfehanî ise Sultan'a münasip bir şekilde Mevlânâ'nın büyüklüğüne dair delillerden bahsettiğini belirtir. Bunun sonucunda Sultan'da Mevlânâ'yı ziyaret arzusu hasıl olduğunu söyler. II. İzzeddin Keykâvus'un Mevlânâ'nun keramet ehli olup olmadığını imtihan etmek istediğini bildirir. Bu sırada orada bulunan Selâhaddin Zerkubî'nin Mevlânâ'nın işaretiyle keramet göstermesi ile II. İzzeddin Keykâvus'un Mevlânâ'ya karşı saygı duymaya başladığını ve onun müridi olduğunu nakleder.⁵⁸⁹ Şems'in kaybolmasında sonra, Mevlânâ'nın Halep ve Şam tarafına girmesi ve dönmemesi üzerine II. İzzeddin Keykâvus'un elçi gönderdiği de rivayet edilir.⁵⁹⁰ Bu çok kısa bir zaman içinde Mevlânâ'nın II. İzzeddin Keykâvus'a ne kadar tesir ettiğini göstermektedir.

Mevlânâ, Selçuklu hükümdarlarına gönderdiği mektuplarda genellikle, hükümdar peygamber Hz. Davud'dan (a.s) mülhem, "Davud soyunun övücü" ifadelerini kullanmıştır. Gölpınarlı, Mevlânâ'nın İbn Hurrem'e gönderdiği mektuba II. İzzeddin Keykâvus'a gönderildiğini belirtilen nottan yola çıkarak, bu unvanların kullanıldığı mektupların II. İzzeddin Keykâvus'a yazıldığını belirtmektedir.⁵⁹¹ Biz de bu mektupları Gölpınarlı'nın açıklamalarına uygun bir şekilde tezimize alacağız.

Mevlânâ'nın II. İzzeddin üzerinde olan etkisinin derecesini anlamak için Eflâkî'nin aktardığı hikâyeye bakmak yerinde olacaktır. Ona göre, Sultan II. İzzeddin, Mevlânâ'nın öğütlerine muhtaçtır ve bir keresinde Mevlânâ onu azarlamıştır. Bu olay şu şekilde cereyan etmiştir: Mevlânâ kendisini ziyaret eden Sultan İzzeddinle ilgilenmemiş, Sultan öğüt isteyince, Mevlânâ: "Sana ne öğüt vereyim? Sana çobanlık emretmişler, sen hırsızlık yapıyorsun. Tanrı seni sultan

⁵⁸⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 532-534.; Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 339. Şemseddin İsfehanî'nin daha önceleri Seyyid Burhaneddin'in sohbetlerine katılması Mevlânâ ile yakınlığında etkili olmalıdır. bkz. Seyyid Burhâneddin Muhakkık-ı Tirmizî; *Maârif*, Ter: Abdülbâki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1973, s. 66.

⁵⁹⁰ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 240-241.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 146-148, 121.

⁵⁹¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 241-242, 253-254.

yaptı, sen şeytanın sözüyle hareket ediyorsun.” demiştir. Bunun üzerine ağlayarak dışarı çıkan sultan medresenin kapısında tevbe etmiştir. Bu sırada dışarı çıkan Mevlânâ kendisini teselli etmiştir.⁵⁹² Sultan’ın iyi idareci olmamakla itham edilmesi, bunda çevresinde yer alan kişilerin etkili olduğunun bildirilmesi en sert tondan yapılan bir uyarıdır. Bu uyarı muhtemelen Keykâvus’un idaresinden halkın hoşnut olmadığı bir dönemde yapılmış olmalıdır. İzzeddin’in nedamet göstermesi Mevlânâ’ya ve öğütlerine verdiği değeri göstermektedir.

Mevlânâ’nın İzzeddin’i övdüğü mektupları bulunmaktadır. O, muhiblerinin iyi görevlere getirilmesi üzerine tebriklerini bildirmiştir. Mevlânâ’nın II. İzzeddin Keykâvus’a gönderdiği çok methettiği Necmeddin isimli müridinin Sultan’a yakın bir makama yükseltilmesini tebrik amaçlı gönderdiği mektubunda kendisinden baba diye bahsetmesi ve II. İzzeddin’e oğul ifadesiyle hitap etmesi, II. İzzeddin Keykâvus’un Mevlânâ’nın müridleri arasında yer aldığına dair önemli bir ipucu olarak değerlendirilebilir. Bu mektupta Mevlânâ’nın İzzeddin Keykâvus’a hükümetinin devamı için dualar da etmektedir. Mektubu yazanın Çelebi Hüsameddin olduğunu belirtmektedir.⁵⁹³ Mevlânâ, II. İzzeddin Keykâvus’a gönderdiği bir mektubunda Sultan’dan hoşnutluğunu dile getirir. Çelebi Hüsameddin başta olmak üzere muhiblerinin Sultan’ın iktidarı için duacı olduğunu belirtir.⁵⁹⁴ Bu mektuplarda daha önce Eflâkî’den rivayet ettiğimiz haberin aksine Sultan’ın icraatlarından memnuniyet dile getirilmektedir. Ayrıca, Çelebi Hüsameddin’in, Sultan’ın nezdinde önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ, müridlerinin ihtiyaçlarının temin edilmesini sağlamak için zaman zaman yöneticilere başvurmuştur. Çelebi Hüsameddin’in oğlu Sadreddin için II. İzzeddin Keykâvus’a yazdığı mektup buna misal teşkil eder.⁵⁹⁵ Mevlânâ daha önce Sultan’ın yanında bulunup sonra ayrılmış kişilerin yeniden hizmete alınması için de devreye girmiştir. Şemseddin ve oğlu Nureddin için yapılan istek buna örnek olarak verilebilir.⁵⁹⁶ Mevlânâ’nın Sultan’a bu taleplerini iletebilmesi, onun etkisini göstermenin yanında onu sevenlerin devlet kadrolarında istihdam edildiğini yönünde bilgiye ulaşmamıza yardımcı olmaktadır.

⁵⁹² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 359-360.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 169-170.

⁵⁹³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 1-3.

⁵⁹⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 151-153.

⁵⁹⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 139-140.

⁵⁹⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 58-60.

Mevlânâ'nın II. İzzeddin Keykâvus'a yazdığı mektuplarda hizmetinde bulunan yöneticilerin yaptığı haksızlıklara karşı önlem alması ricasında bulunduğunu da görmekteyiz. Bu amaçla kaleme alınan bir mektupta Çelebi Hüsameddin'in adamlarını inciten valinin zulmünü engellemesi için ricada bulunduğu ve Çelebi'nin bu haksızlıklar nedeniyle Konya'yı terk etmeyi düşündüğü bildirilmektedir.⁵⁹⁷ Bu bilgiler daha önce belirttiğimiz gibi Çelebi Hüsameddin'in II. İzzeddin'in yanında mühim bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Vali'nin Çelebi'nin adamlarını incitmesinden Mevlevîlerle arasının iyi olmadığı sonucuna ulaşmaktayız. Onun direkt Sultan'a şikayet edilmesi, alt düzey bürokratlarla yaşanan sorunlarda izlenen yolu göstermesi açısından önemlidir.

Mevlânâ'nın sorunları II. İzzeddin'e bildirmesine dair başka misaller de vardır. Sivas'ta bulunan müridlerinden Şemseddin'den ve akrabalarından fahiş vergi talebi konusundaki şikayet mektubu bu bağlamda değerlendirilebilir. Mevlânâ, şehir yöneticisine bu konuda emir verilmesini rica ederek, sorunun çözülmesinin kendisini son derece memnun edeceğini bildirmiştir.⁵⁹⁸ Bu, Mevlânâ'nın taşrada yaşanan sorunlar için yöneticilerle diyaloga geçtiğini göstermektedir.

Sultan II. İzzeddin Keykâvus, Mevlânâ'yı konuğu olarak Antalya'ya davet etmiş, fakat Mevlânâ sultanın kendisine eşlik etmesi için gönderdiği ulaklardan saklanmıştı. Mevlânâ, Antalya'nın ikliminin mutedil olduğunu, fakat orada Rumların çok olduğu ve ekseriyetle dillerini anlamadığını söyler.⁵⁹⁹ Buna göre, Antalya'da fikirlerini yayma imkanı bulunmaması, siyasi ve sosyal ortamın uygun olmaması Mevlânâ'nın bu tavrında etkili olmalıdır.

Mevlânâ'nın İzzeddin Keykâvus'a gönderdiği bir mektupta Hz. Yusuf (a.s) babasından ayrılıp tekrar buluşmasına dair kıssayı nakleder. Ayrılıkları sebebiyle kendisini unutmadığını, hâlâ yanındaki müstesna yerini koruduğunu beyan eden ifadeler kullanır.⁶⁰⁰ Bu ifadeler, Mevlânâ'nın Sultanla çok iyi bir diyalog içinde olduğunu göstermektedir. Bu mektup muhtemelen Sultan'ın Konya'yı terkettiği bir dönemde yazılmıştır. Mevlânâ'nın II. İzzeddin Keykâvus'a yazdığı ve daha önce yazılan bir mektuba cevap niteliği taşıyan bir başka mektubunda ise Sultan'ı çok

⁵⁹⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 122.

⁵⁹⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 138-139.

⁵⁹⁹ F. Lewis; *a.g.e.*, s. 169.

⁶⁰⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 56-58.

özlediği ve görmek istediğini hahişkar ifadelerle bildirdiğini görüyoruz. Mevlânâ bu mektubunda da diğer mektuplarda olduğu gibi Sultan'a dualar etmektedir.⁶⁰¹

Mevlânâ, Sultanı, mazlumlara koruyup, zayıfların yardımına koşmasıyla, halka ilgisiyle övdüğü bir mektubunda sultana dualar etmekte iken düşmanlarının kahrolmasını dilemektedir. Mektupta geçen ifadelerden sultanın Mevlânâ'ya zaman zaman selam ve dua gönderdiğini, gıyabında övdüğünü anlıyoruz. Mevlânâ'nın da devletin ahvali hakkında haberler aldığını görüyoruz. Ayrıca, Mevlânâ'nın Hüsameddin adlı müridinin, kendi adamları ile ilişkisinin bozulması üzerine Sultan'ın devreye girmesini istemesi dikkatimizi çekmektedir. Hüsameddin'in devlete bağlılığı da mektupta bildirilmektedir.⁶⁰² Hüsameddin'in adamları olduğuna göre muhtemelen üst düzey bir kişi veya zanaat erbabı olmalıdır. Sultan'ın devreye girmesinin istenmesi meselenin büyüklüğünü ve adamların Mevlânâ'nın talebeleri olmadığını göstermektedir.

Mevlânâ, II. İzzeddin Keykâvus'a yazdığı bir mektubunda davete icabet etmediği için affını istirham etmektedir. Yazılması mümkün olmayıp ancak yüz yüze anlatacak özürlerin ve engellerin olduğunu söylemektedir. Dervişlerin Cenab-ı Hakk'ın tasarrufunda olduğunu bildirmekte ve gelmemesini Sultan'ın anlayacağını ifade etmektedir.⁶⁰³ Bu mektup, Sultan'ın tasavvufî kültüre sahip olduğunu göstermektedir. Mektupta yüz yüze anlatacak özürlerin bulunduğu söylenmesinden Sultanla zaman zaman görüşüldüğünü ve umuma açık olmayan konuların da bahis mevzuu yapıldığı sonucunu çıkarabiliriz.

Divanı Sultan Veled'de, II. İzzeddin Keykâvus hakkında olumlu ifadeler yer almaktadır. Sultan Veled, bu eserinde Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u överek herkesin Sultan'ın makamının cennet olduğuna inandığını belirtmiş, Mevlânâ ve muhiblerine ihsanlarından müteşikkârane bahsetmiştir.⁶⁰⁴ Bu ifadelerin II. İzzeddin Keykâvus'un oğlu Gıyâseddin Mesud zamanında yazıldığı dikkate alınmalıdır. II. İzzeddin Keykâvus hakkındaki olumlu ifadeler oğlunun Mevlevîlere bakışını etkilemiş olmalıdır. Bununla birlikte Sultan Veled'in iş başına geçen her idareciye tutumunun aynı olmadığı, bazı üst düzey idareciler hakkında olumlu olarak

⁶⁰¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 153-156.

⁶⁰² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 86-87.

⁶⁰³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 135-136.

⁶⁰⁴ Sultan Veled; *Divan*, s. 50-51.

görülebilecek ufak bir imada dahi bulunmaması,⁶⁰⁵ II. İzzeddin Keykâvus hakkındaki sözlerinde samimi olduğunu, Mevlânâ ailesi ile Sultan arasında genel olarak iyi ilişkiler olduğunu göstermektedir.

3.4 MEVLÂNÂ AİLESİNİN II. ALÂEDDİN KEYKUBÂD İLE İLİŞKİLERİ

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev vefat edince geriye İzzeddin Keykâvus, Rükneddin Kılıç Arslan ve Alâeddin Keykubâd olmak üzere üç oğlu kaldığından; Alâeddin Keykubâd, kardeşlerin en küçüğü olmasına rağmen annesinin, II. Gıyâseddin'in çok değer verdiği Abhaz Melikesi Gürcü Hatun olmasının da etkisiyle babası tarafından veliahd ilan edildiğinden daha önce bahsetmiştik.

II. Alâeddin Keykubâd, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un diğer kardeşlerine hakim olmak üzere uygulanan üç kardeş döneminde Mengü Han'a gönderilmişti. Heyette yer alan bazı kişiler yol boyunca Alâeddin'e varis olduğu yönünde telkinler yapması,⁶⁰⁶ Sultan İzzeddin Keykâvus ve Rükneddin Kılıç Arslan'a mensup emirlerin kuşulanmasına sebep olmuştur. Keykubâd Erzurum'a geldiği sırada vefat etmiştir.⁶⁰⁷

Mevlevî kaynaklarında, II. Alâeddin Keykubâd ile Mevlânâ ailesinin ilişkilerine dair bilgi bulunmamaktadır. Bununla birlikte, Gürcü Hatun'un Mevlânâ'ya muhabbeti göz önüne alınınca II. Alâeddin Keykubâd'ın olumsuz bir tavrının olmadığı düşünülebilir. Bu, Mevlevîlerin sultanlarla diyalogundaki dinamiklere de uygundur.

3.5 MEVLÂNÂ AİLESİNİN IV. RÜKNEDDİN KILIÇ ARSLAN İLE İLİŞKİLERİ

Kaynaklarda Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın iyi bir idareci ve cesur bir asker olduğundan bahsedilmektedir. Aksarayî, Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın düzgün fiziğe sahip, cesur ve iyi bir süvari olduğunu fakat ileri görüşlü olmadığını belirtir. Biniciliğindeki ustalığını anlatırken, vezirlerin engel olmak istemesine rağmen Aksaray sarayının merdivenlerini at üstünde inip çıktığını söyler.⁶⁰⁸ İbn Bîbî

⁶⁰⁵ Sultan Veled; *Divan*, s. 46-48.

⁶⁰⁶ Ersan; *a.g.e.*, s. 78-80. Aksarayî, II. Alâeddin'in Batu'ya gönderildiğini söyler. Aksarayî; *a.g.e.*, s. 29.

⁶⁰⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 473-474.

⁶⁰⁸ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 62.

ise, Rükneddin Kılıç Arslan'ı cesaretli bir muharip, son derece cömert, bayağı ve kötü işlerden el çekmiş bir Sultan olarak tanıtır. Onun zahidleri ve abidleri koruduğunu, fitne ve fesat ehlinin sözlerine itibar etmediğini belirtir.⁶⁰⁹ Cûzcânî ise, ağabeyi II. İzzeddin'e karşı Moğollarla ittifak kurduğunu belirterek, suçlayıcı bir üslup takınır. Eseri yazdığı dönemde Hülagu'nun yanında olduğunu bildirerek "Onun sonu nereye varacak? İnşallah hayırlı olur." demektedir.⁶¹⁰ IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde Moğol nâibleri etkili olmuş ve devlet yönetiminde çok fazla etkili olamamıştır.⁶¹¹

Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ın vefatı hakkındaki rivayetlerde müelliflerin değerlendirmeleri ön plana çıkmaktadır. İbn Bîbî, Sultan'ın bir mecliste, serleşkerliği Hatiroğlu Şeref'e bırakılan Niğde'nin ondan geri alınıp adaletli ve şefkatli birisine verilmesine dair düşüncelerini, Sinop'un mülkiyetini Pervâne'ye bırakmasından duyduğu pişmanlığını dile getirdiğini belirtir. Bu sözleri duyan Hatiroğlu'nun, Muineddin Pervâne'yi tahrik etmesiyle Sultan'ın ortadan kaldırılması konusunda anlaşmalarını anlatır. Pervâne, Sultan'ın Şamlılarla birleşerek Moğollar'a karşı isyan edeceği söylenerek onları tahrik ettiği, Sultan'ın Konya'dan Aksaray'a geldiği gün Tâceddin Mu'tezz'in tertip ettiği ziyafette Moğolların Sultanı hiddetlendirdiğini, Pervâne'yi niçin öldürtmek istediği, bu işe kimlerin teşvik ettiği gibi sorularla sıkıştırdıklarını aktaran İbn Bîbî, ertesi gün Sultan'ın düzenlediği ziyafette aynı konuların tartışıldığını, bu sırada Sultan'ın içeceğine zehir katıldığını, daha sonra da keman kirişi ile boğmak suretiyle şehit edildiğini anlatır. Bu olaydan sonra, Moğolların kışlaklarına, devlet büyüklerinin de Konya'ya dönmesi, olayın halktan gizlenmek istediğinin delili olarak gösterilmektedir.⁶¹² Bu Sultan'ın halk tarafından sevildiğini göstermektedir. İbn Bîbî, Rükneddin'in öldürülmesinde, Hatiroğullarının tahrikinin etkili olduğundan onlara ağır hakaretler ederek bahseder. Bu meselede Pervâne'nin hakiki manada suçlu sayılamayacağını, o çirkin davranıştan uzak durduğunu belirtir.⁶¹³ Ebul'l Ferec, Rükneddin'in Pervane'yi ortadan kaldırmak istemesi üzerine, durumdan haberdar olan Pervane'nin Moğol eşrafını ikaz etmesi

⁶⁰⁹ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 163-164.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 223.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 268.

⁶¹⁰ Cûzcânî; *a.g.e.*, s. 73.

⁶¹¹ Neşrî; *a.g.e.*, s. 22.

⁶¹² İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 166-170.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 224-227.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 269-273.; Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 775-783.

⁶¹³ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 200.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 241-242.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 289.

neticesinde, yattığı çadırda kementle boğulmak suretiyle öldürüldüğünü bildirir.⁶¹⁴ Aksarayî ise, Rükneddin'in öldürülmesinde, eğlenceye dalması ve yakınındaki bazı kişilerin tahriki ile emirler üzerinde korku uyandırmasının etkili olduğunu bildirir. Pervâne'nin Sinop'u fethettikten sonra Sultan'ı ortadan kaldırmak için izin aldığını belirtir. Sultan ile Pervane arasında sert bir tartışma yaşadığını ve Sultan'ın incinerek "Ağabey, sarhoş musun veya uyuşturucu mu aldın? sorusuna Pervâne'nin "Senin uygunsuz davranışların beni sarhoş etti." dediğini rivayet eder. Bu kadar kötü alametlerin belirmesine karşı Nabşî Noyan'ın eğlence meclisine katılan Sultan'ın içeceğine zehir konulup, çadırdan ayrılmasına izin verilmeyerek ölümüne yol açıldığını ve bunun da gizlendiğini belirtir.⁶¹⁵

Mevlevî kaynaklarında IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın şehit edilmesine dair rivayetler de dikkatimizi çekmektedir. Kaynaklarda anlatıldığı üzere maneviyat büyüklerine karşı saygılı olan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın Mevlânâ ile sıkı ilişkileri olduğu gibi Türkmen babaları ile de sıkı ilişkileri vardı.⁶¹⁶ Rükneddin Kılıç Arslan'ın pek aziz bir kişi olarak duyduğu Türkmen şeyhi Buzağı Baba veya (Azerbaycanlı) Baba Marendî'yi ziyaretinde az meylettiğine dair haberi duyan Mevlânâ'nın "Pek âlâ, eğer o başka bir baba ve başka bir şeyh bulduysa biz de başka oğul seçelim." diyerek kırgınlık izhar ettiği, bunu duyan Sultan'ın Mevlânâ'nın gönlünü almak amacıyla sema meclisi toplasa da gönlünü alamadığı nakledilir. Mevlânâ burada "Gönlümü ne yağlı ve tatlı yemekler alır, ne altın dolu kese, ne de altın tabaklar." gazelini okuduğu rivayet edilir. Mevlevî kaynakları bu olayı Sultan'ın öldürülmesinin hattâ Selçuklu hanedanının inkırazının sebebi sayar. İslâm dünyasında asırlarca tebcil edilen Selçuklu hanedanına karşı Mevlâna'nın küçük bir hadiseden dolayı bu derece kırgınlık göstermesi ve inkırazın buna bağlanması, bu rivayetin pirini yükseltmek gayreti ile yapılmış olabileceğini düşündürmektedir. Nitekim Sultan Veled'in IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı çok methetmiş olması bu konudaki rivayetleri tekzibe yeterlidir.⁶¹⁷

⁶¹⁴ Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 587.

⁶¹⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 62-66.

⁶¹⁶ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 531.; Alptekin; *a.g.m.*, s. 328.

⁶¹⁷ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 120-121.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 531-532. Eflâkî, Sultan'ın bu Türkmen şeyhi için taşthanede semâ meclisi düzenlediği sırada Mevlânâ'nın içeri girmesiyle, sultan'ın şeyhi baba edindiğini öğrendiğini ve buna kırılarak mekanı terkettiğini nakleder. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 165-166.

Rükneddin Kılıç Arslan'ın Moğol ve Selçuklu Beyleri tarafından komplo ile öldürüldüğü aktarılırken, bir yandan da toplantıya gitmeden önce Mevlânâ'ya gelerek onunla istişarede bulunduğu fakat Mevlânâ'nın da Sultan'ı oraya gitmemesi için defalarca uyardığı rivayet edilmektedir. Bu Aksarayî'nin kötü alametlerin belirmesine rağmen Sultan'ın toplantıya gitmesi rivayeti ile uyumludur. Rükneddin'in öldürülmesinin ardından Mevlânâ'nın Sultan için gıyaben cenaze namazı kılarak şu gazeli okuduğu kaydedilmektedir: “Demedim mi sana oraya gitme; belâya uğratırlar seni; elleri pek uzundur onların, ayaklarını bağlarlar senin. Demedim mi sana, o yanda tuzak içinde tuzak var; tuzağa düştün mü nasıl kurtarabilirler seni? Demedim mi meyhanede tuhaf mı tuhaf sarhoşlar vardır; saçma sapan söz oklarıyla oklarlar akı. Senin gibi yüreği temiz, gönlü sâf kişiyi lokma gibi kapıverirler; her piyade için bir şahı mat edip oyundan atıverir. Seni çok kere hamur gibi çekip uzatırlar, derken büküp büküp halka haline getirirler; yüzlerce defa kehribar haline sokarlar. Gönlü dar birisin sen; o ciğer yiyenlerin yanına varır; ciğer kesilirsene seni tutarlar, çorbalarına atıverirler...”⁶¹⁸ Bu ifadeler, Mevlânâ'nın Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesinden derin bir teessür duyduğunu, karşındakilerin tavrını vahşice bulduğunu göstermektedir. Sultanın öldürülmesinden sonra Mevlânâ'nın “Rükneddin'in ahirette durumu iyi olacak.”⁶¹⁹ demesi Sultana karşı genel olarak olumlu bir tavır içinde olduğunu göstermektedir.

IV. Rükneddin Kılıç Arslan hayatta olduğu süre zarfında muhtemelen Mevlânâ'nın çok etkili sohbetleri yoluyla gerek kendi gerekse halkın kuvve-i maneviyelerini güçlendirmek istemiştir. Mevlevî kaynaklarında belirtilen, Sultanın ve emirlerin Mevlânâ'dan Cuma günü vaaz vermesi yahut hutbe irad etmesi için ricada bulunmaları bunu göstermektedir.⁶²⁰ Mevlevî kaynakları, Sultan Rükneddin'in düzenlenen toplantılara katıldığını ve semâ'nın son bulmasına kadar sabrettiğini, bu sırada Mevlânâ'nın irşad ve ikazlarına muhatap olduğunu anlatır.⁶²¹ Rükneddin, bu davranışlarıyla gerek Mevlânâ'nın gerekse müntesiblerinin gönlünü almış olmalıdır.

Sultan Rükneddin'in Mevlânâ'ya maddi yardım gönderdiği de nakledilir. Eflâkî'de yer alan kayda göre, Mevlânâ kendisine gönderilen parayı dışarı attırarak,

⁶¹⁸ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, c. III, s. 124.; Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 121-122.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 166-167.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 71. Aksarayî'nin “Her ne kadar kaza ve kader habercileri işaretler ve âlametlerle onun kulağına ‘Sen zavallı kendi ayağıyla belaya gidiyorsun’ diye seslendilerse de gaflet perdesi, akıl gözünü karartmış olduğundan kulağı duymadı, sırrın sözünü anlamadı.” ifadeleri dikkatimizi çekmektedir. bkz. Aksarayî; *a.g.e.*, s. 65.

⁶¹⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 168.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 72.

⁶²⁰ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 133.

⁶²¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 164-165.

müridlerin de almaması üzerine gömdürmüştür. Dünya malı için halkın birbirine girdiğinden bahisle ihtiyatlı davranmanın gereğinden bahsetmiştir.⁶²² Bu rivayetten Mevlânâ'nın Rükneddin'in karşısında yer aldığına dair bir sonuç çıkarılmamalıdır. O, bu şekilde hareket ederek yöneticilerle arasına belli bir mesafe koyuyor, müntesiblerinin de nasıl davranması gerektiğini gösteriyordu. Zaten Mevlânâ'nın, Rükneddin'in vefatından sonraki beyanları ve Sultan Veled'in tutumu Rükneddin ile arada ciddi bir sorun yaşanmadığını göstermektedir.

Mevlânâ ailesi, sadece Sultanla değil ailesi ile de iyi münasebetler halindedir. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hanımı Gömeç Hatun, Mevlânâ'nın müridlerinden olması,⁶²³ Sultan Veled'in, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın oğlu olduğu zaman kendisini tebrik etmesi ve Sultana ve şehzadeye övgü dolu ifadelerde bulunarak dua etmesi⁶²⁴ kurulan iyi ilişkileri göstermektedir. Sultan'ın ailesi ile yakın diyalog içinde olunması, Rükneddin'i etkilemenin yanında müstakbel Sultan'ı da olumlu etkilemiş olmalıdır.

Mevlânâ ailesinin birbiri ile mücadele halindeki II. İzzedin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile kurduğu ilişki gerçekten dikkat çekicidir. O, bu sultanları zaman zaman tenkit etmiş, zaman zaman ise tebriklerini bildirmiştir. Her iki hükümdarın Mevlânâ'ya muhabbeti onun bir mürşide yakışır biçimde siyaset üstü konumunu muhafaza ettiğini göstermektedir. Bu tutum Mevlevîliğin varlığını sürdürerek Anadolu'da her kesim tarafından hüsn-ü kabul görmesinde etkili olmuştur.

3.6 MEVLÂNÂ AİLESİNİN III. GİYÂSEDDİN KEYHÜSREV İLE İLİŞKİLERİ

III. Gıyâseddin Keyhüsrev, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın ve Gömeç Hatun'un oğludur.⁶²⁵ İbni Kesir, bu dönemde Anadolu'nun Moğolların elinde olduğunu bildirerek Gıyâseddin Keyhüsrev'in iktidar sahibi olmadığını, ancak sadece adının Sultan olarak görüldüğünü söylemektedir.⁶²⁶

⁶²² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 325-326.

⁶²³ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 72.

⁶²⁴ Sultan Veled; *Divan*, s. 57-58.

⁶²⁵ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 532.

⁶²⁶ İbn Kesir; *a.g.e.*, s. 489.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta çıktığı zaman kaç yaşında olduğu ile ilgili rivayetlerde farklılıklar vardır. Aksarayî, III. Gıyâseddin Keyhüsrev, babası IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın öldürülmesi üzerine altı yaşındayken saltanat tahtına oturduğunu söyler.⁶²⁷ Ebul'ı Ferec ise, Gıyâseddin'in dört yaşında olduğunu yazar.⁶²⁸ İbn Bîbî Gıyâseddin Keyhüsrev'in o sırada iki yaşında olup, devlet işlerini Sâhib Fahreddin Ali ve Muineddin Pervâne'nin büyük bir dirayet ve adaletle yürüttüğünü, Sultan'ın bunların terbiyesi altında yetiştiğini söyler.⁶²⁹ Bütün bunlardan anlaşılan Keyhüsrev'in çok küçük yaşta tahta çıktığı ve ülke yönetiminde kendisinden çok vezirlerin söz sahibi olduğudur.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta geçtiği sırada çok küçük olması sebebiyle yönetim daha ziyade bürokratların insiyatifinde olmuştur. Bu sebeple bu dönemde Mevlevîler, Muineddin Pervâne ve Fahreddin Ali gibi bürokratlarla kudukları ilişkiler önem arz etmektedir. Bununla beraber; bu bürokratların Mevlânâ ailesine yakınlığı ve III. Gıyâseddin'in, Mevlânâ ile çok iyi diyalogları bulunan IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile Gömeç Hatun'un oğlu olması bu dönemde Sultanla iyi ilişkiler kurulduğunu göstermektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi Sultan Veled'in de Rükneddin ile iyi ilişkilerinin olması, şehzadenin doğumunu tebrik etmesi bu ilişkinin gelişimine olumlu etkide bulunmuş olmalıdır.

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in tahta geçişinden yedi yıl kadar sonra Mevlânâ vefat etmiştir. Mevlevî kaynaklarında, Mevlânâ'nın ölümünden sonra, zamanın hükümdarının kırk gün başına tac giymeyip, tahtına oturmadığı rivayet edilir.⁶³⁰ Buna benzer anlatımlarda mübağala unsurları yer alsada; Mevlânâ'nın bürokratların yanındaki konumu, vefatı sonrasında Konya'da yaşanan üzüntülü ortam ve cenazesindeki izdiham göz önüne alınca rivayette doğruluk payı olabileceğini söyleyebiliriz. Aksarayî'nin Sultan'ın dindar olup, namazını hiç kazaya bırakmadığına dair rivayeti,⁶³¹ Sultanlar'ın tasavvuf büyüklerine karşı iyi bir tavır içinde olduğunu düşündürmektedir. Bu dönemde etkili olan Muineddin Pervâne'nin Mevlânâ ile diyalogu da göz önüne alınca III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Mevlânâ'ya karşı sevgi beslediği çıkarımında bulunabiliriz.

⁶²⁷ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 66-67.

⁶²⁸ Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 587.

⁶²⁹ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 170.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 227.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 273.

⁶³⁰ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 223.

⁶³¹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 66-67.

3.7 MEVLÂNÂ AİLESİNİN III. ALÂEDDİN KEYKUBÂD İLE İLİŞKİLERİ

III. Alâeddin Keykubâd'ın saltanatı kazanmasında (1298) Ulu Ârif Çelebi ile Mecdeddin Mevlevî'nin etkin rolü olmuştur. Bu sebeple tahta çıkan Sultan, Sultan Veled'e, Ulu Ârif Çelebi'ye ve diğer Mevlevî büyüklerine teşekkürlerini bildirmiş ve Mecdeddin'i de kendisine atabey olarak tayin etmiştir.⁶³² Bununla birlikte, Sultan Veled'in, II. Mesud hakkında övgü dolu ifadelerde bulunurken, III. Alâeddin Keykubâd hakkında ufak bir imada dahi bulunmaması dikkatimizi çekmektedir.⁶³³ Onun siyasi bakımdan Alâeddin'e yakın olmadığı yahut II. Mesud'u desteklediği sonucuna varabiliriz.

3.8 MEVLÂNÂ AİLESİNİN II. GIYÂSEDDİN MESUD İLE İLİŞKİLERİ

Türkiye Selçuklu Devleti'nin son döneminde Selçuklu sultanları, İlhanlıların keyfine göre tahta çıkarılmış veya indirilmiştir. Bunların herhangi bir Moğol kumandanından daha fazla otoritesi yoktu. Sultan Mesud'da bu dönemde Selçuklu tahtına geçmiştir.⁶³⁴ Kadı Ahmed, Sultan II. Gıyâseddin Mesud'u, "Melik-i mağfûr, sultân-ı meşkûr, iyi sîretli, güzel sûretli, inkarcılara karşı sabırlı, akıl ambarı, ibnü'l-vakt, kin ve nefreti defeden, hümâ kuşunun verdiği huzur, mülk bahşeden, askerlere memleketler temlik ederek tam manasıyla fakirler gibi yaşayan, memlûklere ihsanla savaş meydanlarından müstağni kalan, sohbet dostu" gibi sıfatlarla anar.⁶³⁵

Sultan Veled, Sultan II. Mesud'un tahta çıkışını tebrik eden şiirlerinde adeta dönemin resmini çizer. Güven ortamının kaybolmasından ve halkın çektiği ıztıraplardan dolayı yeni Sultan'ın tahta oturmasıyla oluşan ümit ortamını şu şekilde anlatır: "Halk neşesiz ve gövde başsız kalmış; Sultan Mesud'un gelişi ile Konya'da şenlik başlamıştır. Bu gelen bahar ile ağaçlar açtı; güller saçıldı; cehennem halinde bulunan topraklar cennet gibi oldu. Halbuki Moğol darugaları ile birlikte fitne ve harabî gelmiş bulunuyordu. Selçuklu tırazi (süsü) taç ve tahtın iftiharını olan sultanın kudreti ile dünya yeni bir nizâm kazandı. Kûs-i sultanî tekrar fetihlere başladığı ve düşmanları itâate aldığı için Allaha şükürler olsun. Mesud bizim padişahımız olunca zulüm yerine adâlet hüküm sürdü: Rûm (Anadolu) da neşe başladı ve âteş-gedeler gülzâr oldu. Onun sayesinde âlemi yakan

⁶³² Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s.296.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 622.

⁶³³ Sultan Veled; *Divan*, s.46.

⁶³⁴ Grousset; *a.g.e.*, s. 420.

⁶³⁵ Ertuğrul; *a.g.e.*, s. 541.

Türkler (göçebe Türkmenler) mağara, dağ ve ormanlardan çıkıp itâate girdi; kargaşalık yerine emniyet geldi.”⁶³⁶ Sultan Veled, Sultan Mesud’u tebrik ederken bu hadisenin 25 Rebiülahir 680 (13-14 Ağustos 1281) Pazartesi yahut Salı günü olduğunu göstermektedir.⁶³⁷ Bu dönemde Moğol kumandanlarının etkili olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu sebeple Karamanlılara karşı Kongurtay’ın giriştiği hareket gibi bazı icraatlar o dönemde tahtta bulunan Sultan Mesud’a maledilmiş olmalıdır.⁶³⁸

Sultan Mesud, Sultan Veled dolayısı ile Mevlânâ ile olan yakınlığını, Mevlânâ’nın türbesini onartarak zirveye taşımıştır. Bununla beraber Sultan Veled’in II. Mesud’a devlet işlerinde gayretle çalışmalarını sürdürmesini istediğini görmekteyiz.⁶³⁹ Bu, onun Sultan üzerindeki nüfuzunu göstermektedir.

Sultan Veled’in II. Mesud’a tavsiyelerini sunarken takındığı usul, yöneticilere yaklaşımı konusunda önemli ipuçları vermektedir. O, öncelikle Sultan’ın adaletinden, cesaretle haydutların üzerine gittiğinden ve onları sindirdiğinden bahsetmiştir. Böylece yapılan icraaten memnuniyetini dile getirmiştir. Daha sonra ise; Hâricîler dediği halka zahmet ve eziyet veren taife hakkında, Sultan’a sert olmayı, kısasta hayat olduğuna dair ayet-i kerimeyi hatırlatarak, bey olsun, köle olsun bu taifeden hiç kimseyi affetmemesini istemiştir.⁶⁴⁰ Bu sözler, Sultan Veled’in izlenen siyasetin devamından yana olduğunu, ayaklanmalara karşı sert tedbirler alınması gerektiğini savunduğunu göstermektedir. O, Sultan Mesud’un asker toplama, Moğollara karşı itaat politikasını uygun görerek selâmet sebeplerini yerine getirdiğini söylemekte ve sebat etmesini istemektedir. Bununla beraber, irşad vazifesini yapmakta ve sebeplere bağlanmanın yanı sıra tevekkül etmesini ve gayretini artırmasını da tavsiye etmektedir. Bununla birlikte, Hz. Muhammed (a.s.m) ile Hz. Ebubekir’in (r.a) kâfirlere zulmünden kaçarken bir mağaraya sığınmalarını misal vermesi dikkatimizi çekmektedir. O, “Allah onlara: “Kâfirden kaçmayınız.” emrini vermeğe, aynı zamanda onlara zarar gelmemesi için kılıca da emretmeye muktedir.” diyerek, saadet ve şekavetin Allah’tan olduğunu vurgulamıştır. Bu ifadelerden savaş yapılması için zamanın uygun olmadığına dair işaret çıkarmak da

⁶³⁶ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 585.; Sultan Veled; *Divan*, s. 53. Divanı Sultan Veled’de Sultan Mesud hakkında yer alan şiirlerin Uzluk tarafından tercümesi için bkz. Sultan Veled; *Divan*, s. 50-55.

⁶³⁷ Sultan Veled; *Divan*, s. 53.

⁶³⁸ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 586.

⁶³⁹ Sultan Veled; *Maârif*, s. 78-79.

⁶⁴⁰ Sultan Veled; *Divan*, s. 54-55. “Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Böylece korunmayı umabilirsiniz.” bkz. *Kur’an*, Bakara Sûresi, Ayet 179.

mümkündür.⁶⁴¹ Sultan Veled, maceracı hareketlere karşı tavır almış, halkın güvenliğini tehlikeye sokan, anarşi ortamına sebebiyet veren davranışlara karşı son derece sert bir tutum içinde olmuştur. Bunların yanında Uzluk belirttiği üzere Divan’ında zalim Moğol yöneticilerine dair övgü ifadelerine rastlanmaması,⁶⁴² onun Moğolların zararı en aza indirme yönünde siyaset izlediğini göstermektedir.

Sultan Veled, zaman zaman Sultan Mesud’dan isteklerde bulunmuştur. Selçuklu hükümdarlarının kendileri için ayırdığı tahsisatı artırmasını ve on dört müridinin vergiden muaf tutulmalarını istemesi buna misal teşkil eder. O, aynen Mevlânâ gibi müntesiplerinin maddi sıkıntılarını çözmek için gayret etmektedir. Bununla birlikte, kurumsallaşan hareket için tahsisatın artmasını istemesi, ihtiyaçların arttığını göstermektedir. Bu, enflasyonun arttığına dair bir işaret de olabilir. Sultan Veled, bu isteğini arz ederken, eski sultanların icraatlarını hatırlatmaktan başka, Anadolu’da İlhanlı Valisi olan Samagar’ın da daha önce vergi muafiyeti konusunda emir yazdığını ve onun hatırını öne sürmesi dikkat çekmektedir.⁶⁴³ Bu, Sultan’ın psikolojisini anlamamız açısından mühim olduğu gibi Sultan Veled’in muhatabını ikna için kullandığı üslubu anlamamız açısından da önem arz etmektedir.

Sultan Mesud’un tahtan indirilip Hamedan’daki hapis hayatından dönünce Sultan Veled’in onun hakkındaki fikirlerinin değişmediğini yazdığı gazelden anlıyoruz: “Müjdeler olsun ki, o Allah’ı bilen Şah, O, Turan ve Horasan Hüsrevi erişti. Düşman kör oldu, dost sevindi... Şahımız salına salına tekrar geldiği için şehir, onun gelişi ile sevinç duydu. Veled, ona pek çok dualar etti ve duaları pek çok dualara eklendi.”⁶⁴⁴ Bu satırlar, Sultan Mesud’un Mevlevîler ve halk tarafından sevildiğini, halkın Selçuklu hanedanına bağlılığının devam ettiğini göstermektedir.

Mevlânâ ailesinin Sultanlarla ilişkisinde temel saikler olarak onları irşad görevini yerine getirmek, genelde halkın sorunlarını özelde ise müridlerinin sorunlarını çözmek, müridlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, onların devlet kadrolarında istihdam edilmesini sağlamak sayabiliriz. Bunu yaparken mümkün merteye herhangi

⁶⁴¹ Sultan Veled; *Maârif*, s. 78-80. “Ey iman edenler! Ordu halinde kâfirlerle savaşmak için karşılaştığınızda, onlara arkanızı dönüp kaçmayın.” bkz. *Kur’an*, Enfal Süresi, Ayet 15.

⁶⁴² Sultan Veled; *Divan*, s. 47-48, 74-75.

⁶⁴³ Sultan Veled; *Divan*, s. 51.

⁶⁴⁴ Sultan Veled; *Divan*, s. 55.

bir tarafa angaje olmadığını ve herkesin hüsn-ü kabulüne mazhar olduğunu görmekteyiz. Ulemaya ve tasavvuf önderlerine karşı saygılı olan yöneticilerin davrı müsbet ilişkilerin kurulmasında etkili olmuştur. Halkla iyi ilişkiler içinde olan Mevlânâ ailesinin devletin başındaki şahıslarla kurdukları diyalog onların daha sonraki dönemlerde de etkili olmasında etkili olmuştur.

4. MEVLÂNÂ AİLESİNİN VEZİRLER İLE İLİŞKİLERİ

Selçuklu vezir, emir ve devlet adamlarından birçoğu Mevlâna'nın yakın dostları arasında yer alıyordu. Selçuklu yöneticileri genellikle yüksek entelektüel seviyeye sahiptir. Bu dönemin etkili vezirlerinden Pervâne Muineddin Süleyman'ın, Mecdeddin İbnü'l-Esir'in "Camiu'l-Usul fi Ahadisi'r-Resul" adlı eserini, Sadreddin Konevî'den okuması,⁶⁴⁵ birikimini göstermesi açısından önemlidir. Mevlânâ'nın, siyasi kudretlerinin yanında ilim yönünden de belli birikime sahip olan şahıslara tesir etmesi onun seviyesini göstermesi açısından önemlidir.

Anadolu'da siyasi hakimiyetin Moğollara geçmesinden sonra, onların emniyetini kazanmış ve Selçuklu idaresini fiilen ellerine almış bazı devlet adamları hükümdarlardan daha büyük bir nüfuz kazanmışlardı.⁶⁴⁶ Bunlarla kurulacak diyalog, gerek bu kişileri tesir altına alma açısından gerekse ihtiyaçların karşılanması açısından önemlidir. Keza, vezirlerin halkın teveccüh gösterdiği şahıslara kapılarını açık tutması, iktidarlarının halk içinde meşruiyetini sağlamaktaydı.

4.1 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MÜHEZZİBÜDDİN ALİ İLE İLİŞKİLERİ

Mühezzibüddin Ali, Moğolların İrani işgali sırasında Anadolu'ya gelmiştir. I. Alâeddin Keykubâd döneminde, müstevfilik makamında bulunan kişinin çocuklarına ders vermiştir. Bunda hafız olmasının yanısıra, Arapçası'nın da çok iyi olması etkili olabilir. Devrin müstevfisi Muineddin, Mühezzibüddin'e hesap ilmini öğretmiştir. Muineddin'in tavsiyesi ile Mühezzibüddin müstevfilik görevine getirilmiştir. I. Alâeddin Keykubâd döneminde vezirliğe yükselmiştir.⁶⁴⁷ Sadeddin Köpek'in

⁶⁴⁵ Bayram; *Selçuklular Zamanında*, s. 32.

⁶⁴⁶ Köprülü; *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, s. 65.

⁶⁴⁷ İbn Şeddâd, *Baybars Tarihi: Al-Melik-Zahir (Baybars) Hakkında Tarihin İkinci Cildi* (2. Baskı), Çev: Şerafettin Yalıtıkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 94. Arazi ve ikta işleri haricindeki devletin malî işleriyle uğraşan divana Divan-ı İstîfâ, başkanına Müstevfi denirdi. bkz. Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 95.

tahakkümünün sona erdirilmesinden sonra Gıyâseddin Keyhüsrev, daha önce vezirlik makamında bulunup Sadeddin Köpek tarafından azledilen Mühezzibüddin Ali'yi saltanat nâibliği'ne atamıştır.⁶⁴⁸

Türkiye Selçuklu Devleti'nin çöküş devresini başlatan Köseadağ Savaşı sırasında müsbet tavsiyeleri dinlenmeyen emirler arasında yer alan Mühezzibüddin⁶⁴⁹ bozgun sonrasında köşesine çekilmemiş, sorumluluk alarak büyük bir cesaretle Kadı Fahreddin ile beraber Baycu'nun yanına gitmiş; Anadolu halkının Selçuklu sultanından başkasına itaat etmeyeceğini söyleyerek belirlenen haracı ödemek şartıyla anlaşmıştır.⁶⁵⁰ Bu diplomatik başarıdan sonra Mühezzibüddin'in itibarı saray çevresinde daha da artmış, kendisine ve Sahip Şemseddin İsfehanî'ye vezirlik diviti ve altın işlemeli kılıç gönderilmiş; ayrıca bol iktalar tahsis edilmiştir. Mühezzibüddin'in kırk bin akçadan fazla tahsisatı kabul etmemesi,⁶⁵¹ kendisinin ne derece sadık ve devlet menfaatçilikten uzak bir devlet adamı olduğunu göstermekte; dürüst bir idareci olduğuna dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Mühezzibüddin Ali'nin prestiji oğlu Muineddin Pervane için de önemli bir kredi sağlamıştır. Aksarayî, Muineddin Pervâne emir-i hâcib görevindeyken dahi onayı olmadan hiçbir işin yapılmadığını söylemekte, bunu Vezir Mühezzibüddin Ali'nin oğlu olmasına bağlamaktadır.⁶⁵² Aksarayî'nin bu rivayeti Mühezzibüddin Ali'nin kudretini göstermesi açısından önemlidir. Onun nüfuzunu gösteren başka bir olay ise; Muineddin Pervâne ile Torumtay arasında Erzincan seraskerliği sebebiyle Baycu'nun yanında yapılan muhakemede, Baycu'nun Mühezzibüddin'e olan teveccühü sebebiyle Muineddin'in tarafında yer almasıdır.⁶⁵³ Bu, Mühezzibüddin Ali ve oğlu Muineddin Pervâne'nin Moğolların yanında ne kadar mühim bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ'nın zaman zaman bu kudretli devlet adamı ile görüştüğü nakledilmektedir. Mevlânâ Mühezzibüddin Ali'ye yazmış olduğu bir mektupta

⁶⁴⁸ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 36.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 162.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 199.

⁶⁴⁹ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 68-69.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 216.

⁶⁵⁰ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 76-78.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 221-225.; Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 684-687. Anonim *Selçuknâme*'de, Mühezzibüddin'in, Gıyâseddin'in, Alâeddin Keykubâd'ı öldürttüğünü düşünen emirlerin ondan yüz çevirdiğini, bunların biraraya gelmesi ile karşılarında durulamayacağını naklederek, Moğollar'ı endişelendirerek, barışa ikna ettiği bildirilir. bkz. Anonim, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III (Selçuknâme)*, Ter: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara 1952, s. 332.

⁶⁵¹ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 82.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 221-225.; Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 692.

⁶⁵² Aksarayî; *a.g.e.*, s. 31.

⁶⁵³ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 129.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 202.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 246.

hısımlarından ve müridlerinden Şemseddin isimli birisine katında iş vermesi için referans olmuştur.⁶⁵⁴ Bu, Mevlânâ'nın müridleri için bürokratlardan iş talebinde bulunduğunu, onların devlet kadrolarında istihdam edilmesi için çalıştığını göstermektedir.

Sultan Veled'in Mühezzibüddin Ali ve oğlu Muineddin Pervâne'ye karşı muhabetini Divan'ındaki medihlerinden anlamaktayız. Sultan Veled, "Sen âlemin hasibisin, insanın gözü ve ışığıdır. Bütün yüce kişiler yıldızdır sen nur saçan aysın. Rüstemlerin haydarı sensin, kılıcın zülfikar olmuştur savaşta mızrak gibi herkesten ileri gitmektesin, saflardaki bütün bahadırlar senin kılıcına karşı ok olmuşlardır, hepsi senin mertliğinin yüzüne karşı arka çevirmişler, yürekleri oynayıp durmuştur... Safilerin askeri sensin, hakkın rızasının ravzası sensin. Onların rahatı sensin, benim de canımı gamdan kurtar." ifadeleriyle över. Kendisi ve oğlu Muineddin Pervâne için dua eder.⁶⁵⁵ Bu ifadeler Sultan Veled'in de onunla iyi ilişkiler içinde olduğunu göstermektedir. Köseadağ sonrası dönemde en etkili bürokrat olan Mühezzibüddin Ali ile Mevlânâ ailesi arasında kurulan iyi diyalog bu dönemde Mevlevîliğin devlet bürokratları nezdinde geldiği konumu göstermektedir.

4.2 MEVLÂNÂ AİLESİNİN ŞEMSEDDİN MUHAMMED İSFEHANÎ İLE İLİŞKİLERİ

Şemseddin İsfahanî, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in Sadeddin Köpek'in tahakkümünden kurtulmasından sonra nâib'lik görevine getirilmiştir.⁶⁵⁶ Köseadağ bozgununu müteakiben Vezir Mühezzibüddin Ali ve Amasya kadısının son derece vakur ve siyasi bir dil kullanarak, Baycu ile yaptığı antlaşmanın⁶⁵⁷ Moğol Hanı tarafından garanti altına alınması için Şemseddin İsfahanî başkanlığında bir heyet Batı Moğollarının başı olan Batu'ya gönderilmiştir. Mevcut antlaşma sağlam esaslara göre yeniden imzalanmış,. Şemseddin İsfahanî'ye de "Nizâmü'l-Mülk Salâhu'l-Âlem" unvanını vererek Türkiye'ye hakim olması istenmiştir. Elçilik heyeti döndüğü

⁶⁵⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 170-171.

⁶⁵⁵ Sultan Veled; *Divan*, s. 66-67.

⁶⁵⁶ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 36.

⁶⁵⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 444-446.; Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 149. Ersan, Köseadağ bozgunundan sonra Mühezzibüddin Ali'nin barış görüşmelerini başlatmasının, Moğollara karşı girişilebilecek bir mücadelenin önün kestiğini belirterek, Mühezzibüddin'in tavrının Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol boyunduruğuna girmesinde etkili olduğunu savunur. Ersan; *a.g.e.*, s. 169.

sırada Mühezzibiddün Ali'nin vefat etmiş olması üzerine vezirliğe tayin edilerek, memleket işleri genellikle onun eline bırakılmıştır.⁶⁵⁸

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev vefatından sonra veliahdın Alâeddin Keykubâd olmasına rağmen,⁶⁵⁹ II. İzzeddin Keykâvus'un Sultanlığa getirilmesinde etkili olan devlet adamları Şemseddin İsfehanî ve arkadaşları olmuştur. Şemseddin İsfehanî, cülûstan sonra vezirlik görevine devam etmiş, Celâleddin Karatay saltanat nâibliğine, Şemseddin Hasoğuz beylerbeyliğine, Fahreddin Ebû Bekir ise pervânelik makamına getirilmiştir.⁶⁶⁰ Bu devlet adamları göreve geldikleri ilk zamanlar uyumlu çalışmalarıyla devlet işlerine işlerlik kazandırsalar da; daha sonra aralarında nüfuz mücadelesi başlamıştır. Bu sırada İsfehanî gittikçe güçlenmiştir. Lakin gücünün verdiği tedbirsiz uygulamalar hayatını kaybetmesine yol açmıştır.⁶⁶¹

Sultan İzzeddin 1246'da tahta geçtiği dönemde Moğol Hanı kendisine saygısını arz etmek için Sultan İzzeddin'in ayağına gelmesini istemişti. Sultan ise özür dileyerek ülkesinden ayrıldığı takdirde düşmanları olan Rum ve Ermenilerin memleketlerine musallat olacakları bahanesiyle kendi yerine Rükneddin'i göndermiş, kendisinin ise daha sonra başka bir zamanda geleceğini belirtmiştir. Rükneddin, Güyük Han'ın yanına gidince, Rükneddin ile beraber gelen eşraftan bazıları Vezir Şemseddin İsfehanî'yi, Han'a şikayet etmişlerdi.⁶⁶² Rükneddin, Han'ın yanından Anadolu'nun sultanlığını alarak dönmüştü. Rükneddin'in alayında bulunan emirlerin Şemseddin İsfehanî'ye suikast düşündüğü sırada onun tutuklanması için emir gelmiştir. Karatay, Şemseddin'e haber göndererek "Mümkün olan her yolu deneyerek kendisini şehrin dışındaki bahçesine atsın. Oradan hareketle uç tarafına gönderdiği ordusuna katılsın. Ben onun büyüklüğüne halel getirmem. Yokluğunda hakkını korumada ve şerefli hanesini kötülüklerden uzak tutmada ihmalde bulunmam ve gevşek davranmam." dedi. Bununla beraber Şemseddin olayların yol açtığı psikoloji ile evi terketmemiştir. Tutuklandıktan sonra kalan birkaç günlük zamanını dua ve ibadetle geçirmiştir. Daha

⁶⁵⁸ Alptekin; *a.g.m.*, s. 308.; İbn Bibî; *El Evamir*, c. 2, s. 82-85. Moğol hükümdarının vezirliğe Şemseddin İsfehanî'yi ataması, Selçuklu hükümdarının haklarına ilk tecavüzü teşkil ediyordu. bkz. Akdağ; *a.g.e.*, s. 57.

⁶⁵⁹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 27-30.

⁶⁶⁰ İbn Bibî; *El Evamir*, c. 2, s. 88-89.; İbn Bibî; *Selçuknâme*, s. 186.; İbn Bibî; *Anadolu Selçukî*, s. 228.; Çetin; *a.g.e.*, s. 268.

⁶⁶¹ Ersan; *a.g.e.*, s. 71-73. Moğol Han'ının huzuruna giden Rükneddin Kılıç Arslan'ın yanındaki devlet adamları tarafından Sultan'ın annesi ile evlendiği, Han'ın emrini almadığı gibi suçlamalara maruz kalan İsfahanî hayatını kaybedecektir

⁶⁶² Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 545-546, 549-550.

sonra, zamanında öldürülen emirlerin yakınları tarafından üç gün işkenceye tâbi tutulmuş ve akabinde şehit edilmiştir.⁶⁶³

İbn Bîbî, Şemseddin İsfehanî'nin Peygamber (a.s.m) ahlakını takip ettiğini, gecenin üçte birine kadar makamında oturup hafızlara Kuran okuttuğunu, sabah namazını cemaatle kıldıktan sonra devlet işleriyle meşgul olduğunu, öğleden sonra meydana gittiğini, akşam namazından sonra gece yarılarna kadar, şairler ve bilginlerin kasideleriyle, kitap mütaalasıyla ve ilimle meşgul olduğunu söyler. Onun yönetiminde herkesin huzur ve zenginlik içinde yaşadığını bildirir. Hakkında yazılan bazı şiirleri nakleder. İbn Bîbî'nin çokca övdüğü Celâleddin Varkani, İsfehanî'yi zamanın Asaf'ı, vezirlik makamının övücü, ilimler denizi, büyüklerin sığınağı, iyilik fidanının aşılıyıcısı gibi ifadelerle över. "Ondan ilham almayan kalemlerin mürekkebinin izleri solsun." diyerek faziletini beyan eder.⁶⁶⁴

Mevlânâ'nın Halep ve Şam'a tahsil için gittiği dönemde, şeyhi Seyyid Burhaneddin kendisi ile Kayseri'ye kadar gelmiştir.⁶⁶⁵ Hazreti Mevlânâ Anadolu'ya dönünce önce Kayseri'ye uğrayarak, şeyhi Seyyid Burhaneddin'i ziyaret etmiştir.⁶⁶⁶ Burada, alimler ve önde gelenler tarafından karşılanmıştır. Sahip Şemseddin İsfehanî Mevlânâ'yı kendi konağında misafir etmek istese de; Seyyid Burhaneddin, Bahâeddin Veleddin'in geleneği medreseye inmektir diyerek bu işe müsaade etmemiştir.⁶⁶⁷ Buna göre, Şemseddin İsfehanî ile Mevlânâ'nın şeyhi arasındaki diyalog bu dönemde tesis edilmiş olmalıdır. Bununla beraber, konakta ağırılanmamayı kabul etmemeleri mesafeli duruşun korunduğunu göstermektedir.

Seyyid Burhaneddin, Konya'ya döndükten bir müddet sonra Mevlânâ'dan Kayseri'ye gitmek için ısrarla müsaade isteyerek buraya gelmiştir. Eflâkî, Şemseddin İsfehanî'nin burada büyük bir istekle hizmette bulunduğu ve Seyyid'e mürid olduğunu bildirir. Seyyid'in onun kendisinden başkasını büyük olarak nitelendirmesinden rahatsızlık duyduğunu belirtir.⁶⁶⁸ Şemseddin İsfehanî, Seyyid Burhaneddin'le zaman zaman sohbet etmiş ona sorular tevcih ederek kendisinden

⁶⁶³ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 117-120.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 194-197.; ; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 238-241. İbn Bîbî, Şemseddin İsfehanî'nin son günlerde söylediği bir şiiri nakleder.

⁶⁶⁴ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 104-110.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 194-195.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 238.

⁶⁶⁵ Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 140.

⁶⁶⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 122.; Can; *a.g.e.*, s. 44.

⁶⁶⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 123.; Füzünanfer; *a.g.e.*, s. 152.

⁶⁶⁸ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 162-163.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 105-107.

yararlanmaya çalışmıştır.⁶⁶⁹ Seyyid Burhaneddin, Kayseri'ye geldikten kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Şemseddin İsfehanî'nin kendisi için büyük bir cenaze merasimi düzenlemesi, ona duyduğu sevgiyi göstermektedir. İsfehanî, Seyyid'in vefat haberini Mevlânâ'ya bildirdiğine göre, onunla da diyalogu bu dönemde iyi olmalıdır. Mevlânâ Kayseriye gelince, Seyyid'in kitaplarını ve defterlerini alıp, bazılarını armağan olarak Şemseddin İsfehanî'ye verdikten sonra tekrar Konya'ya gelmiştir.⁶⁷⁰ Bu İsfehanî'nin, Seyyid'in hatıratına önem verdiğini gösterdiğini göstermekle beraber, Mevlânâ'nın İsfehanî'nin kalbini kazandığına da işaret sayılabilir.

Eflâkî, Selçuklu hükümdarı II. İzzeddin Keykâvus'un hükümdarlığının ilk yıllarında Mevlânâ'nın büyüklüğünden habersiz olduğunu, hatta veziri Şemseddin İsfehanî'ye vakit vakit Mevlânâ'yı niçin ziyaret ediyorsunuz, "Onda devrin diğer şeyhlerinde olmayan neleri gördün?" diye itiraz ettiğini anlatır. İsfehanî'nin münasip bir şekilde Mevlânâ'nın büyüklüğüne dair delillerden bahsettiğini, sonraki süreçte II. Keykâvus'un Mevlânâ'nın müridi olduğunu nakleder.⁶⁷¹ Burada İsfehanî'nin Mevlânâ'ya saygı ile yetinmeyip, yöneticiler nezdinde de sevgi duyulmasında rol oynadığı görülmektedir. Aynı zamanda bürokratların birbirini etkilemesi neticesinde Mevlevîliğin her geçen gün büyüdüğü de buradan çıkarılabilecek sonuçlardandır.

4.3 MEVLÂNÂ AİLESİNİN CELÂLEDDİN KARATAY İLE İLİŞKİLERİ

Celâleddin Karatay dönemin en önemli idarecilerinden ve en sevilen yöneticilerinden biri olarak göze çarpmaktadır. Fermanlarda ve menşûrlarda kendisine "veliyullah fi'l-arz" diye hitap edilmesi⁶⁷² bu hususu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Celâleddin Karatay'ın 1237 yılı Ramazan Bayramı'nda Kayseri'de düzenlenen şöenlerde Alâeddin Keykubâd ile karşılıklı mızrak ve kalkanla hünerlerin gösterildiği bir oyun oynaması kendisinin Alâeddin Keykubâd'ın yanındaki yerini göstermektedir. Alâeddin Keykubâd yediği etin etkisiyle öleceğini anlayınca vasiyetlerini yazdırmak için Kemâleddin Kamyar'ı çağırma vazifesini de

⁶⁶⁹ Seyyid Burhâneddin; *a.g.e.*, s. 66.

⁶⁷⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 111.; Füzûzanfer; *a.g.e.*, s. 153-154.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 47-48.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 160-161.

⁶⁷¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 532-534.; Füzûzanfer; *a.g.e.*, s. 339. Şemseddin İsfehanî'nin daha önceleri Seyyid Burhaneddin'in sohbetlerine katılması Mevlânâ ile yakınlığında etkili olmalıdır. bkz. Seyyid Burhâneddin; *a.g.e.*, s. 66.

⁶⁷² Aksarayî; *a.g.e.*, s. 28.

Karatay'a vermiştir.⁶⁷³ Bu büyük Sultan Alâeddin Keykubâd'ın kendisine ne kadar güvendiğini göstermektedir. Karatay, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in hükümdarlığının ilk dönemlerinde Sadeddin Köpek tarafından azledilen değerli bürokratlardan birisi olmuştur. Sadeddin Köpek'in öldürülmesinden sonra gönlü alınarak yeniden vazife verilen verilmiş, Hazine-i Hassa ve Taşthane hizmetleri gibi önemli vazifelerle tanzif edilmiştir.⁶⁷⁴ Bu, güvenilir bir kişi olduğunu göstermektedir.

Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in vefatından sonra veliahdın Alâeddin Keykubâd, olmasına rağmen,⁶⁷⁵ II. İzzeddin Keykâvus'un Sultanlığa getirilmesinde etkili olan devlet adamlarından biri de Celâleddin Karatay'dır. Celâleddin Karatay bu dönemde saltanat nâibliği'ne atanmıştır.⁶⁷⁶ O, Moğol etkisi ile ülkenin içine girdiği bölünme ve buhran döneminde son derece etkili olmuştur. Üç kardeş döneminin başlaması ve kardeşler arasındaki ihtilafların engellenmesinde en büyük pay sahibi olan devlet adamı Celâleddin Karatay'dır. Özellikle Celâleddin Karatay hayatta olduğu sürece üç kardeş ittifak içinde iken vefatından sonra ihtilafların başlaması,⁶⁷⁷ kendisinin nüfuzu hakkında oldukça önemli ipuçları vermektedir.

Celâleddin Karatay, kaynaklarda oldukça iyi bir idareci ve sağlam fitratlı bir Müslüman olarak anlatılmaktadır. Aksarayî, Celâleddin Karatay'ın gerçekten iyi huylu, halis bir inanca sahip olduğunu ve hayır işlemede mükemmele ulaştığını belirtmektedir. Elbistan yolu üzerinde yaptırdığı kervansarayı, gönlüne kibir girmemesi için ziyaretten vazgeçtiği rivayeti onun mütevazi kişiliğini göstermektedir.⁶⁷⁸ İbn Bîbî, Karatay'ın Rum neslinden gelmiş bir köle olduğunu bildirir. Pek yüksek vasıfları olduğunu ve İslâma son derece bağlı olduğunu anlatır. Son derece cömert olup herkese ikram ve ihsanda bulunduğunu, zahidleri ve alimleri koruduğunu, gecelerini namazla, gündüzlerini ise oruçla geçirdiğini rivayet eder.⁶⁷⁹ Ebu'l Ferec ise, onun et yemekten, şarap içmekten ve evlenmekten kaçınan zahid bir insan olduğunu belirtir.⁶⁸⁰ Anonim Selçuknâme, Karatay'ın alimlerin sohbetlerinden hiçbir zaman ayrılmadığını, onların daima hizmetinde bulunduğunu, döneminde

⁶⁷³ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 1, s. 454-457.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 151-152.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 187.; Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 614-615.

⁶⁷⁴ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 36.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 161.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 198-199.

⁶⁷⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 27-30.

⁶⁷⁶ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 88-89.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 186.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 228.

⁶⁷⁷ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 28-29.

⁶⁷⁸ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 28.

⁶⁷⁹ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 125.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 200.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 244.

⁶⁸⁰ Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 549.

maaşların arttığını, emirlikte Peygamber ve sahabeleri örnek aldığını, Bağdat'ta hayır eseri yaptıran tek Selçuklu emiri olduğunu, Sühreverdi'nin kabrini yaptırdığını rivayet eder.⁶⁸¹ Yazıcızâde, Karatay'ın birçok üstün vasıflarını saymış, İran, Anadolu ve Suriye civarındaki alimlerin, yetimlerin ve zahidlerin onun ihsanına kavuştuğunu belirtmiştir. Yazıcızâde, Celâleddin Karatay'ın birçok şehirde, kasabada, yollarda mescid, medrese ve ribat gibi halkın faydalanabileceği eserler yaptırdığını söylemektedir.⁶⁸² Evhadüddin Kirmânî'nin kendisinden bir istekte bulunmak maksadıyla yazdığı mektuplarda ona “veliyullah” diye hitap ettiği görülmektedir.⁶⁸³ Rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla Celâleddin Karatay halka hizmet etmek amacıyla birçok eserler yaptıran ve hayırlarda bulunan; dolayısıyla da dönemindeki tasavvuf ehli ve fütüvvet erbabının yanında önemli bir yeri olan bir idarecidir.

Mevlevî kaynaklarının rivayetlerine göre, Karatay kendi medresesini tamamlayınca büyük bir toplantı düzenlemiş, Mevlânâ ve Şemseddin Tebrizî de bu toplantıya iştirak etmişlerdir. Toplantı esnasında, başköşenin neresi olduğu konusunda müzakere yapılırken, Mevlânâ'nın ayakkabıların çıkarıldığı mahale yakın halkın arasında bulunan Şems'in yanına oturarak başköşe'nin dostun kucağı olduğunu bildirmesinden sonra Şemseddin Tebrizî Konya'da meşhur olmuştur.⁶⁸⁴ Toplantıya Mevlânâ'nın davet edilmesi Karatay ile diyolog kurulmasını göstermesi yanında Şems'i devrin büyüklerine tanıtması da ayrıca önemlidir.

Mevlânâ, muhiblerinin ihtiyaçlarını karşılamak için başvurduğu devlet adamlarından birisi de muhtemelen Celâleddin Karatay'dır. Gölpınarlı'nın ,Mevlânâ'nın muhatabına, “Melek huylu, Tanrı'ya en yakın meleklerin sıfatlarıyla sıfatlanmış” vasıflarını kullandığı 83. Mektubun ona yazıldığını bildirir.⁶⁸⁵ Bu mektupta, Kuyumcu Selâhaddin'in mirasçılarının bir bağ satın alıp, beşyüz dirhemini ödeyemediklerini, bağ sahibinin de on beş gün dahi mühlet vermediğini bildirerek yardımını talep etmiştir. Celâleddin'den o paranın borç olarak verilmesini talep

⁶⁸¹ Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 34.

⁶⁸² Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 727-728.

⁶⁸³ Bayram; *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî*, s. 257.

⁶⁸⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 148. Muineddin Pervâne'nin düzenlediği meclisde, Mevlânâ'nın Çelebi Hüsameddin'e verdiği değeri gösteren benzer bir olayın olduğu rivayet edilir. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 146-148, 573-574.

⁶⁸⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 226.

etmektedir.⁶⁸⁶ Buradan, Mevlânâ'nın müridlerinin mal varlığını korumak ve borçlarının ödenmesi için bürokratlardan yardım istediği anlaşılmaktadır.

Eflâkî, Celâleddin Karatay'ın sabah namazını Mevlânâ'nın arkasında kılmak için gizlice medreseye geldiğini, onun namaz sırasındaki heybetinden etkilenmesini, kerametlerle süsleyerek anlatır. Karatay'ın o gün birçok ihsanlarda bulunduğunu nakleder.⁶⁸⁷ Bu rivayetler, Anadolu tarihinde önemli rol oynamış, halkın sevdiği bir şahsın Mevlânâ'dan çok etkilendiğini göstermektedir. Bu, şeyhine nüfuz sağlamak isteyen bir müntesibinin anlatımı olarak görülebilir. Bununla birlikte, konu ile alakalı siyasi tarihlerde olumsuz bir bilgi olmamasını, Karatay'ın kişiliğini ve Mevlânâ'nın tavrını göz önüne aldığımızda menkıbeden Karatay'ın en azından Mevlânâ'ya saygı beslediği sonucunu çıkarabiliriz.

Bu büyük devlet adamı vefat ettikten sonra tabutu Konya'ya götürülüp, medresesinde defnolunmuştur. Mevlevî rivayetlerine göre Mevlânâ: “Merhum dostumuz Celâleddin Karatay, ben dostların huzurunun delisi olmuşum. Mevlânâ'nın nefesiyle bir an dinlenmek istiyorum, diye bağıyor.” diyerek bu medresede yer alan kabre uğrayarak ziyaret etmiştir.⁶⁸⁸ Bu rivayetlerde, Karatay ile Mevlânâ'nın diyalogu nazara verilerek biri siyaset âleminin diğeri tasavvufun iki büyük kahramanının birbirine muhabbeti gösterilir.

4.4 MEVLÂNÂ AİLESİNİN KADI İZZEDDİN MUHAMMED RÂZİ İLE İLİŞKİLERİ

II. İzzeddin Keykâvus'un vezirlerinden Kadı İzzeddin Muhammed Râzi, kaynaklar tarafından iyi bir devlet adamı olarak nitelendirilmektedir. İbn Bîbî, Kadı İzzeddin Muhammed Râzi'nin himmetinin yüceliğini, fesahatının yüksekliğini ve dindarlığını nazara verir, yöneticilerin hürmetini ve teveccühünü kazanan bir kişi olduğunu belirtir. Kadılıkta adaletiyle meşhur olan İzzeddin Râzi'nin İslâm hududlarında elçilik vazifesi için en liyakatlı kişi olduğunu söyler, cömertliğini över. Şemseddin Tuğraî'nin saltanat düşmanlarıyla işbirliğine girmesi sonucu vezirlik

⁶⁸⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 124-125. Gölpınarlı'nın mektuptaki hitap cümlelerinden yola çıkarak yaptığı tespitine uygun olarak mektubu burada sunduk. Bununla birlikte, Celâleddin Karatay, Şeyh Selâhaddin'den daha önce vefat etmiştir. Bu mektup, o sıralarda muhtemelen müşriklik vazifesinde bulunan Celâleddin Mahmud'a yazılmış olabilir. Mektup, kime yazıldığından ziyade bürokratlarla diyalogu göstermesi açısından incelenmelidir.

⁶⁸⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 219-220.

⁶⁸⁸ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 473.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 212.

makamından indirildiğini, Celâleddin Karatay ve önde gelen devlet adamlarının vezirlik makamına liyakatı sebebiyle Kadı İzzeddin'i getirdiğini söyler.⁶⁸⁹

Sâhib Kadı İzzeddin Râzi, II. İzzeddin Keykâvus'un, tek başına iktidarı ele aldığı dönemde ülkenin idaresinde tek başına söz sahibi olmuştur. Bu dönemde Beylerbeyi Yavtaş ile beraber Maraş civarındaki eşkiyaların faaliyetlerine son verip Kayseri'ye dönünce Baycu'nun büyük bir ordu ile Anadolu'ya doğru yürüdüğü haberi gelmiştir. Bu haber üzerine Sultan İzzeddin, Beylerbeyi Yavtaş ve Arslandoğmuş Fahreddin'i çağırarak onların komutasında içinde memleketin idaresinde yetkili Vezir Kadı İzzeddin'de bulunduğu orduyu göndermiştir. Sultan'ın kendisine emirler hakkında olumsuz mektuplar yazılması üzerine, emirler hakkında yaptığı sert konuşmalar, savaşa azmini düşürmüştür. Böyle bir ortamda Kadı İzzeddin'in cansiperâne savaşıp şehit olması onun Sultan'a olan bağlılığını göstermektedir. Bu savaş Konya Aksaray arasındaki Sultan Hanı yakınlarında olmuş ve savaş sonunda Selçuklu ordusu ağır bir bozguna uğramıştır.⁶⁹⁰ Aksarayî'ye göre, Sultan İzzeddin Baycu'ya istediği yaylak ve kışlak yerini vermeyi düşünürken Kadı İzzeddin'in savaşa yönünde fikir belirtmesi üzerine savaşa girişmiştir.⁶⁹¹ Bunlar İzzeddin Muhammed'in tarihi süreçteki rolünü göstermektedir.

Kadı İzzeddin'in başlangıçta semâ'ı inkâr ettiği, Mevlânâ'nın kendisi ile bizzat ilgilenmesi sonucu toplantılarına getirildiği, neticede onun müridi olduğu rivayet edilir.⁶⁹² Yüksek hasletlere sahip bu Selçuklu veziri ile Mevlânâ'nın dostane ilişkileri vardır. Kadı İzzeddin'in selamı ve Mevlânâ'yı daima iyilikle yâd edip methettiği Mevlânâ'ya bildirilmiş, bunun üzerine Mevlânâ da İzzeddin için dua ederek, iyilikle yâd'ın aradaki sevgiyi, kötülükle yâd'ın ise nefreti artıracakını⁶⁹³ belirten bir mektup kaleme alması bu ilişkiyi göstermektedir. Muhakkak selamlaşma ve iltifat kişiler arasındaki sevgiyi kuvvetlendiren unsurlardandır.

Mevlânâ müridlerinin hakkını korumak için, adaleti ile meşhur olan Kadı İzzeddin'e başvurmuştur. Müridlerinden Fahreddin'in kız kardeşinin vefatı dolayısı

⁶⁸⁹ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 131-133.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 203-204.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 247-248. Şemseddin Mahmud'dan sonra vezirliğe getirilen Necmeddin Nahcivani kısa bir süre sonra bu görevi bırakarak Halep'e gitmesi üzerine Kadı İzzeddin vezirliğe atanmış olmalıdır. İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 127.

⁶⁹⁰ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 142-147.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 210-213.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 254-258.

⁶⁹¹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 31-32.

⁶⁹² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 137.

⁶⁹³ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 182.

ile mirasın paylaşımı konusunda, Fahreddin'in akrabasından bir topluluğun dünya büyümesine kapılıp hakkını almasına engel olması sebebiyle Kadı'ya mektup yazmış, hakkın yerini bulması için Kadı'dan yardım istemiştir. Mektupta ayrıca Kadı'nın üstün niteliklerinden de bahsedilmekte, kendisi "sultanların öğütçüsü" diye vasfedilmektedir. Bu onun önde gelen bürokratlardan olduğunu göstermektedir.⁶⁹⁴ Mevlânâ'nın aynı mesele ile alakalı başka mektubu da bulunmaktadır. Mevlânâ bu mektupta, Fahreddin'in ilim tahsilinden de bahsederek terekenin müteveffanın en yakını olması sebebiyle kendisine verilmesinin uygun olduğunu söylemiştir. Bu iş için müridlerinden Sadreddin'in, Fahreddin'in vekili olarak gönderdiğini belirtmiş, bu işi halletmesini Kadı İzzeddin'den rica etmiştir. Mektupta yer alan "iki bölüğün müftüsü, iki mezhebin imamı" ifadelerinde Kadı'nın ilmî seviyesine de işaret vardır.⁶⁹⁵ Görüldüğü gibi, Mevlânâ müridlerinin maddi ve hukukî sorunlarına çözüm bulmak için bürokratlarla irtibata geçmiştir. Onun bu konuda tavsiyede bulunabilmesi, aynı zamanda Kadı'nın anlayışlı bir insan olduğunu da göstermektedir. Mevlânâ, muhatabın anlayış seviyesine ve konumuna uygun olarak hitap ederek, sorunun çözümünü kolaylaştıracak bir metod izlemiştir. Muhatabın ilmiye sınıfından gelmesi dikkate alındığında, terekede hak sahibinin, ilim tahsili ile meşgul olduğunun bildirilmesi önem kazanmaktadır. Buna göre, bürokratlarla ilişkide onların ilmî ve fikrî durumunun ve konumunun göz önüne alındığını söyleyebiliriz.

4.5 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MUİNEDDİN PERVÂNE İLE İLİŞKİLERİ

Muineddin Pervâne, Moğolların baskıları, saltanat mücadeleleri ve ihtirash devlet adamlarının mücadeleleri neticesinde Türkiye'de siyasi buhran yaşanırken zekası ve dirâyeti ile ön plana çıkmıştır.⁶⁹⁶

Muineddin Pervâne'nin, Mühezzibüddin Ali'nin oğlu olması siyasi olaylarda etkili olmasının yolunu açmıştır.⁶⁹⁷ Sultan İzzeddin ve Rükneddin Kılıç Arslan mücadeleler döneminde, ülke Hülagu tarafından ikiye bölününce ülkenin batısında hükmü geçen Sultan Rükneddin tarafından vezirliğe getirilmiştir.⁶⁹⁸ Hülagunun

⁶⁹⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 111-112.

⁶⁹⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 107-109.

⁶⁹⁶ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 522.

⁶⁹⁷ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 31.

⁶⁹⁸ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 156.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 220-221.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 264-265.

ölümünden sonra İlhanlı tahtına geçen Abaka Han tarafından Anadolu'ya nâib olarak atanmıştır. Böylece devlet idaresindeki konumu kuvvetlenmiş ve Anadolu'da yalnız başına bir hükümdar gibi davranabilmiştir.⁶⁹⁹ Bu buhranlı devrede, pek de vakûrane olmayan bir metodla Baycu, Hülagu ve Abaka Hanın itimadını kazanarak İzzeddin'i devredışı bırakıp saltanatı Rükneddin'e temin etmiş, bu şekilde kendi hakimiyetini kurmaya çalışmıştır.⁷⁰⁰ Daha önce sebeplerini sunduğumuz Rükneddin Kılıç Arslan'ın katlinden sonra, nufuzu gittikçe artmıştır.

Muineddin, Baybars komutasındaki Şam ordusunun Elbistanda Moğol ordusunu bozguna uğrattığı savaşta Moğol saflarında yer almasına rağmen, Müslümanlara karşı savaşmamak için hile ile savaş meydanını terketmiştir. Bu, kendisinin ihanetle suçlanmasına sebep olmuştur.⁷⁰¹ Bozgunu duyan Abaka Anadolu'ya gelmiş ve İslâmiyete bağlılıkları Cengiz yasalarına bağlılıklarından ağır basan Selçuklu Türklerini katliama tâbi tutmuştur.⁷⁰² Bozgununda payı olan Muineddin Pervâne, kendisine kaçmasını tavsiye edenlere “Evet kaçmak kolaydır ve fırsat da vardır. Fakat bizim yüzümüzden Moğol arkamızdan gelir, vilayetlerin çoğunu tahrip eder, suçsuz Müslümanlar zarara uğrar. Ben birkaç günlük hayat için kaçmam sebebiyle halkı Moğol'un düşmanlık, zulüm ve eziyet darbesiyle nasıl karşı karşıya bırakmayı uygun görürüm.” cevabını vermiştir. Bu olayların akabinde Aladağ'da şehit edilmiştir.⁷⁰³ Kaynaklar, Pervâne'nin Şam ordusunu davet için gönderdiği mektupların ortaya çıkması ve Şam ordusu ile savaşta ölen Moğol Beylerinin yakınların mübalağalı şikayetleri sonucu hayatına son verildiğini yazar. Onun vefatı ile tüm halkın matem tuttuğunu bildirir.⁷⁰⁴ Ebu'l Ferec, Pervâne'nin ölüme giderken üzerinde hiçbir korku eseri görülmediğini belirtir.⁷⁰⁵ Abaka'nın emri üzerine cesedinin parçalanarak ricalin sofrasına cebren konulduğu rivayet edilse de Spuler, bu rivayete temkinli

⁶⁹⁹ İbn Kesir; *a.g.e.*, s. 436.

⁷⁰⁰ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 522.

⁷⁰¹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 87-91. Ebul'l Ferec'in verdiği bilgiler, Pervâne'nin bu savaşta Moğol ordusunu oyaladığı izlenimini vermektedir. bkz. Abül-Farac; *a.g.e.*, s. 588-599. Savaşın Memlük kaynaklarındaki anlatımı için bkz. İbn Şeddad; *a.g.e.*, s. 84-89.

⁷⁰² Grousset; *a.g.e.*, s. 409.

⁷⁰³ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 87-91.

⁷⁰⁴ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 198-199.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 241.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 288-289. İbni Kesir'in verdiği bilgiler ise mektupların içeriği hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, mektuplar Pervâne, içinde Hatiroğulları, Eminateddin Mikâil gibi Anadolu ümerasının Melikü'z-Zahir'in yanında yer almaya ve Abaka ile savaşmaya yemin ettiklerini bildiren Muineddin Pervâne, Mısır ordusunu Moğollarla savaş için davet etmiştir. Baybars Tarihi'nde de Muineddin Pervâne'nin, Moğollara karşı Memlüklülerle ittifak arayışında olduğu bildirilir. bkz. İbn Kesir; *a.g.e.*, s. 460-461.; Ayrıca bkz. İbn Şeddad; *a.g.e.*, s. 33-34.

⁷⁰⁵ Abül-Farac; *a.g.e.*, s. 600.

yaklaşmaktadır.⁷⁰⁶ Ebu'l Ferec, Pervâne'nin 1276 yılının Ağustos ayında şehit edildiğini bildirir;⁷⁰⁷ Grousset ise, bu tarihin 2 Ağustos 1277 olduğunu söyler.⁷⁰⁸

Aksarayî, Muineddin'in, Pervanelik⁷⁰⁹ sıfatı aldığı dönemdeki iktidarını şu şekilde anlatır: “İyi tedbiri, vakarı ve isabetli düşüncesiyle padişahı tahta oturtan (padişah-nişân) sıfatı ona sözde değil resmen verilmişti. Gerçekten de devreden zaman, hiçbir devirde onun gibi haşmetli ve vakarlı birini tanımadı...” Bunun yanında Sultan Rükneddin Kılıç Arslan zamanında almış olduğu tedbirlerle halkın huzura ve sükuna kavuştuğunu belirtir. “Muineddin bütün halka hayat bağışlayan, zalimleri, azgınları kahreden bir kurtarıcıdır.” şiiri bu konuyu açık bir şekilde göstermektedir.⁷¹⁰ Ebu'l Ferec, Pervâne'nin şarap içmediğini söyler.⁷¹¹ Bu onun dindar olduğunu gösterir. İbn Kesir ise, şecaatli, akıllı ve cömert bir kimse olduğunu bildirir.⁷¹² İbn Bîbî, onun yüksek vasıflara sahip olduğunu, dirayet sahibi olduğunu, alimler, salihler ve abidler için meclisler düzenlediğini; onlarla sohbetlerde bulunduğunu bildirir. Yetimlere ve dullara ihsanlarda bulunduğunu söyler.⁷¹³ Anonim Selçuknâme, “Muineddin Pervâne zamanında memleket öyle hale gelmişti ki kurtla koyun beraber otlarlardı. Pervâne, daima alimlerle sohbet ederdi. Ahali de son derece emniyet ve selamet içinde yaşardı. Moğol parmağında bir yüzük gibi idi ki, istediği zaman onları idare ederdi.” diyerek Anadolu'da yaşanan buhranlı ortamda halkı rahatlatan nitelikli bir lider olduğunu vurgular.⁷¹⁴

Kaymaz, Pervâne'yi egemen güçlerle işbirliği halinde olan, her daim çıkarını düşünen bir kişi olarak sunar.⁷¹⁵ Bununla beraber gerek döneminde gerekse Moğol etkisinin kırılmasından sonra hakkında yazılanlar bu görüşe ters düşmektedir.

⁷⁰⁶ Bertold Spuler; *İran Moğolları* (2. Baskı), Çev: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s. 414. Anonim Selçuknâme, Abaka'nın pişman olsa da; Elbistan'da akrabaları öldürülen insanların elinden Pervâne'yi almaya muvaffak olamadığını bildirir. Baybars Tarihi'nde ise, Abaka'nın avutma çabalarına rağmen, Elbistan'da öldürülen Moğolların hanımlarının ısrarı karşısında Pervâne'nin öldürüldüğünü söyler. bkz. Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 38.; İbn Şeddad; *a.g.e.*, s. 93.

⁷⁰⁷ Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 600.

⁷⁰⁸ Grousset; *a.g.e.*, s. 409.

⁷⁰⁹ Arazi ve ikta defterlerinde, has ve ikta tevcihatlarını yapan ve bu tevcihat hakkında pervane denilen menşûr ve beratları hazırlayan divana Divan-ı Pervane denirdi. Bu divanın başkanına Pervâneci denirdi. bkz. Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 95.

⁷¹⁰ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 35-36.

⁷¹¹ Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 600.

⁷¹² İbn Kesir; *a.g.e.*, s. 467.

⁷¹³ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 199-200.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 241-242.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 288-289.

⁷¹⁴ Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 36.

⁷¹⁵ Nejat Kaymaz; *Süleyman (13. Yüzyılın İşbirlikçi Emîri Muineddin Süleyman)*, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 9-10.

“Süleyman gitti, şeytanlar çözümlü serbest kaldılar.” sözü Pervane'nin aynı adı taşıdığı Hz. Süleyman'la (a.s) irtibatını kurarak, ölümünden sonra âlemin nizamın bozulduğunun veciz bir şekilde ifade edilmesi bunu göstermektedir.⁷¹⁶ Selçuklu kaynakları Anadolu'da başlayan bu felaket devrini Pervâne'nin ölümüne bağlarken birkaç yıl içinde, devrin büyüklerinin birer birer dünyadan ayrılmalarını da memleketin maddî-manevî bakımdan sahipsiz kalmasına yol açtığını belirtirler. Kadı Ahmed, “Bu din ve devlet muhafızları bu mülk (vatan) ve millet bekçilerinin gitmesi ile memleket harap olmaya başlamış ve Kıyâmete kadar inhitat içine düşmüştür.” demek suretiyle XIV. asrın birinci yarısında Anadolu'nun durumunun perişan olduğunu ve bunun amillerinin neler olduğunu kısaca ifade etmiştir.⁷¹⁷

Muineddin Pervâne, âlimleri ve şeyhleri himaye etmekte, medrese ve zaviyelerde kendisi için dua edilmekteydi. Onun, alim ve şeyhlere olan saygısı hususunda birçok örnek vardır. O, bizzat kendi iktânın merkezi olan Tokat'ta Fahreddin Irakî'ye Hankâh-ı Pervane denilen zaviyeyi inşa etmiş, kendisine mürid olmuştur. Büyük alim Sadreddin Konevî de Muineddin Pervâne'nin yakın dostları arasında yer almıştır. Konya'da Sirâceddin Mahmud, Aksaray'da Eminateddin Tebrizî, Kayseri'de Celâleddin Mahmud, Sivas'ta İzzeddin Mehmed, Tokat ve Niksar'da Sâdeddin ve Bedreddin Kazvinî, Karahisâr'da Tâceddin Hoyî ve Kadıasker Hüsameddin gibi devrin meşhur alim ve hâkimleri de onun dostları arasında yer almaktaydı. Pervâne iktidarını onları himaye etmekle pekiştirmişti.⁷¹⁸

Muineddin Pervane'nin dostları arasında Mevlânâ'nın şüphesiz müstesna bir mevki vardı. Onunla münasebetleri çok sıkıydı. Muineddin Pervane, Mevlâna'nın irşadlarından daima faydalanır, kendisine ve müridlerine ihsanlarını eksik etmezdi.⁷¹⁹ Muineddin Pervâne'nin hanımı Gürcü Hatun, kızı Hâvendzâde ve Aynu'l-Hayat da Mevlevîliğe intisap etmişlerdir.⁷²⁰ Bu, vezirle kurulan diyalogu da olumlu etkilemiş olmalıdır. Mevlânâ ailesinin yöneticilerin hanımları ile ilişkilerini ayrı bir başlıkta ele alacağız.

⁷¹⁶ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 91.

⁷¹⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 554-556.; Ertuğrul; *a.g.e.*, s. 541.

⁷¹⁸ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 524. Muineddin, Konevî'den hadis dersi de almıştır.

⁷¹⁹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 524.; Güzel; *a.g.e.*, s. 149.

⁷²⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 655, 669.

Muineddin'in, Mevlânâ'nın yeni tanınmaya başladığı dönemlerde denemeye çalıştığı görülür. Pervâne altın tabakta sunulan pirincin içine altın kesesi gizleterek onun önüne koyarak yemesi için ısrar ettiğini nakleder. Mevlânâ'nın imtihan edilmiş istediğini fark ederek öfkelenildiğini "Mekruh tabak içine altın kesesi koyup, pirinç tanelerini de haram ederek, Allah erlerini imtihan edersin! Doğrusu büyük abartı edersin! Uygun mudur?" dediği nakledilir. Bunun üzerine Pervâne'nin ondan özür dilediği belirtilir.⁷²¹ Bu tip rivayetler, yöneticilerin herkese kolayca temayül etmediğini göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda Mevlânâ'nın henüz yeni ilişki kurmaya başladığı, devrin en önemli siyasi simasına karşı sert mukabelesi dikkat çekmektedir.

Muineddin Pervâne ile Mevlânâ arasındaki bazı sohbetlere baktığımızda tasavvufî sohbetlerin, ince nüktelerin ve kalamî meselelerin müzakere edildiğini görürüz.⁷²² Bütün bunlardan Muineddin'in belli bir ilmî altyapıya sahip olduğunu, bürokratların alimlerle dinî ilimlerle alakalı müzakerelerde bulunduğunu göstermektedir. Pervâne'nin hususi olarak Mevlânâ'dan eğitim almak istediği de rivayet edilir. Onun bu isteğini Sultan Veled ile bildirmesi dikkatimizi çekmektedir. Mevlânâ'nın bu isteği "Kırk kişinin kuyudan çektiği kovayı bir kişi çekemez." diyerek kabul etmediğini bildirilir. Muhtemelen Pervâne fitraten dervişliğe uygun değildir. Bu rivayet değerlendirilirken, Mevlânâ'nın yöneticilerle dervişlerin yapması gereken işlerin farklı olduğunu bildirmesi de göz önünde tutulmalı,⁷²³ nitelikli bir emirin bulunduğu makamda hizmet etmesinin faydası unutulmamalıdır.

Mevlânâ'ya intisap etmiş kişilerin Pervâne yönetiminden memnun olduğu anlaşılmaktadır. Eflâkî, Mevlânâ'nın huzurunda müridlerin, Pervâne'nin adaletinden, cömertliğinden, ülkede güven ortamı oluşturmasından, tasavvuf ehline ve alimlere bağışlarından bahsederek, onu övdüklerini nakleder. Bu rivayet onun dönemi hakkında bilgi sahibi olmamız açısından önemlidir. Mevlânâ'nın müritlerine verdiği cevapta, Pervâne'nin hayır ve hasenatının bahsettiklerinden daha fazla olduğunu

⁷²¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 195.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 102.

⁷²² Bu konu hakkında misal için bkz. Mevlânâ; *Fihî Mâ Fih*, s. 42-49., 51-53.

⁷²³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 176.

söylemiş, alimlerine sahip çıkmayan bir devletin uzun süre ayakta kalamayacağını vurgulayarak önemli bir hususa parmak basmıştır.⁷²⁴

Pervâne, Mevlânâ'ya sevgi ve saygısının tezahürü olarak onu düşmanlarına karşı korumaya çalışmıştır. Bu durum Mevlânâ'nın hasetçilerin söylentilerinden rahatsızlığını ilettiği mektuptan anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın âdetinin aksine kendi yapmış olduğu hizmetleri açıklaması bu davranışlardan epey rahatsız olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Mevlânâ'nın, Pervâne'nin "benim yardımım sizinle beraberdir, düşmanların düzeninden, hasedinden gönüllerinizi rahat tutun" demesiyle gönlünün rahatladığını bildirmesi ikili arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır.⁷²⁵ Pervâne'nin düzenlediği semâ meclislerinin gece yarısına kadar sürdüğü ve bu meclislerde, onun Mevlânâ'yı memnun etmeye çalıştığı da görülmektedir. Eflâkî, böyle bir mecliste semâ'nın uzun sürmesi sebebiyle yemeklerin soğduğunu, Pervâne'nin Mevlânâ'nın gönlünü hoş etmek için yeniden yemek yaptırdığını rivayet eder.⁷²⁶ Bir sema sonrasında, Mevlânâ abdeshaneye gitmek için ibrik istemesi üzerine, Pervâne, bu hizmeti gerçekleştirecek kişiye üç bin dirhem vererek kendisi üstlenmek istemesi,⁷²⁷ Muineddin Pervâne'nin, Mevlânâ'ya saygısını gösteren dikkat çekici olaylardandır. Bu sevgi ve saygı neticesinde Mevlevîlik Anadolu'da kendisine karşı olan akımlara karşı kuvvetlenmiş olmalıdır.

Pervâne'nin Bahâeddin Veled'in kabri üzerine gösterişli bir türbe yaptırmak istediği, fakat Mevlânâ'nın müsaade etmediği bilinmektedir.⁷²⁸ Pervâne'nin bu isteği Mevlânâ'ya saygısından yahut Mevlevîler nezdinde kendisine duyulan sevgiyi arttırma düşüncesinden kaynaklanabilir. Mevlânâ ise konuya İslâmî açıdan bakış açısı ile yaklaşmıştır. Bu aynı zamanda dönem Anadolu'sunda şeyhlere bakış açısını ve onlara hizmet etme düşüncesinin yaygın olduğunu göstermektedir.

Pervâne, Mevlânâ'ya son derece hürmet göstermesine rağmen, zaman zaman onun müridleri hakkında olumsuz beyanlarda bulunduğu görülmektedir. Bu tavır üzerine Mevlânâ, ona bir tezkire yazarak "Eğer benim müridlerim iyi insan olsalardı,

⁷²⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 139-140. Eflâkî, Fahreddin Sivasî'nin Mevlânâ'yı ziyareti sırasında benzer bir konuşmanın geçtiğini de rivayet eder. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 274-275

⁷²⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 198-199.

⁷²⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 148-149.

⁷²⁷ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 119-120.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 292-293.

⁷²⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 438.

ben onların müridi olurum.” diyerek onu irşad ve ikna etmiştir.⁷²⁹ Bu Mevlânâ'nın bürokratlarla halk arasındaki dengeyi nasıl sağladığını, onların hoşnutluğunu kazanmak için muhiblerinin rencide edilmesine razı olmadığını da göstermektedir.

Pervâne'nin Moğollara karşı gütmek zorunda kaldığı denge politikası sebebiyle Mevlânâ'ya dert yandığı ve üzgün olduğu da görülmektedir. O bunu “Bundan evvel, kâfirler puta tapıp secde ederlerdi. Bu zamanda biz de öyle yapıyoruz ve gidip Moğol Tatarlarına secdeler ediyoruz ve sonra da kendimizi Müslüman biliyoruz...” şeklinde ifade etmiş, Mevlânâ, bu durumun kötülüğünü bilmelerinin imana işaret olduğunu, bu işle dertlendiği için isteğine kavuşabileceğini söylemiştir.⁷³⁰ Onun bu ifadeleri Moğollar hakkındaki fikrini anlamamız açısından önemlidir. O, Moğollara aşırı derecede bağlılık göstermeyi sapma olarak gören bununla beraber, devrin siyasi şartları açısından böyle davranan ve bundan dolayı içlerinde derin rahatsızlık hisseden kişileri teselli etmektedir.⁷³¹

Mevlâna, Pervâne'yi zaman zaman överken zaman zamanda tenkit eder. Bir müridin müridine yol göstermesi şeklinde yol gösterir. Bu, onun maneviyat büyüklerinin idarecileri uyarma görevine bakış açısını da göstermektedir. Bu bağlamda Mısır ordusunun Anadolu'ya geldiği zaman Pervâne'nin politikası hakkında Mevlânâ'nın Yusuf Sûresi 87. ayet-i kerimesini tefsiri çok önemlidir. Emir Pervâne'nin “Kendimi ve akl ve re'y ve tedbirimi İslâm bekâsı ve kesreti maksadına fedâ edeyim tâ ki İslâm pâyidar olsun.” diyerek Müslümanlara siper olmasını överken gurura kapılması sonucunda İslâm'ın zarar gördüğünü söylemekten çekinmez. Moğollarla daha önce ülkenin yıkılmaması için izlenen siyasetin, Mısır ve Suriye ordusu gelince de devam ettirilmesinin yanlışlığına dikkat çeker. Buna rağmen ye'se düşmemesi gerektiğini, “Zirâ hakikat şudur ki kâfirler guruhundan başkası Allahın rahmetinden ümidini kesmez.” buyruğunu vurgulayarak beyan eder.⁷³² Her halükarda ümidin kaybedilmeyip, tekrar toparlanma ve gayret etmenin önemi meydandadır. Mevlânâ'da yapılan hatları tenkit ederken motivasyonunun bozulmamasına dikkat etmektedir.

⁷²⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 153-154.

⁷³⁰ Mevlânâ; *Fihi Mâ Fih*, s. 73.

⁷³¹ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 94.

⁷³² Mevlânâ; *Fihi Mâ Fih*, s. 8-9. “Evlatlarım, haydi gidiniz, bütün duyularınızı, hislerinizi kullanarak vargücünüzle Yusuf ve kardeşi hakkında bilgi edinmeye çalışınız. Allah'ın rahmetinden asla ümidinizi kesmeyiniz. Çünkü kâfirler guruhu dışında hiç kimse Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez.” bkz. *Kur'an*, Yusuf Sûresi, Ayet 87.

Muineddin'in Mevlânâ'ya karşı derin bir sevgi ve saygı beslemenin ötesinde kendisini maddî gücü ve konumuyla desteklemeye çalıştığı görülmektedir. Muineddin'in adak paralarını Mevlânâ'ya göndermesi, mükellef semâlar tertip etmesi buna delildir. Mevlânâ'nın düzenlenen bu toplantılara gelerek davete icabet etmesi, Pervâne'nin Mevlânâ nezdinde önemli bir konumu olduğu husunda bir ipucu vermektedir. Konya ahali de Pervâne'nin Mevlânâ'ya olan bu bağlılığından istifade etmekte ve bu vesileyle onun Pervâne üzerinde olan etkisinden faydalanmaktaydı.⁷³³ Pervâne'nin Konyalılara kızarak halk üzerinde çok ciddi yaptırımlar uygulamayı düşündüğü sırada, Mevlânâ'nın araya girmesiyle, öfkeli Vezir on bin dinar gibi büyük bir fidyeye razı olmuş ve halkı bu surette affetmiştir. Eflâkî bu rivayeti naklederken, Pervâne'nin bu olayın Sultan Veled'le yüz türlü ilgisi vardır. O da hazır bulunsun dediğini bildirir. Bu rivayetten Sultan Veled'in de olayların içinde yer aldığı anlaşılır. Mevlânâ'nın ikinci mektubu üzerine halkın bu beladan kurtulduğu nakledilir. Mevlânâ'nın gönderdiği ve Vezirin saygıyla göz gezdirdiği basit bir pusula, halkı felaketten kurtarmıştır. Gordlevski, bu durumu, idarî tasarruf konusunda her türlü yaptırıma gücü yeten Vezir'in bu davranışını, şeyhin istemini itirazsız uygulamak durumunda olan, bir mürid vezirin davranışı olarak yorumlamaktadır.⁷³⁴ Olayların içinde Sultan Veled'in de yer alması, Pervâne'nin ona karşı da tavır aldığını göstermektedir. Biz, ikinci pusulaya ihtiyaç duyulmasını Vezir'in öfkesinin hemen dinmediğine işaret olarak algılamaktayız. Aynı zamanda belli miktar fidye alınması olayın hukukî boyutu olduğunu düşündürmektedir. Her ne olursa olsun, Vezir'i bu kadar öfkeliendiren bir olayın Mevlânâ'nın devreye girmesiyle çözülmesi, onun Pervâne dolayısı ile Selçuklu bürokrasisi üzerindeki tesirini göstermektedir.

Eflâkî, Şeyh Cemâleddin'den naklettiği bir rivayette Mevlânâ'nın kendisinden öğüt talebinde bulunan Muineddin Pervâne'ye hiç gevşeklik göstermeden dört kibleye hizmet etmesini tavsiye ettiğini, namaz kiblesiyle namazı terketmemesini, dua kiblesiyle duadan geri durmamasını öğütlediğini; ayrıca padişah olarak yoksullara ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmesi gerektiğini anlattığı yer almaktadır. Eflâkî, Mevlânâ'nın erenlerin kalbinin de Allah'ın bakışının kiblesi

⁷³³ Fűrüzanfer, *a.g.e.*, s. 344-345.

⁷³⁴ Gordlevski; *a.g.e.*, s. 72.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 211.

olduğu ve erenlere itibar etmesi gerektiğini eklediğinden bahsetmektedir.⁷³⁵ Burada Mevlânâ'nın yöneticilerden beklediği dört temel ilkeyi görmekteyiz. Bu ilkeler genellikle Vezir'in uhrevî hayatı ile ilgilidir. Halka yardım edilmesi isteği de konununun gereğini yerine getirmesi ile alakalıdır.

Muîneddin Pervâne'nin, çeşitli vasıtalarla Mevlânâ'ya selam gönderdiği ve Mevlânâ'nın da bundan dolayı mektup yoluyla teşekkür ettiği bildirilmektedir.⁷³⁶ Bu, samimiyetin ve dostluğun artmasına vesile olmalıdır. Bununla birlikte, Pervâne defaâtle Mevlânâ'nın kınamalarına da hedef olmuştur. Buna bazen siyasi entrikaları bazen de nâhoş davranışları sebep olmuştur. Mesela, Mevlânâ semâ'ya dalmışken, onun başkalarıyla sohbet etmesi, dinlenmek amacıyla uyumak için vakit kollaması Mevlânâ'yı hoşnutsuzluğa sevkeden hususlar arasında yerini almıştır. Bununla ilgili bir örnek vermek yerinde olacaktır. Pervâne'nin düzenlediği ve Konya'nın ileri gelenlerinin davetli olduğu bir mecliste, Seyyid Şerafeddin, yemekten sonra semâ yapan Mevlânâ aleyhinde Pervâne'ye birtakım sözler söylemiştir. Mevlânâ bu sırada bu durumu hissetmiş ve bununla ilgili bir gazel söylemiş; Pervâne bunun üzerine pişman olup af dilemiştir. Eflâkî, aynı olayı naklederken Seyyid Şerafeddin'in Mevlânâ'nın gıybetini yaparken Mevlânâ'nın “Biriniz ölmüş kardeşinin etini yemeyi sever mi?” ayetini okumadın mı? diye uyardığını rivayet eder. Onun, Mevlânâ'nın hayal gördüğü tavrı takındığını, Pervâne'nin ve Şeyh Sadreddin'in bunun üzerine Şeyh Şerafeddin'i sert bir biçimde uyardığını bildirir.⁷³⁷ Mevlânâ'nın üstün his ve anlayışıyla emirleri etkilediğini gösteren bu olay, aynı zamanda Pervâne'nin takındığı koruyucu tavrı göstermesi açısından önemlidir.

Mevlânâ'nın Pervâne'ye sarsıcı nasihatleri ve telkinleri ile silkelemesine dair bir olayı da burada nakletmek uygun olacaktır. Buna göre, Pervâne, Mevlânâ'dan nasihat istemiştir. Mevlânâ bunun üzerine: “Duydum ki Kur'ân'ı hıfzediyormuşsun ve Şeyh Sadreddin'in Peygamberimizin sünneti ile ilgili verdiği derslere devam ediyormuşsun?” diye sormuştur. Evet cevabını alınca: “Allah'ın kelâmı ve Peygamberimizin hadisleri seni etkilemiyorsa, ben ne diyeyim?” demiştir. Bu cevap

⁷³⁵ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 361.

⁷³⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 48.

⁷³⁷ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 123.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 210-211. Ey iman edenler! Zandan çok sakının. Çünkü zanların bir kısmı günahdır. Birbirinizin gizli hallerini araştırmayın. Kiminiz kiminizi gıybet etmesin. Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz! Öyleyse Allah'ın azabından korkun da bu çirkin işten kendinizi koruyun. Allah tevvabdır, rahîmdir (tövbeleri kabul eder, merhamet ve ihsanı boldur).” bkz. *Kur'an*, Hucurât Sûresi, Ayet 12.

karşısında sarsılan Pervâne'nin daha dikkatli davrandığı nakledilir.⁷³⁸ Bu Mevlânâ'nın anlayışlı devlet adamlarına çekinmeden uyarılarda bulunduğunu göstermektedir. Pervâne'nin hafız olup aynı zamanda hadis ilmi ile ilgili eğitim aldığı da bu rivayetten anlaşılmaktadır.

Mevlânâ ile Muineddin Pervâne birbirini zaman zaman ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretlerin kesintiye uğradığı da olmuştur. Bu tip durumlarda araları çok iyi olan bu iki zatın, görüşmelerinin ertelenme sebeplerini birbirlerine gayet nazikçe ifade ettiklerine şahit olmaktayız. Mevlânâ uzun süre ziyaret etmemesini izah ederken, Pervâne'ye olan sevgisinden bahsederken onun halka hizmetle meşgul olduğundan zahmet vermemek için ziyaretten kaçındığını ifade etmiştir. Pervâne ise, aslında kendi gelmesi gerektiğini, Moğol meselesinden dolayı huzura gelemediğini söylemiş, dehşetin kalktığını belirterek bundan sonra ziyarete geleceğini bildirmiştir. Mevlânâ ise arada bir fark olmadığını Pervâne'nin her zaman hayır, hasenat işleri ile uğraşması sebebiyle ziyaretin vukuu bulunduğunu söylemiştir.⁷³⁹ Böylece Pervâne'nin gönlünü almış ve hayır işlerine devam etmesini arzuladığını göstermiştir.

Mevlânâ'nın Emir Pervâne'nin ziyaret için gelişlerinde zaman zaman hemen kabul etmediği de görülmektedir. Pervâne'nin kendisini bir ziyaretinde, meşguliyetleri, halkla ilgilenmesi ve hali dolayısı ile kendisi ile tam ilgilenemeyebileceği sebebiyle özrünü ifade etmiş, bu sebeple ziyarete gelmemesini, kendisinin ona ziyarete bulunacağını bildirmiştir. Pervâne de mütevazı bir şekilde ziyaret sebebinin kendisi ile meşgul olunması için değil, duyduğu muhabbet dolayısı ile olduğunu, kendi kapısına gelen kişileri bekletmemesi konusunda bu olaydan ders aldığını bildirmiştir. Mevlânâ, bekletmenin kabul etmemekten değil, belki muhabbetten kaynaklandığını bildirir ve hakiki dostun bunu anlayacağını bildiren misaller veririrdi.⁷⁴⁰ Bu ikili arasındaki ilişkinin ne kadar iyi olduğunu gösteren bir misaldir. Bununla birlikte, Mevlânâ halkı irşad ile uğraşırken, bürokratların zaman gözetmeden ziyarete gelip, kendisini meşgul etmesinden rahatsızlık duyup, gerekli tedbirleri aldığı da düşünülebilir. Bu, Mevlânâ'nın genel anlayışını göstermesi açısından da mühimdir. Pervâne gibi, dönemin en mühim simasını beklettiğini

⁷³⁸ Schimmel; *a.g.e.*, s. 30.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 177, 423.

⁷³⁹ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 50.

⁷⁴⁰ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 36-37. Benzer olayları Menâkıbu'l-Ârifin'de görürüz. Pervâne'nin Mevlânâ'nın yöneticilerden uzak durma tavrını ilk başlarda anlamakta zorlandığını rivayetlerden anlaşılmaktadır. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 235-236, 266-267.

düşündüğümüzde diğer şahıslar hakkındaki uygulamalarını rahatlıkla tahmin edebiliriz. Burada incitici bir ifadenin yer almaması, Pervâne'nin hakiki dost olarak tesmiye edilmesi, ziyarete gelineceğinin bildirilmesi önemlidir. Bu ifadelerle muhatabın soğuması önlenmiş olmalıdır. Pervâne'nin, kendi kapısına gelen kişileri bekletmeme konusunda ders aldığı söylemesi, anlayış ufkunu ve hadiseleri yorumlama kabiliyetini göstermektedir.

Mevlânâ, zaman zaman Pervâne'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretlerden Pervâne son derece memnun olurdu. “Ümid etmediğim ve ona liyâkatım hatırımdan geçmediği halde, Hz. Mevlânâ'nın teşrîf buyurmaları ne lutuftur. Bana gece gündüz huzurda el bağlayıp, zümre-i çâkerân ve mülâzimân safında kâim olmak îcâb ederdi. Henüz ona da lâıyk değilim. Bu teşrîf ne lütuf olmuştur!” sözleri hem Mevlânâ'ya olan saygısını hem de gösterdiği tevazuyu ifade etmesi açısından oldukça önemlidir. Mevlânâ bu ziyaretlerinde Pervâne'nin hizmetlerini tebrik eder, nasihatlerde bulunurdu. Dünyâ olsun, âhiret olsun, pâdişahlık olsun, ilim olsun, amel olsun her işte başarılı olmanın o işin hevesi ve aşkı ile dertlenmeden başarılı olunamayacağını vurgulardı.⁷⁴¹ Mevlânâ, Muineddin Pervâne'nin yapmış olduğu hayır hasenatı överken Hz. Osman (r.a) hayatından misal verdiği de görülmektedir. Mevlânâ bu suretle Pervâne'nin yardımlarının sürmesini sağlıyor ve önüne müşahhas bir misal koyuyordu.⁷⁴² O, kişilerin yapmış olduğu iyi işleri yeterli görememesi, gevşememesi ve daha ileri hedefler koymasına gerektiğini düşünüyordu. Bunu yumuşak bir dille ifade etmesi, muhatabı olumlu yönde etkiliyordu.

Muineddin Pervâne'nin, Mevlânâ'yı sık ziyâret edemediği zaman özrünü şu şekilde beyan ettiği anlatılmaktadır: “Gece gündüz, cân u dilim zât-ı hazretlerine merbûttur. Velâkin fenâ meşgûliyetler ve Moğol mesâili, hûzûr-ı şerîflerine gelmeye mâni' oluyor.”. Mevlânâ ise Pervâne'nin Müslümanların rahatı ve huzuru için fedakârane çalışmasının hayırlı bir iş olduğunu, bundan usanç duymadıkça Hak Teâlânın yardımına vesile olacağını söyleyerek, onun gönlünü alıp, motive ettiği göze çarpmaktadır.⁷⁴³ Mevlevî kaynakları Muineddin Süleyman devri ve şahsı hakkında çok medhiyeler söyler ve fıkralar naklederler. Gerçekten Pervâne zamanında, Moğolların ağır mali baskılarına ve isyanlara rağmen, Anadolu'da

⁷⁴¹ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 20-22.

⁷⁴² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 173-174.

⁷⁴³ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 13-14.

umumî refah sürmekteydi. Ülkenin bir asırdan beri kazandığı medeniyet hamlesinin ve milletlerarası ticaret şartlarının fazla bir sarsıntıya uğramaması, Pervane hakkındaki iltifatların sebeplerini göstermektedir.⁷⁴⁴ Ayrıca Mevlânâ, Muineddin'in Moğolların Müslümanlara zararının dokunmasını önleyecek bir siyaset takip etmesini de takdir etmiştir.⁷⁴⁵ Moğolların İslâm dünyasında oluşturduğu dehşet havasını en yakından görme imkanı bulan Mevlânâ'nın davranışında etkili olan unsurları "Mevlânâ'nın Moğol Meselesine Bakışı" konusunda irdelenecektir.

Mevlânâ, "Emirler Padişahı" olarak hitap ettiği Pervâne'ye Moğollar için dervişlerin katır istendiğini bildirmiş, dervişler mal mülk biriktirmediğini belirterek, yardım talebinde bulunmuştur.⁷⁴⁶ Mektupta, dönem Anadolu'sunun siyasi tarihine dair önemli bilgiler yer almaktadır. Moğollar'ın ihtiyaçlarının halk tarafından temin edildiği anlaşılmaktadır.

Mevlânâ, gönderdiği mektuplar vesilesiyle araya kendi hatırını koyarak, suçlu olan kişilerin bağışlanması için Pervâne'ye başvurmuştur. Bu arada sünnete riayet ederek sevgisini bildirmeyi de ihmal etmemiştir.⁷⁴⁷ Mevlânâ'nın adli işlerle ilgili bürokratlar ile diyalogunu gösteren önemli olaylardan biri de cinayet suçunun affedilmesi için devreye girmesidir. Mevlâna, Azrailoğlu denen bir kişi cinayet işledikten sonra kendisine sığınması üzerine, Azrailoğlu'nun affedilmesi için Pervâne'ye başvurmuştur. Pervâne'nin ilk başta meselenin hukukî boyutuna dikkat çekerek, talebi geri çevirmek istemesi kendisinin adalette verdiği önemi göstermektedir. Bunun üzerine, Mevlânâ pedagojik olarak önemli bir esasa işaret eden cevabında: "Katile Azrailoğlu derler. Azrailoğlu kana girmesin. Adam öldürmesin de ne yapsın." ifadelerini kullanmıştır. Böylece şahsın affedilmesinde etkili olmuştur. Pervâne'nin öldürülen kişinin diyetini ödemesi olayın hukukî çerçevede çözüldüğünü göstermektedir.⁷⁴⁸

⁷⁴⁴ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 525.

⁷⁴⁵ Taneri; *a.g.e.*, s. 106.

⁷⁴⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 64.

⁷⁴⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 55.

⁷⁴⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 171. Mevlâna'nın benzer olaylara müdahale ettiğine dair başka bir olay daha rivayet edilir. Buna göre, bir kişiyi öldüren Siryanus isimli bir Rum gencinin affedilmesini istediği nakledilir. Sultan'ın bu durum kendisine bildirilince Mevlânâ'ya saygısından dolayı genci affettiği belirtilir. Rum gencinin bu durum karşısında Müslüman olduğu, Mevlâna'nın ona Alâeddin adını verdiği bildirilir. Alâeddin Siryanus'un Mevlâna'nın müritlerinden olduğu nakledilir. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 250-251

Mevlânâ haksız yere suçlamaya maruz kalanların durumunu da Pervâne'ye iletmiştir. Bu münasebetle göndermiş olduğu bir mektubunda muhiblerinden olup mektuptaki ifadelerden yetim olduğunu zannettiğimiz Kerimeddin Mahmud'un töhmet altında kaldığından bahsetmiş ve affedildiğine dair bir yazı verilerek bu töhmetin ortadan kaldırılması ricasında bulunmuştur.⁷⁴⁹ Resmi belge ile suçsuzluğun belgelenmesi istendiğine göre Kerimeddin hakkındaki haber yayılmış olmalıdır. Mevlânâ'nın muhiblerinin affetmesi münasebetiyle yazdığı bir mektubunda da azatlı kulunuz dediği Nizâmeddin'in suçunun bağışlanması ve kendisinden ihsanların kesilmemesi için Pervâne'den ricada bulunduğunu görülmektedir.⁷⁵⁰ Araya hatırın konması daha önce devlet kadrolarında görev aldığını zannettiğimiz Nizâmeddin'in Mevlânâ'nın değer verdiği bir kişi olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ'nın, Pervâne'nin yapmış olduğu iyiliklerin olumlu sonuçlarını kendisine iletildiğini de görmekteyiz. Bu bağlamda Mevlânâ, Emir Seyfeddin'in bağışlanmasından dolayı oğulları ve yakınları adına mektupla Muineddin Pervâne'ye teşekkür etmiş, kendisi için duada bulunulduğunu iletmiştir. Halka karşı davranışı ile övmüştür.⁷⁵¹ Bu Pervâne'nin şevkini arttırmış olmalıdır.

Mevlânâ'nın kendi aile çevresinin yaşadığı sıkıntıları da Pervâne'ye iletildiği görülmektedir. Mevlânâ, oğlu Emir Alim Çelebi'nin gelirine dokunulmasıyla geçiminin bozulması üzerine bu durumun düzeltilmesi amacıyla Muineddin Pervâne'ye mektup göndermiştir. Emir Alim'in gelirine dokunulmasıyla hatırına da dokunulmuş olmasından bahsedilmesi ve bizzat Ali Çelebi'nin Pervâne'den yardım beklediğinin ifade edilmesi dikkatimizi çekmektedir.⁷⁵² Muhtemelen bu aralarında belli düzeyde bir tanışıklık olmasının etkisiyle yazılmıştır.

Mevlânâ'nın Pervâne ile ilişkisine güzel bir örnek de dostlarından birinin 3000 dinar civarında borçlanıp bunu ödeme kudretinden mahrum kalınca kendisinden ricada bulunmasıdır. Pervâne'den yardımda bulunmasını rica etmesine rağmen bu işin Divân'la ilgisi olduğu cevabını alan Mevlânâ, bunun üzerine Hazreti Süleyman ile devler arasındaki efsanevi münasebetleri düşünerek şu nükteyi yapar: “Biz divân'ın (devler) Süleyman'ın hükmünde olduğunu biliyorduk; Süleyman'ın

⁷⁴⁹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 78.

⁷⁵⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 66.

⁷⁵¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 28-29.

⁷⁵² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 49.

divân'ın (devler) emrinde olduğunu sanmıyorduk.”. Bu güzel teşbih üzerine, bu cevaptan haz duyan Pervâne bu parayı kendi hazinesinden ödemiştir.⁷⁵³ Bu onun divandaki gücünü göstermektedir.

Pervâne'nin yanına giden kişilerin Mevlânâ'dan bir mektup göndererek dileklerine kavuşmak istedikleri de görülmektedir. Mevlânâ göndermiş olduğu böyle bir mektubunda bu durumu ifade etmiş, mektubu getiren kişiye yardım edileceğini umduğunu söylemiştir. Bunun yanında Pervâne'ye özlemine ifade etmiş, onu huyunun güzelliği ile övmüş ve her türlü kötülükten muhafazası için duada bulunmuştur.⁷⁵⁴ Bu mektuplara bakıldığında halkın Mevlânâ'nın, Pervâne'nin yanındaki konumunu bilip isteklerinin gerçekleşmesi için onu vesile kıldığı anlaşılmaktadır.

Mevlânâ, vaadedilen iyiliğin bir an önce yapılmasını istemektedir. Hayrın geciktirilmesinin doğru olmadığını belirtir. Bununla alakalı Pervâne'ye gönderdiği bir mektupta Çelebi Hüsameddin'in oğlu olan Sadreddin'e yapılacak lütuflar için teşekkür etmektedir. Kendisini iyi davranışları sebebiyle övmektedir.⁷⁵⁵ Mevlânâ başka bir mektubunda, müridlerinden olan Nizâmeddin'e, Pervâne'nin yardım edeceği sözü vermesi üzerine mektupla memnuniyetini bildirmiştir. Bu arada yöneticilik adına bazı tavsiyelerde bulunmuş ve irşad görevini de yapmıştır.⁷⁵⁶

Mevlânâ, Muîneddin Pervâne'den talepte bulunduğu hususların takibinde de bulunmuş ve yazdığı mektuplarla Pervâne'nin vaatlerini yerine getirmesini, dilek sahiplerinin ısrarlarını ve bekleyişlerini vurgulayarak, güzel bir üslupla dile getirmiştir.⁷⁵⁷

Mevlânâ ilim ehlinin sorunlarını da Pervâne'ya aktarmıştır. İlimle uğraşan Fakîh İhtiyareddin ve İmâdeddin'in elbise paralarının kesilmesi üzerine Pervâne'ye mektup göndermiştir. Mevlânâ, bu mektupta adı geçen kimselerin faziletini anlatarak, bu kişilere yardım edileceğini umduğunu belirtmektedir.⁷⁵⁸ Mevlânâ, Muîneddin Pervâne'ye gönderdiği bir mektubunda Çelebi Hüsameddin oğlu

⁷⁵³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 212.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 524-525.

⁷⁵⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 125-127.

⁷⁵⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 4.

⁷⁵⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 31-33.

⁷⁵⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 45, 251.

⁷⁵⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 96-97.

Sadreddin'e yardım edilmesi için ricada bulunmuştur. Mektupta Sadreddin'in bilgiler elde etmeye çalıştığı vurgulandığına göre Sadreddin ilimle meşgul bir zat olmalıdır.⁷⁵⁹ İlim tahsili ile meşgul kişiler hakkında, bu durumlarının vurgulanarak yardım istenilebilmesi, Selçuklu bürokratlarının ilme ve ilim adamlarına bakışını göstermesi açısından önemlidir. Bu mektuplar, aynı zamanda devletin ilim adamlarına ne tür yardımlarda bulunduğu konusunda bilgi vermesi açısından da önemlidir.

Mevlânâ, Emir Alim Seyfeddin Hama'nın oğullarının babaları ile görüşme isteğinin gerçekleşmesi için yazdığı mektupta ayrıca, Çelebi Hüsameddin'in bağ duvarını onartmak için masrafa girdiğini de belirtir. Çelebi'nin masrafa girmesine üzülerken, bunun karşılanması hususunda yardımda bulunulmasını istediğini bildirir.⁷⁶⁰ Mevlânâ'nın bir başka mektubunda da Çelebi'yi övmesi, sözlerinin kendi sözleri gibi olduğunu bildirmesi,⁷⁶¹ onun konumunu göstermektedir. Mevlânâ, Çelebi Hüsameddin'in damadı olan Nizâmeddin'e yardım edilmesi için Pervâne'ye birden fazla başvuruda bulunmuştur. Bu mektuplarında Nizâmeddin güzel huyları anlatılmakta, işlerinin bozulduğu bildirilmektedir.⁷⁶² Mevlânâ'nın, Çelebi'nin adını bürokratlar nezdinde bu kadar zikretmesi dikkat çekicidir. Bu, Mevlânâ'nın önde gelen müridi ile bürokratların arasında ileri seviyede bir diyalog kurulmasının temellerini atma girişimi olarak görülebilir. Bundan farklı olarak, Çelebi'nin o dönemde bürokratların saygı duyduğu bir insan olduğu yorumu da yapılabilir.

Mevlânâ'nın bazı şahıslar için Pervâneden yardım istediği malumdur. Bunlardan birisi de Seyyid Şerafeddin'dir.⁷⁶³ Bunun yanında, birkaç dervişin, dünya hırslarından kesilmeleri ve Mevlânâ'dan bir şeyler ümit etmeleri üzerine, gönderilen mektupla Pervâne'den yardım istenmiştir.⁷⁶⁴ Bu mektup, XIII. yüzyıl Türkiye'sinde iş gücü sahibi olmayan bazı dervişlerin hayatlarını nasıl idame ettirdikleri konusunda fikir vermektedir. Buna göre, bu kişiler, itibarlı tasavvuf önderlerine sığınıyorlar, onlarda bunların kişiliklerini, psikolojik durumlarını göz önüne alarak, geçimlerini temin etmeye çalışıyorlardı.

⁷⁵⁹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 127-128.

⁷⁶⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 27-28, 251. Gölpinarlı bu mektubun Pervâne'ye yazılmış olabileceğini söyler. bkz. Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 251.

⁷⁶¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 120.

⁷⁶² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 142, 173-175.

⁷⁶³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 110-111.

⁷⁶⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 128-129.

Mevlânâ ticaretle uğraşanların sıkıntılarını da Pervâne'ye bildirmiştir. Mevlânâ, “oğlumuz” hitabından dolayı müridlerinden olduğunu anladığımız tacir Şihâbeddin'in yaşadığı sıkıntının çözülmesi için Pervâne'ye mektup yazmıştır. Şihâbeddin'in çok sayıda çocuğu olduğu için ticaretle uğraşmak zorunda olduğunu söylemiştir. Bunun için Sivas'a gitmek zorunda olduğunu fakat vergi memurlarının zorlaması yüzünden bu işi yapamadığını bildirerek yardımcı olmasını talep etmiştir.⁷⁶⁵ Bu dönemde vergiler yüksek olmalıdır. Bazı şahısların vergiden affi dilendiğine göre zaman zaman şahsî ayrıcalıklar yapıyor olmalıdır.

Mevlânâ'nın bazı kişilerin devlet kademelerinde istihdam edilmesi için de Pervâne'ye başvurduğu görülmektedir. Bu isteğe Şeyh Hüsameddin isimli bir müridinin hizmete tayin edilmesi için Pervâne'den istekte bulunmuştur.⁷⁶⁶ Ayrıca, göndermiş olduğu iki farklı mektupta Şemseddin isimli müridini överek ailesinin çok kişiden oluştuğunu bildirip hizmete alınmasını rica etmiştir.⁷⁶⁷ Konumuza misal teşkil edecek farklı mektuplar yazıldığına göre, bu dilekler gerçekleşmiş olmalıdır.

Mevlânâ Pervâne'ye yazdığı başka bir mektubunda zâhîde kızkardeş dediği bir hanımın zaviyesine konarak rahatsızlığa yol açan kişileri engellemesini rica etmiştir. Mektuptan anlaşıldığına göre, rahatsızlığı veren kişiler Pervâne'ye yakın olmalıdır. Mevlânâ, bu işin halli için Pervâne'nin yanına gitmek istese de onun anlayışından dolayı buna gerek olmadığını bildirmesine bakılırsa bu işe çok önem verdiği anlaşılmaktadır.⁷⁶⁸ Mevlânâ, ona yazdığı başka bir mektubunda yine bir hankâh'ın müridlerinden birisine verilmesini istemiştir. Mektupta Vezir Nusretüddin'e ait olan hankâh'ın müridi Hamideddin'e verilmesini talep etmektedir. Mektup Hamideddin ile gönderilmiştir.⁷⁶⁹ Pervâne'nin devrinde birçok hankâhta Mevlâna'nın muhibleri görev almış olmalıdır. Bu isteklerin gerçekleşmesi, buralarda Pervâne ve siyaseti hakkında propaganda yapılmadığını göstermektedir. Buna göre, Mevlevîlerin ve Pervâne'nin siyaseti genel olarak uyumlu olmalıdır.

Muineddin Pervâne'nin Vezir Tâceddin Mu'tezz'in oğlunu Konya'ya kadı yapmak istediği ve Vezir'in oğlunun da üç şart ileri sürdüğü rivayet edilir. Bu

⁷⁶⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 43-44.

⁷⁶⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 146,253. Şeyh Hüsameddin, Çelebi Hüsameddin ile aynı şahıs değildir. Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 253.

⁷⁶⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 150, 171-172.

⁷⁶⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 123-124.

⁷⁶⁹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 102-103.

şartların birincisi, rebâb'ın kaldırılması; ikincisi, eski mübaşirlerin kovulması; üçüncüsü, yeni mübaşirlere bol maaşlar verilerek, rüşvet almalarının önünün alınmasıdır. Muineddin, iki şartı kabul etmekle beraber rebâb'ın kaldırılmasını kabul etmemiştir. Pervâne'nin rebâb'ın kaldırılmasına karşı çıkmasının nedeni Mevlânâ'nın usulünde onun yer almasından ileri gelmektedir. Bunun üzerine Tâceddin Mu'tezz'in oğlu kadılığı kabul etmemiştir. Bu hâller Mevlânâ'nın kulağına erişince buyurdular ki: “Bu rebâb ne hoştur, Tâc-ı Veziroğlunun elinden tutup, onu kadılık belâsından kurtardı.”⁷⁷⁰ Muineddin'in buradaki tavrı dikkatimizi çekmekte ve samimiyetini göstermektedir. Mevlânâ'nın makamların yüksek sorumluluk gerektirdiği de bu rivayetten anlaşılmaktadır.

Eflâkî, Pervâne'nin Mevlânâ'nın vefatından sonra da hatırasına sadık kaldığından bahseder ve buna örnek olarak Emir Bedreddin Yahya'nın semâ sırasında büyük acı içerisinde Mevlânâ'yı öven bir rubâî söylemesi üzerine ona hediyeler verip güzel bir katır bağışladığını rivayet eder.⁷⁷¹ Ayrıca, Sultan Veled'e de büyük saygı duyduğundan bahseder. Buna örnek olarak da Pervâne'nin dönemin bilginlerinden Kutbeddin Şirazi'nin posta oturma gününde kalabalık bir ulema grubu içerisinde Sultan Veled'in topluluğa vaaz vermesi hususundaki ısrarını anlatmaktadır.⁷⁷² Pervâne'nin, Sultan Veled hakkında yapılan olumsuz eleştirilere uygun cevaplar vererek karşı çıktığı ve bu düşüncelerden etkilenmediğini de rivayet etmektedir. Onun Sultan Veled'i ziyaret ettiğinde iltifatlarla karşılandığı ve bunun üzerine de kıymetli hediyelerle Sultan Veled'i memnun etmeye çalıştığını anlatır. Ayrıca Onun Mevlâna'yı âşık Sultan Veled'i ise maşuk diye nitelendirdiğini söyler.⁷⁷³ Bu, Muineddin Pervâne'nin Mevlânâ ailesine muhabbet duyduğunu ve diyalogunu Mevlânâ'dan sonra da kesilmediğini göstermektedir.

Divanı Sultan Veled'de, Pervâne ve babası için övgü dolu ifadeler yer almaktadır. Sultan Veled, “Babasının sayesi hakkın rahmeti Muineddin, yer ve zaman durdukça sen de daimi ol, yere baş koyup gece gündüz her ikisi için de dua

⁷⁷⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 341.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 151.

⁷⁷¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 453. Bedreddin Yahya, II. İzzeddin Keykâvus döneminde İnşâ (Tuğra) Divan'ında (Menşûr, berat ve nâmelerin yazılarak, hükümdarın tuğrasının çekilmesi işlerinden sorumlu olan divan) tercümanlık görevinde bulunmuştur. Ravzat al-Kuttâb'da müellifin kendisine gönderdiği üç mektup yer almaktadır. bkz. Abu Bakr İbn al-Zaki; *Ravzat al-Kuttâb va Hadikat al-Albab* (2. Baskı), Yay: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 30-33, 54-55.

⁷⁷² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 601-603.

⁷⁷³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 603.

etmekteyim. Ya Rab! Her ikisinin de zatında hafız ve emanda daimi olarak koru. Felek, kamer, âdem ve melek durdukça bahtına devlet ve ziyansız saadetler olsun.” diye dua eder.⁷⁷⁴ Bu rivayetlerden, Türkiye Selçuklu dönemi siyasetin en önemli siması ile Mevlevîler arasındaki diyalogun Mevlânâ'nın dönemine has kalmayıp sonraki dönemde de sürdüğü anlaşılmaktadır.

4.6 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MECDEDDİN ATABEK İLE İLİŞKİLERİ

Mecdeddin Atabek, devrin kaynaklarında yazı ve inşa usullerinde eşi bulunmayan, son derece belîğ ifade sahibi, çeşitli sanatlarda yeteneği olan, yardımları bütün halkı kuşatmış, fazilet itibarıyla dünyada benzeri olmayan bir insan olarak nitelendirilmektedir.⁷⁷⁵ Mecdeddin Muhammed b. Hüseyin, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında “İstifâ makamı”nda bulunmuş,⁷⁷⁶ Sâhib Fahreddin Ali'nin Osmancık kalesine hapsedilmesinden sonra ise, vezirlik makamına getirilmiş,⁷⁷⁷ Fahreddin Ali'nin tekrar vezir olmasıyla bu tenzili rütbeye uğramaması için atabeylik makamına atanmıştır. Bu, onun değerli bir devlet adamı olduğunu göstermektedir. Mecdeddin'in vezirlikten alınca Hülagu ve Abaka dönemlerinin ikinci adamı olan sahib-i divan Cüveynî'ye gönderdiği tezkirede suçlayıcı ve saldırgan bir üslup kullanmaması yanında bir istekte bulunmaması da dikkat çekicidir.⁷⁷⁸ Bu onun uyumlu ve tedbirli bir devlet adamı olduğunu göstermektedir.

Mecdeddin'in güçlü bir itikada sahip olduğunu Mevlânâ'nın, Atabek'in oğluna söylediklerinden anlıyoruz. Bu iltifata sebep olan olay ise şöyledir. Bazı kişiler Atabek'e gelerek Rumların Moğollarla kızlarını evlendirerek desteklerini sağladıklarını, Selçuklularında Moğollara kız vermek suretiyle dinlerin vahdetini temin edip, onların desteğini kazanabileceklerini savunmuşlardı. Mecdeddin bunlara cevaben; dinlerin daima birden fazla olduğunu, aralarında savaşların olduğunu belirtmiş ve birleştirilemeyeceğini vurgulamıştır. Mevlânâ'da bunu teyid eden sözler

⁷⁷⁴ Sultan Veled; *Divan*, s. 66-67.

⁷⁷⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 55, 67, 73.; İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 175-178.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 230-232.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 277-278.

⁷⁷⁶ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 55, 67. Arazi ve ikta işleri haricindeki devletin malî işleriyle uğraşan divana Divan-ı İstifâ, başkanına Müstevfî denirdi. bkz. Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 95.

⁷⁷⁷ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 175.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 230.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 277.

⁷⁷⁸ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 73-74.

söyleyip bu işin dünyada mümkün olamayacağı hususunda izahatta bulunmuştur.⁷⁷⁹ Şiddetli Moğol tahakkümünden zarar gören yerli Hristiyanların onları yumuşatmak için kendilerince bulduğu bu çözüm yolunun bu şekilde dile getirilmesi, Selçukluların da tahakkümden kurtulmak için çare aramakta olduklarını göstermektedir. Mevlânâ, işte bu noktada Moğollara kız verilmesi tasavvuruna yukarıda gördüğümüz gibi karşı çıkmış, ikaz etme görevini yapmıştır.⁷⁸⁰ Görüldüğü gibi Mevlânâ İslâm dininin hükümleriyle ilgili tavizler verilmesini uygun görmüyor, Moğollarla ilişkilerin belli esaslara bağlı olarak sürdürülmesini istiyordu.

Mecdeddin Atabek'in Mevlânâ'ya sevgi ve saygısı öyle bir noktaya ulaşmıştır ki; oda diğer müridler gibi çile çıkarmak istemişti. İşleri gereği bu yükü kaldıramayacakları gerekçesi ile yöneticilerin bu yöndeki isteklerine pek sıcak bakmayan Mevlânâ, Mecdeddin Atabek'in ısrarını sürdürmesi sonucu onun bu isteğini kabul etmiştir. Ancak birkaç gün sonra iyice bastıran açlık, müreffeh bir yaşam tarzına alışkın olan Atabek'in sabrını iyice zoramış, sonunda dayanamamış, yanındaki arkadaşlarıyla birlikte çilehânedan gizlice çıkarak bir arkadaşının evinde kaz ve pilav yiyip tekrar hücrelerine dönmüşlerdir. Sabahleyin âdeti üzerine Mevlânâ, çile hücrelerini kontrol ederken onların hücrelerine geldiğinde “Tuhaf şey! Bu hücreden riyâzat kokusu gelmiyor; kaz ve pirinç kokusu geliyor.” diyerek yaptıklarından haberdar olduğunu nükte yoluyla onlara bildirmiştir. Müridin mürşidinin ödevlerini harfiyen yerine getirmesinden bahsetmiştir.⁷⁸¹

Daha önce geçtiği gibi Mevlânâ müridlerinin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda herhangi bir aracı olmadan vezirlere başvuracak nüfuza sahiptir. Mecdeddin'e gönderdiği bir mektubunda kendi mensuplarından Nizâmeddin'in üstün özelliklerini sayarak, ziyana uğradığını bildirmiş ve yardımda bulunulmasını rica etmiştir. Mecdeddin'in yardım ederse kazanacağı sevap ve alacağı övgü dile getirmiştir.⁷⁸² Burada Selçuklu devlet adamlarının fazilet sahibi olup, toplumda bu

⁷⁷⁹ Mevlânâ; *Fihî Mâ Fih*, s. 28. Schimmel ise burada bahsedilen Atabek'in Muineddin Pervâne olduğu düşüncesinde olsa da; kullanılan ifadelerden bahsedilen şahsın Mecdeddin olduğu anlaşılmaktadır. Ebu'l-Ferec, Abaka'nın 1265-1266 yılları civarında Bizans İmparatoru'nun kızı ile evlendiğini nakleder. Burada misal verilen olay, bu yahut benzeri bir olay olmalıdır. bkz. Schimmel; *a.g.e.*, s. 92-93.; Ebu'l-Ferec İbnü'l-İbrî; *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, Çev: Şerafettin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2011, s. 47-48.

⁷⁸⁰ Taneri; *a.g.e.*, s. 432.

⁷⁸¹ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 137.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 286.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 81.

⁷⁸² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 21-22. Mevlânâ vezirlere yazdığı mektuplarında genellikle “Zamanın Âsafî, Vaktin Nizâmülmülk'ü, Sâhib-i A'zam” unvanlarını kullanmıştır. Gölpinarlı'nın 9. mektup olarak belirttiği mektupta da Mevlânâ bu ifadeleri kullanmaktadır. O halde bu mektubun Mecdeddin'in vezirliği zamanında yazıldığı

özellikleri ile temayüz eden şahıslara karşı davranışları anlaşılma ile beraber, onların üzerlerinde manevî nüfuzun nasıl kullanıldığını da görmekteyiz. Bu davranışlar şüphesiz halkı da etkilemiştir.

Mevlânâ, Mecdeddin'e vezirliği sırasında yazmış olduğu başka bir mektubunda ise müridi ve Çelebi Hüsameddin'nin oğlu Sadreddin'e yardım edilmesi talebinde bulunmuştur. Mektubun Sadreddinle gönderilmesi, talep sahiplerinin bürokratlarla görüşmesinin de temin edildiğini düşündürmektedir. Mecdeddin'in halkın ihtiyaçları dolayısı ile sık mektup gönderilmesinden sıkılmaması gerektiğini bildirmiştir. Kendisinden kolaylıkla ricada bulunulan bir bürokratin halkın yanındaki yerini gösterme sadedinde “Tatlı suyun başı kalabalık olur.” diyerek, yardımların bu konudaki yerini göstermiştir. Mektupta, Vezir hakkında, “İsyan edenlerle baş çekenlerin köklerini kazıyan”, ifadelerinin kullanılması da dikkatimizi çekmektedir.⁷⁸³ Bu ifadeler, Mevlânâ'nın ayaklanmalar karşısındaki tutumunu göstermektedir. O, ayaklanmaları hoş görmüyor ve bu konuda genel itibarıyla devlet bürokrasisi ile paralel bir siyaset izliyordu.

Mevlânâ'nın gönderdiği mektuplarda konuyu arzetmediği de görülmektedir. Bu konuya, müridlerinden olup aynı zamanda müderrislik yapan Mecdeddin'le gönderdiği mektup misal teşkil eder. Bu mektupta müridi hakkında övgü dolu ifadelerde bulunan Mevlânâ, özlemlerini ifade etmiş, görüştüğü zaman dileğini arzedeceğini bildirmiştir.⁷⁸⁴ Bu zaman zaman Mecdeddin'le görüşüldüğünü, her meselenin yazılı olarak iletilmediğini de göstermektedir. Talep edilecek şey için bürokratomuzun önceden psikolojik olarak hazırlandığı da akla gelmektedir. Mektubun gönderildiği şahsın müderris olması, konunun atama ile ilgili bir mevzu olabileceğini göstermektedir.

Gölpınarlı, Mevlâna'nın 10. Mektubunun, Sâhib Ata Fahreddine yahut⁷⁸⁵ mektuptaki nisbî düzene istinaden Mecdeddin'e yazılmış olabileceğini söyler.⁷⁸⁶ Mektubumuz, muhtemelen devlet kadrolarında hizmet etmiş bir müridinin affı için devreye girilmesi açısından önemlidir. Mevlânâ, bu mektupta, Hurrem Çavuşoğlu

düşünülebilir. Ayrıca bu mektupta geçen “Padişahlarla Sultanların Babası” ifadeleri de atabeylik yapmasına ithafen yazılmış olabilir.

⁷⁸³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 181-182.

⁷⁸⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 180-181.

⁷⁸⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 233.

⁷⁸⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 245.

Necmeddin'in, pişmanlığı da dile getirilerek Sultan'a karşı işlediği suçun affedilmesi için, Vezir'in şefaatçi olacağına dair vaadini hatırlatmaktadır. Bu, bürokratların, sultanları etkilediğini, Mevlânâ'nın talep ettiği konunun takibini yaptığını göstermektedir. Aynı zamanda konu hakkında direkt olarak Sultan'a müracaat edilmemesi de dikkat çekicidir. Muhtemelen bu işin bürokratlar aracılığı ile çözümlenmesi daha münasip görülmüştür. Mektupta karışık bir zamanda olduğundan bahsedilmesinden, devletin yoğun ve zor bir süreçten geçtiğini anlamaktayız. Mevlânâ, Hz. Yusuf'la kardeşleri arasındaki bir menkıbeyi ve Hz. Ömer'in "Sadaka vermeye koyulun; bu ateşi sadakalar söndürür." sözlerini hatırlatarak, fitnelerin hayırlarla önleneceğini anlatmıştır.⁷⁸⁷ Bu tavsiyeler sünnete uygun olarak, tarih boyunca alimlerin ve mutasavvıfların dikkat çektiği bir husus olmuştur. Gerçekten, ihtiyaç içindeki insanlara yardım edilmesi toplumdaki birlik ve beraberliğin sağlanmasında önemi inkar edilemez.

Mevlânâ, Mecdeddin'den ihtiyaç sahiplerinin vergilerinin bağışlanmasını da talep etmiştir. Bunun için kendi müntesiblerinden Kemâleddin ile gönderdiği mektubu misal olarak göstermek mümkündür. Mektubun hitap kısmında verilen "Kâfirlere karşı çetindir onlar, aralarında merhametliler." ve "İnsanları ve cinleri ancak kullukta bulsunlar diye yarattım." ayetleri mektubun içeriği hakkında bir ipucu olması itibarıyla önemlidir. Mektupta; Kemâleddin'in kullukla uğraşmasından dolayı çalışmayı gevşettiğinden ve evlad-u iyalinin çoğalmasından bahsedilmiştir. Bu sebeple herkese konulan verginin, kendisinden alınmaması rica edilmiştir.⁷⁸⁸ Mecdeddin'e yazılan mektuptaki bu hitap, Selçuklu bürokratlarının İslâmî hassasiyetlerini de göstermektedir. Bu dönemde abidlere ne gibi kolaylıkların sağlandığı mektuptan anlaşılmaktadır.

⁷⁸⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 22-23. "Sadaka vermede acele edin. Çünkü bela sadakanın önüne geçemez." bkz. Münâvî; akt. Canan; *a.g.e.*, c. 9, s. 243.; "İyilikler yapmak, kötü felaketleri önler. Gizli verilen sadaka Rabbin gazabını söndürür. Silâ-ı Rahim ömrü arttırır." bkz. Taberânî; akt. Rûdânî; *Büyük Hadis Külliyyatı (Cem'ul-Fevâid)*, Ter: Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul 1993, c. 2, s. 25.

⁷⁸⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 29. "Muhammed Allah'ın Resûlüdür. Onun beraberindeki müminler de kâfirlere karşı şiddetli olup kendi aralarında şefkatlidirler. Sen onları rükû ederken, secde ederken, Allah'tan lütuf ve rıza ararken görürsün. Onların âlâmeti, yüzlerindeki secde izi, secde aydınlığıdır. Bunlar, Tevrat'taki sıfatları olup İncil'deki meselleri ise şöyledir: Öyle bir ekin ki filizini çıkarmış, sonra da onu kuvvetlendirmiş, derken kalınlaşmış da artık gövdesi üzerinde doğrulmuş. Öyle ki ekicilerin hoşuna gider, kâfirlere de öfkeleridir. İşte böylece Allah, onlar gibi iman edip makbul ve güzel işler yapanlara mağfiret ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır." bkz. *Kur'an*, Fetih Sûresi, Ayet 29.; "Ben cinleri ve insanları sırf Beni tanıyıp yalnız Bana ibadet etsinler diye yarattım." bkz. *Kur'an*, Zâriyât Sûresi, Ayet 56.

Mevlânâ bir mektubunda Meceddeddin'in ediblik yönüne de dikkat çekilmiştir. Bu, Aksarayî ve İbn Bîbî'nin rivayetleri ile paralellik arz etmektedir. Mektubun asıl konusu ise mektubu götüren Bahâeddin isimli yakınının son derece yoksul fakat utancından ve sabrından bunu söylemeyen bir kişi olduğu ve bu soruna çözüm bulunması konusundaki taleptir. Bu arada ihtiyaç sahiplerine yardımın gerekliliği ve Meceddeddin'e özlem ifadeleri de mektupta yer almaktadır.⁷⁸⁹ Bütün bunlardan Meceddeddin'in Mevlânâ'nın yakınlarına ihsanını eksik etmediği anlaşılmaktadır.

Mevlânâ'nın bizzat yazmasa da haberdar olduğu mektuplar da vardır. Nitekim Gölpınarlı'nın 54. mektup olarak sunduğu, Meceddeddin'e gönderilen cevabî mektupta geçen "Hazret-i Mevlânâ'ya selâmınızı arz ettik." cümlesinden dolayı Çelebi Hüsameddin, yahut Sultan Veled tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Mektupta geçen "Buyurduğunuz şeyleri, vakit dar olmakla beraber mümkün olduğu kadar yapmaya çalıştık. Tamamlanması da bize aittir; vefâ bizim çevremizdedir." ifadelerinden, Meceddeddin'in bir isteği olduğu ve bu isteğin yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Meceddeddin'in zaman zaman Mevlânâ'yı ziyarete geldiği "Bu yandaki dostlar, dervişler, sizi özleyiyorlar." ifadelerinden anlaşılmaktadır. Hitap cümlesinden vezirliği döneminde yazılmayıp, Meceddeddin'in, atabeyliği döneminde yazıldığı anlaşılan mektupta Mevlânâ'nın oğlu Emir Alim Çelebi'nin selamları, özlemleri ve elini öpme isteği de belirtildiğine göre aralarındaki hukuk ileri seviyede olmalıdır. Mektupta ayrıca Emir Alim'in dünya işlerini bırakıp, dervişliğe girdiği sevinçle bildirilmektedir.⁷⁹⁰ Burada bürokratlarla ilişkilerde önde gelen müridlerin de rol oynadığı anlaşılmaktadır. Gerçi Meceddeddin gibi çile çıkarmak isteyecek derecede tasavvufa ilgi duyan bir şahsın, Mevlânâ'nın yakın çevresiyle bu derece diyaloga girmesi normal karşılanmalıdır.

Sultan Veled'in, Meceddeddin Atabek'e gönderdiği cevabî bir mektupta, Meceddeddin'in düşmanları için beddua ve kendileri için dua edildiği bildirilmektedir. Mektupta devlet büyüklerinin Konya'ya gelmeleri de kutlanmaktadır. Yolculuğun Müslümanların güvenliğinin sağlanmasına, yabancıların da kalplerinin İslâm'a

⁷⁸⁹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 100. Bu mektubun yazıldığı zamanda Meceddeddin'in Atabek olduğunu zannediyoruz. Gölpınarlı, bu mektubu yazanın Sultan Veled veya Çelebi Hüsameddin olabileceğini belirtmektedir. bkz. Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 245.

⁷⁹⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 81-83.

ısınmasına vesile olması için dua edilmektedir.⁷⁹¹ Bu ifadeler İslâmî hassasiyete sahip olan, uyumlu, tedbirli ve birçok kademedede görev almış olan Mecdeddin Atabek'le Mevlânâ ailesinin ilişkilerinin iyi olduğunu üst düzeyde olduğunu göstermektedir. Müslümanların güvenliğinden ve yabancıların kalplerinin İslâma ısınmasından bahsedilmesi, Mevlevî liderlerin izledikleri siyasette temele aldıkları düşüncenin anlaşılmasını sağlamaktadır.

4.7 MEVLÂNÂ AİLESİNİN TÂCEDDİN MU'TEZZ İLE İLİŞKİLERİ

Sultan İzzeddin ve Rükneddin Kılıç Arslan arasında şiddetli iktidar mücadelesinin bulunduğu ve Hülagu tarafından ülkenin ikiye bölündüğü zor bir dönemde ülkenin hazinesinin tespit ve muhafazası görevini devlet erkanının en ileri gelenlerinden biri olan Tâceddin Mu'tezz üstlenmişti.⁷⁹² Aksarayî, Tâceddin Mu'tezz'in yumuşak huylulukta, dürüstlükte ve kifayette devlet büyüklerinin izinden gittiği bir kişi olduğunu söyler. Ayrıca İlhanlılar'ın Anadolu'nun vergisini toplaması vazifesini verip, kendisini vezir yapacak kadar güvendiğinden de söz eder.⁷⁹³ Tâceddin Mu'tezz'in yönetim işlerini meşveretle yürüttüğünü aktarıırken, atamalarda dönemin karışıklıklarını da gözönüne alarak güvenilir kişileri seçmeye gayret ettiği de bahseder. Döneminde herkesin hakkını alabilmesi için bir düzen getirmeye gayret ettiği ve bunun neticesinde şikayetlerin ortadan kalkması da aktarılan bilgiler arasındadır.⁷⁹⁴

Tâceddin Mu'tezz, tasavvuf önderleri ile iyi bir diyalog içinde olmuştur. Onun yaptırdığı Daru'z-Zakirin adındaki medreseye Kutbeddin Haydarî'nin halifelerinden Hacı Mübarek Haydarî'yi şeyh tayin etmesi bunu göstermektedir. Mevlânâ'yla diyalogu ise çok daha üst düzeydedir.⁷⁹⁵ Tâceddin Mu'tezz medreseler, tekkeler, şifahaneler ve kervansaraylar kurmuş, hayır işleri yapmış ve Mevlânâ'nın özel muhibleri içerisinde yer almış, rivayete göre Mevlânâ'nın emirler içinde en sevdiği kişi olma konumuna yükselmiştir.⁷⁹⁶ İlhanlılar namına Anadolu'ya vezirlik

⁷⁹¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 18-20. Gölpinarlı'ya göre "Selâmınızı Hudâvendigâr'a bildirdim." ve Mevlânâ'nın beyitlerinin "Nitekim demiştir." ifadesinden sonra yazılmasından dolayı bu mektubu Mevlânâ yazmamış, Sultan Veled yazmıştır.

⁷⁹² İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 156-157.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 220-221.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 264-265.

⁷⁹³ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 55.

⁷⁹⁴ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 67.

⁷⁹⁵ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 210.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 75.

⁷⁹⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 226.; F. Lewis; *a.g.e.*, s. 167.

rütbesiyle gelen Tâceddin Mu'tezz'e, Mevlânâ'nın "hemşehri" diye hitap etmesi Horasanlı olmasının yanında aralarında kurulan iyi diyalog sebebiyle olmalıdır.⁷⁹⁷

Mevlânâ, mektuplarında Tâceddin'e "Sâhibi A'zam", "Irak ve Horasan'ın övüncü", "Emirler Padişahı", "Zamanın Nizâmü'l-Mülkü"⁷⁹⁸ gibi unvanlarla hitap eder. Onu adaleti, insanlara güven telkin etmesi ve ihtiyaç sahiplerine yardımları sebebiyle över.⁷⁹⁹ Ayrıca Müslümanların oturduğu yerleri koruması ve Müslümanların yurdundan düşmanları kovması⁸⁰⁰ sebebiyle de iltifat eder. Dönem siyasi tarihi hakkında verilen bu bilgiler aynı zamanda Mevlânâ'nın Mu'tezz'in izlediği politikadan memnun olduğunu göstermektedir. Mevlânâ, ismini vermediği bir şahıs için ricada bulunduğu mektubunda Tâceddin'in düşmanlarına karşı elde ettiği başarıdan ve devletin düzenini sağlamasından dolayı duyduğu mutluluğu belirtir. Tâceddin'in dostlarına dua, düşmanlarına ise beddua eder.⁸⁰¹ Bu mektuptan Mevlânâ'nın ülkedeki siyasi gelişmeleri ve gelişmeleri takip ettiğini anlamaktayız. Bu ifadelerden Mevlânâ'nın Tâceddin Mu'tezz idaresini destekleyip ülkeyi zarara uğratan ayaklanmaları çıkaranlara karşı olumsuz tavır takındığı anlaşılmaktadır.

Mevlânâ bazı mektuplarında Tâceddin Mu'tezz'e özlemlerini, görüşme dileğini dile getirir.⁸⁰² Mevlânâ, ona gönderdiği mektuplarında bazı müridleri için yardım talebinde bulunmuştur. Bu konuda birçok örnek bulunmaktadır. Bahâeddin isimli işleri bozulan bir kişiye yardım edilmesi için yazdığı mektubu buna misal olarak gösterebiliriz. Mektubunda böyle yapmasının ihtiyaç sahiplerinin duasını almaya ve sevaba vesile olacağını bildirmiştir.⁸⁰³ Seyyid Şerafeddin isimli maddi durumu kötü olan bir zata Seyyidliği de nazara verilerek yardım etmesini istemesidir.⁸⁰⁴ Eflâkî, Tâceddin Mu'tezz'in Aksarayda bir medrese yaptırarak oraya müderris olarak Mevlânâ'nın ilimde ilerlemiş müridlerinden Kayserili Şerafeddin'i atamak istediğinden bahseder.⁸⁰⁵ Bu iki şahıs aynı kişilerse bu dileğin kabul edildiği sonucunu çıkarabiliriz. Aksi durumda dahi Tâceddin Mu'tezz'in kurumlara müderris atarken Mevlânâ çevresinden de atamalarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Mektupta

⁷⁹⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 525-526.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 226.

⁷⁹⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 24, 37, 88, 89, 115, 130, 145, 147, 162, 178 vd..

⁷⁹⁹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 24, 36, 88, 115, 130, 147, 162.

⁸⁰⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 25, 162.

⁸⁰¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 204-205.

⁸⁰² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 37, 89, 130, 163.

⁸⁰³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 25.

⁸⁰⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 89.

⁸⁰⁵ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 190.

Şerafeddin'in seyyidliğine dikkat çekilmesinden bürokratların bu zümreye karşı saygı duyduğu sonucunu da çıkarabiliriz.

Mevlânâ'nın başka bir mektubunda Tâceddin Mu'tezz'den, çok sevdiği Çelebi Hüsameddin'in akrabalarından, çocukluğundan beri kendi yanında bulunan ve sevdiği bir kişi olan Nizâmeddin'e yardım etmesini talep ederken, onun halka nasihat eden rehber konumunu da nazara vermesi dikkat çekicidir.⁸⁰⁶ Mevlânâ, Nizâmeddin'in kendi yanındaki yerini ifade etmesi açısından bu istek için Tâceddin'in yanına gitmesinin daha doğru olacağını fakat, onun anlayışına güveni sebebiyle bunu yapmadığını belirtmiştir.⁸⁰⁷ Bu mektuplarda halkın ve tasavvuf ehlinin duasını almanın, gönüllerini razı etmenin önemi vurgulanmıştır. Tasavvufi kültür içerisinde önemli bir yer tutan bu konu, şüphesiz devlet yönetiminde de olumlu tesirlere yol açacaktır. Yöneticilerin bu zümrelerin ihtiyaçlarını karşılaması ile, onların katında değeri ve desteği artacak, bu zümrelerin de ihtiyaçları karşılanacaktır. Bununla beraber iki taraflı fayda veren bu olayı tamamen maddi sebeplerle yorumlamak tasavvufi irfandan uzak olmanın neticesidir.

Mevlânâ başka bir mektubunda Tâceddin Mu'tezz'den, Ziyâeddin Vakfında ait olan iki tekkenin, Çelebi Hüsameddin'e verilmesini istemektedir. Mektubunda ayrıca iki makamı çok gören bazı düşmanlarının olduğunu, fakat kendilerinin devletin düzene girmesi için çalıştığını nazara verirken, bu işi büyük bir hayır olarak gördüğünü de ifade etmektedir.⁸⁰⁸ Müsbet hareketi temsil ettiğini ileri süren Mevlânâ böylece bürokrasinin desteğini almaya çalışmıştır. Gerçekten de bu dönemde Selçuklu yönetimine karşı Mevlânâ ve müridlerinden bir zarar bahis mevzu olmamıştır.

Mevlânâ'nın yukarıda zikrettiğimiz idari tasarruflara dair başka ricalarına da rastlamak mümkündür. Bir başka mektubunda Tâceddin Mu'tezz'e, "ulu kişi, ulu kişinin oğlu" diye nitelendirdiği müridi Sadreddin'in, Hucend'li Şemseddin'in soyuna vakıf olan Kara Arslan mescidinin imamlığını hakkıyla yaptığını belirterek kendisinden eski imamın buradaki görevine dönmek için yaptığı talebin kabul edilmemesini istediğini belirtmiştir. Mektupta ayrıca Sadreddin'in çoluk çocuğunun

⁸⁰⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 90.

⁸⁰⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 37.

⁸⁰⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 115-116.

fazla olduğunu, işe fazlasıyla ehil olduğunu, ve Mu'tezz'e de bağlı olduğunu bildirmektedir.⁸⁰⁹ Başka bir mektubunda ise, Mevlânâ hısımlarından ve çok değer verdiği müridlerinden olan hatip ve müderris Celâleddin hakkındaki ihsan ve keremini artırması için Tâceddin'e ricada bulunmuştur. Mektupta ayrıca Celâleddin'in minnettarlığı da belirtilmiştir.⁸¹⁰

Mevlânâ zaman zaman hizmetten kovulmuş kişilere de aracılık etmektedir. Bunlardan birisi de "oğlumuz" ifadesi ile müridi olduğunu anladığımız Ahi Ahmed'dir. Mevlânâ bu zatın Tâceddin kapısında yetiştiğini, bağlılığını belirterek, kendi hatırı için bağışlanması ve kendisine yardım edilmesini rica etmiştir.⁸¹¹ Mevlânâ'nın araya kendi hatırını koyması Ahi Ahmed'in konumunu göstermekten başka, Tâceddin Mu'tezz'in yanındaki yerini de göstermektedir. Bu mektup ahillerle ilişkileri bildirmesi açısından da önemlidir.

Mevlânâ zaman zaman devlet adamlarına başkalarına yazdığı mektuplarla da selam göndermiş ve arzuhalde bulunmuştur. "Allah'ın buyruğunu ululayan, padişahlarla sultanların yakını bulunan, ... özü doğru oğlumuz" ifadelerinden devlet bürokrasisine yakın olduğunu anladığımız müridi Şemseddin'e gönderdiği mektup bu konuda önemli bir örnektir. Mektupta Ahi Muhammed'e ihsanda bulunulması rica edilmekte, Tâceddin Mu'tezz'e de selam gönderilmekte ve dua edilmektedir.⁸¹² Bu suretle bürokratların gönlü alınırken, onların halkı unutmaması da sağlanmıştır. Bürokraside Mevlânâ'nın müridlerinin de bulunduğunu gösteren bu mektup da ahillerle ilişkilerin anlaşılması açısından da önemlidir.

Tâceddin Mu'tezz'in de Mevlânâ'ya mektup gönderdiği bilinmektedir. Böyle bir mektubunda hastalığını beyan etmesi Mevlânâ ile arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Mevlânâ ise cevabî mektubunda kendisi ile görüşmeyi özlediğini bildirmektedir. Bununla beraber mektubu beraberinde gönderdiği Şemseddin'in geçmiş hatalarını affetmesini ve gözetmesini talep etmektedir.⁸¹³

⁸⁰⁹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 130-131. Gölpinarlı, , «aziz oğlumuz, ulu kişi, ulu kişinin oğlu» diye övülen şahsın Çelebi Hüsameddin olduğunu söyler dolayısı ile Sadreddin, Çelebi Hüsameddin'in oğludur. Bkz. Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 262.

⁸¹⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 163.

⁸¹¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 148-149.

⁸¹² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 144-145.

⁸¹³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 178-179.

Böylece, bürokratlar arasında yer alan müridlerinin konumunu korunmasını sağlamaya çalışmıştır.

Tâceddin Mu'tezz, zaman zaman Mevlânâ'yı ziyaret ederdi. Bu ziyaretlerden birisinde sohbetten çok etkilenerik, müridler için bir yer yapmak istese de Mevlânâ'nın karşı çıkması üzerine bu isteğini yerine getirememiştir. Bununla birlikte Mevlânâ'nın müridlerine bir hizmet yapmak isteğinin galip gelmesi ile cizye parasından üç bin dinarı müridler için hamam yapılması için Mevlânâ'ya göndermiş fakat Mevlânâ bunu da reddetmiştir. Bunun üzerine Sultan Veled'i devreye sokarak, medresenin yanında müridler için birkaç ev yaptırmıştır.⁸¹⁴ Tâceddin Mu'tezz başka bir sefer cizye parasından yedi bin dirhem göndererek helal olduğunu bir mektupta bildirmiş, Mevlânâ bu paraları Hüsameddin Çelebi'ye vermiş, o ise Mevlânâ'nın çocukları ve müridleri arasında bölüştürmüştür.⁸¹⁵ Burada, Selçuklu ümerasının Mevlevîleri desteklediğini, Mevlânâ'nın istiğna tavrını ve zaman zaman farklı tepkiler verdiğini görmekteyiz.

Daha öncede belirttiğimiz gibi, Muineddin Pervâne, Vezir Tâceddin Mu'tezz'in oğlunu Konya'ya kadı yapmak istemiş, Mu'tezz'in oğlu üç şart ileri sürmüştür. Birincisi, rebâb'ın kaldırılması; ikincisi, eski mübaşirlerin kovulması; üçüncüsü, yeni mübaşirlere bol maaşlar verilerek, rüşvet almalarının önünün alınmasıdır. Muineddin, iki şartı kabul etmekle beraber rebâb'ın kaldırılmasını kabul etmemiştir. Bunun üzerine Tâceddin Mu'tezz'in oğlu kadılığı kabul etmemiştir. Eflâkî daha sonra bu kişinin tüm çocuklarının Mevlânâ'nın müridi olduğunu nakleder.⁸¹⁶ Bu olay, çocukların babalarından farklı tutum içine girebildiğini göstermektedir. Bununla beraber Tâceddin'in ahfadının Mevlânâ'nın muhibbi olması ayrıca önem kazanmaktadır.

4.8 MEVLÂNÂ AİLESİNİN SÂHİB ATA FAHREDDİN ALİ İLE İLİŞKİLERİ

Fahreddin Ali Anadolu Selçuklularının yetkin devlet adamlarından biridir. Uzun yaşamı sırasında hem gerçekçi hem de gelenekçi olması; hem Moğollara hem de Moğolların karşıtlarına ılımlı yaklaşımı, onu devletin karışıklıklar içerisinde

⁸¹⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 226-228.

⁸¹⁵ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 563-564.; Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 116.; Fürüzanfer; *a.g.e.*, s. 275.

⁸¹⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 341.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 151.

olduğu bu dönemde idareciler arasında saygın bir konuma yükselmiştir. Ayrıca Fahreddin Ali'nin kırk yıla yakın bir dönem içerisinde kurduğu vakıflar ve halkın hizmetine sunduğu eserler, onun İslâmiyet'e bağlılığı ve saygınlığı konusunda bize ipuçları vermektedir.⁸¹⁷ Aksarayî, Fahreddin Ali'nin çok ilmi olmamasına rağmen, yönetim işlerinde çok yetkin olduğunu belirtir. Emirlik ve saltanat nâibliğinden sonra getirildiği vezirlik vazifesinde oldukça kudretli olduğunu ifade eder. Hayır ve hasenat eserleri yaptırarak, bunları halka açmasıyla çok beğenildiğini söyler.⁸¹⁸ Onun yaptırdığı Ilgın Kaplıcaları'nda devrin yüksek tabakadaki insanların yanısıra Mevlâna Celâleddin'in de şifâ için yıkandığı rivayet edilmektedir.⁸¹⁹

Sâhib Ata Fahreddin Ali Anadolu'nun karışıklıklar içerisinde olduğu zor bir dönemde görev yapmış bir idarecidir. Sultan İzzeddin ve Rükneddin Kılıç Arslan arasındaki mücadele sırasında, ülke Hülagu tarafından Sultan İzzeddin ve Rükneddin Kılıç Arslan arasında ikiye bölünmüştü. Ülkenin doğusu Sultan İzzeddin'e batısı ise Rükneddin Kılıç Arslan'a düşmüştü. Tuğracı Sahip Şemseddin'in ölümünden sonra Sultan Rükneddin Pervâne'yi; Sultan İzzeddin ise Fahreddin Ali'yi vezirliğe getirmiştir.⁸²⁰ Fahreddin Ali daha önce de Sultan İzzeddin'in 1258-1259 yılları arasında Hülagu'nun huzuruna giderken emir-i dâdlık makamından niyâbet makamına tayin ettiği bir devlet adamıdır.⁸²¹

İbn Bîbî, birtakım fitne ehlinin etkisiyle Pervâne'nin, Moğolları Sultan İzzeddin'in Mısır'la anlaşıp harekete geçeceğini söylemek suretiyle kışkırttığını rivayet eder. Bunun üzerine, Sultan İzzeddin'in anlaşma yolları aradığını bildirir.⁸²² Aksarayî, Rükneddin Kılıç Arslan ile Moğol ordusunun Aksaray'a gelmesi üzerine barışı sağlamak için, Fahreddin Ali'yi elçi olarak görevlendirdiğini söyler. Bu sırada Muineddin Pervâne'nin onu kendi saflarına çekmeye çalıştığını belirtir. Pervâne'nin, Fahreddin Ali'yi müttefik yapmak suretiyle Rükneddin'in tarafını güçlendirmek için gizlice haberciler gönderdiğini bildirir. Fahreddin Ali'ye ülkenin tamamının vezirliğini teklif ettiğini nakleder. Fahreddin Ali bu teklifi kabul etmiş ve sonrasında

⁸¹⁷ Cahen; *a.g.e.*, s. 281.

⁸¹⁸ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 47-48.

⁸¹⁹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 592.

⁸²⁰ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 156.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 220-221.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 264-265. II. İzzeddin Keykâvus'un merkezi Konya, IV. Rükneddin'in ise Kayseri olmuştur. bkz. Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 35.

⁸²¹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 45-47.

⁸²² İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 158.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 221.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 266.

Sultan İzzeddin'in İstanbul'a geçmesi üzerine Rükneddin'in Konya'da tahta oturmasıyla bütün ülkenin veziri olmuştur.⁸²³ Fahreddin'in kişiliği göz önüne alındığında, Moğollara karşı durulamayacağını anlayıp, ülkenin daha fazla zarar görmemesi ve tek elden yönetiminin sağlanması için bu teklifi kabul ettiği varsayılabilir.

Sâhib Ata'yı çekemeyenlerin Pervâne'yi ikna etmesi neticesinde 1271-1272 yıllarında iktidarını son derece güçlendirmiş olan Muineddin Pervâne, Fahreddin Ali'yi Kırım'da bulunan Sultan İzzeddin'in taraftarlığı iddiası ile Moğol emirlerinin yardımıyla vezirlikten azledilip Osmancık kalesinde hapsedirmiştir. Fahreddin Ali daha sonra İlhanlılar tarafından yargılanarak cezası köşesine çekilme şekline dönüştürülmüştür. 1273-1274 yılları arasında Konya'da kalan Fahreddin Ali, Muineddin Pervâne'nin Elbistan'a gitmesini fırsat bilerek Abaka Han'ın huzuruna hediyelerle giderek makamını tekrar ele geçirmiştir. Fahreddin Ali yeniden vezirliğe başlayınca Pervâne Muineddin, onunla sözleşmeyi yeniden pekiştirmiş, ülkenin yönetimi eski kaidesi üzerine oturtulmuştur.⁸²⁴

Sultan Gıyâseddin Mesud'un saltanatı döneminde vezirlik görevini sürdüren Fahreddin Ali'nin ve nâib olan Mücireddin Emir Şah'ın gayretleriyle devlet işlerinde düzen hakim olmaya başlamıştır.⁸²⁵ Bununla birlikte, 1286 yılında Anadolu'ya gelen Moğol şehzadelerinin ordularının ihtiyacını karşılama işi beylerin kendisini yalnız bırakması sebebiyle Fahreddin Ali'ye düşmüştür. Bu bağlamda İlhanlı şehzadesi Geygatu'nun 20.000 kişilik ordusunun masraflarını karşılamak Fahreddin Ali'ye düşmüştür. Bu suretle Fahreddin Ali elli yıllık birikimini kullanırken esnafın geliri artmıştı. Bu sırada Nâibu's-Saltanat Mücireddin Emir Şah'ın girişimleriyle vezirlik görevi Mücireddin Emir Şah ve Fahreddin Kazvinî'ye verilmiştir. Fahreddin Kazvinî, vezirlik görevinden alınan üstün özelliklere Sâhib Fahreddin Ali'ye hasetle makamını kaptırmamak için onu ortadan kaldırma planları yapmıştır. Bu sıralarda, Akşehir bölgesi yakınlarındaki Nadir Köyünde bulunan Fahreddin Ali hastalanarak 1288 yılında vefat etmiştir.⁸²⁶

⁸²³ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 51-52.

⁸²⁴ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 71-74.; İbn Şeddad; *a.g.e.*, s. 22-24.; Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 785-791.

⁸²⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 108-110.

⁸²⁶ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 115-119. Anonim Selçuknâme'de, Moğolların aşırı mal isteklerinin Fahreddin Ali'yi bunalttığını, fakirlere zulmetmediğinden bunu karşılamada zorlandığını ve bu durum neticesinde yaşlı Vezir'in

Selçuklu vezirleri arasında Sâhib Ata, emir-i dad, saltanat nâibliği ve vezirliği ile kırk yılı aşan hizmetleri, büyük hayır müesseseleri ile müstesna bir mevki işgal eder. Moğolların kudreti karşısında muvaffak olamayacağını anlayan Fahreddin Ali, onlar ile daima iyi geçinme yolunu tutmuş; bununla beraber şahsiyet ve vakarını korumuş ve bu yolda devleti muhafazaya çalışmıştır. Onun ölümünden sonra Türkiye halkı kendini daha fazla sahipsiz hissetmiştir.⁸²⁷

Eflâkî'deki bir rivayete göre, Sâhib Fahreddin, Mevlânâ'nın büyüklüğünü kabul etmekle beraber müridlerini beğenmiyor, hatta öldürülmeleri gerektiğini söylüyordu. Mevlânâ bu sözü söyleyen Sâhib Fahreddin'i dünya ehli olmakla itham ediyordu.⁸²⁸ Mevlânâ bir gün kendisini ziyarete gelerek ısrarla nasihat almak isteyen Sâhib Fahreddin'in isteğini cevapsız bırakmıştır. Sâhib Fahreddin gittikten sonra niçin böyle davrandığını soran Sultan Veled'e "Fahreddin çok dertsiz ve densiz bir adamdır. Uyanık ruhlu değildir. Mana âleminde de habersizdir. Anlama zevki de yoktur. Kime söyleyeyim ve ne diyeyim?" diye cevap vermiştir. Ancak, daha sonraki diyalogları ve Sâhib Ata'nın icraatları göz önüne alındığında Mevlânâ'nın bu görüşünün aralarındaki samimiyetin henüz ilerlemediği bir zamana ait olduğu anlaşılmaktadır.⁸²⁹ Sonraki dönemde ise, Mevlânâ'nın ortanca oğlu Alâeddin Çelebi'nin Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin kızı Kerra Hatun ile evlenmesi ile bu aile ile akrabalık kurulmuştur. Bu evlilik 1262 yılında Alâeddin Çelebi'nin sıtmadan vefat etmesi sebebiyle uzun sürmemiştir.⁸³⁰ Bu evlilik, ikili arasındaki diyalogun geliştiğini göstermektedir. Bununla birlikte Mevlânâ'nın veya Alâeddin Çelebi'nin bu evlilik dolayısı ile herhangi bir zenginliğe yahut idari kadrolarda mevkii'ye ulaşmadığını, istiğna tavırlarını sürdürdüklerini söyleyebiliriz.

Mevlânâ, Fahreddin Ali'ye yazdığı mektuplarda kendisini İslâm'a yaptığı hizmetler ve adaletli bir yönetici olması sebebiyle över. Sâhib Ata Fahreddin'i, "vezirler padişahı", "vezirlik dayanağı", "ulu vezir", "hayırları yayan", "zamanın Hâtem'i" "adalet ve insaf mâdeni", "kerem ve lütuf denizi", "zamanın Âsafı", "Mülkün Nizâm'ı", "padişahlarla sultanların babası", "Sâhib-i A'zam", "tatlı mı, tatlı

hastalanarak vefat ettiğini bildirir. Onun vefatından sonra Fahreddin Kazvini'nin Argun tarafından Anadolu'ya vezirlik görevi ile geldiğini belirtir. Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 49.

⁸²⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 591-592.

⁸²⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 154.

⁸²⁹ Artam; *a.g.e.*, s. 99.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 427.

⁸³⁰ Önder; *a.g.e.*, s. 109.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 516.

lütuf ve ihsan kaynağı”, saltanatın dayancı”, “Müslümanlığın yardımına koşan” gibi unvanlarla anar. Bununla beraber öğüt vermeyi ve dua etmeyi de ihmal etmez.⁸³¹

Mevlânâ, Fahreddin Ali’ye gönderdiği bir mektubunda, dervişlere zulmedip daha sonra da olayı yanlış aksettirerek dönemin idaresinin dervişlere menfi yönde tavır almasını sağlayan kişileri şikayet etmektedir. Ayrıca bu fitnelere itibar edilmesi sebebiyle Sâhib Ata’ya da sitemlerde bulunmaktadır. Mevlânâ’nın mektubunda şehirden gitmekten söz ettiğine göre sorun ciddi boyutlarda olmalıdır.⁸³² Konya’dan ayrılmadığına göre sorun çözülmüş olmalıdır.

Mevlânâ, diğer idarecilere başvurduğu gibi, Sâhib Ata’ya da dostlarından bazıları için vergi hususunda kolaylık gösterilmesi gibi isteklerde bulunmuştur. Bu bağlamda yazılan bir mektuptan anlaşıldığına göre vergi konusunda politika zaman zaman değişmiştir. Bir dönem vergi muafiyeti sağlanırken tekrar vergi alınması üzerine Mevlânâ iyi bir işi tamamlamanın ona başlamaktan hayırlı olduğunu söyleyerek yardım talebinde bulunmuştur.⁸³³ Maddi yardım taleplerine bir başka örnek ise Mevlânâ’nın Hacı Zeki hakkında gönderdiği mektuptur. Buna göre, Hacı Zeki dostları ile beraber Sultan’ın mülkünden bir dükkan tutmuş, fakat onlar tarafından yalnız bırakılması neticesinde zor durumda kalmıştır. Mevlânâ, Fahreddin Ali’den bu zata yardım etmesini istemiştir.⁸³⁴ Mevlânâ’nın dünya hayatıyla ilgilenmeyen dervişlerin maddi imkanları hususunda dönem idarecilerine başvurduğuna dair örnekler de vardır. Bunlardan birinde Sâhib Ata’dan birkaç dervişin vergi hususunda affedilmesine yönelik bir ferman verilmesini talep etmektedir.⁸³⁵ Bu, dervişlerin ihtiyaçlarının şeyhler ve onlara saygı duyan bürokratlar tarafından karşılandığını göstermektedir.

Mevlânâ Sâhib Ata’dan zaman zaman müridleri için mektuplar göndererek yardımlar isterken, Sâhib Ata’nın da bu istekleri karşılıksız bırakmadığı ve birçok sefer bu istekleri yerine getirdiği ismini vermediği bir müridi için yazdığı mektuptan

⁸³¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 22, 53, 67, 71, 79, 116, 122, 129, 131, 133, 142, 143, 164, 201, 202, 208, 212.

⁸³² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 79-80.

⁸³³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 53-54.

⁸³⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 131-132.

⁸³⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 129-130.

anlaşılmaktadır.⁸³⁶ Mevlânâ bir mektubunda, Sadreddin'e yapılan yardımlardan dolayı memnuniyetini ifade etmekte hayrın devamını dilemektedir.⁸³⁷

Mevlânâ'nın Seyfeddin isimli bir mensubuyla gönderdiği bir mektup konumuz açısından orjinaldir. Mektupta, maddi imkansızlıklar sebebiyle tamamlanamayan nikah işlemleri için yardım istemekte ve Hz. Peygamber'in (a.s.m) sünnetinden örneklerle yardımın önemini vurgulamaktadır. Sünnet olan nikahın gerçekleşmesi için tedbirlerin alınmasının istenmesi ayrıca önemlidir.⁸³⁸

Mevlânâ, bazı tekkelere yapılacak atamalar hususunda Fahreddin Ali'ye başvurduğu görülmektedir. Böyle bir mektubunda "Asrın Bayezid'i ve zamanın Cüneyd'i" diyerek övdüğü müridi Çelebi Hüsameddin'in, Şeyh Sadreddin'den boşalan tekkenin şeyhliğine getirilmesi ricasında bulunmuştur.⁸³⁹ Bu konuda yazdığı mektuplardan birisinde ise, Ahi Gühertaş tekkesinin Şeyh Cemâleddin'e verilmesini istemiştir. Şeyh Cemâleddin'in ihtiyaç sahibi olduğunu da arz etmiştir.⁸⁴⁰ Mevlânâ bir başka mektubunda ise Sâhib Ata'dan ismi belirtilmeyen birisinin yine ismi belirtilmeyen birisinin yaptırdığı medreseye tayin edilmesini talep etmektedir.⁸⁴¹ Halk ve yöneticiler üzerinde etkili olan kurumlara atamaların Mevlevî düşüncesinin yayılmasında etkili olacağı izahıtan vabestedir. Mektuplarda liyakat ve ihtiyaca dikkat çekilmesi dikkatimizi çekmektedir.

Mevlânâ, ilim tahsilinde bulunan kişiler için de Sahib Ata Fahreddin'le diyaloga geçmiştir. Bu konuda gönderdiği bir mektubunda Hüsameddin'in oğlu olan Sadreddin'in ilim tahsili için yardım etmesini istemesi bu konuya misal teşkil eder.⁸⁴² Mevlânâ kaleme aldığı bir başka mektubunda ise maddi olarak yoksul düşen oğlu Emir Alim'e Çelebi'ye yardım edilmesini istemektedir. Bu durumun tahsilini de olumsuz etkilediğini bildirmektedir.⁸⁴³ Bu misaller Sâhib Ata'nın ilim tahsilinde bulunan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması hususunda hassas olduğunu da göstermektedir.

⁸³⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 67-68.

⁸³⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 122-123.

⁸³⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 71-73.

⁸³⁹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 116-117.

⁸⁴⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 164-165.

⁸⁴¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 133.

⁸⁴² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 212.

⁸⁴³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 142-144.

Mevlânâ bir mektubundan da Sadreddin adındaki müridinin suçu yokken malının elinden alındığını bildirerek sorunun çözülmesini istemektedir. Ayrıca Çelebi Hüsameddin'in ahvale dair söylediği sözlerin kendi sözü gibi kabul buyurulmasını rica etmektedir.⁸⁴⁴ Mevlânâ, zulmen uygulanan kararlardan dönülmesinde de etkili olmuştur. Bir başka mektupta ise Mevlânâ'nın müridi Kıvâmeddin için Sâhib Ata'ya ricada bulunduğu ve hizmet ettiği makamın geri verilmesini istemiştir. Mektupta Kıvâmeddin'in Çelebi Hüsameddin'in akrabası olduğu da vurgulanmaktadır.⁸⁴⁵ Mektuplarda Çelebi'nin övülmesi muhtemelen Mevlânâ'dan sonraki dönemde hareketin başına geçtiği dönemde etkili bir şeyh olmasında tesiri olmuştur. Ayrıca, Çelebi Mevlânâ döneminde bürokratların saygı duyduğu bir konuma yükselmiş olmalıdır.

Mevlânâ maddi isteklerden başka hayırlı gördüğü hususlarda da uyarılarda bulunmuş ve yeri geldiğinde öğütler vermiştir. Bunlara örnek olarak kendisinin Fahreddin Ali'ye yazdığı ve Fahreddin Ali'nin dönemin beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'ın kızını gelin olarak alma isteğini tebrik eden bir mektup da bulunmaktadır. Mevlânâ mektubunda etrafta yapılan dedikodulara önem vermemesini istediği Fahreddin Ali'ye Şemseddin Yavtaş'ın kızının kıymetli birisi olduğu ve haset yüzünden bu söylentilerin çıktığını ifade etmektedir. Ayrıca bu hısmılık haberine sevindiğini bildirmektedir. Mevlânâ haberi tetkik etmek için Çelebi Hüsameddini gönderdiğine göre bu olaya çok ehemmiyet vermiş olmalıdır.⁸⁴⁶ Bu mektup, Mevlânâ'nın bürokratlar ile ilişkisinin derecesini göstermektedir. O dönemin iki önemli bürokratinin akraba olma girişimini tebrik ediyor, dedikodularla bozulabilecek bir ilişkinin önüne geçiyordu. Böylece, şahısların ilişkisinin bozulmasını engellerken bürokratlar arasında kinin ortaya çıkmasının dolayısı ile ülke içinde karışıklıkların artmasının önüne geçmeye çalışıyordu.

Sultan Veled, Sâhib Ata Fahreddin Ali'yi üstün sıfatlarla övmektedir. Hatta Büyük Selçuklu Devleti'nin meşhur veziri Nizâmü'l-Mülk ile karşılaştırarak, Sâhib Ata'nın daha üstün olduğunu söylemektedir. Onun gönül ehli olduğunu bildirip, gönül ehillerini memnun ettiğini, cömertliğini, fesahatını ve adaletini övmekte

⁸⁴⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 202-203.

⁸⁴⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 201-202.

⁸⁴⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 199-201.

kendisi için dua etmektedir.⁸⁴⁷ Bunun yanında Sultan'ın üzerine titrediğini, herhangi bir kötülük dokunmasın diye gümüş ve altın sarfederek çalıştığını, canla başla gayret ettiğini belirterek⁸⁴⁸ dönemin tarihine ışık tutar.

4.9 MEVLÂNÂ AİLESİNİN FAHREDDİN KAZVİNÎ İLE İLİŞKİLERİ

Sâhib Ata'nın vefatından sonra vezirliği elde etmek için Moğolları daha fazla vergi ödemek vaadi ile kazanan Fahreddin Kazvinî, Mucireddin Emir Şah ile birlikte Anadolu'ya gönderilmiş, Kayseri'den Uçlara kadar olan garp vilâyetlerinin idaresini üzerine almıştır. Turan, Aksarayî'nin, yönetimi Fahreddin Kazvinî'ye ait olan memleketlerde de baskı, zulüm ve âsâyişsizlik olduğunu bildirdiğini; Kazvinî'nin amcazâdesi ve İlhanlı İmparatorluğunun maliye nazırı Hamdullah Müstevfi'nin ise, onun döneminde Anadolu'nun dünyanın imrendiği bir ülke haline geldiğini belirttiğini aktarır.⁸⁴⁹ Bu yorumda akrabalık ilişkisi etkili olmalıdır.

Fahreddin Kazvinî Konya'ya gelişinde, Sultan Mesud'a halkın kendisini iyi istikbale çıkmadığından şikayet etmiştir. Bunun üzerine Sultan, onun arzusuna göre Konya Ahilerini silahlandırarak kendisini şehrin önünde karşılamaları emrini vermiştir. Kazvinî, buna rağmen memnun olmayarak, Ahi Ahmedşah'a bu kadar kalabalık getirdiği için kızgınlığını göstermiş, şehir büyüklerinin korku yüzünden hediye getirdiklerini söyleyerek bunları da kabul etmemiştir.⁸⁵⁰

Mevlevîlik bürokrasi tarihi açısından önemli olup, Mevlevî kaynaklarında dahi göremediğimiz bir olayı Anonim Selçuknâme anlatır. Anonim Selçuknâme'de, Fahreddin Kazvinî'nin, tehdit ve korkuya dayanan yönetimi ile halkın huzurunu kaçırınca şehrin önde gelenlerinden Ahi Ahmed Şah'ın halkın durumunu arz ederek, merhametli davranmasını talep ettiği söylenir. Kazvinî'nin ise halkı, etkileyenin kendisi (Ahi Ahmed Şah) olduğunu söyleyerek, azarladığı rivayet edilir. Sultan Mesud'un yanına gitmek için hareket ettiği sırada halkın protestosuyla karşılaştığı anlatılır. Bu sırada, Sultan Veled'in müridleriyle oradan geçerken Kazvinî'ye sert bir şekilde “Konya'da yaptığın zulümlere son vermelisin. Sen Konya'yı küçük bir şehir

⁸⁴⁷ Sultan Veled; *Divan*, s. 61-62.

⁸⁴⁸ Sultan Veled; *Divan*, s. 54-55.

⁸⁴⁹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 592-593. Aksarayî, Fahreddin Kazvinî'nin Sâhib Ata'nın vefatından önce vezirlik makamına atandığını söyler. Anonim Selçuknâme'de ise; Sâhib Ata'nın vefatından sonra Fahreddin Kazvinî'nin vezirlik görevine getirildiği belirtilir. bkz. Aksarayî; *a.g.e.*, s. 115-119.; Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 49.

⁸⁵⁰ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 593-594.

olarak sayma. Burada adalet yapan kimse kurtuldu. Zulüm yapan ise domuz gibi geberdi.” dediğini nakleder. Kazvinî'nin yolda giderken atıyla beraber düşüp yaralanması kötü sonuna işaret olarak gösterilir. Argun Han'ın emri ile Anadolu'ya teftiş için gelen Geyhatu ve Samagar'ın Kazvinî'yi Tebriz'e götürdüğü ve feci şekilde öldürüldüğü rivayet edilir.⁸⁵¹ Bu rivayet, siyasi tarihe dair bir eserde olması hasebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. Sultan Veled'in, şehirdeki nüfuzunu ve halka karşı zulüm ile muamele eden İlhanlı emirine karşı sert tutumu, halka adaletle hükmedilmesi için yeri geldiğinde Moğolları karşısına alabildiğini göstermektedir.

Türkiye Selçuklu tarihi tetkik edildiği zaman, hususen Köseadağ Savaşı'ndan sonraki dönemde vezirlerin yönetimde etkinliğinin son derece arttığı görülmektedir. Tahta küçük yaşta sultanların geçtiği dönemlerde devlet kademelerindeki görevlendirmelerde bürokratların etkisi açık olarak görülmektedir. Bu sebeple, bu dönemde vezirlerle kurulan diyalog önem kazanmıştır.

Mevlevî lidelerin vezirlerle girdiği iyi ilişkilerin kazanımı olarak, müntesiplerinin devlet kadrolarında istidamı, medrese ve tekkelerde vazife almaları ile ilgili isteklerini gerçekleştirmişler, kendilerine sığınan kişilerin hukukî çerçevede korunmasını sağlamışlar, ihtiyaç sahibi sevenlerinin ihtiyaçlarının karşılanmasında etkili olmuşlardır. Ayrıca, siyasi konularda da fikir beyan etmişler, sorunlara karşı temkin, tedbir ve teenni ile hareket etmeyi tavsiye etmişlerdir.

Mevlevî lidelerleri, genellikle, Selçuklu merkezî idaresi ile paralel bir siyaset izlemiş, fakat zaman zaman onları tenkitten geri kalmamışlardır. Hususen, bazı idarecilerin hususen Moğolların yaptığı zulümler karşısında sessiz kalmamışlar, genelde yumuşak bir üslup kullanırlarken, bazen çok sert tavır takınmışlardır. Mevlânâ ailesinin izlediği bu siyasette daha gerek Anadolu halkının gerekse İslâm aleminin zarar görmemesini amaçladıkları görülmektedir.

⁸⁵¹ Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 52-53.

5. MEVLÂNÂ AİLESİNİN DİĞER DEVLET BÜROKRATLARI İLE İLİŞKİLERİ

5.1 MEVLÂNÂ AİLESİNİN FAHREDDİN ATABEK İLE İLİŞKİLERİ

Fahreddin Atabek, Köseadağ Savaşı'nda II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in bozgun üzerine kaçtığı sırada yanında yer alan kişilerden biridir. Yolda, Hâs Oğuz ve Türkeri Çaşnigir ile beraber Sultan'ın kıyafet değiştirerek Tokat'a ulaşmasında yardımları olmuştur.⁸⁵² Fahreddin Atabek'e Arslandoğmuş lakabı verilmiştir..

Arslandoğmuş Fahreddin, Sultan II. İzzeddin Keykâvus'un Emir-i Ahûrluk⁸⁵³ vazifesini de yapmıştır. Sultan İzzeddin ile Rükneddin Kılıç Arslan arasında yapılan muharebede Sultan İzzeddin'in öncü kuvvetlerinin başında yer alan komutanlardan olup Rükneddin Kılıç Arslan'ın yakalanmasında rol oynamıştır. Burada Sultan Rükneddin'e son derece saygılı davranılması, Arslandoğmuş Fahreddin'in onun atının dizginini çekerek Sultan İzzeddin'in yanına götürmesi dikkat çekicidir. Zaten daha sonra kardeşler arasında barış sağladığını görmekteyiz. Arslandoğmuş Fahreddin, Beylerbeyi Yavtaş ile beraber uçlarda çıkan ayaklanmaların bastırılmasında da görevlendirilmiş ve bu işte muvaffak olmuşlardır.⁸⁵⁴

Sultan İzzeddin tek başına tahta oturduğu zaman Arslandoğmuş Fahreddin Atabek'lik makamına getirilmiştir.⁸⁵⁵ Arslandoğmuş Fahreddin, Sultan İzzeddin Keykâvus'u destekleyen Selçuklu birliklerinin Moğollara yenilmesinden sonra Konya'yı terketmesi üzerine bazı itibarlı beyler ile birlikte Burgulu kalesinde hapis olan Sultan Rükneddin Kılıç Arslan'ı tahta geçirmişlerdir.⁸⁵⁶

Bu dönemde önemli görevlerde yer almış olan Arslandoğmuş Fahreddin ile Mevlânâ arasındaki ilişkiyi Menâkıbu'l-Ârifin'den öğrenmekteyiz. Eflâkî, Arslandoğmuş Fahreddin'in Konya'da Atabekiyye Medresesini yaptırdığını, Şemseddin Mardinî'nin burada müderris olduğunu bildirir. Medresenin vakfiyesinde, medresenin müderrisinin Hanefî olmasını ve Şafîilere medresede yer verilmemesini şart koştuğunu bildirir. Mevlânâ'nın bu durum karşısında şarta bağlı olan hayrın, tam

⁸⁵² İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 71.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 178.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 218.; Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 678.

⁸⁵³ Saray teşkilatında etkili olan memurlardan biri de Kont istabl da denilen emir-i ahur'dur. Sultanın atları ile ilgilenen emir-i ahur, alaylarda sultanın atının yularını tutardı. bkz. Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 83.

⁸⁵⁴ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 124-127.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 199-201.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 243-244.

⁸⁵⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 31.

⁸⁵⁶ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 148-149.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 213-214.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 259.

hayır sayılamayacağını söyleyerek Arslandoğmuş'u uyardığını haber verir.⁸⁵⁷ Bu haber Mevlânâ'nın anlayışına uygun olup farklı mezheplere mensup kişiler tarafından sevilmesine sebep olan bakış açısını göstermektedir. Aynı zamanda Anadolu'da Hanefiliğin yaygın olmasının sebeplerini anlamamız açısından da önemlidir. Mevlânâ'nın vakfiyedeki şart hususundaki uyarısı bürokratları dinî konulardaki uygulamaları sebebiyle uyarabildiğini göstermektedir.

5.2 MEVLÂNÂ AİLESİNİN BEDREDDİN GEVHERTAŞ İLE İLİŞKİLERİ

Bedreddin Gevhertaş, Alâeddin Keykubâd'ın lâlâsıydı. Uzun boylu, asil, hayrat sahibi ve sarayın has ustalarındandır. Eflâkî'nin rivayetinden anladığımıza göre, Bedreddin Gevhertaş, Bahâeddin Veled'in Sultan'ın meclisinde yaptığı tefsir dersinden etkilenmiş ve bunun neticesinde Sultanu'l-Ulema'nın müridi olmuştur. Bilâhare Bahâeddin Veled'in isteği üzerine medrese yaptırmıştır.⁸⁵⁸

Mevlânâ'nın oğulları olan Sultan Veled yedi, Alâeddin ise altı yaşındayken, o sıralar Karahisar-ı Devle'de kale muhafızlığı görevinde bulunan Bedreddin Gevhertaş tarafından sünnet edildiğine ve Alâeddin Keykubâd'ın düzenlenen düğüne katıldığına dair rivayete⁸⁵⁹ bakıldığında, daha ilk dönemlerden itibaren Mevlânâ ailesinin emirlerin yanında önemli bir yere sahip olduğunu görülmektedir.

Mevlânâ, Bedreddin Gevhertaş'a babası döneminden kalma sevgisinin olduğunu ve görüşmek dileğinde olduğunu bildirerek bazı taleplerde bulunduğu bilinmektedir.⁸⁶⁰ Bir mektubunda Tâceddin isimindeki müridine yardım etmesi için aracılık etmiştir.⁸⁶¹ Başka bir mektubunda ise Gevhertaş'ın eskiden de ihsanlarda bulunduğu, adını açıklamayıp mektubu kendisi ile gönderdiği bir kişiye yardım etmesini istemiştir.⁸⁶² Bu, bürokratlarla ilişkilerinin temellerinin Bahâeddin Veled döneminde atıldığını göstermektedir.

⁸⁵⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 271, 360. Çelebi Hüsameddin'in Şafî mezhebinde olup, Mevlânâ'ya ittibaen Hanefî mezhebine geçme isteğine, Mevlânâ'nın olumlu cevap vermemesi, Mevlânâ'nın bu konudaki tutumunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 568.

⁸⁵⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 93.

⁸⁵⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 269.

⁸⁶⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 210-211, 214.

⁸⁶¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 214.

⁸⁶² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 211.

Bedreddin Gevhertaş, Sultan II. İzzeddin Keykâvus İstanbul'a gidip Rükneddin Kılıç Arslan tahta geçtiği zaman İzzeddin'in taraftarlığını bırakmamıştı. Muineddin Pervâne, Moğol Beyleri'nin de desteğini alarak İzzeddin'in taraftarlarını mağlup etmiş, esirleri Moğol kumandanı Alıncak'a göndermiştir. Alıncak, Bedreddin Gevhertaş'ın da aralarında bulunduğu birçok önemli beyi şehit etmiştir. İbn Bîbî bu zümreyi öldürten Alıncak'ın rüyasında kendisine şiddetli bir uyarıda bulunulması üzerine Pervâne'ye kızdığını rivayet eder.⁸⁶³ Mevlânâ'nın Gevhertaş ve Pervâne gibi birbiri ile savaşan bürokratla kurduğu iyi ilişkiler her görüş sahibi ile iletişim içinde olduğunu göstermektedir. Bu üstün bir iletişim becerisi gerektirmektedir.

Sultan Veled'in Divan'ında bazı bilgiler gözümüze çarpar. Buna göre, Bedreddin Gevhertaş Mevlânâ ahfadına Karaarslan Köyü'nü vakfetmiş, sonraki yıllarda Necib isminde bir Bey buraya zulümle el koymuştur. Bunun üzerine Sultan Veled burayı geri almak üzere girişimde bulunmuş, zamanın emirleri ile diyaloga girmiştir.⁸⁶⁴ Bedreddin Gevhertaş'ın, Bahâeddin Veled zamanında başlayan dostluğu sonraki dönemde de devam etmiş, Gevhertaş, Mevlevî kaynaklarında hayırla anılan bir kişi olmuştur. Bu dönemde ümerâ ile başlayan iyi ilişkiler, daha sonraki dönemlerde kurulan iyi ilişkilerin temelini oluşturmuştur.

5.3 MEVLÂNÂ AİLESİNİN EMİR SEYFEDDİN İLE İLİŞKİLERİ

Mevlânâ, Seyfeddin isimli bir emir'e gönderdiği mektubunda ihtiyaç sahiplerine yardımlarından dolayı tebrik etmektedir. Mektubu götüren Çelebi Hüsameddin'nin damadı ve kendi müridi olan Nizâmeddin'in Emir Seyfeddin'in yardımlarından teşekkürle bahsettiğini, şu andaki ihtiyacının çok fazla olduğunu bildirmekte, yardım etmesinden dolayı minnettarlık duyacağını söylemektedir. Mevlânâ'nın, Çelebi Hüsameddin'in selamını ve görüşme arzusunu bildirmesi, onun da bürokratlarla ilişkisinin iyi olduğunu göstermektedir.⁸⁶⁵ Mektubun yazıldığı dönemde Seyfeddin isminde birden fazla emirin bulunması, şahsın tespitini zorlaştırırsa da; mektup, bu dönemde yöneticilerle kurulan ilişkiler hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

⁸⁶³ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 164.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 223.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 268-269.

⁸⁶⁴ Sultan Veled; *Divan*, s. 63.

⁸⁶⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 167-168. Gölpinarlı, bu mektupta bahsedilen Seyfeddin'in kim olduğunun tespit edemediğini bildirmektedir. bkz. Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 256.

5.4 MEVLÂNÂ AİLESİNİN KADI KEMÂLEDDİN KÂBİ İLE İLİŞKİLERİ

Kadı Kemâleddin Kâbi, Anadolu kadılarının büyüklerindedir. Eflâkî onu, “Kadıların ve hakimlerin sultanı” olarak nitelendirmektedir. Kadı Kemâleddin Kâbi, Danişmendiye vilayetinin işlerini tamamlayarak emir ve fermanlarla dönmek üzere İzzeddin Keykâvus ile görüşmek üzere 1258 yılında Konya’ya gelmişti. Şemseddin Mardinî, Zeyneddin Razî, Şemseddin Malatî gibi Konya’nın şöhretli bilginleri ona Mevlânâ’yı ziyaret etme tavsiyesinde bulunmuşlardı. Mevkisinin yüceliği ve tasavvufa karşı ilgisizliği sebebiyle daha önce ziyareti vukuu bulmayan Kadı Kemâleddin, bu bilginlerin tavsiyesine uyarak Mevlânâ’yı ziyaret etmiştir. Bu ziyareti esnasında onun tavırlarından ve ilm-i ledün’den bahsedişinden etkilenmiştir. Kemâleddin Kâbi’nin, oğulları Kadı Sadreddin ile Mecdeddin Atabek’i Mevlânâ’ya mürid yapması, kendisinden ne derece etkilendiğini göstermektedir.⁸⁶⁶

Mevlânâ, “iki aziz baba” diyerek nitelendirdiği İmâm İmâdeddin ve İmâm Mecdeddin’in kendisine başvurması üzerine Kemâleddin’e mektup yazmıştır. Mektubunda bu iki zatın suçlarının bağışlanmasını, düşmanlarına karşı rezil edilmemelerini rica etmiştir. Durumu arz etmek ve özlemi sebebiyle gelmek istediğini bildirmiştir. Büyüklerin yanında sevgisini arz etmeye yaradılışının uygun olmadığını söyleyerek ruh haletini dile getirmiştir. Mevlânâ mektubunda Kadı’yı “Büyük bilgin, Rabbanî muhakkik” gibi ifadelerle övmekte ve ziyaretine gelmek istese de fazlaca ihsanından dolayı mahcubiyetinden gelmediğini söylemektedir.⁸⁶⁷

Gölpınarlı 47. mektup olarak tercümesine aldığı bu mektubun da Kadı Kemâleddin’e yazılmış olabileceğini belirtmektedir.⁸⁶⁸ Bu mektupta Mevlânâ, müridi olan Mecdeddin’in huzura çıkıp bazı isteklerini bildireceğini, huzurun adabını gözetemezse hoşgörülmesini rica etmiştir. Mecdeddin ile gönderilen bu mektupta “Rüzgârlar, gemilerin istemediği yandan esiyor.” sözleri ile görüşme isteğine rağmen şartların uygun olmadığı da dile getirilmiştir.⁸⁶⁹

Sultan Veled, Kadı Kemâleddin’e gönlümüzü aldın demiş, ilim ve amelini överek “Mevlânâ ekmeğimize ve suyumuza yardım etsin diye seni seçmiştir.”

⁸⁶⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 186-187.; Önder; *a.g.e.*, s. 113.

⁸⁶⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 61-62.

⁸⁶⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 244.

⁸⁶⁹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 71.

demıştır. Bu sözler, onun Mevlevîler arasındaki yerini göstermektedir.⁸⁷⁰ Bu ifadeler herhalde Kadı Kemâleddin'in Mevlânâ'ya mürid olduğu zaman semâ toplantısı düzenlemek için gelenlere şerbet hazırlarken yaşadığı olayla alakalı olmalıdır. Kemâleddin, toplantı için yeterli şekeri bulamayınca Mevlânâ'nın suyu çok koyun tavsiyesine uymuştur. Eflâkî, şerbetin herkese yetmesini Mevlânâ'nın kerametine bağlamıştır. Mevlânâ'nın semâ sırasında okuduğu rivayet edilen “O telaş ve âşıklara yaraşır bir heyecan içinde geldi. Onun ruhu doğruluk gül bahçesinden bir koku almıştı. Kadı Kâb hayat suyunu aramak yolunda bütün kadıları geçti.” rubâisi ve ona karşı iltifatları Kadı Kemâleddin'in kabul buyrulduğuna işarettir.⁸⁷¹

5.5 MEVLÂNÂ AİLESİNİN ŞEMSEDDİN YAVTAŞ İLE İLİŞKİLERİ

Şemseddin Yavtaş, Sultan II. Gıyâseddin'in ölümünden sonra Sipehdar ve Beylerbeyi görevlerinde bulunmuştur. Aksarayî, Şemseddin Yavtaş'ın dindar ve ibadetini yerine getiren bir zat olduğunu, II. İzzeddin Keykâvus döneminde Celâleddin Karatay ile birlikte ülkenin gerçek hakimi olduğunu söyler.⁸⁷² İbn Bîbî, Şemseddin Yavtaş'ın Sultanı'l-Azam Alâeddin'in gulaman-ı has'ından olduğunu, dinde ve diyanette, cesaretle ve atılganlıkta, komutanlar arasında özel bir yeri olduğunu belirtir.⁸⁷³ Kadı Ahmed ise, kendisinden “habis” diye bahseder. Bu yorumda, müellifin, dedesi Cemâleddin Muhammed Hotenî'nin öldürüldüğü savaşta Yavtaş'ın rolü olduğunu düşünmesi etkili olmalıdır.⁸⁷⁴

Şemseddin Yavtaş, Pervâne Ebubekir tehlikesine karşı II. İzzeddin Keykâvus tarafından Konya Subaşılığına getirilmiş, burada şehrin önde gelenleri ve ahilerin desteğini alarak düzeni sağlamıştır.⁸⁷⁵ Beylerbeyi Yavtaş daha sonra Arslandoğmuş Fahreddin ile beraber uçlarda çıkan ayaklanmaların bastırılmasında görevlendirilmiş ve bu işte muvaffak olmuşlardır.⁸⁷⁶

Kendisi hakkında, İslâm'a verdiği önem ve devlet adamlığı sebebiyle Selçuklu ailesinde itimad oluşan Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş,⁸⁷⁷ Sultan İzzeddin

⁸⁷⁰ Sultan Veled; *Divan*, s. 77.

⁸⁷¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 188-189.

⁸⁷² Aksarayî; *a.g.e.*, s. 28.

⁸⁷³ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 99.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 192.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 235.

⁸⁷⁴ Ertuğrul; *a.g.e.*, s. 537-538.

⁸⁷⁵ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 99.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 192.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 235.

⁸⁷⁶ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 126-127.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 200.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 244.

⁸⁷⁷ Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 744.

ile Rükneddin Kılıç Arslan arasında yapılan ikinci muharebeden önce Rükneddin'i savaştan vazgeçirmek için elçi olarak gönderilmişti. Kayseri'de onun huzuruna çıkarak nasihat eden Yavtaş, Emir Samsameddin'in araya girmesiyle öldürülmekten kurtulmuştur. Develi'nin köylerinden Eksüd mağarasına hapsedildikten bir kaç gün sonra tekrar Kayseri'ye getirildi. Sultan Rükneddin'e biat'ı sağlanan Şemseddin Yavtaş bundan sonra onun hizmetine girdi. Kardeşler arasında yapılan mücadeleyi İzzeddin Keykâvus'un kazanmasından sonra Yavtaş'ın hâlâ görevinde olduğunu görüyoruz. Ülkenin idaresini tek başına ele alan Sâhib Kadı İzzeddin Râzi ile beraber Maraş civarındaki eşkiyaların faaliyetlerine son verip Kayseriye dönünce Baycu'nun büyük bir ordu ile Anadolu'ya doğru yürüdüğü haberi gelmiştir. Sultan İzzeddin Beylerbeyi Yavtaş ve Arslandoğmuş Fahreddin'i çağırarak onların komutasında içinde memleketin idaresinde Vezir Kadı İzzeddin'de bulunduğu orduyu gönderdi. Sultan'ın yakın adamlarının kendisine emirler hakkında olumsuz mektuplar yazması, Sultan'ın emirler hakkında sert konuşmalar yapmasına yol açmıştı. Bu konuşmayı duyan emirler savaşta yeterli gayreti göstermemiştir. Sultan Hanı yakınlarındaki bu savaşta Selçuklu ordusu ağır bozguna uğramıştır.⁸⁷⁸ Bozgunu haber alan Sultan İzzeddin'in Konya'dan İstanbul'a çekildiği sırada onun yanında yer alan Şemseddin Yavtaş, bu tehlikeli yolda Uç Türklerinden aldığı ok yarası sonucu şehit olmuştur.⁸⁷⁹

Gölpınarlı, hitap cümlelerinden hareketle Mevlânâ'nın 98. mektubunun Beylerbeyi Şemseddin Yavtaş'a yazılmış olabileceğini söyler. Bununla birlikte Taceddin Mu'tezz'e selam söylenmesi sebebiyle mektup onun nâibi olan Şemseddin Genceî'ye de yazılmış olabilir.⁸⁸⁰ Biz Şemseddin Yavtaş'ın Arslandoğmuş Fahreddin ve Kadı İzzeddin gibi bürokratlarla sıkı ilişkisini de göz önüne alarak Gölpınarlı'nın açıklamalarına göre mektubu burada ele alıyoruz. Konunun bürokratlarla ilişki cihetinden incelenmesi gerektiğini hatırlatıyoruz. Mektupta yer alan "oğlumuz" ifadesinden Şemseddin'in Mevlânâ'nın müridi olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Onun Sultana yakın bir konumda olduğu mektuptan anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın "Susuzun suya, ayrılmış kişinin kavuşmaya, mahpusun kurtuluşa ulaşmaya çektiği özlem gibi sizi özlediğimizi bilirsiniz." ve "Bu yandan bütün kardeşler, dervişler,

⁸⁷⁸ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 139-147.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 206-213.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 250-258.

⁸⁷⁹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 31-32.

⁸⁸⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 259.

hepsi de özlem çekmedeler. Selam ve dua ediyorlar.” ifadeleri aralarındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir. Mevlânâ mektubunda Ahi Muhammed’e yardımda bulunulmasını rica etmektedir. Ayrıca mektupta Tâceddin Mu’tezz’e de selam söylemektedir.⁸⁸¹ Bu mektuptan üst düzey bürokratlar arasında Mevlânâ’nın müridlerinin olduğunu, onun ahilerin sorunlarını çözmek için bunlara başvurduğunu ve selam yoluyla bürokratlarla ilişkilerin sürdürüldüğünü öğrenmekteyiz.

5.6 MEVLÂNÂ AİLESİNİN SADREDDİN KONEVÎ İLE İLİŞKİLERİ

Sadreddin Konevî ve Mevlânâ Celâleddin Rumî XIII. asır Anadolu’sundaki iki önemli şahsiyet olarak dikkat çekmektedir.⁸⁸² Sadreddin Konevî, İbn Arabî’nin eğitimi altında yetişmiş, Anadolu’da onun fikirlerini yayan ve temsil eden en önemli şahsiyet olarak dikkati çekmiştir. Kendisi şer’i ve tasavvufî ilimlere vakıftır.⁸⁸³ Aksarayî, Sadreddin Konevî’nin Gıyasedin Keyhüsrev devrinde Şeyhülİslâm olduğunu, hadis ilmi başta olmak üzere bütün ilim dallarında söz sahibi olduğunu bildirir. Muhyiddin İbn Arabî’nin yanında eğitim görmesi sebebiyle keşif sahibi olduğunu anlatır.⁸⁸⁴ Sultanların kendisine divan hükümlerinde “Halifetü’l-Arab ve’l-Acem” diye hitap ettiklerini söyler.⁸⁸⁵

Konevî, Selçuklu başkenti Konya’da önemli bir ictimâî mevkiye sahipti. İlim ve fikir çevreleriyle olduğu kadar, idareci zümrelerle de münasebetleri gelişmişti. Saltanat kavgaları sırasında Türkiye Selçuklu beyleri arasında bir nev’i elçilik ve arabuluculuk görevi yüklendiğine dair ifadeler rastlanmaktadır.⁸⁸⁶ Sultan İzzeddin ile Rükneddin Kılıç Arslan’ın mücadelesinde Sadreddin b. İshak Konevî’nin, Rükneddin Kılıç Arslan’a elçi olarak arabuluculuk görevi ile gönderilmesi devrindeki etkisini göstermesi açısından önemlidir. İbn Bîbî Sadreddin Konevî’yi alim ve arif şeyh, hayırlı işlerin kaynağı bir zahid olarak nitelendirir.⁸⁸⁷

Gölpınarlı ve Ahmet Ateş, Sadreddin Konevî’nin mensup olduğu düşünce sistemi ile Mevlânâ’nın düşünce sistemini neredeyse zıt kutuplar olarak takdim etse de İsmail Ankaravî ve Ahmed Avni Konuk gibi Muhyiddin İbn Arabî ve

⁸⁸¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 144-145.

⁸⁸² Mehmet Demirci; *Mevlânâ’dan Düşünceler*, Akademi Kitabevi, İzmir 1997, s. 43.

⁸⁸³ Demirci; *a.g.e.*, s. 44.

⁸⁸⁴ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 68.

⁸⁸⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 92.

⁸⁸⁶ Demirci; *a.g.e.*, s. 44.

⁸⁸⁷ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 140.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 208-209.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 253.

Mevlânâ'nın eserlerini şerh eden şarihlerin beyanı aksi istikamettedir. Demirci, bu iki büyük mutasavvıf arasında bazı meşrep farklıları olmakla beraber, mutasavvıf olarak ortak görüşlere sahip olduklarını belirtir. Bu iki mutasavvıfın, filozofların rasyonalizmine karşı takındıkları tavır bunu göstermektedir.⁸⁸⁸ Mevlânâ ile Konevî arasında iyi ilişkiler kurulması şarihlerin beyanlarının lehine bir durum arz etmektedir. Konu hakkında daha ayrıntılı bilgi iki şahsiyetin eserlerini incelemek suretiyle edinilebilir.

Sadreddin Konevî'nin masrafının çok olduğu rivayet edilir. Muineddin Pervâne'nin Konevî ile maaş meselelerinden bahsettiği zaman, onun Mevlânâ'nın buna ihtiyaç duymadığını; Pervâne'nin Mevlânâ ile bu meseleyi konuştuğunda Konevî'nin masraflarının çokluğundan bahsettiği ve başka zaman Konevî'nin misafirlerinin çokluğundan bahisle masrafının çok olduğuna dair rivayetlere⁸⁸⁹ baktığımızda iki şeyhin anlayış ve yaşam tarzları arasındaki farkı görürüz. Her iki şeyhin de Anadolu'daki nüfuz sahibi olduğunu ve bürokratlarla ilişkide olduğunu görmekteyiz. Konevî'nin, Muhyiddin ibn Arabî'den tevarüs ettiği düşünce sisteminin kurumsallaşmayıp, Mevlânâ'nın fikirlerinin kurumsal kimliğe kavuşması dikkatimizi çekmektedir. Bunda hitap edilen zümrenin genişliği etkili olmalıdır.

Eflâkî, Sadreddin Konevî ile Mevlânâ'nın başlangıçta arasının iyi olmadığını belirtir. Konevî'nin başlangıçta Mevlânâ'ya karşı olumsuz bir tutum sergilediğini, gördüğü bir rüya üzerine aralarının düzeldiğini anlatır.⁸⁹⁰

Sadreddin Konevî hadis dersleri verir, meclisinde önemli kişiler yer alırdı. Mevlânâ'nın ziyareti esnasında, Konevî kendisinden dersi sunmasını rica edince büyük bir vukufiyetle bu işi yerine getirmiştir. Bu hadise, Konevî'nin hayret ve hayranlığını arttırmıştır.⁸⁹¹ İlimde rüşuh sahibi olmak kişilerin değerini arttırmaktadır. Bu misal de Mevlânâ'nın ilmî seviyesini de göstermektedir.

Sadreddin Konevî ile Mevlânâ arasındaki muhabbeti ve iki ilim adamının inceliğini gösteren güzel bir hadise Nefahât'te şöyle rivayet edilir, "Bir gün büyük bir ilim meclisi kurulmuş ve Konya'nın büyükleri orada bir araya gelmişlerdi. Şeyh Sadreddin baş tarafta seccade üzerinde oturmuştu. Mevlânâ içeri girince seccadesini ona teklif etti fakat

⁸⁸⁸ Demirci; *a.g.e.*, s. 52-54.

⁸⁸⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 356-357.

⁸⁹⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 271-272.; Demirci; *a.g.e.*, s. 44.

⁸⁹¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 327-328.

o oturmadı ve ‘Şeyhin seccadesi üzerine otursam, kıyamette ne cevap verebilirim?’ dedi. Şeyh buyurdu ki: ‘Bir köşesinde sen otur, bir köşesinde ben oturayım.’ Fakat Mevlânâ yine oturmadı. Bunun üzerine Şeyh Sadreddin: ‘Senin oturmana yaramayan seccade bize de yaramaz’ dedi ve Şeyh, seccadeyi kaldırıp oradan uzakça bir yere attı.”⁸⁹² Bu davranışlar her iki şeyhin muhibleri arasında da olumlu ilişkilerin gelişmesine tesir etmelidir.

Sadreddin Konevî’nin bulunduğu bir ortamda Mevlânâ’ya imamlık yapması teklif edilince kabul etmeyerek, Şeyh Sadreddin’in imam olmasını işaret etmiş, namazın ardından kendisine “Müttakî bir imamın arkasında namaz kılan Peygamber’in arkasında namaz kılmış gibi olur.” diyerek iltifat etmiştir.⁸⁹³ Bu iki şeyh arasında latif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Mevlânâ zaman zaman Sadreddin Konevî’yi ziyaret eder, uzun süre murakabede kalırlardı. Bu sırada yanlarında dervişlerinde bulunduğu olurdu. Eflâkî böyle bir anda soru sorma adabına uymadan Hazreti rahatsız eden bir dervişin, Konevî tarafından azarlandığını ve edebe uymamanın tokadını yiyerek üç gün sonra rindler tarafından öldürüldüğünü bildirir.⁸⁹⁴ Sadreddin Konevî’nin, Mevlânâ’yı imtihan etmek isteyen Şeyh Meceddin Cendî’yi de bu davranışının uygun olmadığı konusunda uyardığı görülmektedir.⁸⁹⁵

Eflâkî, Konevî’nin Şemseddin Iykî, Fahreddin Irakî, Şeyh Said Ferganî, Nasreddin Konevî gibi dostlarının yanında gıyabında Mevlânâ’yı övdüğünü, Bayezid Bistamî ve Cüneyd-i Bağdadî’den daha yüksek mertebeye sahip olduğunu, kendilerinin dahi ondan faydalandığını söylediğini nakleder.⁸⁹⁶ Konevî gibi saygı duyulan bir şahsın bu ifadeleri Mevlevîlik lehine sonuç vermelidir.

Sadreddin Konevî ve müridleri, Mevlânâ’yı vefat hastalığı sırasında ziyaret etmiş, şifa dileğinde bulunmuştur. Mevlânâ, “Âşık ile maşuk arasında kıldan bir gömlekten başka bir şey kalmamıştır.” diyerek vefat edeceğine işaret edince Konevî ve müridleri gözyaşı dökmüştür.⁸⁹⁷ Çelebi Hüsameddin, Mevlânâ’ya hastalığı sırasında dudaklarını ıslatmak amacıyla şerbet sunduğunu fakat ne kendisine ne de

⁸⁹² Câmî; *a.g.e.*, s. 770.

⁸⁹³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 427.; Câmî; *a.g.e.*, s. 636-637. Ayrıca bkz. Serahsî; *Mebûsât*, Ed: Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul 2008, c. 1, s. 81.

⁸⁹⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 253-254.

⁸⁹⁵ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 345.

⁸⁹⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 306.

⁸⁹⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 443-444.; Câmî; *a.g.e.*, s. 638.

Sırâceddin'in bu şerbeti sunmasına rağbet etmediğini, Şeyh Sadreddin içeri girince onun şerbeti sunması ile birkaç yudum içtiğini rivayet eder.⁸⁹⁸ Bu olay, Konevî'in Mevlânâ'nın nazarındaki yerini göstermektedir.

Çelebi Hüsameddin, Mevlânâ'nın Konevî'ye çok iyiliklerde bulunmasından hareketle onun durumunu sorduğu ve taklitçi olduğu cevabını aldığı rivayet edilir.⁸⁹⁹ Muhtemelen bu olay ilk dönemlerde yaşanmış olmalıdır. Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırmak için Sadreddin Konevî'yi seçmesi,⁹⁰⁰ aralarında anlatılan samimi diyaloglar, ona sevgisini gösteren önemli delillerdendir. Sadreddin Konevî'nin cenaze namazını kıldırmak için ilerlediğinde hıçkırıklarla kendinden geçtiği rivayet edilir.⁹⁰¹ Konevî'nin, Mevlânâ'nın cenaze namazı kıldırmak için öne geçince manevî haletin etkisi ile bayılması üzerine Kadı Sırâceddin öne geçip namazı kıldırmıştır.⁹⁰²

Mevlânâ'nın vefatından sonra, bir ziyafette mahfil emiri Kemâleddin, Sadreddin'e hitaben "Allah adıyla, Gerçeği Araştıran Şahların Şahı, Dünya İslâmın ve Müslümanların Şeyhi" diye seslenince, onun Mevlânâ'yı kastederek: "İslâmın Şeyhi, dünyada bir kişi idi, o da gitti. Bu günden sonra tesbihin ipliği koptu. Daneleri dağıldı, parça parça oldu. Halkın kaynaşması ve karışması düzensiz kaldı. Mihnete düşseler gerek!" dediği rivayet edilir. Bu rivayet Sevâkıb'da, "Alimin ölümü âlemin ölümü gibidir." hadis-i şerifi ile açıklanmış ve Mevlânâ'nın vefatından sonra şeyhler, bilginler ve diğer dostlarının vefatından sonra ülkenin Moğolların zulmü ile harap olduğu bildirilerek, Konevî'nin bu sözünün gerçekleştiği bildirilmiştir.⁹⁰³

Mevlânâ'nın vefatından sonra da Konevî ile Mevlevîlerin diyalogu devam etmiştir. Mevlânâ'nın nüfuzundan dolayı istediği gibi hareket edemeyen muhalifler onun vefatından sonra semâ'ın yasaklanması için Pervâne'ye müracaat etmişlerdir. Pervâne bunun üzerine Konevî'nin fikrini almıştır. Konevî, bu âdetin aleyhinde bulunmamıştır. Bir başka sefer, Ahi Ahmed'in semâ konusunda Sultan Veled'le ihtilafı olunca bu meselenin halli için Konevî'ye başvurulmuştur. Konevî

⁸⁹⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 452.

⁸⁹⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 377.

⁹⁰⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 451.; Câmî; *a.g.e.*, s. 638.; Demirci; *a.g.e.*, s. 50.

⁹⁰¹ Demirci; *a.g.e.*, s. 50.

⁹⁰² Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 155-156.

⁹⁰³ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 222-223.; Demirci; *a.g.e.*, s. 50. "Gerçekten bir kabilenin ölümü, bir alimin ölümünden daha hafiftir." bkz. Taberânî; akt. İmam Gazâlî; *a.g.e.*, c. 1, s. 22. "Alimin ölümü İslâm'da öyle bir gedik açar ki, gece ile gündüz birbirini kovaladıkça kapanmaz." bkz. Rûdânî; *a.g.e.*, c. 1, s. 70.

Mevlânâ'nın büyüklüğüne işaret ederek, Mevlevîler lehinde fikir beyan etmiştir.⁹⁰⁴ Bu misaller Mevlânâ'nın vefatından sonra Konevî'nin vefasını ve Mevlevîlerle iyi ilişkilerinin sürdüğünü göstermektedir. Bu derece etkili bir alimin tutumu Mevlânâ sonrası ilk anda yaşabilecek sarsıntıların engellenmesinde rol oynamalıdır.

Aksarayî, Mevlânâ'nın cenaze namazını kıldırıldığını bildirdiği Sadreddin Konevî'nin bundan sekiz ay sonra vefat ettiğini söyler.⁹⁰⁵ Bu dönemde üst üste maneviyat dünyasının sultanlarının vefat etmesi halkı moral motivasyon yönünden olumsuz etkilemiş olmalıdır.

5.7 MEVLÂNÂ AİLESİNİN TÂCEDDİN HÜSEYİN İLE İLİŞKİLERİ

Tâceddin Hüseyin, Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin oğludur. Aksarayî, Tâceddin Hüseyin'in üstün bir komutan olduğunu belirtir. Cimri isyanı sırasında kardeşi Nusreddin ile beraber şehit düştüğünü söyler.⁹⁰⁶ İbn Bîbî olayı daha ayrıntılı bir şekilde anlatarak, maiyetine karşı güzel davranan bir insan olan Tâceddin'in, Mehmed Bey ile vuruşurken öldürüldüğünü bildirir.⁹⁰⁷

Sultan Veled, daha önce kendileri için vakfedilen sonra el konulan arazilerin geri verilmesi için Tâceddin Hüseyin'e başvurmuştur. Bedreddin Gevhertaş'ın, Mevlânâ ahfadına vakfettiği Karaarslan Köyü'nün Necib isimli Bey'in zulümle aldığını bildirdiği Tâceddin Hüseyin'den burasının kendilerine geri verilmesini rica etmiştir. Bununla alakalı yazdığı gazeldeki üslubu dikkatimizi çekmektedir. Tâceddin Hüseyin'e övgü dolu ifadelerde bulunmakta, adaletini, cesaretini, erliğini, cömertliğini övmenin yanı sıra, hayrın tehirinde afet olduğunu hatırlatmakta, Necib'in akıbetinin iyi olmadığını vurgulamaktadır.⁹⁰⁸ Bu ilk dönemlerden itibaren Mevlevîler için vakıflar yapılmaya başlandığını göstermektedir. Bunun yanında dönemin karışıklığı sonucu bazı vakıflara zulmen el konulduğu da anlaşılmaktadır. Mevlânâ ailesi gibi bürokratlarla iyi ilişkiler içinde olan şahısların onların desteğini

⁹⁰⁴ Demirci; *a.g.e.*, s. 51.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 609-610.

⁹⁰⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 92. Konevî'nin, Mevlânâ'nın cenaze namazı kıldırılmak için öne geçtiğinde bayıldığını, bunun üzerine namazı Kadı Sırâceddin'in kıldırıldığını daha önce belirtmiştik.

⁹⁰⁶ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 95.

⁹⁰⁷ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 210-211.

⁹⁰⁸ Sultan Veled; *Divan*, s. 63. Gölpınarlı, Sultan Veled'in köyün eski statüsüne kavuşması için başvuru Tâceddin isimli kişinin, Tâceddin Mu'tezz olduğunu söyler. Necib Bey'in ise Rükneddin Kılıç Arslan'ın tahta çıkışında, bâzı beylerle beraber öldürtülen Necibeddin-i Müstevfî olabileceğini belirtir. Biz burada Divanı Sultan Veled'i neşreden Uzluk'un görüşünü esas aldık. Bununla beraber, bu konuda isimlerden daha ziyade hareket tarzının önemli olduğunu bildirmek isteriz. bkz. Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 235.

arkaya alarak bu tip muamelelerden korunmaya çalıştıkları da rivayetten çıkarılabilecek neticelerdendir.

Sultan Veled, Tâceddin Hüseyin’e yazdığı başka bir gazelinde ise, “Borçlu kalmamızı layık görme, borç kaygısını gönlümden çabucak çıkar, sırtımdan yükü kaldır.” demekte borcunun ödenmesini istemektedir. Burada sofilerin, fakîhlerin, hafızların, vaizlerin, dullar ve yetimlerin Hüseyin Bey’in vesilesi ile ihtiyaçlarının karşılandığını bildirmekte, bu arada babası Sâhib Ata’dan ve ailesinden sitayişkârane bahsetmektedir.⁹⁰⁹

Eflâkî’de Ulu Arif Çelebi ile Sâhib Ata’nın ahfadı arasındaki diyalog anlatılır. Buna göre, Sâhib Ata’nın ahfadından olan bazı kişiler ilk başlarda Ulu Arif Çelebi’nin yaşantısının kendilerinin yaşantısından farkı olmadığını düşünürken, Çelebi’nin onları hayrette bırakan halleri ve kerametleri ile şaşkına döndükleri rivayet edilir. Ulu Arif Çelebi’nin Sâhib Ata’nın ahfadiyla ve Cacaoğlu Nureddin’in oğlu Polat’la gece yarlarına kadar sohbet ettiği belirtilir.⁹¹⁰ Mevlânâ döneminde bürokratlarla kurulan iyi ilişkiler onların çocuklarının diyaloglarının da olumlu olmasında etkili olmalıdır.

5.8 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MELİKÜ’S-SEVÂHİL BAHÂEDDİN İLE İLİŞKİLERİ

Bahâeddin, Rükneddin Kılıç Arslan döneminde “melikü’s-sevâhil emirliği” görevine getirilen daha önce de ünlü bir emirdir.⁹¹¹ Cimri İsyanı sırasında saltanat nâibi Eminateddin Mikâil ile birlikte Konya’yı koruma görevini üstlenen Bahâeddin birçok hünerli komutanla beraber şehit düşmüştür.⁹¹²

⁹⁰⁹ Sultan Veled; *Divan*, s. 63-66.

⁹¹⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 651-653.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 302-303, 314; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 651-653.

⁹¹¹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 56.; Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 39. Türkiye Selçuklu Devleti’nin sahil vilayetleri valisi ya da kumandanlığı görevine getirilenlere “melikü’s-sevâhil” denirdi. I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in Antaya’yı fethinden sonra bu makam oluşturulmuş olmalıdır. IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde Selçukluların tek Sahiller Emirliği Antalya’da bulunuyordu. Emir Bahâeddin’e bu kentin yönetimi verilmiş olmalıdır. Ravzat al-Kuttâb’da, Melikü’s-Sevâhil Bahâeddin’e müellifin gönderdiği sekiz mektup yer almaktadır. Köprülü, Selçuklu donanmasının başındaki kişilerin farklı dönemlerde reisü’l-bahr, emirü’s-sevâhil ve melikü’s-sevâhil unvanıyla isimlendirildiğini bildirmektedir. bkz. al-Zaki; *a.g.e.*, s. 34, 41-42; Köprülü; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 60.

⁹¹² İbn Bibî; *El Evamir*, c. 2, s. 203-206.; İbn Bibî; *Selçuknâme*, s. 242-246.; İbn Bibî; *Anadolu Selçukî*, s. 291-293.; Aksarayî; *a.g.e.*, s. 95.

Melikü's-sevâhil Bahâeddin Mevlânâ'yı ziyaret eden emirlerdendir.⁹¹³ Mevlânâ, Melikü's-sevâhil Bahâeddin'e yazdığı mektupta Emir Alim Çelebi'nin kendisine yapılan yardımlar dolayısı ile müteşekkir kaldığını; fakat pahalılık zamanında tekrar sıkıntıya düştüğü anlatılarak tekrar lütufta bulunması rica edilmektedir.⁹¹⁴ Melikü's-Sevâhil'e aynı konu için birden fazla başvurulduğuna göre aradaki ilişkiler son derece iyi olmalıdır.

5.9 MEVLÂNÂ AİLESİNİN ŞEMSEDDİN GENCEÎ İLE İLİŞKİLERİ

Gölpınarlı'ya göre Mevlânâ'nın mektuplarında Emir Şemseddin olarak ifade ettiği şahıs Tâceddin Mu'tezz'in nâibi Şemseddin Genceî'dir. Şemseddin ömrünün sonlarında devlet hizmetlerinden ayrılarak tasavvuf yoluna girmiştir. Bununla birlikte Hatiroğlu isyanı ve Şamlılarla ilgisi olduğu töhmetiyle 676 (1277) şehit edilmiştir.⁹¹⁵

Aksarayî Tâceddin Mu'tezz'in mutlak nâibi Şemseddin Genceî'nin, Hatiroğulları'na danışmanlık yaptığı ve Şam ordusuyla işbirliğine gittiği iddiası suçlandığını söyler. Moğol şehzadesi Kongurtay'ın huzurunda şehit edildiğini bildirir.⁹¹⁶ Bundan anlaşıldığına göre; Genceî, Hatiroğulları ile diyalogu olan ve Moğollara uzak duran birisidir.

Şemseddin'in Mevlânâ'ya gönderdiği mektubunda gönül alıcı ifadeler kullandığını Mevlânâ'nın cevabî mektubundan anlıyoruz. Ayrıca, Mevlânâ'nın Hâce dediği bir zattan da Şemseddin'in çalışmaları hakkında bilgi aldığını ve çalışmalarından memnun olduğunu öğreniyoruz.⁹¹⁷ Bu Mevlânâ'nın bürokratların çalışmalarını takip etmesi adına bize önemli ipuçları vermektedir.

Mevlânâ'nın tacirlerin ticaretine yardımcı olmak amacıyla da mektup gönderdiği görülmektedir. Tâceddin Mu'tezz'in nâibi olan Emir Şemseddin'e bu amaçla bir mektup yazmıştır. Mektubu kendisi ile gönderdiği, tacir olan Tâceddin'in mallarının alınması halinde bedellerinin geciktirilmeden verilmesini rica etmektedir. Mevlânâ'nın mektubunda “Bütün çocuklar selâm ederler, hatırınızı sorarlar, sizin

⁹¹³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 156.

⁹¹⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 168-170.

⁹¹⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 259.

⁹¹⁶ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 78-90.

⁹¹⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 165-166.

aziz oğullarınıza da selâmları var, görüşmeyi arzulamışlardır.” ifadesi Şemseddin’in ailesinin de Mevlânâ ve çevresi ile ilişkilerinin iyi olduğunu göstermektedir.⁹¹⁸

Görüldüğü gibi Moğolların atadığı üst düzey bir bürokratin en yakın adamı dahi Moğolların karşısında yer alabiliyordu. Mevlânâ’nın, dönem siyasi konjktüründe etkili olan bu bürokratlarla da diyaloga geçtiği görülmektedir. Bu, onun herhangi bir siyasi hizbin içine dahil olmadan her görüş sahibi ile iletişim içinde olduğunu göstermektedir. Bu Mevlânâ’nın herkesi kucaklayan tasavvufî yapısına da uygun düşmektedir.

5.10 MEVLÂNÂ AİLESİNİN HATİROĞLU ŞERAFEDDİN İLE İLİŞKİLERİ

Hatiroğlu Şerafeddin, Muineddin Süleyman Pervâne’nin katiplerindedir. Rükneddin Kılıç Arslan’ın Sultan İzzeddin’e karşı galip gelmesi halinde, Muineddin Pervâne’den Niğde Seraskerliği sözü aldığı için İzzeddin hakkında asılsız birçok haber çıkarmıştı. İzzeddin Bizans’a sığındıktan sonra isteğine nail olmuştu. Sultan’ın Hatiroğlu’na bir takım olaylar yüzünden öfkelenildiği rivayet edilir. İbn Bîbî, Rükneddin Kılıç Arslan’ın Hatiroğlu Şerafeddin’in planları neticesinde öldürüldüğünü söyler. Şerafeddin’in elde ettiği rütbenin liyakatının üstünde olduğunu belirterek tahkir edici ifadeler kullanır.⁹¹⁹ Bununla birlikte Aksarayî ise, onun yiğitlik ve cesaretle eşsiz bir komutan olduğunu belirtmekten kendini alamaz.⁹²⁰ Beylerbeyliği vazifesini mükemmel şekilde yaptığını ve ülkeyi kan dökücü Türklerden temizlediğini söyler.⁹²¹

Fahreddin Ali, Pervâne Muineddin ile Eminateddin Mikâilin Sultan Rükneddin Kılıç Arslan’ın kızı Selçuk Hatun’u Argun Han’a götüren gelin alayıyla beraber Moğol sarayına gitmesiyle meydana boş bulan Hatiroğulları ayaklanmıştı. İbn Bîbî ayaklanması sebebiyle Hatiroğlu’nu ağır bir şekilde eleştirir, Aksarayî ise vakitsiz iş yapmakla itham eder. Şerafeddin, kardeşi Ziyâeddin’i Moğollara karşı yardım istemek için Baybars’a elçi olarak göndermiştir. Hatiroğlu daha sonra Kayseri üzerine yürüyerek burada bulunan Gıyâseddin Keyhüsrev’i maiyetine alarak Niğde

⁹¹⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 185.

⁹¹⁹ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 165-166.; ; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 224-227.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 269-272.; Aksarayî; *a.g.e.*, s. 62.

⁹²⁰ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 56.

⁹²¹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 74-75.

tarafına gelmiştir. Karamandaki ve uçlardaki Türkler, Hatiroğlu'nun yanında yer almıştır. Şam ordusu beklentilere rağmen bu yıl içinde Anadolu'ya gelmemiştir. Moğol Sarayında büyük iltifatlara nail olan Fahreddin Ali ve Muineddin Pervâne Erzurum sınırına gelince ayaklanma haberini almışlardır. Ayaklanma Moğolların yardımıyla alınarak bastırılmıştır. Aksarayî, Hatiroğlu Şerafeddin'in yakalandıktan sonra dostlarına yazdığı acıklı bir rubâîyi bize nakleder. O, "Aşk geldi, fitne tozu canımın üzerinde elendi. Ciğer kanlandı, can gitti ve aklım kaçtı. Bununla beraber, içinde ne kadar yaş varsa ayağıma dökten gözden başka hiçbir dost elimden tutmadı." demiştir. İbn Bîbî, Hatiroğlu'nun elini, ayağını, başını ve tüm azalarını parça parça ederek ibret için memleketin değişik köşelerine gönderildiğini bildirir.⁹²²

Mevlâna'nın "Mektupları"nda ve Sultan Veled'in Divan'ında Hatiroğlu Şerafeddin'den bahsedilmez. Bununla birlikte Eflâkî'nin rivayetlerinden Hatiroğlu Şerafeddin Mesud'un Mevlânâ'yı ziyaret ettiği anlaşılmaktadır.⁹²³ Eflâkî bu ziyaretlerden birisini naklederken müridlerin, emirlerin diğer şeyhleri ziyaret ederken Mevlânâ'yı ziyaret etmemelerinden yakındıklarından bahseder. Ertesi sabah Sâhib Fahreddin, Muineddin Pervane, Müstevfî Celâleddin, Eminateddin Mikâil, Tâceddin Mu'tezz, Hatîroğulları, Hatiroğulları, Melikü's-sevâhil Bahâeddin, Cacaoğlu Nureddin ve Mecdeddin Atabek gibi önemli bürokratların ziyarete geldiğini nakleder. Medrese de oturacak yer dahi kalmadığını bildirir. Menâkibu'l Ârifîn'de Hatiroğlu'nun Mevlânâ için düzenlenen meclislere de katıldığına dair misal bulmak mümkündür. Pervâne'nin yorgun olması sebebiyle az uyuklayabilmesi için Hatiroğlu'ndan durumu hissettirmemesini istemesi, Hatiroğlu'nun meclislere katıldığını göstermektedir.⁹²⁴ Bu rivayetlerden, Hatiroğulları ile Mevlânâ ailesinin ilişkileri ayaklanmadan önce iyi olduğunu ortaya koymaktadır. İsyandan sonra ilişkilerin nasıl olduğu konusunda yorum yapmak için elimizde herhangi bir veri olmasa da Mevlevî liderlerin temkini esas alan siyaseti göz önüne alınca bu hareketin hoş karşılanmadığını söyleyebiliriz.

⁹²²Aksarayî; *a.g.e.*, s. 77-85.; İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 179-185.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 233-237.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 279-285. Kerimüddin Aksarayî'nin Hatiroğlu'nun divanında kalem sahibi olması, isyanın bizzat içinde yer alması (yapılan yargılama sonucu serbest kalmıştır) verdiği bilgilerin değerini artırmaktadır.

⁹²³Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 543.

⁹²⁴Eflâkî; *a.g.e.*, s. 156.

5.11 MEVLÂNÂ AİLESİNİN CACAOĞLU NUREDDİN İLE İLİŞKİLERİ

Cacaoğlu Nureddin, IV. Rükneddin Kılıç Arslan zamanının Kırşehir Emiri'dir.⁹²⁵ Eflâkî, Cacaoğlu Nureddin'in Pervâne'nin en yakın arkadaşı ve nâibi olduğunu bildir. Mevlânâ'nın candan müridi olduğunu söyler.⁹²⁶

İbn Bîbî, Cacaoğlu'nun, Niğde ordusuna mensup ücretli Türk askerlerinden olup, mahfillerde ve meclislerde önemli bir yere sahip olmadığını, Pervâne tarafından korunan bir kişi olduğunu bildirir. Bununla beraber kendisi hakkında cahiller ve soysuzlar gibi korunan, alçak ve soysuzlardan deve bakıcısı gibi, hakarete varan cümleler kurması dikkat çekicidir. Muhtemelen Cacaoğlu'nu Hatiroğulları ile iş birliği içinde görmesi bu değerlendirmelerinde etkili olmuştur.⁹²⁷

Cacaoğlu, 1272 tarihli vakfiyesinde: “Emir büyük kumandan, alim, düşmanlarla kutlu savaşlar kazanmış, asker besleyerek sınırları koruyan, diyanetli, ihsan ve kerem sahibi, şefkatli, ulu, hasılı hey hayırlı işi yapan, temiz, seçkin ve üstün, Nur el Devle ve’-Din, İslâm ve Müslümanları aziz eyleyen, hükümdar ve sultanları destekleyen Ebu el-Me’ali Cebrail b. el-Emir el-merhum Bahâeddin Caca ki, Tanrı onun yüksek kudret ve himayesini devamlı etsin...” cümleleri ile nitelendirilmekte ve duada bulunmaktadır. O, Kırşehir medresesindeki yazıtta “Allah’ın rahmetine ve affına muhtaç kul Cebrail ibn Caca...”; Eskişehir minaresindeki yazıtta “Allah’ın rahmetine yalvaran zayıf kul ve savaşın atası Cebrail ibn Caca...” olarak tanıtılmaktadır.⁹²⁸ Bu belgelerde Cacaoğlu'nun askerî yönünün ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Mevlânâ mektuplarında Cacaoğlu Nureddin'i, “Müslümanlıkla Müslümanlara ışık olan, şüpheli şeylerden kaçan, Allah’ın buyruk sınırlarını koruyan, hayırda eşi bulunmayan, adaletli, layık olanları yücelten, âlemdeki emirlerin övücü, yoksullara yardımcı olan, mazlumların imdadına koşan” gibi sıfatlarla övmekte, kendisini dua etmektedir. Kendisi ile görüşmeyi özlediğini bildirmektedir.⁹²⁹ Bu ifadelerden

⁹²⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 56.

⁹²⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 394.

⁹²⁷ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 167.

⁹²⁸ Ahmet Temir; *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi* (2. Baskı) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.104. Cacaoğlu Nureddin'in vakfiyesinin Kırşehir'deki nüshalarının Arapça ve Uygur harfleri ile yazılmış Moğolca ile tanzim edilmesi dikkat çekicidir. Cacaoğlu Nureddin'in vakfiyesinin Moğalca bir hülasasının olması, İlhanlı hakimiyet ve idaresinin yansması olarak düşünülebilir. Vakfiye'nin Arapça kısmı ile Moğolca kısmı arasında bir benzerlik olmayıp, Moğolca kısımda mallar genel olarak zikredilmiştir. Buna göre, bu kısım vakfiyenin Anadolu'daki İlhanlı idaresi tarafından tasdikini göstermektedir. Moğolca vakfiyenin şahitler kısmında Moğol noyanlar da bulunmaktadır. bkz. İ. Şahin; *a.g.e.*, s.78-79.; Temir; *a.g.e.*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s.152, 163-165.

⁹²⁹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 235.

Cacaoğlu Nureddin'in dindar bir kişi olduğu, Mevlânâ ile zaman zaman görüştüğü anlaşılmaktadır. Bununla birlikte mektupların hitap kısmında isteğe uygun cümlelerin kurulduğu görülmektedir.

Mevlâna, Çelebi Hüsameddin'in damadı ve kendi müridi olan Nizâmeddin'in ziyana girdiğini söyleyerek yardım etmesini rica eden mektubu Cacaoğlu Nureddin'e göndermiştir. Bu mektupta, Nizâmeddin'in Çelebi Hüsameddin'in damadı olduğunu vurgulaması dikkat çekicidir.⁹³⁰ Mevlânâ başka bir seferinde Nizâmeddin'in yapmış olduğu bir hata dolayısı ile Cacaoğlu Nureddin'in incinmesine ve kızmasına neden olduğu için Cacaoğlu'na mektup göndermiştir. Mektubunda Nizâmeddin'in Bey'e bağlılığı ve sevgisi de vurgulanarak, "Kim öfkesini yenerse, Allah, onun kalbine emniyet ve iman doldurur." hadisi gereği bağışlanmasının doğru olacağını belirtmiştir.⁹³¹ Bu olay, Cacaoğlu'nun, Mevlânâ'nın halifesi olan Çelebi Hüsameddin'e değer verdiğini göstermektedir. Ayrıca, Nizâmeddin'in bürokraside görev aldığı tahmininde de bulunabiliriz..

Cacaoğlu Nureddin'in, Kırşehir Valisi ve Muineddin Pervane'nin yakın dostu ve Mevlâna'nın müridi olduğunu göz önüne alınca Mevlânâ ve Hacı Bektaş arasındaki diyalog hakkında daha doğru bir kanaata sahip olabiliriz. Cacaoğlu Nureddin, Mevlâna'ya Hacı Bektaş'ın şikle kıymet vermediğini, namaz kılmadığını, kendisi için getirdiği temiz abdest suyunun kan haline geldiğini anlatmıştır. Bunun üzerine Mevlâna'nın "Keşke kanı su yapsa idi; zira temiz suyu kirletmek hüner değildir." cevabını vermesi de⁹³² bu kanaati güçlendirmektedir. Mevlânâ'nın ilim ve tasavvuf erbabıyla ilişkilerinde mümkün mertebe hasede ve nifaka sebebiyet vermekten kaçınmasına, ilim ve tasavvuf erbabının derslerine katılarak onları takdir etmesine⁹³³ karşılık burada farklı tutum içinde olduğu görülmektedir. Bu, onun harika olarak görülen hallerden ziyade İslâmî emirlere riayete önem verdiğini

⁹³⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 42-43.

⁹³¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 80-81.; İmam Gazâlî; *a.g.e.*, c. 3, s. 381-382. "Öfkesinin gereğini yerine getirebilecek güçte olduğu halde öfkesini tutan kimseyi, Allah Teâla Hazretleri, Kıyamet günü, mahlukatın başları üstüne davet eder; tâ ki, (onlardan önce) dilediği huriyi kendine seçsin." bkz. Tirmizî; *Birr 74*, (2022) ve Ebu Dâvud, *Edeb 3*, (4777), akt. Canan; *a.g.e.*, c. 12, s. 111.

⁹³² Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 426.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 394. Vilâyetnâme'de Cacaoğlu Nureddin ile alakalı anlatılan menkıbede Nureddin Cacâ'nın Hacı Bektâş Velî'ye kaba davrandığını, Kırşehir'den kovmak istediğini görürüz. Burada Hacı Bektâş'ın keramet göstererek Cacaoğlu Nureddin'in hapsedileceğini söylediği bildirilir. bkz. Anonim; *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî "Vilâyet-Nâme"*, Haz: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1995, s. 28-30.

⁹³³ Güzel; *a.g.e.*, s. 147.

göstermektedir. Mevlevîlerin Batınî inançlara sahip şeyhlere karşı olumlu bir bakış açısına sahip olmadıkları bilinmektedir.

Eflâkî’de Ulu Arif Çelebi ile Cacaoğlu Nureddin’in oğlu Polat arasındaki diyalog anlatılır. Eflâkî’nin Polat Bey, için zamanın biricik emiri diyerek olayları ondan rivayet etmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Polat Bey, Ulu Arif Çelebi ve Sâhib Ata’nın oğulları ile gece yarısına kadar sohbetlerde bulduklarını nakleder. Bu sırada Ulu Arif Çelebi’nin ilginç halleri ve kerametleri ile şaşkına döndüklerini ve Çelebi’ye bağlılıklarının arttığını belirtir ⁹³⁴ Bürokrasinin oluşumunda aile mefhumunun etkisini gösteren bu rivayetler aynı zamanda Mevlevîlerle emirlerin diyalogunu göstermesi açısından da önemlidir.

5.12 MEVLÂNÂ AİLESİNİN CELÂLEDDİN MAHMUD İLE İLİŞKİLERİ

Celâleddin Mahmud, III. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında Sâhib Fahreddin Ali’nin Osmancık Kalesine hapsedilmesinden sonra makamların değişimi sırasında, müşriflik makamından müstevfiklik makamına getirmiştir. İbn Bîbî, Celâleddin Mahmud’u büyük alim olarak vasıflandırır. Aksarayî ise, Celâleddin Mahmud’un maliye işlerinin şartlarını ve kurallarını mükemmele ulaştırdığını söyler. ⁹³⁵

Eflâkî, Celâleddin Müstevfi’yi Mevlânâ’yı ziyarete giden Beyler arasında anar. Ayrıca onun tertiplemediği iftarda Mevlânâ’nın da bulunduğunu haber verir. Bu iftarda Mevlânâ, Müstevfi’nin çok ısrar etmesine rağmen midesinin zayıflamasından bahisle yemek yemediği, bununla birlikte Celâleddin Müstevfi’nin yeter derecede hizmette bulunup, Mevlânâ muhiblerine bir çok hediyeler verdiği rivayet edilir. ⁹³⁶

Mevlânâ Celâleddin Mahmud’la görüşmüş, kendisine mektuplar yazmıştır. Mektuplarında müridlerinin karşılaştıkları sorunları halletmesini istemiştir. Mektupta, “Emirlerin efendisi ve askerlerin yücesi” diye nitelendirdiği Nureddin’in nâiblerinin aldıkları para sebebiyle, Nizâmeddin’in acınacak bir hale düştüğünü belirtmekte, daha önce yaptığı gibi yardım etmesini istemektedir. Mevlâna malı mülkü olsa Nizâmeddin’in borçlarını kendi ödeyeceğini belirtmiştir. Celâleddin ile

⁹³⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 651-653.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 302-303, 314.

⁹³⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 71, 74. İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 175.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 230.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 277. Devletin malî ve idarî işlerini denetleyen divana Divan-ı İşraf, başkanına da Müşrif-i Memâlik denirdi. Arazi ve ikta işleri haricindeki devletin malî işleriyle uğraşan divana Divan-ı İstifâ, başkanına müstevfi denirdi. bkz. Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 95-98

⁹³⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 437.

aralarındaki hukukun (arkadaşlık) buna gerek bırakmayacağına inandığını söyleyerek, Nizâmeddin'in Celâleddin'in yardımından başka çaresi olmadığını bildirmiştir. Celâleddin'in bu yardımı yapacağını umduğunu belirtmiştir.⁹³⁷ Mevlânâ'nın konu hakkında övgü dolu ifadelerde bulunduğu Nureddin'e niçin başvurmadığını bilmiyoruz. Bu, o sırada kendisinin bölgede olmaması sebebiyle olabilir. Bu rivayetten bürokrasi ile bu derece yakın ilişkisine rağmen Mevlânâ'nın şahsi servetinin olmadığını da anlamaktayız. Bu, onun kurduğu ilişkilerden maddi bir çıkar peşinde koşmadığını göstermektedir. Bununla beraber mürdilerinin sorunlarını çözmek için nüfuzunu kullandığı da anlaşılmaktadır.

Celâleddin Müstevfi'ye başvuru hususlarından bir tanesi de Vezir Ziyâeddin tekkesinde yaşanan sorun nedeniyledir. Merhum Vezir Ziyâeddin'in tekkesi, Çelebi Hüsameddin'e fermanla verilse de bazı kişilerin buna engel olmaya çalışıp zorluk çıkarması üzerine Mevlânâ Müstevfi'ye mektup yazarak sorunun halledilmesini rica etmiştir. Bu sorunun Hüsameddin'in lehine sulh yoluyla çözülmesinin kendisini ve mensuplarını memnun edeceğini bildirmiştir.⁹³⁸ Mevlânâ'nın böyle bir konuda Celâleddin'in desteğini alarak oluşan sorunu sulh yoluyla çözmeye çalışması hareket tarzını anlamamız açısından önemlidir.

5.13 MEVLÂNÂ AİLESİNİN EMİNEDDİN MİKÂİL İLE İLİŞKİLERİ

Emineddin Mikâil, Sâhib Ata Fahreddin'in onayı ile maliye makamlarından saltanat nâibliği'ne atanmıştır.⁹³⁹ Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun'u Argun Han'a götüren gelin alayında Fahreddin Ali ve Pervâne Muineddin ile beraber Saltanat Nâibi Emineddin Mikâil'de vardı.⁹⁴⁰ Bu heyette bulunan kişiler görüldüğü kadarıyla dönemin en önemli bürokratları idi. Emineddin Mikâil'in Moğol ordusunu yenen Baybars'ın çağrısına cevap vermemesi⁹⁴¹ izlediği siyasetin Pervâne ile paralel olduğu izlenimi doğurmaktadır.

Karamanlı Mehmed Bey kendisini Sultan İzzeddin'in oğlu olarak tanıtan "Cimri"ye biat edilmesini isteyerek Selçuklu yönetimini ele geçirmek istemiştir. O sırada Gıyâseddin Keyhüsrev ve Fahreddin Ali Abaka Han'ın maiyetinde

⁹³⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 39-40.

⁹³⁸ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 188-189.

⁹³⁹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 48.

⁹⁴⁰ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 179.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 233.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 280.

⁹⁴¹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 89.

olduğundan, Konya'yı koruma görevi Saltanat Nâibi Eminateddin Mikâil ile Melikü's-sevâhil Bahâeddin'e düşmüştü. Eminateddin Mikâil tüm uğraşlarına rağmen Karamanlıların Konya'yı ele geçirip Cimri'nin tahta geçmesine engel olamamıştır. Şehirden kaçıp Tokat'a giderken Kaymaz Han'ının yakınlarında yakalanmıştır. Mehmed Bey'in yanına götürülen Eminateddin'e işkenceler yapılmış, sarığının içindeki pusulada yazılı hazineleri ele geçirilmiş, müteakiben öldürülmüştür.⁹⁴² Aksarayî kendisine yapılan işkenceleri anlatırken, Cimri'nin adamlarının hakaret, darbe ve çarmıha germe işlemlerine maruz kalarak feci bir şekilde öldürüldüğünü mallarının yağmalandığını bildirir.⁹⁴³

Aksarayî, Eminateddin Mikâil'i, hayırlı ve hür kişilerin himayesine sığınıp barındığı vakur biri olarak tanıtır.⁹⁴⁴ Yazıcızâde, Eminateddin'in akıllı, dindar bir kişi olup hesap, hadis ve fıkıh gibi ilimleri bildiğini, hilm, vefa ve cesaret gibi güzel huylara sahip olduğunu ve aynı zamanda iyi bir silahşör olduğunu belirtir.⁹⁴⁵ İbn Bîbî, Eminateddin Mikâil'in Rum asıllı olup Müstevfî Sadeddin Ebu Bekr-i Erdebilî'nin azatlı kölelerinden olduğunu bildirir. Eminateddin Mikâil'in sağlam inançlı olduğunu hadis ve fıkıh ilimlerinde ileri gittiğini belirtir. Alimlerin ve fazılların gönlünü hoş tuttuğunu söyler. Sınırsız bir cesarete sahip olup, bütün silahları iyi kullandığını bildirir.⁹⁴⁶

Eminateddin Mikâil ilim, felsefe ve divân işlerinde ihtisas yapmış, yüksek mevkilerde bulunduğu zamanda bile daima ilim ve irfanla meşgul olmuş; ilim ve kültür muhitlerinde itibar görmüştür. Bu sebeple Mevlâna Celâleddin'in de yakın dostlarından idi.⁹⁴⁷ Mevlânâ'nın Eminateddin Mikâil'in hanımına Şeyh-i Havâtîn (hanımların şeyhi) dediği rivayet edilir.⁹⁴⁸ Eminateddin Mikâil, Şems'in sevdiği devlet adamlarındandır. O, Eminateddin'in çok sevimli olduğunu belirtmektedir.⁹⁴⁹ Bu, Eminateddin ve ailesinin Mevlevî çevrelerinde çok sevildiğini göstermektedir.

⁹⁴² İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 203-206.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 242-246.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 291-294.

⁹⁴³ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 96.

⁹⁴⁴ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 74.

⁹⁴⁵ Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 830-832.

⁹⁴⁶ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 207-208.

⁹⁴⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 561.

⁹⁴⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 389-390.; S. Kara; *a.g.e.*, s. 351.

⁹⁴⁹ Şems-i Tebrizî, *a.g.e.*, c. II, s. 11.

Eflâkî’de geçen bir rivayet dikkatimizi çekmektedir. Buna göre, Şemseddin Tebrizî’yi ziyaret etmek isteyen emirler, kabul edilmesi için Çelebi Hüsameddin aracılığı ile bu ziyareti gerçekleştirdi. Huzura kabul için bir miktar bağışta bulunurlardı. Eminateddin Mikâil de Şemseddin Tebrizî’yi ziyaret etmek istediğinde bu muamele uygulanmış, ısrarı neticesinde bağış miktarında indirime gidilmiş böylece Şemseddin ile görüşebilmişti. Sohbetten çok memnun ayrılınca bağışını artırmıştı.⁹⁵⁰ Bu rivayet, Eminateddin’in Şems’e sevgisini göstermektedir.

Mevlânâ, Eminateddin Mikâil’e müridlerinin ihtiyaçlarının karşılanması için başvurmuştur. O, küçük yaşlardan beri yanında bulunan müridi Cemâleddin Emir Ahmed’in oğlu ve kendi müridi olan Şemseddin’e uygun bir iş vermesi için, Eminateddin Mikâil’e ricada bulunmuştur.⁹⁵¹

Mevlânâ, halkın sorunlarını da bürokratlara ileterek çözüm bulmalarını istemiştir. Müderris Cemâleddin’in medresesinin değişmesi için rica ettiği işin gerçekleştiğini haber aldığını bildirdiği mektubunda böyle bir konuya değinmiştir. Mektupta en büyük şehir olan Konya’da yaşanan bazı problemlerden bahsederek çözüm bulunmasını istemiştir. Mektupta yer alan “Sarıklar, eskiyip yıprandıklarından şikayet ederlerse, Şalvarlar ne der artık?” ifadesi dikkatimizi çekmektedir. Mektupta kendisine bağlı alayın önemli işler için sınıra gittiğinde evleri basan, çocukları ve kadınları öldüren, yağma yapan bir topluluktan bahsetmektedir. Emirin alayının yetişmesinin daha büyük yıkımları engellediğini söylemekte, korkunun geçtiğini belirtmektedir. Bununla birlikte bu taifenin var olduğu müddetçe korkunun olacağına ve bu olayların halkın psikolojisine etkisine de değinir.⁹⁵² Bu mektup, dönem Anadolu’sunun tarihi hakkında önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Buna göre, Konya’nın güvenliğini sağlayan ordunun zaman zaman sınırdaki meseleler sebebiyle şehirden ayrıldığı, bu sırada şehirde anarşi ve terör ortamı ortaya çıktığı görülmektedir. Mevlânâ bu ortamı oluşturan kişilerin üstesinden gelinmesini istemektedir. “Sarıklar, eskiyip yıprandıklarından şikayet ederlerse, Şalvarlar ne der artık?” ifadesi yönetim hakkında mühim bir esası dile getirmektedir. Yöneticilerin sorunlar karşısında yapması gereken işin yakınmak değil çözüm bulmak olduğunu

⁹⁵⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 581. Emirlerden bağış alınan bu paralar Mevlânâ’nın muhiblerine dağıtılırdı

⁹⁵¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 30.

⁹⁵² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 93-94.

veciz bir şekilde ortaya koymaktadır. Mevlânâ halkın yaşadığı sorunlar karşısında bürokratlar üzerindeki etkisini kullanarak çözüm arayışına gitmiştir.

5.14 MEVLÂNÂ AİLESİNİN KADI TÂCEDDİN HOYÎ İLE İLİŞKİLERİ

Aksarayî, Karahisar’da kadı olan Tâceddin Hoyî’yi “meclisinin parlaklığından güneş, dördüncü göğün üzerinde terlerdi” ifadeleriyle övmektedir.⁹⁵³ Bu ifadeler mübalağalı gelse de Kadı’nın ilmî yönü ve nüfuzu hakkında fikir vermesi açısından önemlidir.

Mevlânâ devrin kadıları ile de irtibat halindedir. Bu, usulsüz uygulamaların önlenmesinde ve müridlerin korunmasında etkili olmalıdır. Kadı Tâceddin bunlardan birisidir. Mevlânâ, onun mazlumlara karşı yumuşak, zalimlere karşı sert olduğunu sultanlara öğüt verdiğini bildirir. Mevlânâ devrin bu etkili kadısına Çelebi Hüsameddin’i koruması sebebiyle teşekkürlerini sunmuş, Çelebi Hüsameddin’in faziletlerinin anlattığından daha fazla olduğunu kendisine kefil olduğunu bildirerek, vadettiği yardımı da yapmasını istemektedir.⁹⁵⁴

5.15 MEVLÂNÂ AİLESİNİN KADI SIRÂCEDDİN URMAVÎ İLE İLİŞKİLERİ

Aksarayî, Kadı Sırâceddin Urmavî’nin ilim ve fazilet yönünden çok ileri bir seviyede olduğunu bildirerek, devrin faziletli insanların istifade için Konya’ya gelip çevresinde toplandıklarını anlatır.⁹⁵⁵ İbn Bîbî, Sırâceddin Urmevî’yi kadılar kadısı, din ve milletin ışık kaynağı olarak övmektedir. Bütün ilim dallarında parmakla gösterildiğini ve zamanında benzerinin olmadığını söyler.⁹⁵⁶ Yazıcızâde kendisi için “meliku’l-ulema, sultanu’l-fuzala, hucetu’l-İslâm” gibi birçok unvanla niteler, ilminden birçok kişinin faydalandığını belirtir.⁹⁵⁷

Konya’daki ilmî çevrelerde hatırlı bir yeri bulunan Sırâceddin Urmevi, Malatya ve Sivas’ta kadılık yaptıktan sonra Konya’ya gelmiş, burada kırk yıl kadılık

⁹⁵³ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 69, 94.

⁹⁵⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 51. Gölpinarlı, bu mektupta bahsedilen Kadı Tâceddin’in, Tâceddin Hoyî olabileceğini belirtmiştir. bkz. Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 260.

⁹⁵⁵ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 93-94.

⁹⁵⁶ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 212.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 248.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 296.

⁹⁵⁷ Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 832.

yapmıştır. Bu makamda bulunduğu sürece birçok siyasi ve sosyal olaylarda rol almıştır. Urmevî, Şafîî ve Eşarî mezhebindedir.⁹⁵⁸

Karamanlıların Konya'yı zaptetmesinden sonra Cimri ve Karamanoğlu Mehmed Bey, Gıyâseddin Keyhüsrev ve Sâhib Fahreddin Ali'nin Moğol Şehzadesi maiyetinde Konya'ya doğru yola çıktığını öğrenince Konya'yı boşaltmışlardı. Moğol şehzadesi ile askerleri şehirden gidince tekrar kalabalık bir orduyla Konya'yı kuşatmışlardır. Kadı Sırâceddin bunlara karşı şehrin korunması için fetva verip, kalenin savunmasına bizzat katılmasıyla büyük hizmet etmiştir. Bu hizmetini duyan İlhanlı Hanı kendisine kadı'l-kudat'lık makamını vermiştir.⁹⁵⁹ Kadı'nın bu davranışı meşru hükümdar olarak Gıyâseddin'i tanımasından kaynaklanmalıdır.

Eflâkî, ilimde çok ileri bir seviyede bulunduğunu bildirdiği Kadı Sırâceddin'in başlangıçta Mevlânâ'yı hemen kabullenemeyip, imtihan etmek istediğini bildirir. Eflâkî tarafından Kadı'nın tüm sorularını Mevlânâ'nın harikulade halde cevaplandırıldığını rivayet eder. Kadı Sırâceddin'in bundan sonra Mevlânâ'ya hakiki muhib olduğunu ve sonraki dönemde Mevlevîleri savunmasında bu olayın etkili olduğunu bildirir.⁹⁶⁰

Kadı Sırâceddin ile Hüsameddin Çelebi hemşeridir. Eflâkî'nin rivayetinden Hüsameddin Çelebi'nin, Kadı Sırâceddin'in durumu ile ilgilendiğini öğrenmekteyiz. Hüsameddin Çelebi'nin Mevlânâ'ya “Hemşerimiz nasıl bir adamdır?” diye sorduğunu, Mevlânâ'dan olumlu manada bir cevap aldığını görmekteyiz.⁹⁶¹

Mevlânâ, Kadı Sırâceddin'e yazdığı mektuplarında “Bid'atin kökünü kazıyan”, “kadılar kadısı”, “sünneti dirilten”⁹⁶² gibi hitaplarda bulunmaktadır. Hitap cümlelerinden Kadı Sırâceddin'e yazıldığı anlaşılan bir mektupta Mevlânâ'nın çok istemesine rağmen muhatabında bildiği bazı özürleri sebebiyle ziyaretine gidemediğini bildirmiştir.⁹⁶³ Bu her iki alimin zaman zaman görüşüklerini göstermektedir.

⁹⁵⁸ Bayram; *Selçuklular Zamanında*, s. 58.

⁹⁵⁹ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 211-212.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 246-248.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 295-296.; Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 836-837.

⁹⁶⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 338-339.

⁹⁶¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 339.

⁹⁶² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 95,189.

⁹⁶³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 189, 259.

Mevlânâ zaman zaman hak sahiplerinin, mensuplarının hakkının teslimi için davalara müdahil olmuştur. Hitap cümlelerinden Kadı Sırâceddin'e yazıldığı anlaşılan bir mektubu bu nev'i mektuplarındandır. Bu mektubunda, kendi yakınlarından olan Hâce Ebû Bekir'in çocukken elinden zulmen alınan odasının kendisine geri verilmesini istemektedir. Mektupta bahsi geçen şahısların durumunu ayrıntılı halde anlatılmış aynı zamanda Kadı'nın zalimlere karşı hasmane tavrı vurgulanmıştır.⁹⁶⁴ Mevlânâ'nın yüksek şahsiyeti verilecek kararı etkilemiş olmalıdır.

Alâeddin'in mirasının paylaşımı hususunda Kadı Sırâceddin, Mevlânâ'ya isteğine olup olmadığını sordurarak ona göre işlem yapmaya gayret edeceğini bildirmiştir. Bu, Mevlânâ'nın adlî makamlar ile ilim ehli arasındaki yerini göstermektedir. Mevlânâ ilgili mektupta, Kadı Sırâceddin'e lütfuna ve merhametine güvendiğini, yetimlerin korunmasını umduğunu belirterek kendi reyine lüzum olmadığını bildirmiştir. Mektupta Kadı Sırâceddin'e Mevlânâ diye hitap edilmesi onun ilmî seviyesini de göstermektedir.⁹⁶⁵ Gölpınarlı, Mevlânâ'nın görüş bildirmemesinin Alâeddin'e karşı duyduğu kırgınlıktan kaynaklandığını söylemektedir.⁹⁶⁶ Bununla birlikte, Mevlânâ'nın oğluna yazdığı mektuplarda uyarılarının yanında, torunlarının haklarını hatırlatması, övgü ve özlem ifadeleri kullanması,⁹⁶⁷ miras konusunda görüş bildirmemesinin Kadı Sırâceddin'e güveninden kaynaklandığını göstermektedir.

Eflâkî, Mevlânâ'nın semâ ile meşguliyetinden ve rebab dinlemesinden rahatsız olan farklı şehirlerden alimlerin Kadı Sırâceddin'e başvurduğunu söyler. Bu Sırâceddin'in alimler nezdindeki yerini göstermektedir. Bununla yanında Kadı Sırâceddin, Mevlânâ'nın zahiri ilimlere vukufiyetinden bahsederek, kendilerini yumuşatmış, bilâhare Mevlânâ'nın müridi olmalarına giden olayların önünü açmıştır.⁹⁶⁸ Muhtemelen Mevlânâ'nın ilminin yanında, Kadı Sırâceddin ve benzeri alimlerin bu tavırları, Mevlevî usulünün ayakta kalmasında etkili olmuştur.

Sadreddin Konevî'nin, Mevlânâ'nın cenaze namazını kaldırmak için öne geçtiği sırada manevî haletin etkisi ile bayılması üzerine; namazı Kadı Sırâceddin

⁹⁶⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 95.

⁹⁶⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 50.

⁹⁶⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 221.

⁹⁶⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 16-17, 40-41, 101-102.

⁹⁶⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 177-179.

kıldırılmıştır.⁹⁶⁹ Eflâkî, Mevlânâ'nın vefatından sonra Sırâceddin'in, Mevlânâ'nın kabrini ziyaret ettiğini ve bu ziyaret sırasında, mezarına karşı, “Keşke ecel dikeninin, senin ayağına battığı o gün, dünya yok edici kılıcını benim başıma vursaydı da, gözlerim dünyayı sensiz görmeseydi. Toprak başıma. Senin mezarının toprağı üzerinde duran ben miyim?” mealindeki beyitleri okuduğunu rivayet eder.⁹⁷⁰ Selçuklu bürokratları ve İlhanlılar nezdinde önemli konumda olan alimlerin tavrı Mevlânâ'dan sonra düşüncesine karşı saldırıların engellenmesinde etkili olmalıdır.

5.16 MEVLÂNÂ AİLESİNİN ALÂMEDDİN KAYSER İLE İLİŞKİLERİ

Alâmeddin Kayser, III. Gıyâseddin Keyhüsrev (1264-1282) zamanındaki beylerden biridir. Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'in Cimri ile muharebesinde cansiperâne savaşı ve Cimri'nin eline geçen Alâeddin Keykubâd'ın çetresini ele geçirip Sultan Gıyâseddin Keyhüsrev'e getirmesi önemli hizmetlerindedir.⁹⁷¹ Alâmeddin, Pervâne'nin hanımı Gürcü Hatun'un nâibliği görevini yürütmüştür.⁹⁷² Sultan Veled, Alâmeddin Kayser'in düşmanları tarafından hapsedilerek öldürülmek istendiğini, 683 yılının Şevval ayında (1284) şehit edildiğini bildirir.⁹⁷³

Mevlânâ'ya gönülden saygı duyan Alâmeddin Kayser'in Mevlânâ'nın kendisinden bir isteğı olduğunda, bunu kendisine bir şeref sayarak derhal yerine getirmeye özen gösterdiği bildirilmektedir.⁹⁷⁴ Bu, onun Mevlânâ son derece bağılı bir emir olduğunu göstermektedir. Mevlânâ, Alâmeddin Kayser'e yazdığı mektuplarda, “aziz oğlumuz”, “evladların övücü” gibi hitap cümleleri kullanmakta, onu övüp kendisi için dua etmekte olduğunu, hayrı tavsiye edip görüşmeyi özlediğini bildirmektedir.⁹⁷⁵ Bu Mevlânâ'nın ona verdiği değeri göstermektedir.

Alâmeddin Kayser, Mevlânâ'yı sevmenin yanısıra farklı platformlarda da savunurdu. Mevlânâ'nın Gürcü Hatun'un, Alâmeddin Kayser'e latife yoluyla “Sen Mevlânâ'dan ne keramet gördün de ona böyle kapılıp müridi oldun?” sorusuna Alâmeddin de aynı tarzda cevap vererek “Bütün din ve devlet sahipleri onu sever.”

⁹⁶⁹ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 155-156.

⁹⁷⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 302.

⁹⁷¹ İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 237-238.; İbn Bîbî; *Selçuknâme*, s. 351.; İbn Bîbî; *Anadolu Selçukî*, s. 299.; Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 221-222.

⁹⁷² O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 83.

⁹⁷³ Sultan Veled; *Divan*, s. 72.

⁹⁷⁴ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 83.

⁹⁷⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 35, 186.

diyerek adeta ben nasıl sevmem ki demiştir.⁹⁷⁶ Mevlânâ'nın farklı inanç, mezhep ve meşrep sahiplerine etkisi bürokratların kendisine kapılanmasında etkili olmuştur.

Alâmeddin Kayser'in Mevlânâ'ya mektup göndererek psikolojik durumunu anlatabildiğine göre, Mevlânâ, onun ruhi yönden huzur bulmasında etkili olmaktadır. Mevlânâ'nın Alâmeddin'e gönderdiği cevabî bir mektupta: "Ahirete olan şevkiniz, ebedî kutluluk dileyişiniz." ifadelerini kullanması, Alâmeddin'in ahireti dilediğini anlıyoruz. Bunun değişik sebepleri olabilir. Mevlâna'nın ona verdiği cevapta bu düşüncesini övmesi, dünya mülkünün boş olduğunu bildirmesi⁹⁷⁷ sebebin daha ziyade tasavvufî olduğunu düşündürmektedir. Alâmeddin Kayser, mal ve mülke değer vermeyen bir emirdir. Bir semâ töreni esnasında üzerindeki değerli elbiseleri etrafındakilere dağıtan Mevlânâ'ya, kendi değerli elbiselerini çıkarıp hediye etmesi buna delil olarak sunulabilir. Bu davranışta onun Mevlânâ'ya duyduğu büyük sevginin etkisi de inkar edilemez.⁹⁷⁸

Eflâkî'nin rivayet ettiğine göre, Aksaray şehrinde bir vaizin Mevlânâ'nın beyitlerini açıklarken, bir danışmendin bu sebeple onu tekfir etmesi üzerine, vaiz ona yumruk atmış ve danışmend ölmüştür. Vaiz buradan kaçarak Mevlânâ'nın evine sığınmış, ailesi ise onu takiple Konya'ya gelmiştir. Mevlânâ, bu şahsın diyetinin karşılanması ile ilgili istediğini Alâmeddin Kayser'e bildirmiştir. Alâmeddin Kayser bunun üzerine hemen üzerindeki elbiselerini, silahını ve değerli eşyalarını satarak bu dileği yerine getirmiş bunun nedeni olarak da: "Hiç kimseden bir şey istemeyen ve böyle bir lütufla kimseyi şereflelendirmeyen Mevlânâ'nın bana iltifatı çok hoşuma gittiğinden bir anlamda bunun şükranesi olarak böyle davrandım." demiştir.⁹⁷⁹ Mevlânâ'nın bürokratlar nezdinde sahip olduğu yeri gösteren önemli misallerden birisi de budur. Bu aynı zamanda Mevlânâ'nın düşüncesini kabul eden alimlerin ve vaizlerin yanında ona karşı olan ilim adamlarının varlığını, ihtilafların zaman zaman çok arttığını da göstermektedir. Olayda vaizin Mevlânâ'ya sığınması da halkın psikolojik durumunu anlamamızda yardımcı olmaktadır. Mevlânâ'nın hukukî cezayı karşılamak için şahsi imkanları el vermemesine rağmen bürokratlar içinde kendini sevenlerin varlığı Mevlevîler için olumlu sonuçlar doğurmaktaydı.

⁹⁷⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 407.

⁹⁷⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 35-36.

⁹⁷⁸ Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 112.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 84.

⁹⁷⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 369-370.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 83-84.

Eflâkî, Mevlânâ'nın vefatından sonra, Alâmeddin Kayser'in türbe'yi tamir edip mükemmel bir mezar yaptırmak isteği ile Sultan Veled'den izin aldığını rivayet eder. Bu işe otuz bin dirhemle işe başlayan Alameddin Kayser, Muineddin Pervâne ile Gürcü Hatun'un seksen bin dirhem ve Kayseri gelirlerinden elli bin dirhem destek çıkması ile türbeyi tamamlamıştır.⁹⁸⁰ Mevlânâ'nın türbesini yapılmasına vesile olan Alâmeddin Kayser'in Mevlânâ'nın yanındaki yerini öğrenmek için Sultan Veled'in Divan'ında yer alan ifadelere bakmamız yeterlidir. Sultan Veled Mevlânâ'nın, Alâmeddin'e "Hakkıyla ne güzel dost ve ne güzel müridsin." dediğini nakletmektedir. Sultan Veled'in, Alâmeddin Kayser'in şehadeti üzerine yazdığı mersiye cidden çok hislidir: "Figan figan ki öyle kerem sahibi emir, öyle zengin ve fakirin sermayesi olan zat, öyle temiz ve güzel kişi, öyle bir benzeri hiç olmayan bu cihanda hiç kendisine benzer bulunmaya kişi gitti. Figan figan ki onun eleminden bana karar ve mecal yoktur. Figan figan ki hepimiz onun gidişiyile yetim olduk..."⁹⁸¹ Bu mersiye Alâmeddin Kayser'in Mevlânâ ile başlayan diyalogun hayatı boyunca sürdüğünü ve Mevlevîlerin yanında mühim bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

5.17 MEVLÂNÂ AİLESİNİN ŞUCÂADDİN İLE İLİŞKİLERİ

Mevlânâ'nın Şucâaddin isimli bir komutanla mektuplaşmıştır.⁹⁸² Şucâeddin Sinop'ta reisü'l-bahr unvanıyla donanmanın başında bulunup, daha sonra devletin en önemli memuriyetlerinden nâibliğe atanmış olmalıdır.⁹⁸³

Mevlâna, Şucâaddin'e müridi Nizâmeddin'le gönderdiği mektupta, Nizâmeddin'i tanıtırken Şeyh Selâhaddin'in damadı olduğunu, Şeyh Selâhaddin'in ise Seyyid Burhâneddin'in halifesi olduğunu bildirmektedir. Bu, Seyyid Burhâneddin'in Selçuklu bürokrasisinde yerini göstermesi açısından önemlidir. Mektupta, Nizâmeddin'in, tuğra ve inşa nâibliği'ne seçildiğini bildirerek, maaşının fazla olması ve masraflarının karşılanması konusunda yardımcı olmasını istemektedir. Bunun sonucunda, Şeyh Selâhaddin'in himmetiyle kendi makamının da artmasına sebep olabileceğini belirtmektedir.⁹⁸⁴

⁹⁸⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 589-590.

⁹⁸¹ Sultan Veled; *Divan*, s. 68-73.

⁹⁸² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 33.

⁹⁸³ Köprülü; *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, s. 60. Köprülü, donanmanın başındaki kişilerin muhtemelen farklı dönemlerde reisü'l bahr, emirü's-sevâhil ve melikü's-sevâhil unvanıyla isimlendirildiğini söyler.

⁹⁸⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 46-47.

5.18 MEVLÂNÂ AİLESİNİN FERİDUN BİN AHMED SİPEHSÂLAR İLE İLİŞKİLERİ

Feridun bin Ahmed Sipehsâlar'ın lakâbı, Mecdeddin'dir. Babası ve dedesi gibi Selçuklu Devleti'nin önde gelen askerlerindedir. Alâeddin Keykûbad zamanında seraskerlik (kumandanlık) vazifesine getirilmiştir. Gençlik döneminde Mevlânâ ve muhiblerinden etkilenmiş, kendi ifadesine göre tüm benliği ile Mevlânâ'ya kırk yıl hizmet etmiştir. Mevlânâ vefatından sonra değer verdiği bir şahsın ricası üzerine Mevlânâ'nın ve Sultan Veled'in hayatını gelecek nesillere aktarmak için Risâle-i Sipehsâlar'ı kaleme almıştır. Feridun b. Ahmed, 1291 yılında 96 yaşında vefat etmiştir. Risâle-i Sipehsâlar, Mevlânâ hakkında ilk menâkıbnâme olup, kendisinden sonra yazılan eserlere kaynaklık yapmıştır.⁹⁸⁵

5.19 MEVLÂNÂ AİLESİNİN TABİB EKMELEDDİN İLE İLİŞKİLERİ

Mevlânâ mektuplarında Tabib Ekmeleddin'e "hakimler padişahı", "hekimler övücü" "üstünlük Calinosu", "tedbir Eflâtunu" gibi hitaplarda bulunur.⁹⁸⁶ Kendisi için "özü doğru oğlumuz"⁹⁸⁷ ifadesini kullandığına göre Mevlânâ'ya mensup olduğunu söyleyebiliriz.

Eflâkî, Tabib Ekmeleddin'in Mevlânâ'ya mürid olmasını anlatırken, Mevlânâ'nın tıbbın verilerine aykırı olarak Ekmeleddin'in tavsiyelerinin aksini yapması fakat sağlığından ve gücünden bir şey kaybetmemesi üzerine hayret ve hayranlıkla mürid olduğunu bildirir. Ekmeleddin'in devrin filozof ve doktorlarından bazılarının Mevlânâ ile tanışmasını sağladığı belirtir.⁹⁸⁸ Ekmeleddin, Mevlânâ'yı bütün filozoflardan hatta kendisinin ve birçok filozofların olağanüstü bir konumda gördüğü İbn Sina'dan da üstün görmektedir.⁹⁸⁹ Tıp ilminde çok önde gelen bir şahsın büyük mutasavvıftan bu kadar etkilenmesi cidden ilgi çekicidir.

⁹⁸⁵ Mustafa Aşkar; *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (2. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 216-217.; Sipehsâlar Mecdüddin Feridun; *Risâle-i Sipehsâlar (Hazreti Mevlâna'nın Menkabeleri)*, Çeviren: Ahmed Avni Konuk, Hazırlayan: Tahir Galip Seratlı, Rûmi Yayınları, İstanbul 2005 s. 28-33.

⁹⁸⁶ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 137, 183-184. Ravzat al-Kuttâb'da müellifi Tabib Ekmeleddin'inden tıp eğitimi aldığı gönderdiği mektuplardan anlaşılıyor. Buna göre, Ekmeleddin sadece doktorluk yapmıyor, aynı zamanda tıp öğrencisi de yetiştiriyor olmalıdır. Ravzat al-Kuttâb'da Ekmeleddin'e yazılmış üç mektup yer almaktadır. Mektuplarda Ekmeleddin, "Tabiblerin sultanı, cihan hakimlerinin padişahı" gibi övgü dolu sıfatlarla vasıflandırılmıştır. bkz. al-Zaki; *a.g.e.*, s. 29-30, 48-49.

⁹⁸⁷ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 137.

⁹⁸⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 149-150.

⁹⁸⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 395.

Ekmeleddin ile Mevlânâ'nın karşılıklı mektuplaştığı ve birbirlerine selam gönderdiklerini, birbirleriyle görüşüklerini biliyoruz.⁹⁹⁰ Ekmeleddin, Mevlânâ'ya olan sevgisini dile getirirken, onun dostluğu karşısında ahiretin dahi hatırına gelmediğini ifade eder. Mevlânâ bunu tadil ederek muhabbetin içinde Hak ve ahiret dahi bulunduğunu söyler.⁹⁹¹ Bu, Ekmeleddin'in Mevlânâ'ya duyduğu sevgiyi ve Mevlânâ'nın şer'i esaslara riayet ettiğini göstermektedir. Eflâkî, zamanın Eflâtun'u dediği Ekmeleddin'in Mevlânâ'ya karşı saygısını anlatırken şu olayı nakleder. Ekmeleddin çok güzel elbiselerle Mevlânâ'nın huzuruna gelmiş, daha sonra böyle elbiselerle huzura gelmesi sebebiyle mahcup olmuştur. Mevlânâ'nın önemli hususun ruh güzelliği olduğunu vurgulaması üzerine şükür nişanesi olarak elbiselerini orada bulunan çalgıcılara bağışladığı ve bir daha süslü elbise giymediği rivayet olunur.⁹⁹²

Mevlânâ, "Birbiri üstüne baş ağrıtıp durduğumdan, o güzel huylu zâta baş vurmam, sınırı aştığından utanmaktayım ama, tatlı suyun başı kalabalık olur; Hâtem'in başışta bulunması, ağırlaması daha doğrudur." diyerek zaman zaman Ekmeleddin'den bazı isteklerde bulunmuştur.⁹⁹³ O, bazen üst düzey bürokratlara direkt başvurmamış, durumu başka zatların arzetmesini istemiştir. Buna misal olarak, oğlu Emîr Alim'in ev nüfusunun artması, dolayısı ile giderlerinin artması üzerine Tabib Ekmeleddin'e yazdığı mektup verilebilir. Mektupta Tabib Ekmeleddin'den durumu kendi adına Emir Pervâne'ye arzetmesini rica etmektedir. İşlerinin düzelmesi halinde Emir Alim'in duacı olacağını bildirmektedir.⁹⁹⁴ Burada aralarının iyi olmasına rağmen mektubun direkt Pervâne'ye gönderilmemesi dikkat çekicidir.

Mevlânâ, Tabib Ekmeleddin'den bazı atamalarda yardımcı olmasını da istemiştir. Mevlânâ'nın mensuplarına son derece güzel muamelede bulunan Şemseddin Mardinî, Karatay medresesinden, müderrisliği boşalan Fahreddin Arslandoğmuş medresesine tayin edilmişti. Karatay medresesinde geliri olan Mevlânâ muhibleri, buraya kendilerine dost olamayan birisinin atanmasından çekiniyorlardı. Bunun üzerine Mevlânâ, muhiblerinin isteğini Tabib Ekmeleddin'e bildirmiştir. Müderrislerin övücü olarak nitelendirdiği Asfahaddin'in buraya atanmasını umduklarını bildirmiştir. Mevlânâ Asfahaddin'in ilmî yönünü ve

⁹⁹⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 26-27.

⁹⁹¹ Mevlânâ; *Fihî Mâ Fih*, s. 189.

⁹⁹² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 335.

⁹⁹³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 183-184.

⁹⁹⁴ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 183-184.

müridlerine davranışlarını övmekte, Şemseddin'in akrabası olduğunu da nazara vermektedir. Çelebi Hüsameddin'in bu yöndeki isteğini sunması Tabib Ekmeleddin'le diyalogunu göstermesi açısından önemlidir.⁹⁹⁵

Dönemin en ünlü hekimlerinden olan Ekmeleddin, Gazanferî ile beraber Mevlânâ'nın vefat hastalığında tedavisi için çok gayret sarfetmişlerdir. Bununla beraber Hazreti Pir'in tavırlarından hastalığına deva olmadığını anlayınca son derece hüzünlenerak ağlamışlardır.⁹⁹⁶ Ekmeleddin'in Mevlânâ'ya muhabbeti cenazesi sırasındaki tavırlarında da görülmektedir. Cenaze namazını kıldırmak için Şeyh Sadreddin Konevî'yi "Melikü'l-Meşayih" diyerek davet etmeleri üzerine, Ekmeleddin, "Muarrif edebe riayet et, Hakiki melikü'l meşayih Mevlânâ idi, ahirete göç etti." demiş,⁹⁹⁷ Şeyhine karşı kıskançlığını izhar etmiştir.

Sultan Veled'in de Ekmeleddin Müeyyeddin Nahçıvani'yi tıp, hikmet ve marifetteki makamı dolayısı ile övdüğü görülmektedir. Sultan Veled'in, Ekmeleddin'in oğlundan bahisle ona dua etmesi,⁹⁹⁸ Mevlânâ muhiblerinin aileleri ile de irtibat kurulduğunu göstermektedir.

Mevlânâ'nın askeri, adlî ve diğer mekamlarla ilişki, onun fikirlerinin daha geniş bir çevrede müessir olmasından ve korunmasında etkili olmuştur.

6. MEVLÂNÂ AİLESİNİN YÖNETİCİLERİN HANIMLARI İLE İLİŞKİLERİ

Mevlevîğin gelişiminde kadınların mühim rolü olmuştur. Bu tarikat içinde kadınların örgütlendiği kaynakların verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Bu kadın örgütlerinin içinde dönemin önemli şahsiyetlerinin hanımları da bulunmuşlardır. Gürcü Hatun ve Gömeç Hatun'un Mevlânâ'ya intisab ettiği düşünüldüğü zaman diğer devlet erkanının eşlerinin de Mevlevîğe intisap ettiklerini ileri sürmek mübağalı olmasa gerektir.⁹⁹⁹

⁹⁹⁵ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 137-138.

⁹⁹⁶ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 154.

⁹⁹⁷ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 155.

⁹⁹⁸ Sultan Veled; *Divan*, s. 84-86.

⁹⁹⁹ S. Kara; *a.g.e.*, s. 351-352. Gürcü Hatun, II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in eşidir. Onun vefatından sonra Muineddin Süleyman Pervâne ile evlenmiştir. Gömeç Hatun ise IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın eşidir.

Mevlânâ'nın hanımlara gönderdiği bazı mektuplarda övgü cümleleri dikkat çekmektedir. Muhatabını, “Asrın Fâtıma’sı, devrânın Hadîce’si, zamanın Meryem’i”¹⁰⁰⁰ gibi ifadeler ile İslâm dininde mühim yeri olan kadınlara benzetmesi onları olumlu etkilemelidir. Bunun ifadelerin terbiyevî yönü de olmalıdır.

Mevlânâ göndermiş olduğu mektuplarında hanımları dindarlıkları ve ismetleri ile övmüş, hayırlarını yademiş ve onlara da dua da bulunmuştur. Kendileri hakkında bilgiler aldığını söyleyerek ilgisinin derecesini göstermiştir. Yaşadıkları sıkıntılara karşı ümit aşılamıştır.¹⁰⁰¹ Mevlânâ'nın üst düzey bürokratlardan olduğunu anlaşılan bir hanıma şifa dileği ile mektup göndermesi dikkatimizi çekmektedir.¹⁰⁰² Bu hasas zamanlarında ilgi gösterilmesi muhatapları olumlu manada etkilemiş olmalıdır.

Eflâkî, Fatıma Hatun'un oğlu Ulu Arif Çelebi'ye çok saygı göstermesinin önde gelen bürokratların hanımları tarafından itirazla karşılandığını, Fatıma Hatun'un onları ikna ettiğini rivayet eder. Burada IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın hanımı Gömeç Hatun'un, Muineddin Pervâne'nin kızı Hâvendzâde'nin, Şarapsâlâr'ın ve Müstevfî'nin kızlarının bulunduğunu nakleder. Bunun yanında diğer önde gelenlerin kızlarının da bulunduğunu bildirir.¹⁰⁰³ Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre, Muineddin Pervâne ile hanımı Gürcü Hatun'un diğer kızı Aynu'l-Hayat'ın da Mevlevîliğe intisap ettiği anlaşılmaktadır.¹⁰⁰⁴ Burada Mevlânâ'nın ailesi ile bürokratların ailesi arasında iyi bir ilişki kurulduğunu görmekteyiz.

6.1 MEVLÂNÂ AİLESİNİN GÜRCÜ HATUN İLE İLİŞKİLERİ

Eflâkî'nin verdiği bilgiye göre, Mevlânâ'ya samimi bir şekilde mürid olmuş saray kadınlarından biri de Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'in karısı Gürcü Hatun'dur.¹⁰⁰⁵ Gürcü Hatun, Gıyâseddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra Muineddin Pervâne ile evlenmiştir. Gürcü Hatun, nâibi Alâmeddin Kayser'in aracılığıyla Mevlânâ'yı tanımıştır.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁰ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 209.

¹⁰⁰¹ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 69-70. Mektupta geçen “Hatunların Övücü”, “Tek Hatun” ve “Biricik Hatun” gibi unvanlar mektubun muhtemelen Gürcü yahut Gömeç Hatuna gönderildiğini göstermektedir.

¹⁰⁰² Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 190-191. Mektupta geçen “Biricik Hatun” ifadesi mektubun muhtemelen Gürcü yahut Gömeç Hatun'a gönderildiğini göstermektedir.

¹⁰⁰³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 655.

¹⁰⁰⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 669.

¹⁰⁰⁵ S. Kara; *a.g.e.*, s. 352.

¹⁰⁰⁶ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 87.

Gürcü Hatun'un karakterini çok kararlı bir yapıda olduğu söylenir. Gürcü Hatun, eşi ile birlikte Kayseri'ye gitmek istemiş, fakat Mevlânâ'dan ayrılacağı için çok üzülmüştür. Bunun üzerine eşinin aklına Mevlânâ'nın resmini yaptırma fikri gelmiştir. Sultan, devrinin meşhur ressamı Aynü'd-Devle Rûmî'yi Mevlânâ'nın resmini yapması için birçok hediyelerle birlikte göndermiştir. Aynü'd-Devle de Mevlânâ'nın resmini çizmeye çalışmıştır. Bugün elimizde mevcut olan resimlerin bunlar olduğu söylenir.¹⁰⁰⁷ Bu, Gürcü Hatun'un Mevlânâ'ya ne kadar büyük bir muhabbetle bağlandığını göstermektedir.

Gürcü Hatun'un Mevlânâ ailesine yakınlığı, Mevlânâ'nın kerameti olarak sunulan bir olayda açık bir şekilde görülür. Buna göre, Mevlânâ, mevsimi olmadığı halde, kendisine olağanüstü tarzda sunulan bir gül demetini Kira Hatun'a vermiş ve kimseye göstermemesini istemiştir. Kira Hatun, bu güllerden birkaç tanesi Mevlânâ'nın izni ile Gürcü Hatun'a verilmiştir.¹⁰⁰⁸ Eflâkî, Mevlânâ'nın bir muhibbini görmek için Kabe'ye gitmesine dair kerametini anlatırken, ayakkabısındaki kumlardan bir miktarının Kira Hatun tarafından Gürcü Hatun'a gönderildiğini nakleder.¹⁰⁰⁹ Bu rivayetlerin gerçek olup olmamasından ziyade bizi ilgilendiren tarafı Mevlevî kaynaklarının Gürcü Hatun'a bakışını yansıtmasıdır. Buna göre, Gürcü Hatun Mevlânâ ailesine çok yakın olarak addedilmektedir. Gürcü Hatun'un Kira Hatun'la da diyalog içinde olduğu anlaşılmaktadır.

Mevlânâ, Selâhaddin Zerkubî'nin kızı Hediye Hatun'un, hattat Nizâmeddin ile evlenmek için yeterli masrafı karşılayacak zenginliğe sahip olmaması sebebiyle, Gürcü Hatun'un sarayında hocalık yapan Usta Hatun'u Gürcü Hatun'a göndermiştir. Gürcü Hatun düğün masraflarını fazlasıyla karşılayarak, hem Mevlânâ'nın hem de Selâhaddin Zerkubî'nin gönlünü hoşnut etmiştir.¹⁰¹⁰ Bu Gürcü Hatun'un Mevlânâ'nın yakınları ile de ilgilendiğini göstermektedir.

Alâmeddin Kayser'in Mevlânâ'nın isteği ile bir kişinin diyetini karşılamak için elbiselerini, silahını ve değerli eşyalarını satarak bu dileği yerine getirmesi haberini alan Gürcü Hatun, Alâmeddin'i bu nezaketi sebebiyle ödüllendirmiştir.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 348-349.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 88.

¹⁰⁰⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 128-129.

¹⁰⁰⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 243.

¹⁰¹⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 545-546.

¹⁰¹¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 369-370.

Bu davranış, Selçuklu aristokrasisi arasında Mevlânâ'nın korunduğunu, isteklerinin yerine getirildiğini göstermektedir.

Gürcü Hatun'un Pervâne'nin düzenlediği semâ'larda yemek gönderdiği de vâkidir. Böyle bir olay sırasında bir köpeğin içeri girerek yemekleri yemesi üzerine, orada bulunanlar köpeği incitmek istese de Mevlânâ köpeğin aç olmasına işaret ederek, onları engellemiştir.¹⁰¹² Böylece mahlukata karşı nasıl bir tavır içerisinde olunması gerektiğini göstermiştir.

Eflâkî, Gürcü Hatun'un, eşi Muineddin Pervâne'den incinip boşanmak istemesi ve talak hakkını almak istemesi üzerine, Mevlânâ'nın verdiği fetva ile devreye girip bu ikilinin boşanmamasını sağladığını rivayet eder.¹⁰¹³ Emirlerin ailevi sorunların çözümü için de Mevlânâ'dan yardım istedikleri bu rivayetten anlaşılmaktadır. Bu, Mevlânâ'nın bürokratların aileleri içindeki konumunu ve sorunları çözme kabiliyetini göstermektedir.

Gürcü Hatun'un kızı Aynu'l-Hayat'ın da Mevlevî olduğu anlaşılmaktadır. Ulu Arif Çelebi'nin Erzurum'a gittiği sırada Çelebi'yi sarayına davet edip, Sultan Veled ve Mevlevîler hakkında bilgi alması bunu göstermektedir. Eflâkî, Aynu'l-Hayat'ın Ulu Arif Çelebi'den son derece etkilendiğini bildirir.¹⁰¹⁴ Bu rivayetten anlaşıldığına göre Mevlânâ'dan sonra da Gürcü Hatun'un ailesi ile iyi ilişkiler sürdürülmüştür. Bunda Mevlânâ döneminde kurulan diyalogun olumlu etkili olmasıdır.

6.2 MEVLÂNÂ AİLESİNİN GÖMEÇ HATUN İLE İLİŞKİLERİ

IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın karısı Gömeç Hatun'un Mevlânâ'ya büyük bir muhabbeti vardı.¹⁰¹⁵ Sipehsâlâr'da Saide Gömeç Hatun'dan nakledildiğine göre, eski sarayların birinde otururken, aniden Mevlânâ gelerek, dışarı çıkmaları için uyarılmış, böylece çöken tavan'ın altında kalmaktan kurtulmuşlardır.¹⁰¹⁶ Bu rivayetlerin doğruluğundan ziyade, Mevlânâ'ya bakışı göstermesi açısından dikkate alınmalıdır.

¹⁰¹² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 317.

¹⁰¹³ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 353.

¹⁰¹⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 669.

¹⁰¹⁵ Çelebi; *a.g.e.*, s. 53.

¹⁰¹⁶ Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 127-128.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 290. Eflâkî, benzer bir olayı Gürcü Hatun için de rivayet etmektedir. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 564-565.

Kadı Kemâleddin Kâbi'nin Mevlânâ için düzenleyeceği semâ meclisinde ikram edilmek üzere yapılacak şerbete gerekli şekerin bir kısmı için Gömeç Hatun'a başvurulması¹⁰¹⁷ kendisinin Mevlânâ'ya ve onun için yapılan şeylere ilgisini göstermektedir.

Sultan Veled, Divan'ında Gömeç Hatun'u övmekte, isteklerinin yerine gelmesi konusunda müjdelemektedir.¹⁰¹⁸ Eflâkî, Sultan Veled'in hanımının da Gömeç Hatun ile diyalogu olduğunu, Fatıma Hatun'un kerametini anlattığı bir menkıbede dile getirir.¹⁰¹⁹ Bu rivayetler, Gömeç Hatun'un Mevlânâ ailesi ile yakın diyalogunu göstermesi açısından önemli olduğu kadar Sultan Veled'in de bu diyaloga verdiği önemi göstermektedir. Sultan'ın eşi ile diyalogun bu derece gelişmiş olması Sultanla kurulacak ilişkileri olumlu etkilemiş olmalıdır.

6.3 MEVLÂNÂ AİLESİNİN EMİNEDDİN MİKÂİLİN HANIMI İLE İLİŞKİLERİ

Emineddin Mikâil, IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde saltanat nâibliği yapmıştır. Onun hanımının, Konya'daki kadınları organize ettiği bilinmektedir. Eflâkî'nin naklettiğine göre, Konya'nın bütün hanımları her cuma akşamı Emineddin Mikâil'in hanımının huzurunda toplanır ve mutlaka Mevlânâ'yı davet etmesi için yalvarırlardı. Mevlânâ'nın bu hanıma Şeyh-i Havâtîn (hanımların şeyhi) demesi, kendisinin Mevlevî hanımlarının yanında özel bir yeri olduğunu göstermektedir. Mevlânâ, kadınların toplantısına akşam namazından sonra iştirak ediyor, gecenin ilerleyen saatlerine kadar nasihatta bulunarak onları irşad ediyordu. Eflâkî, Mevlânâ'nın bu toplantılarda semâ yaptığını da rivayet eder. Bu toplantılar sırasında hanımların kocalarının Emineddin Mikâil ile birlikte evin dışında sohbet ettiği rivayet edilir. Eflâkî, bunun sebebi olarak yabancıların bu durumu bilmemesi için tedbir aldıklarını söylese de¹⁰²⁰ bu kadar kalabalık bir topluluğun bilinmemesinin zorluğu meydandır. Muhtemelen böyle davranmakla yanlış anlamaların önüne geçilmekteydi.

¹⁰¹⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 188-189.

¹⁰¹⁸ Sultan Veled; *Divan*, s. 58-59.

¹⁰¹⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 541.

¹⁰²⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 389-390.; S. Kara; *a.g.e.*, s. 351.

7. MEVLÂNÂ AİLESİNİN AHİLER İLE İLİŞKİLERİ

Ahilik teşkilatı, yüzyıllar boyunca İslâm-Türk toplumunda sosyal dayanışmanın, birlik ve beraberliğin , iktisâdî kalkınmanın en önemli unsurlarından biri olmuştur.¹⁰²¹ Bayram, bu teşkilatın Ahi Evren tarafından Kırşehir’de kurulduğunu söylemektedir.¹⁰²² Ocak ise, daha önceki dönemde ahi ismi ile anılan kişilerin bulunduğunu belirterek, Ahi Evren’i daha ziyade Anadolu Ahiliği’ni yeniden sağlam teşkilata kavuşturan şahıs olarak kabul etmek eğilimindedir.¹⁰²³ Ahi Evren’in vakfiyesinde adı, Şeyh Nasreddin Ahi Evren olarak belirtilmektedir.¹⁰²⁴ Bazı araştırmacılar, Ahi Evren ile Mevlânâ arasında mücadele olduğunu söyleyerek Mevlevîler ile Ahiler arasındaki ilişkilerin gergin olduğunu iddia etmektedir.¹⁰²⁵ Konumuzu sunarken öncelikle bu tezi irdelemenin faydalı olacağına inanıyoruz.

Bayram, Mevlevî kaynaklarında isim vermeden, birtakım kötüleyici sıfatlarla Ahi Evreni’nin hicvedildiğini belirtir. Bayram’a göre Mevlânâ, Ahi Evren’i “Cuha” adı ile anmakta, hakaretler etmekte ve onunla mücadele halinde bulunmaktadır. Ona göre, bu mücadele Mevlevîlerin, Ahilerle ve Türkmenlerle rekabet halinde olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁰²⁶ Öncelikle Ahi Evren’in Mesnevî’de bahsedilen Cuha olup olmadığını tespit etmeye çalışacağız. Mesnevî’de Cuha ile ilgili dört hikâyeye bulunmaktadır. Bunlar genellikle tasavvufî manaları havidir. Hikâyelerin tamamına bakıldığında bu açık bir şekilde görülmektedir. Hikâyelerin sonuç cümlelerinde tasavvufî nükteler dile getirilmektedir. Konumuz açısından önemli olan bazı hikâyeleri nakletmek Mevlânâ’nın maksadının anlaşılması açısından önemlidir. Bu hikâyelerden birinde, Cuha’nın bir cenaze sırasında kabrin tasviri yapılırken babasıyla konuştuğu, kabri kendi evlerine benzettiği, evlerinde hiçbir şeyleri bulunmadığını söylediği bildirilir. Burada evden, gönül kastedilmekte ve gönül evinin dolu olmasının önemine işaret edilmektedir. Nefsin terbiyesine dair anlatılan başka bir hikâyede, Cuha’nın yoksulluktan kurtulmak için Kadı’ya blöf yaparak para koparmak için bir oyun düzenlediği anlatılır. Şöyle ki; Cuha’nın hanımı, kadıyı kendine âşık edererek evine getirecek, bu sırada Cuha’nın gelmesi ile kadıyı sandığa

¹⁰²¹ H. Şahin; *a.g.m.*, s. 299.

¹⁰²² Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı’nın Kuruluşu*, s. 85-86.

¹⁰²³ Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 195-196.; Muallim Cevdet; *a.g.e.*, s. 189.; Câmî; *a.g.e.*, s. 288.

¹⁰²⁴ Muallim Cevdet; *a.g.e.*, s. 311-315.

¹⁰²⁵ Bu iddiaların yer aldığı kapsamlı bir eser için bkz. Mikâil Bayram; *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2005.

¹⁰²⁶ Bayram; *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 76, 79, 96-98, 225.

saklayacak sonrasında da ise bu durumun açığa çıkmaması için para alınacaktır. Bir sene sonra da aynı oyunu tekrar oynamak isteyen Cuha ve hanımının başarılı olamadığı hikâyede bildirilmektedir. Görünüşe aldanmayıp yolunu iyi seçmenin öneminden bahsedilen diğer bir hikâyede ise, Cuha'nın çarşaf giyip kadınların arasına oturduğu ve yapmış olduğu bir hareket ile bir kadının, onun erkek olduğunu farkettiği anlatılır. Duman, *Mesnevî*'de Nasreddin Hoca ile ilgili anlatılan hikâyelerin Cuha külliyyatında da yer aldığını bildirir.¹⁰²⁷ İbn Cevzi, *Kitâbu'l-Hamkâ ve'l-Mugaffelîn*'de, Cuha'nın Ebu'l-Gusn künyesine sahip olduğunu, hakkında anlatılanların çoğunun uydurma olduğunu söyler.¹⁰²⁸ İbn Nedim'in *Fihrist* adlı bibliyografyasından aktarılan bilgilere bakıldığında, Cuha fıkralarının ilk kaynağının 987 yılında derlenmiş olup bugüne kadar ele geçirilememiş "Kitab-ı Nevâdir-i Cuha" adlı eser olduğu görülmektedir.¹⁰²⁹ Cuha'nın muhtemelen VII. yüzyılın sonu ile VIII. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı kabul edilmektedir.¹⁰³⁰ Bu bilgilere göre; *Mesnevî*'de geçen Cuha'nın, Ahi Evren olduğu konusunda kesin bir yargıda bulunamayacağımız ortaya çıkmaktadır.

Bayram, Ahi Evren Nasreddin Mahmud'un uzun süre Kayseri'de kadı bulunduğunu ve II. İzzeddin Keykâvus döneminde vezirlik yaptığını bildirir. Eflâkî'nin eserinde de onun vezir olarak anıldığını belirtir.¹⁰³¹ Eflâkî'nin konu ile ilgili rivayeti şu şekildedir. Vezir Nasreddin'in hankâhı tamamlanıp, posta oturma töreni yaparken semâ sırasında Şems'e sık sık çarparak rahatsız etmesi üzerine Mevlânâ öfkelenerek, Şems'i semâdan çıkarmıştır. Semâ bittikten sonra Vezir Nasreddin çavuşları tarafından götürülerek idam edilmiştir.¹⁰³² Dönemin kaynaklarında II. İzzeddin'in bu isimde bir veziri olduğu konusunda bilgi yoktur. Bu isimde bir vezirin hayatını kaynaklardan takip etmek konumuz açısından faydalı olabilir. Anonim *Selçuknâme*'de Sultan II. Gıyâseddin Mesud'un tahta geçtiği dönemde tebrik için gelen Hoca Nasreddin bin Yavlak Arslan'ın müstevfilik

¹⁰²⁷ Mevlânâ; *Mesnevî*, Ter: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s. 262-263, 683, 864-868.; Mustafa Duman; "Nasreddin Hoca-Cuha İlişkisinin Kısa Tarihi, En Eski Cuha Fıkraları ve Nasreddin Hoca Fıkralarının Cuha Fıkralarından Ayırıldılması İçin Bazı Ölçütler", *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009, s. 198.

¹⁰²⁸ İbnü'l Cevzî; *Ahmak ve Dalgınlar Kitabı (Kitâbu'l-Hamkâ ve'l-Mugaffelîn)*, Çev: Enver Güneç, Şule Yayınları, İstanbul 2007, s. 55-61.

¹⁰²⁹ Duman; *a.g.m.*, s. 196-197.

¹⁰³⁰ Saim Sakaoğlu ve Ali Berat Alptekin; *Nasreddin Hoca*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2009, s. 233.

¹⁰³¹ Bayram; *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 96-98, 225.

¹⁰³² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 521.

makamına getirildiğini nakleder. Adaleti ile tamayuz ettiğini bildirir. Geyhatu'nun Anadolu'ya gelişinden sonra onu Kırşehir'den Konya'ya çağırdığını söyler. Moğolların haksızlıklarını Geyhatu'ya şikayetle önlediğini, onun dikkatini çekerek nâibi olduğunu bildirir. Geyhatu'nun yanında çok önemli bir konuma yükselen Hoca Nasreddin'in ilim meclislerine katıldığını, haksızlıkları önlediğini Moğolların zulmünün dinmesinde etkili olduğunu söyler.¹⁰³³ Aksarayî, Nasreddin Muhammed isimli bir zatın III. Alâeddin Keykubâd döneminde müstevfilik makamına geldiğini belirtir. Bu zatın eski müstevfilerden olsa da, doğru anlama ve düzeltmede başarılı olmadığını söyler. Bu dönemde Müşrif Seyyid Hamza'nın usulsüz para toplaması sebebiyle Abışga Noyan tarafından makatına çubuk sokmak suretiyle işkenceye tabi tutulurken arkadaşı olması sebebiyle Müstevfî Nasreddin'in de aynı işkenceye tabi tutulduğunu bildirir.¹⁰³⁴ Bu rivayetlerde geçen Eflâkî'nin naklettiği olayda adı geçen kişi olamayacağı açıktır. Çünkü, o daha Şems hayatta iken öldürülmüş olmalıdır. Menâkıbu'l Ârifin'de olayların ve tarihlerin karıştırılması ihtimal dahilindedir. Bayram'ın belirttiği üzere, Ahi Evren'in 1261 yılında arkadaşları ile birlikte katliama tutulduğu bilgis¹⁰³⁵ esas aldığımız takdirde; Eflâkî'nin verdiği bilgilerle çelişildiği görülmektedir. Nasreddin Hoca'nın mezar taşında vefat tarihinin 683 (1284) olarak verildiğini de göz önüne aldığımız da;¹⁰³⁶ bu verilerin de nihâi hükmü vermemiz açısından yeterli olmadığı anlaşılmaktadır.

“Tabsira” isimli eserin Sadreddin Konevî'ye, Fahreddin Razi'ye, Necmeddin Daye'ye ve Nasreddin Beyzâvî'ye isnad edildiğini belirten Bayram, eserin Şeyh Nasreddin'e ait olduğunu söyler.¹⁰³⁷ Menâkıbu'l Ârifin'de verilen bilgilere göre; Şeyh Nasreddin, Şerafeddin Herîve, Seyyid Şerafeddin ile Mevlevîlerin arasında

¹⁰³³ Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 54-58. Kadı Ahmed, Sultan II. Mesud'un tahta cülûs tarihi olarak 122 Rebiülevvel 682 (20 Haziran 1283) tarihini vermektedir. Osman Turan, Sultan Veled'in bu olayın 25 Rebiülevvel 680 (16 Ağustos 1281) gerçekleştiğini söylediğini nakleder. İbn Bîbî, II. Mesud'un Anadolu'ya geçiş tarihinin 679 (1280) olduğunu belirtir. Turan, Geyhatu'nun Anadolu'ya gelme tarihi ise 1285-1286 yıllarında olduğunu belirtir. bkz. Ertuğrul; *a.g.e.*, s. 511.; İbn Bîbî; *El Evamir*, c. 2, s. 243.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 586-587.

¹⁰³⁴ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 226, Gazan Han'ın, III. Alâeddin Keykubâd'ı 1298 yılında Türkiye Selçuklu sultanı olarak tayin etmiştir. Buna göre, bu tarihte Müstevfî Nasreddin hayatta olmalıdır. bkz. Ersan; *a.g.e.*, s. 155.

¹⁰³⁵ Bayram; *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 42.

¹⁰³⁶ Sakaoğlu; *a.g.e.*, s. 33-34.; Selami Şimşek; *Nasreddin Hoca ve Tasavvuf* (2. Baskı), Buhara Yayınları, İstanbul 2011, s. 58. Nasreddin Hoca'nın mezar taşını hazırlayan kişi, arapça harflerin soldan sağa yazıldığını bilmeyen birisi olmalıdır. Çünkü mezar taşında vefat tarihi 386 olarak belirtilmektedir.

¹⁰³⁷ Nasîrî'din Mahmud el-Hoyi; *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Tafsiratü'l-mübtedi ve tezkiretü'l-müntehi)*, Ter. ve İnceleme: Mikâil Bayram, Nüve Kültür Merkezi, Konya 2005, s. 97-104.; Bayram; *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 42-45.

sorun olduğu anlaşılmaktadır. Bu şahıslar eserde aptal olarak nitelendirilmektedir.¹⁰³⁸ Tabsira'nın müellifi olarak zikredilen Şeyh Nasreddin hakkında Eflâkî'nin beyanları, Mevlânâ ile arasının bozuk olduğunu çok açık biçimde ortaya koyar. O, zahiri ilimlerde Şeyh Sadreddin'le mukayese ettiği bu şahsın köşkünde otururken, müridleriyle yoldan geçen Mevlânâ'yı ve yolunu tenkit ettiğini bildirir. Bunun üzerine Mevlânâ'nın uzaktan onun köşküne bakıp sertçe “Ey ayırt etme kabiliyetinden yoksun nâmert!” diyerek kırgınlık ve öfke gösterdiğini belirtir. Bunun sonucunda, manevî bir tokada düçar olan Şeyh Nasreddin'in eşcinsel olduğunu, bilâhare müridlerinin bir gece ilaç vererek onu bu sıkıntıdan kurtardıklarından bahseder.¹⁰³⁹ Divân-ı Kebir'de yer alan “Bu söz, sünepe karıya tapmada aşırı gidene cevap... kocayı da görüyorum, üstüne tilkiler siymede. Nasreddin'e cevap vermek, üstünlük değil hani; öylesine bir sevgi görmedeyim ki onun da üstüne tavşanlar siymede.” beyitleri de muhtemelen Tabsira müellifi olarak zikredilen Şeyh Nasreddin'e ait olabilir.¹⁰⁴⁰ Bu isimde birden çok kişinin bulunduğu¹⁰⁴¹ göz önüne alınmalıdır. Debbağlık, şeyhlik, kadılık ve vezirlik yapan bir şahsın hayatının ve eserlerinin tüm baskılara rağmen bu kadar gizemli kalması sosyolojik açıdan ispatlanması zor bir hadisedir. Bu sebeple, sadece bu bilgilerden de nihaî bir neticeye varmak doğru olmayacaktır.

Ahi Evren adına düzenlenen 1277 tarihli Vakfiyenin bulunması ise konuyu daha ilginç hale getirmektedir. Çağatay vakfiyenin XVI. yüzyılda düzenlendiğini belirtirken, Bayram XV. yüzyılda yazıldığını söylemektedir.¹⁰⁴² Bayram, Türkiye Selçukluları zamanında Moğollara ve Moğol yanlısı iktidara karşı direniş mahiyetini arzeden Anadolu'daki isyanların çoğunlukla Ahiler tarafından yönetildiğini ifade eder. Bu sebeple, Moğolların Ahi ve Türkmenler aleyhinde sürdürdükleri kesif

¹⁰³⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 147.

¹⁰³⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 192-194.

¹⁰⁴⁰ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.VII-2, s. 179.

¹⁰⁴¹ Bkz. Sakaoğlu; *a.g.e.*, s. 57-62.; Şimşek; *a.g.e.*, s. 48-50.

¹⁰⁴² Çağatay; *a.g.e.*, s. 49-50.; Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 39-42. Şahin, Ahi Evren vakfiyesinin aslının halen mevcut olmadığını, bununla birlikte asıl nüshadan kopya edilen vakfiye suretlerinin bulunduğunu söyler. Bunlardan birinin Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, ikisinin Kırşehir Lütfi İkiiz İl Halk Kütüphanesi'nde, diğerinin de Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde mevcut olduğunu tespit ettiğini bildirir. Bayram, Ahi Evren Vakıflarına Selçuklu döneminde el konulduğunu belirtir. Şahin ise, Fatih Sultan Mehmed döneminde doğuda ve batıda sürekli süren savaşlar neticesinde askerî birlikleri artırmak ve merkezi idareyi kuvvetlendirmek için bazı vakıfların statüsünü değiştirerek timara çevirdiğini, bunların büyük kısmının II. Bayezid döneminde iade edildiğini, Kırşehir tahriri'nde de evkaf ve emlaka ait olan yerlerin II. Bayezid tarafından mukarrer kılındığını belirtilmiş olduğunu bildirir. Ahi Evren vakıflarının da bu vakıflar arasında olabileceğini söyler. bkz. İ. Şahin; *a.g.e.*, s. 80, 86-87.; Muallim Cevdet; *a.g.e.*, s. 311-315.

propagandalar sebebiyle Ahi Evren'in unutturulduğunu belirtmektedir.¹⁰⁴³ Bununla birlikte, ilk Osmanlı müverrihlerinden Müneccimbaşı, Ahi Evren'in Osman Bey zamanında yaşadığını belirtirken, Âşık Paşazâde, Neşri ve Taşköprülüzâde ise, Orhan Bey zamanında yaşayan duası makbul sufi şeyhlerinden olduğunu bildirmektedir.¹⁰⁴⁴ Şahin, Ahi Evren'in vefat tarihi hakkında farklı bilgiler olduğunu belirtir. Bu tarihi, Cahen'in 1300, Taeschner'in 1302-1317 arası, Cevat Hakkı Tarım'ın ise, Orhan Gazi zamanı (bir hayli yaşlanmış halde) olarak tespit ettiği bildirilir. Bayram'ın Ahi Evren'in 1175-1262 yılları arasında yaşadığını belirttiğini söyleyerek konu hakkında net bilgiler olmadığına işaret eder.¹⁰⁴⁵ Bu bilgiler tetkik edildiğinde Ahi Evren'in kimliğini ve Mevlânâ ilişkilerini tespit etmenin zorluğu ortaya çıkmaktadır. Biz de kaynaklarımızda yer alan diğer ahiler ile ilgili diyalogları sunarak konuyu aydınlatmaya çalışacağız.

Mevlâna, şehirlerin siyasi, ekonomik ve sosyal hayatının belirleyicilerinden olan ve güç dengelerinin önemli bir kanadını temsil eden Ahilerle de müsbet ilişkiler içerisinde olmaya gayret göstermiştir.¹⁰⁴⁶ Mevlânâ'nın müridi ve halifesi olan Çelebi Hüsameddin'in babasının ahi liderlerinden olan Muhammed b. Ahi Türk olması ve Çelebi'ye Ahi Türkoğlu denmesi bunun en açık göstergelerindedir.¹⁰⁴⁷

Türkiye Selçuklu devrinde, başta devletin başşehri Konya olmak üzere, hemen bütün şehir ve kasabalarda ahi örgütleri vardı. Mevlânâ'nın Konya'da sohbet ve vaazlarıyla halkı aydınlattığı zaman çevresinde daha çok çeşitli mesleklere mensup ahiler vardı. Hatta bu yüzden kınanıyordu. Eflâkî'nin belirttiğine göre, birgün Konya'nın ileri gelenlerinin bulunduğu toplantıda, Emir Kemâleddin şöyle demişti, "Mevlânâ'nın etrafında bulunan kişilerin çoğu, şehirdeki esnaf ve işçi taifesindedir. Nerede bir çulha, bir bakkal, bir terzi varsa Mevlânâ'ya mürid oluyor". Mevlânâ'ya bu söz iletilince, Hallacı Mansur'un hallaç, Buharalı Şeyh Ebubekir'in bez dokuduğunu, hatırlatmıştı. Mevlânâ'nın en yakın dostu Şemseddin Tebrizî'nin şeyhinin geçimini sepet öreerek sağlaması, Selâhaddin Zerkubî'nin

¹⁰⁴³ Bayram; *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, s. 22-23.

¹⁰⁴⁴ Âşık Paşazâde; *a.g.e.*, s. 254, 485.; Müneccimbaşı Ahmed bin Lütfullah; *Camiü'd-Düvel (Osmanlı Tarihi 1299-1481)*, Haz: Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995, s.88.; Neşri; *a.g.e.*, s. 388.; Taşköprülüzâde; *Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye)*, Çev: Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul 2007, s.31.

¹⁰⁴⁵ İ. Şahin; *a.g.e.*, s.78-79.

¹⁰⁴⁶ Ali Üremiş; "Türkiye Selçuklularında Bazı Sünnî Tasavvuf Hareketleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28, Güz 2010, s. 324.

¹⁰⁴⁷ Kayaoğlu; *a.g.m.*, s. 586.

kuyumculuk yapması ve Çelebi Hüsameddin'in bir ahinin oğlu olması, Mevlânâ'nın ahilerle ilişkisini gösteren güzel misallerdir.¹⁰⁴⁸

Mevlânâ'nın müridleri arasında birçok ahi vardır. Mevlânın asıl adamları halk tabakasındandı. Mevlânâ, asıl müridleri, babasıyla göçenlerden Muhammed Hâdim, Erzincanlı hekim Alâeddin, Mevlânâ'nın müdahalesiyle idamdan kurtulan Rum Alâeddin Süryanos, Konya ahilerinin reisi Ahi Ahmed Şah, Ahi Kazzâz Ahmed, çiftçi Ahi Muhammed Seydâverî, Ahi Natur, ressam Rum Aynü'd-Devle, mimar Tebrizli Bedreddin, berber Çoban Dellâk, dülger Sinaneddin, Konyalı tâcir Hacı Emîre, Hânende Şerafeddin Osman, Bedreddin Neccar, ressam Bedreddin Yavaş, Şeyh Gehvâreger (beşikçi), Neyzen Hamza, debbağ Hüsameddin, ressam Rum Kaloyan, Kemâl Kavval, rebap çalan Ebûbekr, Nasreddin Kattânî, gibi esnaf, işçi, sanatkar, Müslüman ve Hristiyan halktı.¹⁰⁴⁹ Bu Mevlânâ'nın ahilerle genellikle iyi bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Münferid olaylardan yola çıkarak Ahilerle Mevlevîler arasında husumet olduğu konusunda genellemelerde bulunmak metodoloji açısından doğru değildir. Eflâkî'de yer alan Hankâh-ı Ziya'nın müderrisliği konusunda, Çelebi Hüsameddin ile Ahiler arasındaki ihtilaf münferiddir. Bu hankâhın evvelce ahilerin ileri gelenlerinden olup Çelebi Hüsameddin'nin babası olan Ahi Türk'ün idaresindeydi. Onun vefatından sonra burası Ahi Evren olduğunu iddia edilen, bununla beraber Eflâkî'nin ismini açıklamadığı, Mevlânâ'nın muarızlarından bir şeyhe verilmiştir. Bunun üzerine Mevlânâ Tâceddin Mu'tezz'e mektup yazarak, Vezir Ziyâeddin'in koyduğu şarta göre hankâhın Çelebi Hüsameddin'e ait olması gerektiğini yazmıştır. Bayram, Ziyâeddin Hankâh'ının Şeyhinin, Mevlânâ'nın bu Hankâhın Çelebi Hüsameddin'e ait olmasını istiyorum demesinden sonra ertesi gün ölmesi sebebiyle olayda Mevlevîlerin etkisi olduğu düşüncesindedir. Bununla birlikte tasavvufî eserlerde Allah dostu olduğu söylenen kişilerle alakalı anlatılan menkıbeler göz önüne alındığında Mevlevî kaynaklarının da meseleye bu zaviyeden yaklaştığını göstermektedir. Bu sebeple konunun farklı boyutları da incelenmelidir. Eflâkî, Çelebi Hüsameddin'in Hankâhta posta oturma merasiminde Ahi Ahmed'in bu atamayı kabul etmemesi üzerine Mevlânâ'nın kırıldığını, buna rağmen olaydan haberdar olan

¹⁰⁴⁸ Önder; *a.g.e.*, s. 253.

¹⁰⁴⁹ Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 219.; Önder; *a.g.e.*, s. 254.

Sultan'ın, Ahi Ahmed'i öldürtmek istemesine rıza göstermediğini belirtir. Mevlânâ'nın mektuplarında da konumuz hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bunlardan, tekkenin Çelebi Hüsameddin'e fermanla verilse de bazı kişilerin buna engel olmaya çalışarak zorluk çıkardığı anlaşılmaktadır. Mevlânâ'nın bu durum karşısında Müstevfi'ye mektup yazarak, durumu iyilikle halletmesini rica ettiği görülmektedir.¹⁰⁵⁰ Mevlânâ böylece müsbet hareket edip fitne ortamının çıkmasını engelleyerek bürokrasinin desteğini almaya çalışmıştır. Ayrıca; Eflâkî'nin burada isim tasrih etmediğini dikkate aldığımızda Hankâhın daha önceki şeyhinin Ahi Evren olduğu hususunda kesin kanaat arzetenin doğru olmadığını da söyleyebiliriz.

Hankâh-ı Ziyâ'nın Çelebi Hüsameddin'e verilmesi sırasında ayaklanan ahiler arasında Ahi Çoban, Ahi Kayser ve Ahi Muhammed Sebzvârî de elebaşlığı yapmıştı. Sultan Veled, bir manzumesinde Ahi Çoban ile Ahi Kayseri övmüştür. Ahi Ahmed'in oğlu Ahi Ali'nin de Sultan Veled'in posta oturduğundan sonra Mevlevî olduğu görülmektedir. Bayram, bu durumu ahilerin baskı ile Mevlânâ'ya mürid yapılması şeklinde yorumlar.¹⁰⁵¹ Çağatay ise; Divanı Sultan Veled'de, Ahi Muhammed hakkında çok takdirkâr ifadelere yer verilmesini, Ahi Kayser, Ahi Çoban Ahi Yusuf, Ahi Ahmet, Ahi Sadettin hakkında övgüler olmasını nazara vererek temkinli bir tutum takınmaktadır.¹⁰⁵² Gerçekten Sultan Veled'in Divan'ında ahiler hakkında görülen methiyeler¹⁰⁵³ genellemelerin yanlışlığını ortaya koymaktadır.

Mevlevîler ile Ahiler arasındaki diyalogu akılcılar ve sezgiciler arasındaki mücadelenin devamı olarak görenler de vardır. Bayram, Bahâeddin Veled ve Razî arasında olduğu söylenen ihtilafın sonraki dönemde de devam ettiğini söylemekte, akılcıları Ahi Evren'in, sezgicileri ise Mevlânâ'nın temsil ettiğini bildirmektedir.¹⁰⁵⁴ Şems, Fahreddin Razî'nin felsefecilerden sayıldığını belirtir. Kendisinin beyanına göre Eflatun çağından kendi dönemine kadar tüm eserleri incelediğini söyleyerek birikimini ortaya koyar. Bununla beraber meşrep olarak meşrep olarak Razî'nin meşrebini benimsemez.¹⁰⁵⁵ “Yüz bin Fahri Razî Bayezid'in yolunun toprağına bile

¹⁰⁵⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 433, 565-567.; Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 115-116, 188-189.; Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 95,98-100.; Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 115-116.; Kayaoğlu; *a.g.m.*, s. 586-587.

¹⁰⁵¹ Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 117.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 565, 567.

¹⁰⁵² Çağatay; *a.g.e.*, s. 87.

¹⁰⁵³ Sultan Veled; *Divan*, s. 78-82.

¹⁰⁵⁴ Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 89-90.

¹⁰⁵⁵ Şems-i Tebrizî, *a.g.e.*, c. II, s. 30.

erişemez.” der.¹⁰⁵⁶ “Fahri Razî’nin ne haddine düşmüştür ki Muhammed-i Tazî, yani Arap Muhammed şöyle der, Muhammed-i Razî, yani Reyli Muhammed de böyle söyler diyebilirdi. Bu adam bu çağın dönmesi sayılmaz mı? Mutlak kâfir olmaz mı? Meğer ki tövbe etsin. O kendini niçin incitir? Bunlar kendi kendilerine hiç acımazlar.” diyerek¹⁰⁵⁷ akılcı görüşe karşı çıkar. Mevlânâ ile Razî arasındaki meşrep farkını “Bu bahiste akıl yol görseydi Fahreddin-i Râzî din sırrını bilirdi.” sözlerinde açık şekilde görürüz.¹⁰⁵⁸

Mevlevîler ile Ahiler arasındaki diyalogta aralarındaki tasavvufi ihtilafın etkili olduğunu söyleyenler de vardır. Şeyh Evhadüddin Hamid el-Kirmânî’nin Anadolu’daki Fütüvvet Teşkilatı’na mensup şeyhlerin lideri olarak Anadolu’ya geldiği menâkıbnâmesinden anlaşılmaktadır.¹⁰⁵⁹ Bayram, Şems ile Evhadüddin Kirmânî arasında tasavvufi ihtilaf bulunduğu kanaatindedir. Kaynaklarda nakledilen bir konuşma bu iki şeyh arasındaki ayrılığı göstermesi bakımından önemlidir. Buna göre, Evhadüddin, tekkesinde murakabe halinde iken Şems-i Tebrizî içeriye girer. “Ne yapıyorsun?” diye sorar. Kirmânî de Cenab-ı Allah’ı eşyadaki tecellesinde, yani sanatında görmeyi kastederek “Ayı su leğeninde görüyorum.” der. Şems de ona: “Eğer boynunda çıban yoksa, ne diye gökyüzünde görmüyorsun?” diyerek Cenab-ı Allah’ı kendi içinde ve benliğinde, yani sezgi yolu ile bulması gerektiğini Kirmânî’ye hatırlatmıştır.¹⁰⁶⁰ Bununla birlikte Şems’in anlattığına göre, Evhadüddin kendisi ile arkadaşlık yapmak istemiştir. Şems, kendisini itaat ve makama önem vermeme konusunda zahirde şeriata aykırı bir şekilde imtihan etmesi üzerine bunu kabul etmemiştir. Şems’in açıklamasından sonra ise işin hakikî vechesini anladığını belirtir şekilde tepki vermiştir.¹⁰⁶¹ Şems’in eserinde, “İmad ve onun gibiler aşk sarhoşluğundan olgun kişilerdi. Evhad (Kirmânî), aşkın son mertebesinde daha yakın idi.” demesi göz önüne alınmalıdır.¹⁰⁶² Bunun yanında fütüvvet ehlinde olan İmad Zeyneddin Sadaka gibi şahısların sohbetinden sıkılmadığını belirtmesi ayrı önem taşımaktadır.¹⁰⁶³

¹⁰⁵⁶ Şems; *a.g.e.*, c. I, s. 91.

¹⁰⁵⁷ Şems-i Tebrizî, *a.g.e.*, c. II, s. 143-144.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 510.

¹⁰⁵⁸ Mevlânâ; *Mesnevî*, Ter: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara 2010, s. 710.

¹⁰⁵⁹ Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı’nın Kuruluşu*, s. 28.

¹⁰⁶⁰ Câmi; *a.g.e.*, s. 639.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 357, 470.; Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı’nın Kuruluşu*, s. 91.

¹⁰⁶¹ Şems-i Tebrizî, *a.g.e.*, c. II, s. 148.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 470-471.

¹⁰⁶² Şems; *a.g.e.*, c. I, s. 204.

¹⁰⁶³ Şems; *a.g.e.*, c. I, s. 149.

Mevlânâ'nın ise, Evhadüddin Kirmânî'yi eleştirdiği görülmektedir. Evhadüddin Kirmânî hakkında, “Şahid-baz idi fakat pâk-baz idi. Yakışksız iş yapmazdı.” denilince, “Keşke yapsaydı da terk etseydi.” demesi bunu göstermektedir. Mevlânâ bu hareket tarzını eleştiriyor ve Kirmânî'nin dünyaya kötü bir miras bıraktığını söylüyordu.¹⁰⁶⁴ Bununla beraber, Evhadüddin Kirmânî'ye mensup olan Kadı Zahirreddin 1261 yılında Anadolu'da meydana gelen iktidar değişikliği sırasında görevinden azledilince Mevlânâ'yı araya koyarak görevine dönmek istemiştir. Mevlânâ bunun üzerine yöneticilere mektup yazarak görevine dönmesi için ricacı olmuştur. Olayın sonucunu bilmesek de;¹⁰⁶⁵ bu olay bize Mevlânâ'nın kendisine tabii olmayan fazıl kişilere de aracılık yaptığını göstermektedir. Bunun yanında Mevlânâ'nın meşrep farkı sebebiyle zulme rıza göstermediğini göstermektedir.

Ahi Evren ile Mevlânâ arasında gerginlik olduğunu ileri süren araştırmacılara göre; o sırada Konya'da bulunan Ahi Evren, Şems'in öldürülmesi hadisesine karışmıştır. Bu kanaattaki araştırmacılar, bu olay üzerine Mevlevîlerle Ahiler arasındaki gerginliğin arttığını belirtirler. Bunun üzerine devlet adamlarının asayiş ve emniyeti sağlamak için Ahi Evren'i Konya'dan uzaklaştırarak Kırşehir'e gönderdiklerini söylerler. Olayda ilgisi olduğunu iddia ettikleri Mevlânâ'nın oğlu Alâeddin Çelebi'nin de Ahi Evren ile beraber Kırşehir'e gittiğini bildirirler.¹⁰⁶⁶ Bununla beraber Şems'in öldürüldüğüne dair dönemin canlı şahidi olan Sultan Veled'in herhangi bir bilgi vermemesi bunu sadece bir iddiadan ibaret bırakmaktadır. Ahi Evren'in hayat hikâyesi hakkında tartışmaların devam etmesi konu hakkında yorum yapılmasını zorlaştırmaktadır.

¹⁰⁶⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 357-358.; Câmi; *a.g.e.*, s. 636.

¹⁰⁶⁵ Mikâil Bayram; *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya 2003, s. 79-80. Mevlânâ'nın Mektupları arasında Zahirreddin isimli bir zat için yazılmış bir mektup bulunmaktadır. Burada mektubun kime yazıldığı ve kimin için yazıldığı net olarak belli değildir. Gölpinarlı, mektupta bahsedilen şahsın Kayseri hatibi olduğunu tahmin etmektedir. bkz. Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 12, 263.

¹⁰⁶⁶ Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 137. Şems ile Alâeddin Çelebi arasında bir hoşnutsuzluk olduğu “Makalat”taki satırlardan anlaşılmaktadır. Alâeddin Çelebi'nin Şems'i eksik görerek onun işlerine karışması, arkasından farklı gruplarla beraber olduğu izlenimi vermesi bu hoşnutsuzlukta etkili olmuştur. Mevlânâ'nın Alâeddin Çelebi'ye yazmış olduğu mektuplarda yapmış olduğu uyarılarının yanında, torunlarının haklarını hatırlatması, övgü ve özlem ifadeleri kullanması dikkatimizi çekmektedir. Şems'e son derece bağlı olan Sultan Veled'in Alâeddin Çelebi'nin vefatı üzerine “Alâ(eddin)'in yasında ay, siyah giyisiler giydi (yas tuttu); güneş ve gökyüzü başlarına toprak saçtı; hep 'alâ (edatı)'nın cer ettiğini işitmiştim; ama bu alçak dünyaya bak ki Alâ(eddin)'i cer etti.” ve “Alâeddin, fazilette ve hünerde tek idi; ruhlar âleminde kalp gözü açıktı. Ölüm dalgası, sahilten onu toprağını kapıp aldı; zira ezelde o deniz incisiydi.” diyerek hüznünü ifade etmesi de konumuz açısından önemlidir. bkz. Şems; *a.g.e.*, c. I, s. 295-298.; Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 16-17, 40-41, 101-102.; Sultan Veled; *Rubâiler*, s. 70, 86.

Ahiler ile Mevlevîlerin diyalogunda, Moğol işgali konusunda takındıkları farklı tavır araştırmacıların, bu konuya yaklaşımını etkilemiştir. Bazı araştırmacılar, Ahiler ve Türkmenlerin Moğollara karşı savaşıp isyan ederken, Mevlânâ ve çevresinin Moğol iktidarını desteklediklerini söylemektedir. Mevlânâ'ya yakınlıkları bilinen kişilerin Moğolların marifetiyle önemli mevkilere getirildiğini belirtmektedir.¹⁰⁶⁷ Güzel, Moğol sempaticanı olduğu söylenen Muineddin Pervâne'nin evindeki toplantılara katılanlar arasında Ahi Evren ve Sadreddin Konevî'nin de bulunduğunu bildirir.¹⁰⁶⁸ Artam ise, XII. ve XIII. yüzyıllarda, iktidarda olana itaatın; anarşiye, fitne ve fücra tercih edildiğini belirtmektedir. Mevlevîlerin, gereksiz yere kan dökülmesine neden olmamak için ayaklanma yolunu tercih etmediğini söylemektedir.¹⁰⁶⁹ Mevlevîlerin Moğollara karşı izlediği siyasette, onların zaman içinde asimile olacaklarına inanmaları da etkili olabilir.

Mevlevîlerin gerek Ahilerle gerekse Moğollarla diyalogu konusunda araştırmacıların farklı yorumlarda bulunmasına neden olan bazı olaylar rivayet edilir. Buna göre, Moğol askerleri Konya'daki harmanları yağma ederken, Mevlânâ'nın işareti ile kendine yakınlık gösteren Ahi Muhammed Seyyidâbâdî'nin buğday yığınınına ilişmemişlerdir. Bayram, bu durumu Mevlânâ'nın Moğollara yakınlığı ile açıklar. Mevlevî kaynakları ise; konuya tasavvufî bakış açısı ile yaklaşır. Eflâkî'nin olayı keramet şeklinde anlatması, Sevâkîb müellifi'nin "Murad olunan budur ki, Allah erlerinin dünya malı hususundaki murâdları, bu derece ihsan edince, âhiret işi de asıl maksatlarıdır! Sadece onun tamamlanması için gelmişler, lütuflarının çizgisi nerelere varır! Hisse kapmak gerekir!" diyerek konuyu sunmaları, Mevlevîlerin konuya bakışını göstermektedir.¹⁰⁷⁰ Bu tip rivayetlerin yorumlanmasında Menâkıbnâme geleniğindeki unsurlar göz ardı edilmemelidir.

Bazı araştırmacılar, Eflâkî'de yer alan bir menkıbede geçen ifadelerden yola çıkarak zengin bir tüccar olan Hac Tâceddin Kâşî'nin Mevlânâ'ya karşı terbiyesizlik yapması sonucu, Mevlânâ'nın Moğollarla ittifak ederek bu zatı öldürttüğünü, bu zatın Ahi Evren'in dostu olduğunu söyler.¹⁰⁷¹ Halbuki, Menâkıb geleneğinde bu tür

¹⁰⁶⁷ Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 86, 92.

¹⁰⁶⁸ Güzel; *a.g.e.*, s. 297.

¹⁰⁶⁹ Artam; *a.g.e.*, s. 104.

¹⁰⁷⁰ Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 94.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 423-424.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 116-117.

¹⁰⁷¹ Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 94, 103.

rivayetlerle verilmek istenen mesaj, meselenin vahametine ve olağanüstülüğüne dikkat çekilerek tarikat pirinin kerametinin vurgulanmasıdır. Burada aktarılan olayın keramet olabilmesi için dönem şartları içerisinde mümkün görülmemesi icab eder. Olayın işbirliği halinde yapılması durumunda ise bu rivayetin menkıbe yazarı tarafından aktarımına gerek duyulmayacaktır. Kâşî'nin şehir eşkiyaları tarafından öldürülmesi olayı ile, tasavvuf geleneğinde yaygın bir inanış olan Allah dostlarını incitmenin manevi gazabı gerektirdiğine ilişkin bir mesaj verilmektedir.¹⁰⁷²

Mevlânâ'nın bürokratlara yazdığı bazı mektuplarda müridi olduğunu anladığımız ahilere yardım talep etmesi de ahilerle olan ilişkinin anlaşılması açısından önemlidir. Ahi Ahmed'in bağışlanması ve Ahi Muhammed'e ihsanların artırılması için yazılan mektuplar bu konuda misal teşkil etmektedir.¹⁰⁷³

Bayram, Mevlânâ zamanında siyasi ve fikrî bir hizip olan Mevlevîliğin Sultan Veled zamanında tarikat haline getirildiğini, Ahilerin katılımı ile Türk düşünce ve zevkinin Mevlevîliğe nüfuz ettiğini, bu aşamadan sonra aradaki kırınlıkların azaldığını belirtir.¹⁰⁷⁴ Onun, Ahiler ve Türkmenleri, Mevlevîlerle bir ocakta biraraya getirmeye çalıştığını söyler.¹⁰⁷⁵ Sultan Veled'in halifesi olan Şeyh Süleyman Türkmanî'nin 1297 tarihli vakfiyesinin “şuhûdü'l-hâl” kısmında Ahi Rüstem b. Tursun, Ahi Hasan b. Yusuf, Şeyh Ahmed b. Mehmed Ahi ve Hacı Kasım b. Ahi adlı şahısların yer alması, ahilerin bu dönemde muteber kişiler olduğunu ve Mevlevîlerle Ahilerin iyi bir münasebet içinde olduklarını göstermektedir.¹⁰⁷⁶ Buna göre, Sultan Veled, izlediği siyasette başarılı olmalıdır.

Ulu Arif Çelebi Bayburt'ta Mevlevî olup babasının izin vermemesi sebebiyle hayatında Mevlânâ'yı ziyaret edememiş olan şehrin ileri gelenlerinden Ahi Ahmed'in misafiri olmuştur.¹⁰⁷⁷ Burada şehrin önde gelen kişileriyle de görüşen Ulu Arif Çelebi'nin temasları sonucu Mevlevîlik bölgede daha çok yayılmıştır.¹⁰⁷⁸

Ulu Arif Çelebi'nin seyahatleri sırasında Sivas'ta muhtemelen bir Türkmen babası yahut Kalender bir şeyhle yaşadığı tartışma sonrasında ortamın

¹⁰⁷² O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 132, 135-136.

¹⁰⁷³ Mevlânâ; *Mektuplar*, s. 144-145, 148-149.

¹⁰⁷⁴ Bayram; *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, s. 121.

¹⁰⁷⁵ Bayram; *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 201.

¹⁰⁷⁶ Türkmanî Zaviyesi vakıfları için bkz. İ. Şahin; *a.g.e.*, s. 139-140.

¹⁰⁷⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 326-327.; Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 44.

¹⁰⁷⁸ Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 44.

yumuşatılmasında rol oynayan Ahi Muhammed Dîvane'nin Çelebi'nin muhiplerinden olması, kendisinin duasını alması¹⁰⁷⁹ bu dönemde ahilerle olan diyalogun yeknesaklık göstermediğine delildir.

Ulu Arif Çelebi'nin Tebriz'de bulunduğu sırada, şehir büyüklerinden Ahi Ahmedşah Kazzâz'ı zorla semâ'a sokmuş, semâ sırasında külahını kendisine giydirmiştir. Çelebi'nin kendisi ile yakından ilgilenmesi Ahi Ahmedşah üzerinde büyük bir tesir bırakmış ve candan mürid olmasını sağlamıştır. Gölpınarlı Ahi Ahmedşah'ın Ulu Arif Çelebi'nin halifesi olduğunu belirtir.¹⁰⁸⁰ Bu Çelebi döneminde Ahilerle Mevlevîler arasındaki durumu göstermektedir. Ahilerin önde gelenlerine tarikatta makam verilmesi teşkilat mensuplarını olumlu manada etkilemiş olmalıdır. Çelebi'nin Lâdik ziyareti sırasında Kalemîoğlu Ahi Muhammed Bey'in Mevlevîliği kabulüyle bölgede Mevlevîliğin etkisinin artması bunu göstermektedir.¹⁰⁸¹

Ulu Arif Çelebi'nin Fütüvvet ehliyle, Babâilikten ayrılan ve Barak Baba'yı pir tanıyan Baraklılarla arası gayet iyi idi. İlhanlıların başkenti Sultaniye'ye gidince kendisini karşılayanlar arasında Barak Baba dergâhı şeyhi ve Barak Babanın halifesi Hayran Emirci de vardır. Nitekim Hayran Emirci, sonradan Konya'ya gelmiş, türbeyi ziyaret ederek Ulu Arif Çelebi ile görüşmüştür.¹⁰⁸²

Bütün bu rivayetler, Mevlevîlerin şehirlerin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir yere sahip olan ahilerle mümkün merteye olumlu manada diyalog kurmaya gayret ettiğini göstermektedir.

¹⁰⁷⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 631-633, 638.

¹⁰⁸⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 657.; Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 89.

¹⁰⁸¹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 698.

¹⁰⁸² Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, s. 89.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

MEVLÂNÂ AİLESİNİN MOĞOLLAR VE ANADOLU BEYLİKLERİ İLE İLİŞKİLERİ

Mevlânâ ve müntesiblerinin siyاسilerle diyalogunu daha iyi anlayabilmemiz için bu ilişkilere tesir eden etkenleri de bilmemiz gerekmektedir. XIII. ve XIV. yüzyıl Türkiye'sinde etkili olan siyasi unsurlar arasında Moğollar ve Anadolu Beylikleri yer almaktadır. Tezimizin bu bölümünde Türkiye Selçuklu ve Mevlevîlik tarihi açısından büyük öneme sahip olan Mevlevîlerin Moğollar ve Anadolu Beylikleri ile ilişkilerini incelemeye çalışacağız.

1. MEVLÂNÂ AİLESİNİN MOĞOLLAR İLE İLİŞKİLERİ

Mevlevîlerin Moğollarla ilişkisinin daha iyi idrak edilebilmesi için, Moğol devlet adamlarının İslâma ve Müslümanlara karşı genel tavrı ile Selçuklu bürokratlarının Moğollarla ilişkisi tetkik edilmelidir. Böylece, Mevlânâ ailesinin Moğollarla diyaloguna tesir eden etmenler daha iyi anlaşılacaktır. Bu sebeple bu konu başlığı altında bu hususları da incelemeye çalışacağız.

1.1 MOĞOL DEVLET ADAMLARININ İSLÂMİYETE KARŞI TAVIRLARI

Mevlevîliğin doğduğu XIII. yüzyıl, Moğol istilalarının İslâm dünyasını altüst ettiği bir zaman dilimidir.¹⁰⁸³ Bu konu başlığı altında, Moğol devlet teşkilatının temel ilkelerini ortaya koyan ve teşkilat'ta başarılar gösteren Cengiz Han¹⁰⁸⁴ döneminden başlayarak, Moğol devlet adamlarının İslâm dünyası ile ilişkileri üzerinde kısaca duracağız. Şahısların değişmesi ile uygulanacak politikaların değişebileceğini göz önüne alarak hükümdarların konu hakkındaki tutumlarını ayrı ayrı ele alacağız.

¹⁰⁸³ Güzel; *a.g.e.*, s. 21.

¹⁰⁸⁴ Vassiliy Viladimiroviç Barthold; *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 484-486.

Cengiz Han, komşu kabilelerle başlattığı şeflik mücadeleleri sonucu bir halk kahramanı haline gelmiş ve 1206 yılındaki kurultayda Büyük Han ilan edilmiştir.¹⁰⁸⁵ Barthold, Cengiz Han'ın kültürlü insanlarla tanıştığı halde Şamanizm'den asla ayrılmadığını söyler.¹⁰⁸⁶ Bununla birlikte Cüveynî, onun herhangi bir dine mensup olmadığını, her din mensubuna iyi davrandığını belirtir.¹⁰⁸⁷ Cengizin değişik din mensuplarından etkilenmediğini de burada ifade etmeliyiz.¹⁰⁸⁸

Cengiz ile İslâm ülkelerinin ilişkilerinde, İpek Yolu ticareti önemli rol oynuyordu. İlk başlarda iyi giden ilişkiler Otrar hadisesi ile bozulmuştur. Bu olay istila hareketlerine sebep teşkil etmiştir.¹⁰⁸⁹ 1218 yılında Türkistan'daki hududa yakın Otrar şehrinin hakîminin, Cengiz ve adamları tarafından Moğolistan'dan gönderilen ticaret kervanını yağmalaması, kervandaki 450 taciri öldürmesi istila hareketinin temel sebebi olmuştur. Cengiz'in bu olay karşısında psikolojik haletini Cüveynî şu şekilde anlatır: “Bu olay Cengiz Han'ı o kadar etkiledi ki sakin olmasını sağlayan setler yıkıldı. Öfke ve gazabın sert rüzgarları, sabrının ve yumuşak huyluluğunun gözüne toprak serpti. Gazap ateşi öyle alevlendi ki, gözlerden yaşlar dökülmeye başladı. O ateşi söndürmek için kanların dökülmesinden başka çare yoktu. Öfkeli bir durumda yalnız tepeye çıktı üç gün üç gece inledi ve şöyle dedi. Bu karışıklığı çıkarana ben değilim bana intikam gücü ver.”¹⁰⁹⁰

Cengiz Han'ın başlattığı istila hareketleri devrin kaynaklarında dehşetli ifadelerle anlatılmaktadır. İbnü'l-Esir, Moğolların İslâm topraklarını işgalini kaydederken, “Kim bu büyük felâketin yazılmasını ve anlatılmasını kolay görebilir? Keşke annem beni doğurmasaydı, keşke bu büyük felâketten evvel ölüp gitseydim! Adım ve sanım unutulsaydı da bu olayla karşılaşmasaydım, böyle bir olayı yaşamaydım!... Bu büyük ve dehşet verici olay, muazzam musibet, gün ve gecelerimizi kararttı, hayatımızı perişan etti. Bölgede yaşayan bütün insanları ve özellikle Müslümanları kökünden kazıdı.” der.¹⁰⁹¹

¹⁰⁸⁵ Zekeriya Kitapçı; *Türk Moğol Boyları Arasında İslamiyet*, Yedikubbe Yayınları, Konya 2005, s. 35-36.

¹⁰⁸⁶ Barthold; *a.g.e.*, s. 416.

¹⁰⁸⁷ Alaaddin Ata Melik Cüveynî; *Tarih-i Cihan Güşa*, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 87.

¹⁰⁸⁸ H. Ahmet Özdemir, *Moğol İstilâsı (Cengiz ve Hülagu Dönemleri)*, İz Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 125.

¹⁰⁸⁹ Kitapçı; *a.g.e.*, s. 38-39.

¹⁰⁹⁰ Cüveynî; *a.g.e.*, s. 117-119. Kafesoğlu, Nesevî'den naklen, Otrar valisinin Sultan Muhammed Hârizmşah'ı tacirlerin ajan olduğu bilgisini vererek kandırdığını nakletmekler beraber, olayda birinci derecede mesul olduğunu söyler. Cengiz'in üç gün üç gece çekilmesini ise Şamanist ayinler zümresinden saymakla beraber, Moğolların kinlerini artırmaya dönük bir hareket olduğunu belirtir. bkz. İbrahim Kafesoğlu; *Harzemşahlar Devleti Tarihi* (4. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 241-242, 246.

¹⁰⁹¹ İbnü'l-Esir; *El Kâmil Fi't-Tarih (İslâm Tarihi)*, Çev: Ahmet Ağrakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdülkerim Özyayın, Yunus Apaydın ve Abdullah Köşe, Hikmet Neşriyat, İstanbul 2008, c.10, s. 210.

Cengiz Han'ın insanlığın en büyük felaketlerinden biri olarak tasavvur edildiğini görmekteyiz. Cengiz'in fiilen kendinden önce gelenlerin çok ötesinde dehşet verici bir nam bırakmasını; terörü bir yönetim biçimi haline getirip katliamı bu sistemin metodlu bir müessesesi hâline getirmesiyle doğru orantılı olarak ele almak mümkündür. Cengiz'in kitle halindeki katliamları, zamanında boyun eğmeyen ve bilhassa boyun eğdikten sonra ayaklanan yerleşik halka karşı göçebe bir devletin uyguladığı savaş siyasetiydi.¹⁰⁹² Bununla beraber ele geçirdiği ülkelerde sert bir disiplin ve katı kanunlar uygulamasının dönemin seyyahlarının da eserlerine yansıyan “Cengiz Han Barışı” diye ifade edilen dönemin yaşanması gibi bir sonucu da olmuştur.¹⁰⁹³

Cengiz Han'ın ölümünden sonra yerine, babasının sağlığında halef tayin edilmiş olan Ögedey geçti (1229). Ögedey, mutedil bir fitratta olup, babasının döneminde çok sert bir şekilde uygulanan Yasa'yı, daha yumuşak bir şekilde uygulamıştır. Bununla beraber kendisine karşı oluşturulacak siyasi cephe karşısında sert tedbirler almayı ihmal etmemiştir. Ögedey, cömertliği ile halkın sevgisini kazanmıştı. Genellikle vaktini Çinli ve Müslüman sanatkârların yardımıyla muhteşem binalar yaptırmakla geçirmiştir. Bununla birlikte devlet teşkilatının oturması için çalışmalar yapmıştır.¹⁰⁹⁴ Ögedey'in Müslümanlara karşı sempati beslediği rivayet edilmektedir. Müslümanları, Çinliler ve Uygurlar gibi düşmanlarına karşı koruduğu belirtilmektedir. Bununla beraber Ögedey'in ağabeyi Çağatay, Müslümanları sert bir şekilde cezalandırıyordu. Çağatay'ın hakim olduğu bölgelerde, Müslümanlar açıkca kurban kesemiyor, murdar eti yemeye mecbur bırakılıyorlardı. Ögedey'in saltanatında ise, Müslümanlar namazlarını gizlice eda edebiliyor ve kurbanlarını kesebiliyorlardı. Ögedey'in, büyük ağabeyi olması sebebiyle üzerinde nüfuzu bulunan Çağatay'ın Müslümanları cezalandırmasından hile ile kurtardığı rivayet edilir.¹⁰⁹⁵ Ögedey Han'ın, Cengiz Yasaları'nı Müslümanların aleyhine

¹⁰⁹² Grousset; *a.g.e.*, s. 281-282. Zeydân, göçebe Moğollar ile İslâm ordularını karşılaştırırken; İslâm ordularının bir devleti ele geçirince orada bulunan uygarlığa dokunmadıklarını, kendilerine karşı silah kullanmayan halka da eman verdiklerini, can ve mallarını güven altına aldıklarını ve her türlü düşmanın tecavüz saldırısına karşı muhafaza ettiklerini vurgular. bkz. Corci Zeydân; *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, Çev: Nejdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul 2012, c. 2, s. 541-542.

¹⁰⁹³ Grousset; *a.g.e.*, s. 286-287.

¹⁰⁹⁴ Barthold; *a.g.e.*, s. 489-491.

¹⁰⁹⁵ Barthold; *a.g.e.*, s. 497-498. Ögedey'in Müslümanlara karşı tavrı ile ilgili anekdotlar için bkz. Cüveynî; *a.g.e.*, s. 196-198.

uygulamada aşırı gitmemesinde, çevresinde bulunan Müslüman müşavir ve devlet adamları etkili olmalıdır.¹⁰⁹⁶

Ögedey'in 1241'de ölmesinden sonra Moğol tahtı uzun süre boş kalmıştır. Bu süreçte taht, Ögedey'in eşi Töregene Hatun'un vesayeti altında kalmıştı. Batu başta olmak üzere birçok hanedan üyesinin muhalefetine rağmen, Töregene'nin büyük oğlu Güyük tahta 1246 yılında geçmiştir.¹⁰⁹⁷ Güyük'ün tahta geçme merasimine birçok hükümdarın yanında IV. Rükneddin Kılıç Arslan'da katılmıştır.¹⁰⁹⁸ Güyük, babası ile zıt karaktere sahipti. Onun hiç gülmediği, yanında en yakınlarının dahi görüşlerini açıklamaktan çekindiği rivayet edilir. Güyük'ün saltanatı dönemi Müslümanlar için zorluklarla geçmiştir. Güyük Han, Hristiyan olan vezirinin tesirinde kalarak Müslümanlara baskı uyguladığı söylenmektedir. Hatta Budist bir rahibin tavsiyesine uyarak bütün Müslümanların hadımlaştırılmasına dair bir ferman çıkardığı, bu kararın son anda Budist rahibin bir köpek tarafından parçalanması üzerine iptal edildiği rivayet edilir.¹⁰⁹⁹

Hristiyanlığa daha yakın duran Güyük'ün döneminde Anadoludaki Müslümanların vaziyeti daha da kötüleşmiştir.¹¹⁰⁰ Ögedey'in ölümünden sonraki dönemde, İran'daki Moğol ordusunun başındaki Baycu Noyan'ın faaliyetleri konumuz açısından önemlidir. 1242 yılında Erzurum'u alarak yağmalayan Baycu Noyan, 1243 yılında Köseadağ Savaşı'nda II. Gıyâseddin Keyhüsrev komutasındaki Selçuklu ordusunu mağlup etmiştir. Bunun ardından teslim olan Sivas'ı yağmalamış, direnme gösteren Tokat ve Kayseri'yi tamamen tahrip etmiştir. Bunun üzerine Türkiye Selçuklu Devleti barış istemek zorunda kalmıştır.¹¹⁰¹ Vezir Mühezzibüddin Ali'nin girişimleriyle barış yapılmıştır. Mühezzibüddin Ali son derece vakur ve siyasi bir dil kullanarak, Baycu'yu Anadolu'ya hakim olamayacağı konusunda ikna etmiştir. Neticede Moğollara yılda 360.000 dirhem para, onbin koyun, bin sığır, bin deve vermesi kararlaştırılarak iki taraf arasında barış yapılmıştır. Böylece Moğol

¹⁰⁹⁶ Kitapçı; *a.g.e.*, s. 68.

¹⁰⁹⁷ Özdemir; *a.g.e.*, s. 199.; Grousset; *a.g.e.*, s. 303-305

¹⁰⁹⁸ Kitapçı; *a.g.e.*, s. 71.

¹⁰⁹⁹ Cüveynî; *a.g.e.*, s. 234.; Barthold; *a.g.e.*, s. 512, 514-515.; Kitapçı; *a.g.e.*, s. 72-77.

¹¹⁰⁰ Spuler; *a.g.e.*, s. 261.

¹¹⁰¹ Grousset; *a.g.e.*, s. 298-299. Alâeddin Keykubâd'ın müstahkem sur ve kalelerle çevirdiği şehirlerde Moğolları yıpratıp perişan etmek imkânı varken; dağılan ordunun bu şehirlerde savunma tedbirleri almaması çöküşü hızlandıracaktır. bkz. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 439.

istila ve tahribini ilk anda önlemeye muvaffak oldular.¹¹⁰² Antlaşma daha sonra Batı Moğolları'nın başında bulunan Batu'ya onaylatılarak güvence altına alınmaya çalışılmıştır.¹¹⁰³

Güyük'ün 1248 yılında ölümünden sonra, Güyük'ün eşi Oğul Gaymış Hatun, nâibliği üzerine almıştır. Hanedan üyelerinin kıyasıya mücadelesinden sonra, 1251 yılında hanedanın en yaşlı üyesi Batu'nun desteği ile tahta Mengü geçmiştir.¹¹⁰⁴ Spuler, Mengü Han'ın önceki yöneticilere göre Müslümanlara karşı daha az müdahaleci bir tavır takındığını belirtir. Mengü'nün, Müslüman ibadethanelerinde bulunmaktan çekinmediğini, Buhara'da bir caminin inşası için para ve gayri menkuller verdiğini nakleder. Cüzcani'nin Mengü'nün Müslüman olduğu hakkındaki haberlere inandığını rivayet eder.¹¹⁰⁵ Kitapçı, Mengü'nün iktidara ilk geldiği zaman Müslümanlara jest yaparak, Cengiz Yasaları'na aykırı olarak, İslâmî usullere göre kestirilmiş koyun etleri ikram ettiğini bildirir. Döneminde Bayram namazı kıldığını nakleder.¹¹⁰⁶ Bununla beraber Grousset, Ermeni tarihçi Hayton'dan, Mengü'nün, gelen Hristiyan ziyaretçisine, Hülagu Han idaresindeki büyük bir Moğol ordusunu Bağdat'a saldırtacağına, Halife'yi öldüreceğine ve Kutsal toprakları Hristiyanlara vereceğine dair teminat verdiğini nakleder. Bu vaadin de kısmen gerçekleştiğini ifade eder.¹¹⁰⁷ Yakubovskiy'nin kaynakları tetkiki neticesinde; “Müslüman tacirleri, Batu ve halefi Berke Han devrinde gördükleri saygıyı ve elde ettikleri kazancı Moğol İmparatorluğu'nun hiçbir yerinde bulamamışlardı.” der.¹¹⁰⁸ Buna göre, Mengü'nün ilk dönemlerde izlediği siyasetde, bu dönemde oldukça etkili olan Batu Han'ın tutumunun rolü olabilir. Özdemir'in, belirttiği gibi, Mengü döneminde Moğol istilasının ikinci aşaması gerçekleşmiş, Müslümanlar bu dönemde birçok üzücü olay

¹¹⁰² Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 444-446.; Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 149. Ersan, Köseadağ bozgunundan sonra Mühezzibüddin Ali'nin barış görüşmelerini başlatmasının, Moğollara karşı girişilebilecek bir mücadelenin önün kestiğini belirterek, Mühezzibüddin'in tavrının Türkiye Selçuklu Devleti'nin Moğol boyunduruğuna girmesinde etkili olduğunu savunur. Ersan; *a.g.e.*, s. 169.

¹¹⁰³ Alptekin; *a.g.m.*, s. 308.

¹¹⁰⁴ Özdemir; *a.g.e.*, s. 207.; Grousset; *a.g.e.*, s. 308.; Wilhelm Von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, Çev: Ergin Ayan, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2011, s. 79.

¹¹⁰⁵ Spuler; *a.g.e.*, s. 262.; Cüveynî; *a.g.e.*, s. 481-482.

¹¹⁰⁶ Kitapçı; *a.g.e.*, s. 88.

¹¹⁰⁷ Grousset; *a.g.e.*, s. 317-318. Bununla beraber Moğolların siyasi amaçlarını gerçekleştirmek için bütün dinleri kullanmaya çalışması göz ardı edilmemelidir. Moğollar'ın isteklerini gerçekleştirmeyen din mensuplarına zulmettikleri görülmektedir. Bununla beraber Hristiyan devletlerin yöneticilerinin kışkırtmaları da göz ardı edilmemelidir. bkz. Grousset; *a.g.e.*, s. 308.; Özdemir; *a.g.e.*, s. 224-227.; Thomas Walker Arnold; *İslâm'ın Tebliğ Tarihi*, Ter: Bekir Yıldırım, Cenker İlhan Polat, İnkılâb Yayınları, İstanbul 2007, s. 293-294.

¹¹⁰⁸ A. Yu. Yakubovskiy; *Altın Ordu ve Çöküşü*, Çev: Hasan Eren, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2000, s. 32-33.

yaşamıştır. Mengü'nün İran'ı muhafazaya gönderdiği ordunun komutanı olan Baycu, İran'a ulaştıktan sonra Mengü'ye haberciler göndererek, Batınîleri ve Halifeyi şikayet etmiştir. Bu yönde farklı bilgiler de olsa, Moğollar'ın istila hareketinde esas hedefleri Bağdat ve Şam'ı işgal etmek daha sonra Mısır'ı ele geçirmek olmalıdır. Mengü bu aşamada Hülagu'yu İran, Şam, Mısır, Anadolu ve Ermenistan üzerine göndermeye karar vermiştir. Hülagu 1254 tarihinde kardeşi Mengü'nün emriyle adı geçen bölgelelere hareket etmiştir.¹¹⁰⁹

Hülagu komutasında Bağdat'ı yağmalayan orduyu sevk etmesi için Mengü Han'ı ikna etmede etkin rol oynayan kişinin Ermenistan'ın Hristiyan Kralı Hayton olması diğer unsurların Moğolların siyaseti doğrultusunda kullanma çabalarına bir örnek teşkil etmesi açısından gayet önemlidir. Hülagu, karısının Hristiyan olmasının da tesiriyle Hristiyanlara çok iyiliklerde bulunmuştur. Bununla birlikte Roma'daki Papa'nın kibir kokan talepleri, Moğolların ona karşı olumsuz tavır takınmasına sebep olmuştur.¹¹¹⁰

Hülagu, Alamut Kalesi'nin üzerine yürüyüp, Batınîlik örgütünü dağıtmış, İran'a hakim olmuştur.¹¹¹¹ Bu dönemde, İran ve batı ülkelerinin idaresinin Hülagu'ya verilmesi sebebiyle Baycu Noyan bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Anadolu'da kışlak istese de bu isteği Selçuklu idaresi tarafından kabul edilmemiştir. Bunun üzerine Aksaray yakınlarında yapılan Sultan Hanı Savaşı'nı Selçuklu ordusu kaybetmiştir (1256).¹¹¹² Baycu, Sultan Hanı Savaşı'nın akabinde, Konya'ya doğru ilerlerken, Üstâdü'd-Dar İl-almış oğlu Nizâmeddin Hurşid, halkı fedakarlığa davet ederek, dört katır yükü altın toplamış Baycu Noyan'a götürerek şehrin kurtulmasını temin etmiştir. Baycu, şehri tahribe yemin ettiği için, dış surları yıkmakla yetinerek yeminini yerine getirmiştir (1257).¹¹¹³ Hülagu, Bağdat seferine girişmeden önce

¹¹⁰⁹ Özdemir; *a.g.e.*, s. 208, 213-214, 231-234.

¹¹¹⁰ Arnold; *a.g.e.*, s. 293-294. Hülagu, Memlûklere karşı, Hristiyan dünyası ile ortak mücadele etme arzusuna, Fransa Kralı IX. Louis'in cevap vermeyerek Hristiyanlığı kabul etmesi istenmiştir. Avrupa'nın bu tavrında Haçlı Seferleri sırasında yaşadıkları başarısızlık ve devletlerin millî politikalarını ön planda tutma çabaları etkili olmuş olabilir. bkz. Abdulkadir Yuvalı; "İlhanlı Hükümdarlarının Dinlere Bakışı ve Bu Konudaki Uygulamaları", *XII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, c. II, s. 550-551.

¹¹¹¹ Yakubovskiy; *a.g.e.*, s. 32-33.

¹¹¹² Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 155.; İbnü'l-İbrî; *a.g.e.*, s. 27.

¹¹¹³ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 481-483. Konya'nın kurtuluşu ile ilgili farklı rivayetler vardır.

İslâm âleminden yardım gelme ihtimaline karşı tedbirler almıştı. Bağdat üzerine yürürken Baycu'yu da yanına almıştır. ¹¹¹⁴

Hülagu'yu Bağdat'ın işgaline yönlendiren ve cesaretlendiren en önemli sebep Bağdat'ta yaşanan Sünnîlerle Şîîler arasında bitip tükenmeyen ihtilaf ve savaşlardır. Abbasîlerin Şîî olan veziri İbn Alkami'nin Bağdat'ın işgali için Hülagu'yu teşvik etmesi ise Sünnî ve Şîîler arasındaki ayrılıkların boyutunu göstermektedir. ¹¹¹⁵ Hülagu, İslâm devletlerindeki bu ihtilaflardan olabildiğince faydalanmak amacını gütmüş ve Moğolların temel siyasetlerinden biri olarak düşman topraklarındaki karışıklıkları desteklemiştir. Bağdat'ın yağmalanmasından dolayı Müslümanlar tarafından Tanrı'nın felaketi olarak kabul edilen Hülagu, İranlı aydınları desteklemiştir. 1262-1263'de Bağdat Meliki olarak tayin ettiği İranlı tarihçi Alâeddin Cuveyni ise bunun en güzel örneğidir. ¹¹¹⁶

İlhanlı Devleti'nin kurulması sonrasında ise Müslümanların Moğollarla olan münasebetleri senelerce bu devlet üzerinden yürümüştür. Hülagu'nun dinî bakımdan daha ciddi bir tehdit olarak halife ile mücadele etmeyi tercih etmesi ve bununla birlikte Büyük Han'ın Budistliğe teveccüh etmesi; Moğol yüksek tabakasının İslâma karşı tavır almasında etkili olmuştur. Hülagu da siyasetini bu düşmanlık esasına dayandırmıştı. ¹¹¹⁷

Hülagu'nun ölümünden sonra akli ve bilgisi ile ön plana çıkan en büyük oğlu Abaka'nın tahta geçmesine ittifakla karar verildi. (1265). ¹¹¹⁸ Selçuklu tarihinin ilk müellifleri, Abaka Han'ın adaletle hükmettiğini, tedbirli, halkına dost ve akıllı bir hükümdar olduğunu, devrinde huzurun yayıldığını belirtir. ¹¹¹⁹ Bununla birlikte Spuler, Vassaf'tan Abaka'nın sırf İslâm'a olan nefretinden dolayı veziri Cüveynî'yi domuz eti yemeğe zorladığını nakleder. ¹¹²⁰ Grousset, Abaka'nın Budist olmakla birlikte, dahilde Ermeniler, Nesturiler ve Yakubilere karşı; hariçte ise Mısır ve Suriye

¹¹¹⁴ Özdemir; *a.g.e.*, s. 265.

¹¹¹⁵ Zeydân; *a.g.e.*, s. 543-544.

¹¹¹⁶ Grousset; *a.g.e.*, s. 405.

¹¹¹⁷ Spuler; *a.g.e.*, s. 262.

¹¹¹⁸ İbnü'l-İbrî, *a.g.e.*, s. 47.; Grousset; *a.g.e.*, s. 406.

¹¹¹⁹ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 58-59.; Ertuğrul; *a.g.e.*, s. 510. Muhtemelen, ilk Selçuklu müelliflerinin bu ve benzer yorumlarında esaret altında yaşamaları etkili olmalıdır.

¹¹²⁰ Spuler; *a.g.e.*, s. 263.

Memlûklülerine karşı Hristiyanlık ile ittifaka taraftar olduğunu bildirir.¹¹²¹ Abaka Han, Baybars'ın Selçuklu topraklarına girerek Moğol ordusunu Elbistan'da mağlup etmesinden sonra İslâmiyete bağlılıkları Cengiz Yasaları'na bağlılığından ağır bastığı gerekçesiyle Selçukluları cezalandırmıştır.¹¹²² İçlerinde alimlerin ve devlet adamlarının da olduğu yüzbinleri bulan savunmasız halkı katletmiştir.¹¹²³ Abaka'nın veziri Cüveynî'nin halkın suçsuz olduğu konusundaki sözleri de işe yaramamış, farklı rivayetlere göre 200.000-600.000 kişi öldürülüp bir o kadar kişi de tutsak alınmıştır.¹¹²⁴ Bu arada bazı komutanların verdiği bilgiler doğrultusunda, Baybars'ın Anadolu'ya gelmesinde etkisi olduğunu öğrendiği Muineddin Süleyman Pervâne ve bazı yakın adamlarını öldürtmüştür.¹¹²⁵ Pervâne'nin öldürülmesi büyük buhranlara sebep olmuş, devlet düzeni ve güvenlik bozulmuş, Moğolların baskı ve mali soygunları devleti yıkım durumuna getirmiştir.¹¹²⁶

Abaka Han'ın ölümünden sonra tahta kardeşi Teküder geçmiştir (1282). Teküder, ailesinin ananevî siyasetini terketmiştir.¹¹²⁷ Abaka'nın Müslümanları uğrattığı zararları kardeşi Ahmed'in bir dereceye kadar tamir ettiği söylenebilir. Gerçek ismi Teküder olan ve tahta geçince Müslüman olarak Ahmed adını alan Ahmed Han, Sultan unvanı ile İslâmiyet'in yayılması için çalışmalarda bulunmuştur. Bu dönemde zaptedilen emlakın büyük bir kısmı iade edildiği gibi cami ve medreseler yeniden hizmete açılmış, hac seferleri korunmuş ve Müslüman evkafının varidatı Vezir Cüveynî'nin tavsiyesi üzerine, Mekke'de bulunan Mescid-i Haram'a tahsis edilmiştir.¹¹²⁸ Bu faaliyetlerden memnun kalmayanlar tarafından Kubilay Han'a şikayet edilen ve Budistlerle Nesturîler tarafından muhalefet gören Ahmed

¹¹²¹ Grousset; *a.g.e.*, s. 406. Yuvalı, Abaka'nın bu dönemde Memlûklere karşı ittifak amacıyla Papa IV. Clement'e gönderdiği mektubun ilk başlarda ilgi uyandırmadığını, fakat 1268 yılında Memlûkler'in Antakya'yı almasından sonra dikkate değer bulunduğu bildirir. Abaka'nın Fransa Kralı IX. Louis ve İngiltere Kralı Henri'ye aynı mealde mektuplar gönderdiğini söyler. Bu dönemde Memlûklülerin, Müslümanlığı kabul etmiş olan Altın Ordu Devleti'nin başındaki Berke Han'la diplomatik ilişkilere girdiği görünmektedir. Kitapçı, Abaka'nın koyu bir Şamanist olduğunu belirtir. bkz. Yuvalı; *a.g.m.*, s. 551.; Yakubovskiy; *a.g.e.*, s. 40.; Kitapçı; *a.g.e.*, s. 159.

¹¹²² Grousset; *a.g.e.*, s. 408-409.

¹¹²³ Çetin; *a.g.e.*, s. 274.

¹¹²⁴ Alptekin; *a.g.m.*, s. 335.; İbn Şeddad; *a.g.e.*, s. 92.

¹¹²⁵ Balık; *a.g.e.*, s. 196.

¹¹²⁶ Alptekin; *a.g.m.*, s. 335.

¹¹²⁷ Grousset; *a.g.e.*, s. 410.

¹¹²⁸ Spuler; *a.g.e.*, s. 263. Ebu'l Ferec, Ahmed Han'ın herkese merhamet nazarı ile baktığını bildirerek, Hristiyanlara da olumlu uygulamalarda bulunduğunu belirtmektedir. bkz. Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 610.

Han başta muzaffer olsa da generallerin tertipledeği bir ihtilal sonunda şehit edilmiş ve tahta yeğeni Argun Han geçmiştir.¹¹²⁹

Argun Han, 1284 yılında İlhanlı tahtına geçmiştir.¹¹³⁰ Argun, çocukluğunda Nesturî Hristiyan âdetlerine bağlı olarak yetiştirilse de; Budist rahiplerinin telkiniyle koyu bir Budist olmuştur.¹¹³¹ Yazıcızâde'nin, Argun Han ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Selçuk Hatun'un evliliği sonrasında Anadolu halkının rahata erdiğine dair rivayeti kayda değerdir.¹¹³² Kadınların Moğollar arasında muteber bir konumda görülmesi, dinî ve siyasi konularda bazı görevler üstlenmesi bu bilgiyi desteklese de¹¹³³ Argun'un Müslümanlara zulüm yapıp makamlarını elinden alması ve sarayında görünmesini yasaklaması¹¹³⁴ rivayetleri de düşündürücüdür. Argun, mutaassıp bir Budist olmasına rağmen, selefinin bütün emirlerini, geri alamamış ve 1290 Ramazanında Tebriz'de Müslümanlara vaaz için dört kürsü ihdası suretiyle birtakım imtiyazlar vermeye de mecbur kalmıştır. Bu rivayetleri Argun'un önceleri Müslümanlarla nispeten iyi geçindiği, daha sonra ise, Yahudi olan veziri Sa'düd-Devle'nin telkinleriyle günden güne muhalif bir tutuma sürüklendiğini söyleyerek telif edebiliriz.¹¹³⁵ Bu düşmanlık o kadar şiddetlenmiştir ki; Müslümanlara düşmanlıklarıyla bilinen Geyhatu ve Baydu, Argun derecesinde bir düşmanlık sergilememiştir.¹¹³⁶

Bu düşmanlığın bir neticesi olarak Argun Han 1285 yılında Türkmenler'i mahvetmek amacıyla kardeşi Geyhatu'yu 20.000 kişilik bir güçle Anadolu'ya göndermiştir. Erzincan'a gelen Geyhatu ordusunun ihtiyaçlarını sağlamaya çalışmıştır. Bu sırada, İlhanlılara verilen haraç dolayısı ile Selçuklu hazinesi zor

¹¹²⁹ Grousset; *a.g.e.*, s. 409. İslâm'ın yayılma eğilimi gösterdiği ülkelerde hakim dinlerin liderleri kavmiyetçilik duygularını harekete geçirmeye çalışıyorlardı. Teküder, Argun tarafından atalarının yasasına ihanet etmiş biri olarak itham edilmişti. bkz. Ebulfazl İzzetî; *İslâm'ın Yayılış Tarihine Giriş* (2. Baskı), Çev: Cahit Koytak, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 204.

¹¹³⁰ Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 615.

¹¹³¹ Kitapçı; *a.g.e.*, s. 175.

¹¹³² Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 699. Hükümdar aileleri arasında kurulan akrabalık bağlarının devletler arasındaki ilişkilere tesiri açıktır. 1272 yılında Doğu Roma İmparatoru VIII. Mihael'in kızı Euphrosyne'nin Nogay Han ile evliliği buna misal olarak gösterilebilir. Türkiye Selçuklu Devleti'nin çağdaşı bir devlet olan Doğu Roma ile Altınordu Hanlığı arasında kurulan bu akrabalık ilişkisi sonrasında iki devlet arasındaki ilişki uzunca bir zaman devam etmiştir. bkz. Şerif Baştav; *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1989, s. 5.

¹¹³³ Arnold; *a.g.e.*, s. 308.

¹¹³⁴ Arnold; *a.g.e.*, s. 299.

¹¹³⁵ Spuler; *a.g.e.*, s. 263-264. Argun, Memlûklere karşı Papalık, Fransa ve İngiltere ile ittifak arayışına girse de sonuç alamadığı bildirilir. Onun döneminde Yahudi olan veziri Sa'düd-Devle'nin etkisiyle Yahudilerin imtiyaz elde ettiği bildirilir. Bununla beraber Sa'düd-Devle'nin Argun'un ölümünden sorumlu tutularak öldürüldüğü ve Yahudilerin takip altına alındığı belirtilir. bkz. Yuvalı; *a.g.m.*, s. 552-553.

¹¹³⁶ Spuler; *a.g.e.*, s. 264.

durumda bulunmaktaydı. Mücüriddin Emirşah ve Beylerbeyi'nin masraflara katkı sağlamak istememesi üzerine Vezir Sâhib Ata ordunun masraflarını Karahisar'da bulunan kendi hazinesinden karşılamıştır. Diğer yandan Geyhatu'nun ordusuyla birlikte 1286'da Erzincan'dan hareketle Sivas, Kayseri ve Aksaray'a gelmesi üzerine pek çok kişi bir felaketin yaklaşmakta olduğunu sezerek evlerini bırakıp dağlara sığınmışlardır. Karamanlılar'ın bu sırada bir Moğol elçisini öldürmeleri üzerine Geyhatu Konya üzerine yürümüş, fakat bu sırada Sultan Veled'le karşılaşmış ve Mevlâna Celâleddin'e saygısından dolayı sakinleşmiştir.¹¹³⁷

Argun Han'ın tüm zulmüne rağmen Anadolu'ya gönderilen Moğol Noyanları arasında adaleti ile ön plana çıkanlar da vardır. Anadolu'daki Moğol tümenlerinin başındaki Samagar Noyan bunlardandır. Samagar Noyan, adaleti dolayısı ile diğer müellifler gibi, Sultan Veled tarafından da sevgi ile karşılanmaktadır.¹¹³⁸

Argun'un ölümünden sonra hanedan ailesi temsilcileri ve Moğol prensleri, Selçuklular döneminde uzun zaman Anadolu'da valilik yapan Geyhatu'yu Hanlık makamına getirmişlerdir (1291).¹¹³⁹ Geyhatu'nun valilik yıllarında Türkmenlere karşı gönderilen yirmibin kişilik kuvvetin masrafları Selçuklu hazinesinden ödendiği için, Selçuklular büyük güçlük çekmişlerdir. Vezir Sâhib Ata Fahreddin masrafları kendi hazinesinden karşılamak durumunda kalmıştır.¹¹⁴⁰ Geyhatu, valilik yıllarında birçok Müslüman hanımla evlenmişti. Bu hanımların dindarlığı ile temayüz ettiği ve Müslümanların korunmasında etkili olduğu söylenir. Bununla beraber O, hayatı boyunca Budist kalmış ve onlara ayrı bir önem vermiştir. Onun Nesturîlerin kilisesini ziyaret ederek onların da hoşnutluğunu kazandığı söylenir.¹¹⁴¹ Geyhatu'nun vezirliğe Sadr-ı Cihân Ahmed el-Halidî'yi getirmiştir. Sadr-ı Cihân'ın Moğol emirlerini devlet yönetiminden uzaklaştırmak isteme politikası Müslümanların işine yaramıştır.¹¹⁴² Bununla beraber, Geyhatu'nun hükümdarlığı döneminde debdebe ve sefahatla vakit geçirdiği, Moğol asilzadelerinin kızları ve oğullarını elde etmekten başka bir şey düşünmediği, bununla övüldüğü rivayet edilir. Geyhatu, Moğol âdetlerinden saptığı, hükümet hazinesini boşalttığı ve ahlak dışı

¹¹³⁷ Alptekin; *a.g.m.*, s. 343.

¹¹³⁸ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 586, 596.; Sultan Veled; *Divan*, s. 74-75.

¹¹³⁹ Kitapçı; *a.g.e.*, s. 182.

¹¹⁴⁰ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 585-587.

¹¹⁴¹ Kitapçı; *a.g.e.*, s. 182-183.

¹¹⁴² Grousset; *a.g.e.*, s. 415-416.

hayat yaşadığı için Baydu'yu onun yerine geçirmek isteyen Moğol asilzadeleri tarafında öldürülmüştür (1295).¹¹⁴³

Geyhatu'dan sonra hanlığa Baydu geçmiştir (1295). Baydu'nun çok kısa süren Hanlık dönemi, Müslümanlar için bir facia olmuştur. O, Moğolların İslâm dinine girmesini yasaklamış, ülke genelinde birçok Hristiyan memur atamıştır. Aksarayî, onun Müslümanlara karşı takındığı hasmane tavrı şu şekilde ortaya koymaktadır, “Ülkenin çoğu yerinde ve diyar mevzilerinde yıkımın fazlalığından bayındır yer kalmadı.. İnsanlar değişimin ve fitnenin darbesinden mağaralara ve sağlam yerlere sığındılar. Medreselerin ahengi bozuldu. Şeyhlerin ve ibadet edenlerin toplantı yeri yuvası olan dergâhlar ve tekkeler sapık patriklerin ve bahşîler zümresinin meskeni oldu. Seccade ve mihrab yerlerini şarapçı topluluğunun meyhanesi yaptılar. Din tarikatı ehli olan zahitler, rahiplerin ayağı altında kaldı. Tapınaklar ve kiliseler, zulüm ve sapıklığı geliştirdi. Onlar mescidin yapısını yıkmak için o kadar çaba harcadılar ki neredeyse ezan ve namaz yasaklanacak, mescitleri putların evi yapacakalar, ileri gelenlerin sözlerini, zulüm ve eziyet ehlinin şahitliklerine değışeceklerdi.” Baydu'nun bu zulüm dönemi ancak beş ay sürmüş, karşısına çıkan Gazan Han'a mağlup olarak öldürülmüştür. Kadı Ahmed, Gazan Han'ın bir sene geçmeden saltanatı ele alması, Baydu'nun cülûsunda zaaf görmesi sebebiyle, Baydu'nun hanlar içine dahil edilmemesi gerektiğini söyler.¹¹⁴⁴

Baydu'nun öldürülmesinden sonra, Argun'un oğlu Gazan Han idareyi eline almıştır (1295). Gazan Han, düşmanlarına karşı amansız fakat insana değer veren bir yönetici olarak tanıtılır. Moğolca'nın yanında, Arapça, Farsça, Hintçe, Tibetçe, Çince ve Frankça bildiği rivayet edilir. Son derece kahraman bir kişi olduğu söylenen Gazan Han İslâmiyeti kabul etmiştir. Grousset, onun şartların zorlamasıyla Müslüman olduğunu, tahta geçmesinde etkili olan Nevruz'un vesayetinden kurtulunca samimi bir Müslüman olmasına rağmen Moğolluğa çok bağlı olarak sert bir yönetici olduğunu söyler. Gazan Han, içte Hülagu, Abaka ve Argun'un siyasetinin zıddı bir siyaset izlenmiştir. Bu dönemde, kiliseler, havralar, zerdüş ve budist tapınakları yıkılmıştır. Hatta, Argun'un budist tapınağındaki resimleri dahi

¹¹⁴³ Abûl-Farac; *a.g.e.*, s. 640-641, 647-649.; Kitapçı; *a.g.e.*, s. 184.

¹¹⁴⁴ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 148-149.; Kitapçı; *a.g.e.*, s. 185-186.; Ertuğrul; *a.g.e.*, s. 511. Selçuklu müelliflerinin Baydu devrini rahatlıkla tenkit etmesi, ya hükümdarlığının kısa sürmesi ile yahut Müslüman olan Gazan Han'ın tahta geçmesiyle alakalı olmalıdır. Gazan Han dönemine kadar yapılan zulümler ve İslâm'ın Moğollar arasında yayılması için ayrıca bkz. Arnold; *a.g.e.*, s. 289-331.

imha edilmiştir. Gazan'ın dış politikası ise, Hülagu ve Abaka dönemlerindeki gibi hakimiyet üzerine bina edilmiştir.¹¹⁴⁵

Gazan Han'ın içteki politikalarının tesiri büyük olmalıdır. Çünkü kendi dönemine gelinceye kadar Müslümanlar çok ciddi sıkıntılar çekmişlerdi. Moğollar şehirlerde mescitlere mukabil puthaneler, yollara putlar koymuşlar, Müslümanlardan haraç almışlar ve köylerde sadece yiyip içmekle yetinmeyip dul kadınlardan da dilediklerini yanlarına almışlardı. Bu çok eziyetli dönem ve şiddetli zulümler Gazan Han'ın Sadreddin Hamavî'nin huzurunda Müslüman olmasıyla sona ermiş ve bu dönemde mescidler, medreseler ve zaviyeler yapılmış; Müslümanlar böylelikle rahata ermişlerdir.¹¹⁴⁶

Gazan Mahmud Han'ın İslâm'ı devlet dini olarak tanımasıyla İslâm dini mensuplarının en zayıf olduğu dönemde önemli bir zafer kazanmıştır. Tıpkı Selçuklular örneğinde olduğu gibi İslâm dini, Müslümanların silahlarının düştüğü anda, İlhanlıların İslâm'ı devlet dini olarak kabul etmeleri oldukça önemli bir olaydır. Hülagu'nun merhametsizce saldırıp İslâm kültürünü yok etme çabasına girişmesinden yarım asır geçmeden, yine onun torununun torunu olan Gazan Han, zühd ve takva sahibi bir mümin olarak, aynı kültürün yeniden canlandırılması hareketine, bütün zamanını ve olanca enerjisini sarf ederek yol vermiş bulunması İslâmiyet açısından ciddi bir dönüm noktasıdır.¹¹⁴⁷ Gazan Han bu süre içerisinde İslâm'a çok ihtimam göstermiş, dokuz sene süren bir saltanattan sonra İran'da dinî sahada istediği değişikliği yaptığına emin olarak vefat etmiş, ölürken devlet ricaline yeni dinde sebat etmelerini ihtar etmiştir.¹¹⁴⁸

Gazan Han'ın ölümünden sonra yerine küçük kardeşi Olcaytu geçmiştir (1304).¹¹⁴⁹ Olcaytu'yu annesi çocukluğunda vaftiz ettirmişti. O, önce Hristiyanlığı, sonra Budizmi ve nihayetinde Horasan'da bulunduğu sırada İslâmiyeti kabul etmişti.

¹¹⁴⁵ Grousset; *a.g.e.*, s. 416--421. Arnold, Gazan Han'ın veziri ve tarihini yazmakla görevlendirdiği Reşideddin'in, Gazan Han hakkında, "Onun kadar muktedir bir hükümdar hangi menfaat beklentisiyle dinini değiştirmiş olabilir ki? Hele, putperest ecdadı dünyayı fethetmişken!" dediğini nakletmektedir. Bkz. Arnold; *a.g.e.*, s. 307.

¹¹⁴⁶ Yazıcızâde; *a.g.e.*, s. 858-861. Togan, Gazan'ın yetişmesinde aynı zamanda IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı olan annesi Selçuk Hatun'un önemli payı olduğunu söyler. Bu Hatun'un terbiyesi neticesinde Gazan'da İslâm ruhu yerleştiği belirtilir. bkz. Togan; *a.g.e.*, s. 266.

¹¹⁴⁷ Philip K. Hitti; *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Ter: Salih Tuğ, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, s. 667.

¹¹⁴⁸ Spuler; *a.g.e.*, s. 264.

¹¹⁴⁹ Grousset; *a.g.e.*, s. 421.

Önceleri, Hanefî ve Şafî mezheplerini seçen Olcaytu daha sonra Şî mezhebini benimsemiştir.¹¹⁵⁰ Olcaytu Hudabend, Şîliğe geçmeden önce, Sünnîlere karşı bir tavır takınmayacağını söylese de; bir süre sonra Cuma ve Bayram Hutbelerinde Hulafa-i Raşidin'in adlarının anılmasını yasaklamıştır. Bu uygulaması Bağdat, İsfahan, Şiraz gibi kentlerde protestolara neden olduğu gibi Konya'da bulunan Mevlevî tekkesini de rahatsız etmiştir. Olcaytu daha sonra Şî Humeyd b. Ebi Numan'ın etkisiyle, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in (r.anhum) kabirlerini yıkmak için planlar kurmuştur. Bu planlarını uygulama safhasına geçiremeden 1316 yılında ölmüştür.¹¹⁵¹ Selçuklu kaynakları, Olcaytu, tarafından Anadolu'ya gönderilen İrencin Noyan'ın zulümler yaptığını belirtir. İrencin'in Ebu Said Bahadır Han zamanında Noyan Çoban tarafından öldürüldüğü bildirilir.¹¹⁵²

Olcaytu'nun ölümünden sonra Moğol tahtına henüz on iki yaşında olan Ebu Said Bahadır Han geçmiştir (1316). Ebu Said'in İlhanlı tahtına geçmesinden sonra Sünnîlik tekrar eski konumunu kazanmıştır. Ebu Said döneminde kestirilen sikkelere tekrar Hulafa-i Raşidin'in isimleri konulmuştu, böylece imamet teorisi reddedilmiştir. Onun döneminde Moğol aristokrasisi'nin tamamen Müslüman olduğu rivayet edilir. Ebu Said Han, iktidarının son yıllarında valileri arasında çıkan mücadeleler sırasında, kendi beyleri tarafından öldürülmüştür (1335). Onun ölümünden kısa süre sonra da İlhanlı Devleti yıkılmıştır.¹¹⁵³

Ebu Said Bahadır Han döneminde İlhanlı İmparatorluğu'nun en kudretli şahsiyeti olan Emir Çoban, 1317'de Anadolu'ya umumî vâli oğlu Timurtaş'ı göndermiştir. O, Anadolu'yu bir hükümdar gibi idâre etmiştir. Selçuklu şehzadelerini Hanedanına son vermiş (1318), Karamanoğullarını itaat altına almış, Çukurova bölgesinden Ermenileri uzaklaştırmıştır. Bununla birlikte, sert ve adil bir yönetim kurarak, asayiş temin etmiştir. Böylece anarşi ve buhran altında ezilen Anadolu halkı üzerinde önemli bir tesir oluşturmuştur. 1322 yılında bağımsızlığını açıklayan Timurtaş, kendi adına hutbe okutturmuştur. Adaleti ve güzel huyu ile döneminde "Mehdi" gibi görülen Timurtaş, Anadolu'da hüsn-ü kabul görmüştür. Timurtaş'ın,

¹¹⁵⁰ Yuvalı; *a.g.m.*, s. 549.

¹¹⁵¹ Kitapçı; *a.g.e.*, s. 217-218. Olcaytu, dış politikada Memlûklülere karşı, Papa, V. Clemet, Fransa Kralı Philippe ve İngiltere Kralı II. Edwar ile ittifak arayışlarına girmiştir. Bizans İmparatoru II. Andronik ise evlilik yoluyla kendisi ile ilişki kurarak, Osmanlı'ya karşı kışkırtarak ordu hazırlamasını temin etmiştir. Fakat bunlardan olumlu neticeler alınmamıştır. Bkz. Grousset; *a.g.e.*, s. 422-424.

¹¹⁵² Aksarayî; *a.g.e.*, s. 242, 246-250, 258.

¹¹⁵³ Kitapçı; *a.g.e.*, s. 219-221.

Memlûklere elçi göndererek, Ebu Said Han'ın egemenliğine son vermek istemesi üzerine babası Emir Çoban Anadolu'ya gelerek, onu Ebu Said'in yanına götürerek affını temin etmişti. Timurtaş'ın Anadolu'da istila ve yayılma hareketine giriştiği 1327 senesinde babası Emir Çoban ile Ebu Said Bahadır Han'ın arasının açılması ve başlayan iç savaşlar sırasında kardeşi ve babasının öldürülmesi üzerine Memlûk Sultanına sığınmıştır. Memlûklüler, Moğolları tahrik etmemek için 22 Ağustos 1328'de Timurtaş'ı idam etmiştir.¹¹⁵⁴

Timurtaş'ın öldürülmesi ve daha sonra Ebu Said'in vefat etmesi üzerine, Karamanoğulları ve Osmanoğulları gibi beylikler daha serbest hareket etmeye başlamışlardır. Timurtaş'ın muhtemelen kurmayı tasarladığı Konya veya Kayseri merkezli bir Anadolu Moğol Sultanlığı, ölümüyle plan aşamasında kalıyor ve Osmanlı'nın genişlemesinin önündeki büyük bir engel ortadan kalkmıştır.¹¹⁵⁵ Böylece, Anadolu'da yüzyıla yakın bir süre kesintiye uğrayan Türk hakimiyeti tekrar kurulmuştur.

1.2 SELÇUKLU BÜROKRATLARININ MOĞOLLAR İLE İLİŞKİSİ

Türkiye Selçukluları ile Moğollar arasında ilişki Alâeddin Keykubâd döneminde başlamıştır. Alâeddin Keykubâd bütün güç ve kudretine rağmen Moğollara karşı tedbiri hiç elden bırakmamış, yaklaşan Moğol tehdidini hissederek Konya, Sivas, Kayseri, Erzincan, Amasya, Malatya ve sair şehirlerin kale ve surlarını inşa ve tahkim etmiştir.¹¹⁵⁶ Bu siyasetini sonraki devrede de devam ettirmiş ve macera peşinde koşmamıştır.

Sultan Alâeddin Keykubâd, otoritesini sarsacak boyutta olmadıkça komşu devletlerle ilişkilerinde gereksiz risklerden kaçınmıştır. Celâleddin Hârizmşah'a karşı izlediği siyasette ve Eyyubîlerle akrabalık bağı kurmasında temkinli siyasetinin izlerini görmekteyiz. Asya'yı kasıp kavuran Moğol tehlikesine karşı izlediği siyaset ise gerçekten dikkat çekicidir. O, gerekli hazırlıkları yapmak için her yıl Moğol Hanına kıymetli eşya ve at göndererek barışı sağlama manasında il olmayı kabul ederek Moğolları teskin etmiş ve onlardan payza ile yarlıg almıştı.¹¹⁵⁷ Alâeddin

¹¹⁵⁴ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 645-650.

¹¹⁵⁵ Grousset; *a.g.e.*, s. 426-427.

¹¹⁵⁶ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 331-333.

¹¹⁵⁷ Uyumaz; *a.g.e.*, s. 71-73, 102.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 385-387.

Keykubâd, temkinli siyaset izlemekle beraber hedefleri büyük olan bir hükümdardır. Eyyubî prensesinden olan oğullarından birini Anadolu Sultanlığına diğerini Suriye hükümdarlığına namzet göstermesi tasavvurlarının büyüklüğünü göstermektedir.¹¹⁵⁸ Bu siyaseti, ondan sonra takip edilememiş ve bu projesi akîm kalmıştır.

II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde, Babailer isyanı neticesinde devletin siyasi, idarî, sosyal ve ekonomik zaafî görülmüştür. Moğollar bu durumdan cesaret alarak, Anadolu'ya, Babaî isyanını bastırmak için çağrılan Erzurum garnizonunun bıraktığı boşluktan girmek suretiyle istilaya başlamışlardır.¹¹⁵⁹ 1241 yılında Moğol ordusunun komutanlığa getirilen Baycu, Tebriz'den Anadolu'ya uzanan transit ticaret yolunun üzerindeki Erzurum'u ele geçirmiş ve şehirde büyük katliam yapılmıştır. Moğol akınlarına karşı güçlendirilmiş Erzurum'un düşmesi ile Anadolu'yu istilaya açık hale gelmiştir.¹¹⁶⁰ Bunun üzerine II. Gıyâseddin Keyhüsrev Moğol tehdidine karşı ordusu ile birlikte 1243 yılında Sivas'a doğru hareket etmiştir. Moğol ordusu ile Köseadağ'da karşılaşmıştır. Selçuklu öncü kuvvetlerinin yenilgisi, Selçuklu ordugâhını paniğe sürüklemiş, neticede savaş kaybedilmiştir.¹¹⁶¹

Alâeddin Keykubâd'ın müstahkem sur ve kalelerle çevirdiği şehirlerde Moğolları yıpratıp perişan etmek imkânı varken; dağılan ordunun bu şehirlerde savunma tedbirleri almaması çöküşü hızlandıracaktır.¹¹⁶² Selçukluları Köseadağ Savaşı'nda mağlup eden Baycu Noyan Sivas'ı yağmalamış, Kayseri'de yağma ve tahrip hareketinden sonra kışı geçirmek üzere Azerbaycan'a yönelmiş; dönüş yolundaki Erzincan'da da yağma ve katliam yapmıştır.¹¹⁶³

Selçuklu ülkesinde tam bir karışıklık ve boşluk yaşanırken Vezir Mühezzibüddin Ali ve Amasya kadısı Moğollar ile barış yapmayı tasarladılar. Moğollar ile yapılan görüşmeler sırasında Mühezzibüddin Ali, son derece vakur ve siyasi bir dil kullanarak Baycu'yu Anadolu'ya hakim olamayacağı konusunda ikna etti. Neticede Moğollara yılda 360.000 dirhem para, onbin koyun, bin sığır, bin deve

¹¹⁵⁸ Kaymaz; *II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev*, s. 29.

¹¹⁵⁹ Ocak; *Babailer İsyanı*, s. 137. Anonim Selçuknâme'de, Moğolların daha önceleri Gıyâseddin çekindiğini bildirir. Babasındaki üstün kabiliyetlerin Gıyâseddin'de olmadığını gören Baycu'nun "Demir Sultan gitti, artık devlet ve devir sizindir." diyerek askerlerini harekete geçirdiğini nakledilir. Sultan'ın Moğol tehlikesini hafife alması ve rahata dalması nedeniyle mağlubiyetlerin geldiği bildirilir. bkz. Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 31-32.

¹¹⁶⁰ Çetin; *a.g.e.*, s. 263.

¹¹⁶¹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 442.

¹¹⁶² Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 439.

¹¹⁶³ Çetin; *a.g.e.*, s. 265-266.

verilmesi kararlaştırılarak iki taraf arasında barış yapıldı. Böylece bu iki devlet adamı Moğol istila ve tahribini ilk anda önlemeye muvaffak oldular. Bu barış Konya’da bir bayram havasının yaşanmasına sebep olmuştur.¹¹⁶⁴ Ersan, Köseadağ bozgunundan sonra Mühezzibüddin Ali’nin barış görüşmelerini başlatmasının, Moğollara karşı girişilebilecek bir mücadelenin önünü kestiğini belirterek, Mühezzibüddin’in tavrının Türkiye Selçuklu Devleti’nin Moğol boyunduruğuna girmesinde etkili olduğunu savunur.¹¹⁶⁵

Moğollar ile yapılan antlaşmanın, Moğol Hanı tarafından garanti altına alınması için Şemseddin İsfehanî başkanlığında bir heyet Batı Moğollarının başı olan Batu’ya gönderildi. Mevcut antlaşma sağlam esaslara göre yeniden imzalandı. İsfehanî’ye de “Nizâmü’l-Mülk Salâhu’l-Âlem” unvanını verilerek Türkiye’ye hakim olmasını istedi. Elçilik heyeti döndüğü sırada Mühezzibüddin Ali’nin vefat etmiş olması üzerine vezirliğe tayin edilerek, memleket işleri genellikle onun eline bırakıldı.¹¹⁶⁶ Moğol hükümdarının vezirliğe Şemseddin İsfehanî’yi ataması, Selçuklu hükümdarının haklarına ilk tecavüzü teşkil ediyordu.¹¹⁶⁷ Bu tarihten sonra daha önceki bölümlerde anlattığımız gibi Moğollar, Selçuklu sultanlarının tahta geçmesinde ve bürokratların atanmasında etkili olacaklardır. Ancak kudretli vezirlerin aldığı tedbirlerle bu etki bir derece azaltılacaktır.

Sultan II. İzzeddin, Güyük Han’ın tahta geçmesi münasebetiyle Moğolistan’a davet edilince,¹¹⁶⁸ devlet erkani devletin önemli bir süreçten geçmesi sebebiyle, hükümdarsız kalmasını doğru bulmadığı için, onun yerine Rükneddin Kılıç Arslan’ı göndermeyi uygun görmüştü. Bu ziyaret sırasında Moğol Hanının IV. Rükneddin Kılıç Arslan’ı Anadolu Sultanı ilan etmesi¹¹⁶⁹ Moğol müdahalesini göstermektedir. Bunun sonucunda Karatay’ın, “Büyük kardeş dururken küçüğün takdim edilip memleketi onun idaresine vermek dine, örf ve insanlığa uygun düşmez.” diyerek, bu icraatın Halife, halk ve yabancı milletler nezdinde hoş karşılanmayacağını belirtmiştir.¹¹⁷⁰ Bunun akabinde, üç kardeş arasında ortak hükümdarlık olmasını, hutbede üçünün de isminin okunmasını ve paralarda büyüklük sırasına göre üçünün

¹¹⁶⁴ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 444-446.; Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 149.

¹¹⁶⁵ Ersan; *a.g.e.*, s. 169.

¹¹⁶⁶ Alptekin; *a.g.m.*, s. 308.

¹¹⁶⁷ Akdağ; *a.g.e.*, s. 57.

¹¹⁶⁸ Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 153.

¹¹⁶⁹ Balık; *a.g.e.*, s. 193.

¹¹⁷⁰ Alptekin; *a.g.m.*, s. 313.

de isminin bulunmasını teklif etmiştir. Kendisi de üç kardeşe, atabey oldu.¹¹⁷¹ Bu, Karatay'ın ülkenin bekâsını düşünerek tedbir aldığını, Moğol müdahalesini minimum seviyeye indirmeye çalıştığını göstermektedir.

Moğolların, Selçuklu sultanlarını ülkelerine daveti sonraki dönemlerde de görülmektedir. Moğol tahtına geçen Mengü'nün ısrarla Sultan II. İzzeddin Keykâvus'u huzuruna davet etmesi üzerine, Keykâvus yola çıkmıştır. Sivas'a geldiğinde bazı beylerin kardeşi Rükneddin'i tahta geçirme planlarını öğrenmesi üzerine geri dönmüştür. Kardeşi Alâeddin'i bir mektup ile Hana göndermiştir. Mektupta, "Kardeşim Alâeddin'i gönderdim. O da benim gibi bir sultandır. İşlerimi idare etmekte olan Atabeyim, Celâleddin Karatay, öldüğünden, garp tarafından bana karşı düşmanlar başkaldırdılar. Bunun için kendim gelemeyeceğim. Bunların hakkından geldikten sonra gelirim." yazdığı rivayet edilir. Alâeddin Keykubâd Moğol ordugahına varmadan vefat etmiştir.¹¹⁷² II. Alâeddin Keykubâd, Moğollar hakkında izlenimlerini II. İzzeddin Keykâvus'a anlattığı mektubunda, ne pahasına olursa olsun Moğollar ile anlaşılması gerektiğini yazmıştır. Bu dönemde Konya'da teslimiyetçiler olduğu gibi Moğollara direnmeyi önerenler de bulunmaktaydı. Direnmeyi isteyenler arasında, ayrıcalıklarını kaybedeceklerinden korkan Sultan'ın özel adamları, Moğolların doğrudan yönetime el koyduklarında Müslümanlığı diğer dinlerle aynı düzeye düşüreceklerinden hatta Hristiyanlara ayrıcalık tanıyacaklarından korkan cihad taraftarı olan Müslümanların yanısıra; İznik Bizans Devleti'nin sınır boylarındaki Türkmenlerin desteğiyle bir direnişin örgütlenebileceğini düşünen Rumlar da mevcuttu.¹¹⁷³

II. İzzeddin Keykâvus'un Moğol Hanına itâatını arzetmeye gitmemesi ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ı hapse attırması, fırsat bekleyen ihtiras sahiplerinin Moğolları kışkırtmasına sebebiyet veriyordu. Baycu'nun antlaşma hükümlerine karşılık fazla vergi istemesi üzerine Sahip Ata Fahreddin Ali, Batu Han'a gönderilmiştir. Bu Selçuklu bürokratlarının denge arayışı içinde olduğunu da gösterebilir. Bu davranışa öfkelenen Baycu, Hülagu'nun İlhan unvanı ile gönderilmesi üzerine 1256 Ağustosunda Sultan İzzeddin Keykâvus'a bir haberci göndererek Anadolu'dan yaylak ve kışlak talebinde bulunmuştur. Aksarayî, Sultan'ın

¹¹⁷¹ Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 153.; Balık; *a.g.e.*, s. 193.

¹¹⁷² İbnü'l-İbrî; *a.g.e.*, s. 26-27. Aksarayî, Alâeddin'in Batu'ya gönderildiğini söyler. bkz. Aksarayî; *a.g.e.*, s. 29.

¹¹⁷³ Cahen; *a.g.e.*, s. 241. II. Alâeddin Keykubâd'ın yazdığı mektup için bkz. Aksarayî; *a.g.e.*, s. 29.

Vezir İzzeddin Muhammed'in ısrarı ile harp kararı aldığını söyler. Baycu'nun Moğol Hanı tarafından dışlandığı zannı da bu kararda etkili olmalıdır. Bütün bunlarla birlikte bu dönemde Anadolu'da Moğol hakimiyetinin karşısında yer alan bürokratların olduğu görülmektedir. 1256 yılında Sultan Hanı civarındaki savaşı Baycu kolaylıkla kazanmıştır.¹¹⁷⁴ Sultan Hanı Savaşı'nın akabinde, Konya'ya doğru yürüyen Baycu, yüklü miktar altın alarak şehrin dış surları yıkmakla yetinmiştir. Bu sırada II. İzzeddin Keykâvus Bizans'a sığınmıştır. Baycu'nun da muvakatı ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan Selçuklu sultanı olmuştur (1257).¹¹⁷⁵ Moğollarla yapılan mücadeleler Selçuklu tahtında değişikliğe yol açıyordu. Bununla beraber Moğolların Anadolu'yu tamamen ele geçirmeye girişmemesi dikkatimizi çekmektedir. Aksarayî, Sultan Han'ı Savaşı'ndan sonraki durumu anlatırken, "Muineddin Pervâne'nin aldığı tedbirler ile, Baycu'nun techizatını ve ordusunu öyle bir düzen soktu ki; ülkede ve devlette zarar görülmedi." der. Halkın canlarının huzura erdiğini bildirir.¹¹⁷⁶

İlhanlı hükümdarı Hülagu Bağdat üzerine yürüyeceği zaman, Baycu'yu da bu sefere çağırdı. Baycu'nun yokluğu, II. İzzeddin Keykâvus'un İznik İmparatoru II. Theodoros Laskiris'den sağladığı yardımla Konya'da tahta oturmasına imkan vermiştir.¹¹⁷⁷ IV. Rükneddin Kılıç Arslan İzzeddin'e karşı koyamayacağını anlayınca önce Kayseri'ye daha sonra ise Tokat'a çekildi. İzzeddin'i Hülagu'ya şikayet eden IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın da saltanat yarlığı elde etmesiyle devlet fiilen ikiye ayrıldı. Daha sonra Mengü Han'ın verdiği karar gereğince Kızılırmak sınır olmak üzere ülkenin batısının yönetimi II. İzzeddin Keykâvus'a; doğuda kalan yerleri ise, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'a bırakıldı. Böylece devlet hukuken ikiye ayrıldı.¹¹⁷⁸ Gordlevski, bu durumu Moğolların daha önce Gürcüstan'da uygadıkları siyasete benzetir. Moğollar'ın devleti bölerek egemenler arasında düşmanlık tohumları ektiklerini bildirir.¹¹⁷⁹

Selçuklu yöneticilerinin bu tavrında dönemin psikolojisi etkili olmalıdır. II. İzzeddin Keykâvus Moğollara karşı başarılı oluncağına inanırken, IV. Rükneddin

¹¹⁷⁴ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 478-479.; Aksarayî; *a.g.e.*, s. 31-32.

¹¹⁷⁵ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 481-483.

¹¹⁷⁶ Aksarayî; *a.g.e.*, s. 36.

¹¹⁷⁷ Merçil; *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi*, s. 156.

¹¹⁷⁸ Çetin; *a.g.e.*, s. 269-270.

¹¹⁷⁹ Gordlevski; *a.g.e.*, s. 66,70.

Kılıç Arsla aksini düşünüyordu. IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kardeşi II. İzzeddin Keykâvus'a yazdığı mektup, Moğolların karşısında yer almayan devlet adamlarının psikolojisini göstermesi son derece önemlidir. O mektubunda, daha önce Moğol askerlerine karşı çıkan Hârizmşahların akıbetini hatırlatmış, Mühezzebeddin Ali tarafından tesis edilip sürdürülen barışçı politikaların devam ettirilmesi gerektiğini bildirmiştir. Sultan Hanı mağlubiyetini de hatırlatarak, Moğollara karşı harekete geçilirse, bu sefer Selçukluların tamamıyla kırılacağı konusunda uyarıda bulunmuştur. Hükümdarlar arasındaki ihtilafın zafiyete sebep olduğunu belirtmiş, kendisiyle anlaşarak Baycu'ya tabiyetini bildirmesini istemiştir.¹¹⁸⁰ Kısa bir özetini verdiğimiz mektuptan dahi Moğollara karşı durulamayacağı inancının devlet adamları arasında etkili olduğu ve onlara tâbi olmak gerektiği inancının yayıldığı, ümitsizlik ortamının mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Celâleddin Karatay'ın ölümünden sonra ise II. İzzeddin Keykâvus ile IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın mücadelesi sırasında kontrol tamamen Moğolların eline geçmişti. Bu dönemde yüksek devlet hizmetlerine tayin edilecek kişileri Moğollar belirliyorlardı.¹¹⁸¹

Hülagu'nun her iki Sultana vezir olarak tayin ettiği Şemseddin Mahmud Tuğrai'nin kısa bir süre sonra ölümü üzerine II. İzzeddin Keykâvus Moğollardan izin alma gereği duymadan Fahreddin Ali'yi kendi vezirliğine getirirken, Muineddin Pervâne de IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın veziri olmuştur. Muineddin Pervâne Anadolu'ya vergileri tahsil için gelen elçileri o sıra Konya'yı terkederek Antalya'da oturan II. İzzeddin Keykâvus'un Uç Türkmenleriyle birlikte isyan hazırlığında olduğuna ikna etti. İzzeddin Keykâvus Konya'ya gelerek ödemesi gereken vergiler için para toplayıp İlhanlılarla ilişkisini düzeltmek istedi. Bu dönemde II. İzzeddin Keykâvus, Moğollara karşı tek başına başarılı olmanın zorluğunu anlamış olmalıdır. Pervâne, daha sonra II. İzzeddin'in İlhanlılara karşı Memlûklerle ittifak kurduğunu Hülagu'ya bildirmiştir. Gelişen olaylar neticesinde İlhanlılar Alıncak Noyan komutasında bir orduyu Anadolu'ya gönderdiler. İzzeddin, ülkenin savunmasını emirlere bırakıp Antalya'ya çekilirken veziri Fahreddin Ali'yi kardeşine elçi olarak gönderdi. Muineddin Pervâne, vezirliği ona bırakmak teklifi ile ikna etti.¹¹⁸² Sâhib Ata Fahreddin Ali'nin bu hareketinde siyasi ihtirastan ziyade, Moğollara

¹¹⁸⁰ Turan; *Türkiye Selçukluları Hakkında*, s. 63-65.

¹¹⁸¹ Bayram; *Türkiye Selçukluları Üzerine*, s. 43.

¹¹⁸² Ersan; *a.g.e.*, s. 86-87.

mukavemetin mümkün olmadığı ve parçalanmış devletin birleşmesi etkili olmuş olmalıdır.¹¹⁸³

II. İzzeddin Keykâvus, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki bazı yerleri Baybars'a teklif ederek yardımını istemişse de¹¹⁸⁴ hadiselerin hızlı seyri bu ittifakı engellemiş, İzzeddin Keykâvus bunun üzerine Bizans'a sığınmıştır.¹¹⁸⁵

İzzeddin Keykâvus, Moğollara karşı cihadın öncüsü olarak görüldüğü için Türkmenler Rükneddin Kılıç Arslan'ın sultanlığını tanımamışlardır. Bu sebeple Selçuklu ve İlhanlı kuvvetleri onların üzerine yürümüştür.¹¹⁸⁶ Denizli civarındaki Türkmenlerin ayaklanmaları ile Karamanoğulları'nın ayaklanmaları bastırılrsa da Türkmen ayaklanmaları sona ermemiştir.¹¹⁸⁷ Bu, uçlarda tam hakimiyetin sağlanamadığını gösterdiği gibi, merkezi otoritenin bağımsızlık faaliyetlerine karşı olumlu tavır izlemediğini göstermektedir. Bununla birlikte, Pervâne'nin Moğollara karşı izlediği denge politikası sebebiyle Mevlânâ'ya dert yakındığı ve üzgün olduğu da görülmektedir. Bu durum Pervâne'nin devrin siyasi şartları sebebiyle Moğollarla mücadeleye girmediğini göstermektedir.¹¹⁸⁸

IV. Rükneddin Kılıç Arslan döneminde, Moğollara dayanarak iktidarını kuvvetlendiren Muineddin Pervâne, ülkede genel olarak asayişini temin etmiştir. Trabzon Rumları'nın Selçuklu için son derece önemli haiz olan Sinop'u işgal etmesi üzerine Abaka Han'dan izin alarak burayı kurtarmıştır.¹¹⁸⁹ Bir bölgenin kurtarılması ile ilgili faaliyete girişilirken Moğolların tahrik edilmemeye çalışılması dikkat çekicidir. Muineddin Pervâne ile Rükneddin Kılıç Arslan'ın arasına soğukluk girdiği dönemde Abaka Han'ın Pervâne'ye, Rükneddin'in İlhanlılar aleyhinde harekete geçerse öldürebileceğine dair emir vermesi,¹¹⁹⁰ dönemin hassasiyetini göstermektedir. İdareciler hakkında Moğollara yapılacak şikayetlerin değerlendirmeye alınması, dönem Anadolu'sunun mahiyetini göstermektedir.

¹¹⁸³ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 495

¹¹⁸⁴ Ersan; *a.g.e.*, s. 88.

¹¹⁸⁵ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 497.

¹¹⁸⁶ Alptekin; *a.g.m.*, s. 324.

¹¹⁸⁷ Çetin; *a.g.e.*, s. 270-271.

¹¹⁸⁸ Mevlânâ; *Fihî Mâ Fih*, s. 73.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 94.

¹¹⁸⁹ Alptekin; *a.g.m.*, s. 324-325.

¹¹⁹⁰ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 529-531. Konu hakkında detaylı bilgi Mevlevîlerin IV. Rükneddin Kılıç Arslan ile diyalogu konusunda verilecektir.

Sultan Veled Maarif’de, “Ömründe hiç prens görmemiş ve büyüklükle hiçbir ilgisi olmayan bir Moğol, sadece başına bir sorguç koysa emirleri, vezirleri ve padişahları incitir. Moğol şehzadelerinin ve sultanlarının azamet ve sertlikleri onların hatırlarına öyle yerleşmiş ve kalblerine öyle bir tesir yapmıştır ki; onun bir derviş ve Moğollar arasında hiçbir değer taşımayan bir fakir olduğunu bilseler bile onun, bu dış görünüşüne ve elbiselerine saygı göstererek bütün küstahlık ve edepsizliklerine katlanırlar.”¹¹⁹¹ derken Moğolların, Türkiye Selçuklularının inkırazı döneminde Anadolu’da oluşturduğu psikolojik haleti göstermektedir.

Bu dönem içerisinde Moğollarla Selçuklu yöneticileri arasında kız alıp verme nev’inden ilişkiler de olmuştur. III. Gıyâseddin Keyhüsrev’in kızkardeşi Selçuk Hatun İlhanlı hükümdarı Abaka’nın oğlu Argun ile evlendirilmiştir. Argun Budist olduğu için İslâm inançlarına uygun olmayan bu evlilik devlet adamlarının, Moğol baskısını azaltacağı düşüncesinde olduğu için kabul edilmiştir. Bu İslâm’a ters uygulama, Türk halkını derinden sarsmakta, aynı zamanda ülkenin geldiği durumu göstermektedir.¹¹⁹² Müslüman emirlerden Hüsameddin Baycar, Muineddin Pervâne ve Seyfettin Turumtay’ın Moğol emirlerinin kızları ile evlenmesi de dikkatimizi çekmektedir. Muineddin Pervâne’nin biraderi Kutbeddin Osman’da kızlarını henüz İslâmiyeti kabul etmemiş iki Moğol emirine vermesi de bu arada zikredilmelidir.¹¹⁹³ Bu ilişkilerle uzun vadede Selçuklu ve Moğol bürokrasisi arasında kalıcı diyalogların kurulması amaçlanmış olmalıdır.

Bu dönemde Hatiroğlu Şerafeddin’in Moğol zulmünden bıkmış insanlardan hususen Uçlarda yaşayan Türklerden destek alarak isyan başlattığı da görülmektedir. Bunun için Baybars’tan yardım almaya çalışsa da başarılı olamamışlardır. Abaka Han isyanı bastırmak üzere 30.000 Moğol askeri göndermiştir. Hatiroğlu isyanı bastırıldıktan sonra kendisiyle beraber hareket eden beylerin yanında çok sayıda Türkmen de öldürülmüştür.¹¹⁹⁴

¹¹⁹¹ Sultan Veled; *Maârif*, s. 89.

¹¹⁹² Çetin; *a.g.e.*, s. 272. Türkiye Selçuklu Sultanları evlilikler yoluyla gerek Müslüman gerekse Rum ve Gürcü hanedanlıkları ile yakınlık tesis etmeye çalışmışlardır. Hatta halkın memnuniyetsizliğine ve İslâma aykırı olmasına rağmen gayr-i müslim Moğol Hanedanlığı ile de akrabalık kurmuşlardır. Sultanların eşleri arasında ciddi bir siyasi güce sahip olmayan Ermenilere rastlanmaması, evliliklerde siyasi amaçlar taşındığına delil olarak gösterilebilir. Bu evlilikler yoluyla ittifaklar kurulmaya çalışılmış, bazen de ülke üzerine uygulanan baskılar azaltılmak istenilmiştir. Bkz. Uzunçarşılı; *Medhal*, s. 60-61.; Artam; *a.g.e.*, s. 9.

¹¹⁹³ Togan; *a.g.e.*, s. 266.

¹¹⁹⁴ Ersan; *a.g.e.*, s. 107-110.

Süleyman Pervâne'nin bu dönemde Moğollarla ilişkilerini devam ettirmekle beraber, Moğollara karşı Memlûklerin desteğini sağlama girişiminde bulunduğunu görüyoruz.¹¹⁹⁵ Baybars, Anadolu'ya gelerek, Elbistan'da Moğol ordusunu mağlup etmiştir. Savaş sırasında Selçuklu askerlerinin bir kısmının Baybars'ın safına geçerken bir kısmının da gönüllü esir olması dikkat çekicidir.¹¹⁹⁶ Bununla beraber Selçuklu ümerası daha sonra Baybars'a gerekli desteği sağlamamıştır. Baybars bunun üzerine ülkesine dönmüştür.¹¹⁹⁷ Baybars'ın zaferi Moğolların Anadolu'daki prestijine büyük darbe vurmuştur. Moğollar bu hadiseden sonra Anadolu'da bir hayli kalmakla beraber artık vaziyetleri sarsılmıştır.¹¹⁹⁸ Bununla beraber olayın akabinde Abaka, bölgeye gelerek yüzbinleri bulan savunmasız halkı katletmiştir.¹¹⁹⁹ Baybars'ın Anadolu'ya gelmesinde etkisi olduğunu öğrendiği Muineddin Süleyman Pervâne ve bazı yakın adamlarını öldürtmüştür.¹²⁰⁰ Pervâne'nin öldürülmesi büyük buhranlara sebep olmuş, devlet düzeni ve güvenlik bozulmuş, Moğolların baskı ve mali soygunları devleti yıkım durumuna getirmiştir.¹²⁰¹

III. Gıyâseddin Keyhüsrev'den sonra Sultan Mesud'un tahta çıkışı Moğol tahakkümü altındaki memlekette yeni bir ümit ortamı doğurmuştur. Bununla beraber Sultan Mesud da yakın selefleri gibi bir gölgeden ibaret kalmıştır. 1285'te Argun Han kardeşi Geyhatu'yu yirmi bin kişilik kuvvetle Türkmenlere karşı Anadolu'ya göndermiştir. Bu ordunun masrafını Sâhib Ata Fahreddin kendi hazinesinden karşılamak zorunda kalmıştır.¹²⁰² Moğolların oluşturabileceği zararları engellemek isteyen Fahreddin Ali'nin bu kadar masrafa girmesine rağmen, Moğollara karşı harekete girişmemesi Moğol hakimiyetinin ulaştığı seviyeyi göstermektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin son döneminde Selçuklu sultanları, İlhanlıların keyfine göre tahta çıkarılmış veya indirilmiştir. Bunların herhangi bir Moğol kumandanından daha fazla otoritesi yoktu. Bu dönemde devlet tamamen Moğol kontrolüne girmiştir.¹²⁰³

¹¹⁹⁵ Balık; *a.g.e.*, s. 196.

¹¹⁹⁶ Alptekin; *a.g.m.*, s. 332-333.

¹¹⁹⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 547-549.

¹¹⁹⁸ Akdağ; *a.g.e.*, s. 64.

¹¹⁹⁹ Çetin; *a.g.e.*, s. 274.

¹²⁰⁰ Balık; *a.g.e.*, s. 196.

¹²⁰¹ Alptekin; *a.g.m.*, s. 335.

¹²⁰² Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 585-587.

¹²⁰³ Grousset; *a.g.e.*, s. 420.

1.3 MEVLÂNÂ'NIN MOĞOL MESELESİNE BAKIŞI

Bugüne kadar önümüze çoğu birbirine zıt Mevlânâ portleri konmuştur. Bu portlerden bazılarında Mevlânâ, Türkiye Selçuklu başkentinin aristokrat çevrelerinin zevk ve düşünce ihtiyaçlarına cevap veren, halktan kopuk, Fars kültürünün propagandacısı, Türk ve Türk kültürü aleyhdarı bir sufi olarak gösterilmiştir. Bazı portlerde, Türkleri hor gördüğü için işgalci Moğollarla işbirliği yapmayı uygun bulup kendi çıkarlarını güvenceye almaya çalışan fırsatçı bir kişi olarak gösterilmiştir. Bunun sebebi, dönemin siyasi, sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik yönlerinin iyi tahlil edilmemesi, Mevlânâ'nın eserlerine bütüncül olarak bakılmamasıdır.¹²⁰⁴ Biz, Mevlânâ'nın eserlerine bütüncül bir gözle bakmaya çalışarak, Mevlevîlerin Moğollarla diyalogunu sunmaya çalışacağız. Mevlânâ'nın eserleri tetkik edildiği zaman, onun hareket tarzında, dönemin siyasi ve sosyal şartlarının, devletler arası siyasetin, Selçuklu siyasetinin, beslenme kaynaklarının, tasavvufi bakış açısının, Moğolların zamanla asimile olacağı inancının etkili olduğu görülmektedir.

Mevlâna'nın çocukluk döneminin bir kısmı Moğol saldırılarının verdiği dehşet ortamında geçmiş, Anadolu'ya geldikten sonra bu dehşet fırtınası ile tekrar yüz yüze gelmiştir.¹²⁰⁵ Tasavvufî bir mana taşıyıp yürekleri sızlatan, “Dinle, bu ney nasıl şikayet ediyor; ayrılıkları nasıl anlatıyor. Beni kamışlıktan kestiklerinden beri feryadıyla kadın, erkek herkes ağladı. İştihak derdini anlatmak için, ayrılıktan parça parça olmuş sine istiyorum. Aslından, vatanından ayrı kalan, tekrar kavuşma anının anar.”¹²⁰⁶ beyitleri, hayatı boyunca vatanından ve dostlarından ayrılmak zorunda kalan uhrevî ayrılığı gönlünde hisseden bir kalbin sesidir. Mevlânâ'nın Moğol istilasının neticelerini gören bir kişi olması, bu olay karşısında takınacağı tutumu etkilemiş olmalıdır.

Mevlânâ, Moğol hakimiyetinin oluşturduğu toplumsal bunalım dönemini bütün sıkıntılarıyla bizzat yaşamış, gerek idareciler arasında, gerekse günlük hayatta sıradan insanlar içerisindeki bütün etkilerini bizzat müşahade etmiş bir insandır. Elbette toplumun bir üyesi olarak bu gözlemler onun iç dünyasını derinden tesir altına almış, hergün birlikte yaşadığı, sokakta, çarşıda, pazarda gördüğü insanların

¹²⁰⁴ Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 195, 200; Güzel; *a.g.e.*, s. 349.

¹²⁰⁵ Güzel; *a.g.e.*, s. 123.

¹²⁰⁶ Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 39.

elem ve kederlerini, sevinç ve ızdıraplarını yakından gözlemlemiştir. Onu insanların çektiği sıkıntılardan habersiz, sırtını Selçuklu aristokratlarına veya Moğol otoritelerine dayamış, sadece kendi çıkarlarının peşinde koşan; böylece gününü gün eden fırsatçı bir insan olarak telakki edenler, Mevlânâ'ya en büyük haksızlığı yapmaktadırlar. Halbuki o tam aksine, elinden geldiğince Moğol yönetim çevrelerine yaklaşıp onların yumuşak bir tutum içine girmeleri için çalışmıştır.¹²⁰⁷ Mevlânâ'nın bu konudaki tutumunu Mesnevîde geçen bazı satırlardan anlamamız mümkündür. O, güzel davranışla düşmanların dost olacağını veya kinlerin azalacağına inanmaktadır. “Ey Musa! Zamanının Firavun’una karşı yumuşak söylemek gerekir, yumuşak söz.” emrine itaat edilmesini istemektedir. “Kaynayan yağa su dökersen, ocağı ve kazanı harap edersin.” diyerek çok önemli bir esasa işaret etmektedir.¹²⁰⁸ Moğolların istila hareketleri sırasında hususen kendilerine karşı konulan bölgelerde yaptıkları katliamlar ve zulümler bilinmektedir. Mevlânâ'nın izlediği siyasette benzer hadiseleri engelleme düşüncesi etkili olmalıdır.

Mevlânâ, Moğolların İslâm dünyasında girişinden büyük rahatsızlık duymaktaydı. Eflâkî'nin, Hülagu'nun Şam'a gönderdiği ordunun Mevlânâ'nın himmetiyle mağlup edilmesine dair rivayet ettiği menkıbe Mevlevîlerin Moğol işgallerinden memnun olmadığını göstermektedir.¹²⁰⁹ Bu rivayet, Mevlevîlerin Moğolların üssü haline gelmediğini, onlarla organik bir bağ kurulmadığını göstermektedir. Moğollara karşı mücadele edenlerin davranışlarının zamana, mekana ve şartlara göre desteklendiği de söyleyebiliriz.

Mevlânâ'nın Moğollara karşı izlediği siyasette etkili olan unsurlardan birisi de Türkiye Selçuklu bürokrasisinin tutumudur. Mevlevîler genellikle devlet erkânı ile sıkı ilişkiler içerisinde olmaları bunda etkili olmuştur. Köseadağ Savaşı'ndan sonra bilindiği gibi devlet erkânı genellikle Moğollarla iyi geçinmeye ve onların tepkisini çekmemeye özen göstermiştir. Mevlevîler de izledikleri siyasette siyasi dengeleri göz önüne almıştır.¹²¹⁰ Fîhi Mâ Fîh'te anlatılan olay konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Muineddin Süleyman Pervâne'nin Moğollara karşı güttüğü denge politikasının sonucu olarak, “Bundan evvel, kâfirler puta tapıp secde ederlerdi. Bu

¹²⁰⁷ Ocak; *Selçuklu Dönemi Makaleler*, s. 198.

¹²⁰⁸ Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 233, 565.; “Gidin. Firavun’a, zira o iyice azdı. Ona tatlı, yumuşak bir tarzda hitab edin. Olur ki aklını başına alır, yahut hiç değilse biraz çekinir.” bkz. *Kur’an*, Tâ-Hâ Sûresi, Ayet 43-44.

¹²⁰⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 130-131.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 115-116.; Ülken; *a.g.m.*, s. 243.

¹²¹⁰ Balık; *a.g.e.*, s. 195.

zamanda biz de öyle yapıyoruz ve gidip Moğol Tatarlarına secdeler ediyoruz ve sonrada kendimizi Müslüman biliyoruz...” şeklinde Mevlânâ’ya dert yanması üzerine O, bu durumun kötülüğünün farkında olmanın imanına işaret olduğunu söylemiştir.¹²¹¹ Bu misalden de anlaşıldığı gibi Mevlânâ devrin siyasi şartları açısından denge siyaseti izlenmesini hoşgörüyordu. Bununla birlikte, Moğollara aşırı derecede bağlılık göstermeyi ise sapma olarak görüyordu.¹²¹² O, bir mürşid olarak bürokratları zaman zaman teselli etmiş, o teselli içinde de ikaz görevini yerine getirmiştir. Moğollara itaat etmenin kötülüğünün farkında olmayı iman alameti olarak gördüğünden bu durumu geçici bir süreliğine kabullendiğini söyleyebiliriz.

Moğolların Anadolu’da uyguladıkları baskıcı politikalar üzerine halk zaman zaman Mevlânâ’ya sığınmış bazı hususlarda görüşünü almışlardır. Bu bağlamda Moğolların malları gasp ettiklerini, ara sıra da mal bağışında bulduklarını, bunları kabul etmenin uygun olup olmadığı hususuna soranlara; “Moğollar’ın aldıkları şey, Hakk’ın kabzasına ve hazînesine dâhil olmuş bir şeydir. Nitekim deryadan bir testi veya bir küp doldurup çıkarırsın; su, testi veya küp içinde buldukça, o senin mülkün olur ve onda kimse tasarruf edemez ve her kim senin iznin olmaksızın, o küpten su alırsa, gâsib olur. Fakat o suyu yine deryaya döktüğün vakit, herkese helâl olur ve senin mülkünden çıkar. Binâenaleyh bizim malımız onlara haram ve onların malı bize helâldir.”¹²¹³ diyerek cevap vermiştir. Bu, onun Moğollar’ın zulme dayalı yönetimlerinden memnun olmadığını göstermekle beraber ihtiyaç içindeki halkı rahatlamayı amaçladığını da göstermektedir.

Mevlânâ, Moğollara karşı izlenen siyasette İslâmi kurallara riayet edilmesini istemektedir. Bu konuda hassas davranan bürokratları övmüştür. *Fîhi Mâ Fîh*’de nakledilen olay bu açıdan önemlidir. Bazı kişiler, Rumlar’ın kızlarını Moğollarla evlendirmek, dinlerin birliğini temin etmek suretiyle işbirliğine gidip İslâmiyeti yok etme planları olduğunu belirterek aynı metodu benimsenin gerekliliğini savunuyorlardır. Bu durum karşısında Meceddin Atabek, dinlerin daima birden fazla olduğunu, aralarında savaşların görüldüğünü söyleyerek birleşemeyeceklerini ifade etmiştir. Mevlânâ, bu cevabı övdükten sonra bu işin dünyada mümkün

¹²¹¹ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 73.

¹²¹² O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 94.

¹²¹³ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 60-61.

olmayacağı hususunda açıklama yapmıştır.¹²¹⁴ O, Moğollara karşı temkinli ve tedbirli bir siyaset izlerken, İslâm dinin yasakladığı müslüman olmayanlara her niyetle olursa olsun kız verilmesi düşüncesini hoş karşılamıyordu. Din ve mezhep farketmeksizin birçok kimse tarafından sevilmesine ve onlarla diyalog içerisinde olmasına rağmen dinlerin birleştirilmesine karşı duruyordu. Türkiye Selçuklularının son döneminde Moğollara kız verme hadiseleri görülse de İslâmi kültürle yoğrulmuş halk arasında üzüntüye yol açmıştır.

Mevlânâ'nın Selçuklu bürokratlarını, Moğollara karşı izledikleri siyaset ve fırsatları değerlendirmemeleri sebebiyle tenkit ettiği de vâkidir. Pervâne'nin Memlûklerin aleyhine Moğolları memnun edecek bir siyaset izlemesini tenkidi, bunun İslâm âlemine zarar vereceğini belirtmesi buna misal olarak verilebilir. Buna göre, onun, Moğollara karşı ülkenin yıkılmaması için izlenen siyaseti doğru bulmakla beraber, İslâm dünyasına zarar verecek uygulamalardan rahatsız olduğunu söyleyebiliriz. O, Pervâne'nin daha önceki politikalarını, "Kendimi, akl re'y ve tedbirimi İslâm bekâsı ve kesreti maksadına fedâ edeyim tâ ki İslâm pâyidar olsun." diyerek Müslümanlara siper olmasını övmüş gurura kapılması sonucunda İslâm'ın zarar gördüğünü belirtmiştir. O, aynı zamanda "Zirâ hakikat şudur ki kâfirler guruhundan başkası Allahın rahmetinden ümidini kesmez." emrine itaat ederek ümitsiz olunmamasını tavsiye etmiştir. Böylece, diyalog kapılarının kapanmamasını sağlamış ve daha sonra çıkabilecek sebeplerin olumlu yönde değerlendirilmesi için tahşidat yapmıştır.¹²¹⁵ Mevlânâ'nın, bu konudaki tenkit ve tavsiyeleri dikkate alınınca İslâm âlemini zarara uğratacak girişimlerden uzak durulması, bununla birlikte İslâm'ın lehine oluşacak fırsatların değerlendirilmesi gerektiği düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz. Pervâne'nin sonraki dönemde Baybars'ın desteğini sağlamak için girişimde bulunması, fakat Suriye ordusu Anadolu'ya gelince onlara beklenen desteği vermemesi ve beliren fırsatı kaçırmaması da konumuz açısından dikkat çekicidir.

¹²¹⁴ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 28.

¹²¹⁵ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fîh*, s. 8-9.; "Evlatlarım, haydi gidiniz, bütün duyularınızı, hislerinizi kullanarak vargücünüzle Yusuf ve kardeşi hakkında bilgi edinmeye çalışınız. Allah'ın rahmetinden asla ümidinizi kesmeyiniz. Çünkü kâfirler guruhu dışında hiç kimse Allah'ın rahmetinden ümidini kesmez." bkz. *Kur'an*, Yusuf Sûresi, Ayet 87.

Bazı araştırmacılar, Mevlânâ'nın Cengiz'in lahuti bir şahsiyet olduğunu telkine çalıştığını belirtir.¹²¹⁶ Halbuki; Mevlevî kaynaklarında Cengiz Han'ın yaptığı zulümleri bütün açıklığı ile anlatılır. Bu zulümleri anlatırken, hamile kadınlara ve hayvanlara varıncaya kadar herkesin öldürüldüğü binlerce mescidin yakıldığı, onbinlerce insanın diri diri toprağa gömüldüğü ve ilim ehlinin katledildiği belirtilir.¹²¹⁷ Bu rivayetler, Mevlevîlerin Cengiz'in istilasına olumlu gözle bakmadığını çok açık bir surette göstermektedir. O, Moğolların yükselişini ve gücünü tasavvufi bir perspektifle yorumlar. Bir medeniyetin güçlenmesiyle o toplumun uğradığı mağduriyet ve hak ihlalleri arasında bağ kurar. Manevi sebeplere atıflarda bulunur.¹²¹⁸ Mevlânâ'nın Cengiz'in istilasını anlatım tarzı bu bakış açısını yansıtmaktadır. O, Moğolların aç, çıplak ve muhtaç bir halde sahrada yaşarken, Hârizmşah'ın memleketine alış veriş yapmak ve kendilerine elbise yapmak için kumaş almak için geldiklerini söyler. Moğolların Müslümanlara saldırmalarına neden olan Moğol ticari faaliyetlerinin yasaklanması, tacirlerin öldürtülmesi veya tacirlerden haraç alınması olaylarından bahseder. Bunun üzerine Moğolların kendi hükümdarlarından yardım istediklerini ve hükümdarlarının da onlardan on gün müddet istediğini anlatır. Olayın devamında ise hükümdarın karanlık bir mağaraya gidip, oruç tutup yalvarıp yakarması sonucu kendisine nereye giderse galip olacağı ilham edildiği ve âlemi böylece zaptettiklerini belirtir. Mevlânâ Moğolların ihtiyaç halinde, aç ve çıplak iken muzaffer olmalarını; kalpleri kırık ve zayıf haldeyken Hakk'a niyaz etmelerine ve Hakk'ın kâinattaki yegane icra sahibi olduğunu göstermesine bağlar. Ona göre; Allah halkın en zayıf olanları ile bir zamanlar âlemi zapt edenleri helak eder ve böylelikle bunun kendi kuvvetleriyle olmadığını bildirir.¹²¹⁹ Bu, tarihi olayların tasavvufi perspektiften açıklandığını göstermektedir.

Bazı araştırmacılar, Mevlânâ'nın çevresini Moğolların müşrik olmadığına inandırmaya çalıştığını, Moğolların atlarına dahi oruç tutturduklarını söyleyerek halkı Moğollar'a ısındırmaya çalıştığı iddiasında bulunmaktadır.¹²²⁰ Bu konuda

¹²¹⁶ Bayram; *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 199.

¹²¹⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 76-77.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 116.

¹²¹⁸ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 113.

¹²¹⁹ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fih*, s. 61. İbn Bîbî, Köseadağ Savaşı sırasında da Selçuklu ordusunda bulunan bazı emirlerin aşırı gurur gösterdiğini ve İslâmı bağdaşmayan tavır içine girdiklerini belirtir. Muhtemelen, Mevlevî çevreleri Köseadağ'da yaşanan mağlubiyete de aynı bakış açısıyla bakıyorlardı. Bkz. İbn Bîbî; *Selçuknâme*, Çev: Mükrimin Halil Yinanç, Haz: Refet Yinanç; Ömer Özkan, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 176.

¹²²⁰ Bayram; *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, s. 92, 199.

Mevlânâ'ya nispet edilen sohbet iyi tetkik edilmelidir. Zira, Sufiler incelenirken tasavvuf geleneğinden koparılarak onlar hakkında yorum yapmak yanlış değerlendirmelere sebebiyet verebilir.¹²²¹ Eflâkî'nin Mevlânâ'nın arkadaşlarından naklettiği sohbet şu şekildedir: “Hülagu Han 655 (1257) yılında Bağdat'a geldi. Büyük savaşlarda bulundu fakat buranın zaptı bir türlü mümkün olmadı. Hülagu Han, bunun üzerine 'üç gün kimse bir şey yemesin ve atlara da yem verilmesin. Herkes Bağdat'ın fethi için kendi Yaratanına yalvarsın' diye emir verdi ve 'Belki bütün kapıları açan Tanrı, fethi kolaylaştırır. Çünkü Halife çok zengindir ve çok da azmıştır' dedi. Üç günlük oruç bittikten sonra... Bağdat'ı alıp Halifeyi de esir ettiler.” Mevlânâ'nın niyetinin halkı Moğollara ısındırmak mı, yoksa açlığın fazileti mi olduğu rivayetin devamından çok açık biçimde anlaşılmaktadır. Mevlânâ sohbetin devamında “Yemek yemeyip, oruç tutmak, dini inkâr edenler ve gerçek bilgiden haberi olmayan ham insanların işlerinde böyle tesir gösterir, onların galip ve muvaffak olmalarına sebep olursa; artık bunun, basiret sahibi Hak yardımcıları ve Allah dostları hakkında ne tesir yapacağını ve neler başılayacağını var sen kıyas et.” der. Buna göre, Mevlânâ İslâm hilafetinin merkezi Bağdat'ın Moğollarca işgal edilmesi olayı ile açlığın fazileti ve oruç ibadeti hakkında şöyle bir bağ kurmuş ve müridlerini oruç ve açlığın fazileti konusunda irşad etmiştir. Ayrıca bu rivayette Moğollardan hakaretâmiz ifadelerle bahsedilmesi de gözden uzak tutulmamalıdır.¹²²² Burada açık bir şekilde Moğolların dini inkar ettikleri, ham insan oldukları belirtilmektedir. O halde, Mevlânâ'nın halkı Moğolların müşrik olmadığına inandırması ile ilgili yapılan yorumların doğru olmadığı görülmektedir.

Mevlânâ'nın zafere ulaşma konusundaki sözleri, düşünce dünyasını ve olaylara bakış açısını anlamamız yönünden oldukça önemlidir. O, “Bu tarîk-ı fakr bir yoldur ki, onda arzularının kâffesine nail olursun. Temenni etmiş olduğun her ne şey varsa, mutlaka o yolda sana gelir. Leşkerleri mağlûb etmek ve a'dâya zafer bulmak ve memleketler zabt etmek ve halkı teshir eylemek ve akrana tefevvuk etmek ve fasâhat ve belagat ve'l-hâsıl her ne muradın olursa, tarîk-i fakrı ihtiyar ettiğin vakit, bunların cümlesi sana gelir.” der.¹²²³ O, düşmanları mağlup etmek, memleketleri fethetmek, halk üzerinde etkili olmak vb. konularda başarılı olmayı Cenab-ı Hakka karşı fakrini yani Ona muhtaç olduğunu

¹²²¹ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 117.

¹²²² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 201-202.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 121-122.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 201-203. Eflâkî'nin anlattığı bir sonraki menkıbede Bağdat'taki halife lüks ve israfa dayalı yaşamından ve oburluğundan ötürü kınanmıştır. Bir anlamda Moğollara karşı savaşı kaybedişinin nedeni olarak bu gösterilmiştir. bkz. O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 122-123.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 75-76, 203.

¹²²³ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fih*, s. 132.

bilmeye ve kibirlenmemeye bağlamaktadır. Bu, tasavvuf önderlerinin tarihi olaylara bakışı ile paralellik arz etmektedir.

Mevlânâ, öfke ve savaşı, Allah'ın kahrının yansıması olarak görür.¹²²⁴ Eflâkî'nin Moğolların inkırazına sebep olacak diyerek naklettiği olay, Mevlânâ'nın hadiselerle bakış açısını anlamamız açısından önem arz etmektedir. Şöyle ki; Mevlânâ, Hârizmşah Devleti'nin yıkılışına İslâm'a aykırı davranışları ve Bahâeddin Veled'i incitmesi ve onun duası ile Allah'ın intikam almasını sebep olarak gösterdiği gibi; Moğolların da, şirazedden çıkıp, zulümle iş işlemeye başlayıp, kendi evladını incitmesiyle yıkılacağını belirtir. Eflâkî, Mevlânâ'nın verdiği haberin gerçekleştiğini belirtir.¹²²⁵ Tasavvuf önderleri, İslâm'ın inanç yapısına uygun olarak, kainatta Allah'ın koyduğu kanunların hükümferma olduğunu ve herşeyin onun taht-ı kudretinde bulunduğu inanmakta, hadiselerle bu açıdan yaklaşmakta, Hak dostlarının incinmesini felaketlerin gelmesine yol açacağını düşünmektedirler. Bu düşünce tarzına uygun yetişen kişilerinde olayları bu şekilde değerlendirmesi son derece normaldir. Tasavvufî düşünceye uygun bu bakış açısı sosyolojik yönden de incelenmeye değer bir hadisedir. Gerçekten, zulme dayanan, adaleti uygulamayan iktidarlar varlığını ilelebet devam ettirememişlerdir. Kanaat önderlerini ve sivil toplumun temsilcilerini küstüren bir yönetimin halkın da nefretini kazandığı bir realitedir. Hadiselerin tasavvufî yorumunun sosyoloji ve siyaset bilimlerinin verileri ile mukayese etmek konunun kavranması açısından önemlidir. Bu bilimlerin birbirinden uzaklaştırılması meseleleri objektif bir biçimde ele almaya engel teşkil etmektedir.

İlhanlıların gölgesinde devam eden idareyi yıkarak yabancı hakimiyetine son vermek isteyen Moğol düşmanı bir partinin, Moğol taraftarlarına dolayısıyla Moğollara olan hücumlarında, Mevlânâ'nın hangi tarafı tuttuğuna dair birbirine aykırı fikirlere rastlanması karşısında; Akdağ bu meselenin bugünün milliyet anlayışı içinde ele alınmanın yanlış olduğunu söyleyerek Mevlânâ'nın yanında ancak kendisine inanan, tarikatını kurmak yolunda hizmet edenlerin hora geçtiğini belirtmektedir. Akdağ, Mevlânâ'nın bu konuda Türk ve Moğol ayrımı yapmadığını

¹²²⁴ Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 85.

¹²²⁵ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 711, 713.

belirtmektedir.¹²²⁶ Bununla birlikte Mevlânâ'nın hemen hemen her kesimden insan tarafından sevilmesi, onun genellikle mezhepleri ve meşrepleri kucaklayan bir yaklaşım tarzını benimsediğini göstermektedir.

Mevlânâ, ne realiteden uzak, duygusal yalın bir milliyetçiliği ne de güçlünün yanında olma kaygısıyla Moğol sempaticizliğini savunmuştur. Mevlânâ, bir yandan reel olarak var olan dönemin süper gücünün yükselişini ve gücünü tasavvufî bir yorumla izah ederken, diğer yandan onların tahakküme dayalı zulümlerini anlatmaktan çekinmemiştir.¹²²⁷ Mevlânâ tasavvufî neşveyle, “Tatar’a benzeyen gamın, kızar da yağmaya, çapula başlarsa ben, tıpkı otağ gibi aşkla, sabırla kemerimi kuşanmışım, ayak direr dururum.”¹²²⁸ beyitlerini söylerken, Moğolların yağma ve çapul yaptığına da işaret etmektedir. O, Konya'nın kuşatılması esnasında kendisinden birşeyler yapmasını isteyenlere verdiği cevapta, “Uzaklaştır şu vahşi hayvanları da aklı fikri paralamasınlar. Şunun bunun boş laflarını duymamak için pamuk tıkayalım kulağımıza. Gece geçti seher oldu. Kalk hiçbir şeyden habersiz uyuyup durma. Zaten din güneşinin ışığı, habersiz bir hale gelir de uyutur mu seni? Bölük bölük gelen Tatarlar yörük bir ordu. Tan yeri kinden, fitneden gebe kalmış...” ifadelerinde işgalci Moğolları vahşi hayvanlar diye nitelemiştir.¹²²⁹ Fîhi Mâ Fih'de nakledilmesiyle ayrı bir önem kazanan başka bir misal konuyu daha net şekilde görmemize yardımcı olur. Buna göre, Mevlâna'ya, Moğolların haşri ikrar edip, hesap ve sorgu sualin olduğuna inandıklarını söyledikleri haber verilmiştir. Bunun üzerine Mevlânâ; “Yalan söylüyorlar ve kendilerini Müslümanlar ile müşârik tutmak istiyorlar. Yani biz de mukırrız ve biliriz, demek istiyorlar.” diyerek, bu sözlerinde samimi olsalardı, bu kadar zulüm ve kötülük yapmamaları gerektiğini belirtmiştir.¹²³⁰ Görüldüğü gibi O, Moğolların yağmalarından, zulümlerinden duyduğu rahatsızlığı değişik ortamlarda dile getirmiş, onlar hakkında hakaretâmiz ifadeler kullanmaktan çekinmemiş, kendilerini inanç bakımından Anadolu halkına kabul ettirmelerinin önüne set çekmiştir.

¹²²⁶ Akdağ; *a.g.e.*, s. 44.

¹²²⁷ O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 106-107.

¹²²⁸ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, c. III, s. 294.

¹²²⁹ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.V, s. 651-652.; Gölpinarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 220.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 482.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 240-242.

¹²³⁰ Mevlânâ; *Fîhi Mâ Fih*, s. 62.

Mevlânâ'nın Moğollara bakış açısını anlamak için beslendiği kaynakları da iyi bir şekilde anlamak gerekmektedir. O, Fetih Sûresi'nin ilk ayetini tefsir ederken, Hudeybiye'de zahirde görünen yenilginin arkasındaki fetihleri nazara vermektedir.¹²³¹ Hudeybiye Antlaşması ile yaşanan sulh döneminde, müşriklerin antlaşma maddelerinden beklentisinin tersine, Müslümanların gücü artmış ve arkasından da “fetih” gelmiştir. Bu, Mevlânâ'nın hareket tarzındaki ilham kaynağını açık bir şekilde anlamamızı sağlar. O, zahiri olarak mağlubiyet gibi gözükten olayların arkasından büyük zaferlerin geleceğine inanıyordu. Muhtemelen döneminde yaşanan olayları İslâm tarihinin çok önemli dönüm noktalarından biri olan Hudeybiye Antlaşmasının imzalandığı ortama benzetiyordu. Moğol istilasının İslâm dünyasında yol açtığı karışıklıkları ve sonuçlarını yakından gören Mevlânâ, Moğol akınının yayılan bir sel gibi emileceğini yahut şahlanıp çarpan bir dalga gibi çekileceğini düşünüyor; fakat onun önüne geçilemeyeceğine, zulmün ilk taşkınlıkla meydana gelmekle beraber sükûn bulacağına ve medenî dayanakları olmayan Moğolların er geç İslâm'a teslim olacaklarına inanıyordu. Bunu ifade sadedinde bir şiirinde Tatar'dan iki yüz iman bayrağı ve iman ordusu çıkaracağını söylemesi Mevlânâ'nın Moğollara bakış açısını anlamak açısından oldukça önemlidir.¹²³²

Mevlânâ, hedefini gerçekleştirmek için yumuşak bir tavırla ve diyalog kanallarını kapatmadan Moğollarla iletişimini sürdürmüştür. Hakk'ın velilerine has bir sezgi ile Moğol zulmünün bir zaman gelip son bulacağını söylemiş, hatta onların Müslüman olup din savunucuları haline geleceğini bildirmiş ve çevresindekilere ümit aşılamıştır. O bunu ifade sadedinde; “Tatar, dünyayı savaşa yıktı amma yıkık yerde define olur, ne diye gönlümüzü sıkalım, ne diye daralalım? Dünya kırıldı döküldü, sen de gönlü kırılmışların dostusun; senin sarhoşun nerden utanacak bu çeşit kırılmadan dökülmeden? Felek buyruğundan sarhoş olmuş, gece gündüz dönmede; yeryüzü definenden sevinmiş, bu sevinçle şaşırakalmış... Lûtfun, ihsanın geldi, fakat kapıdan bir yol bulup giremedi; bu ne kerem ki salkım salkım pencereden sundun onu. Duymuşuz; padişahlar savaşp ülke alırlar, mal mülk alırlar; fakat padişahların savaşa zorla ihsanda bulunduğunu görmemişiz.” der.¹²³³ Başka bir yerde ise açıkça Moğol tehlikenin geçtiğini ilan ederek: “Kış öldü, karakış geçti gitti, ilkbahar çağı geldi; gül bahçesinin cilveleri bağa

¹²³¹ Mevlânâ; *Mesnevî*, s. 430. “Biz sana aşikâr bir fetih ve zafer ihsan ettik.” bkz. *Kur'an*, Fetih Sûresi, Ayet 1.

¹²³² Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.VII-2, s. 31.; Gölpinarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 221.

¹²³³ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, c. III, s. 253.; Demirci; *a.g.e.*, s. 58.

bahçeye güzeller gibi geldi çattı. Soğuğun, pusun zahmeti geçti; kızıl gül dalının güller saçacağı çağ geldi. Bağ bahçe kış yüzünden varını yoğunu yitirmişti; Tanrı'dan yardım diledi, Tanrı lûtfu yâr oldu, dostların devlete erişecekleri vakit geldi çattı... Bütün ova, bütün yazı, çiçeklerle, ekinlerle dopdolu; Tatarlardan korkma zamanı geçti, Tatar ülkesinin miskleri geldi, yayıldı. Bıldır ne öldüyse bahar yüzünden dirildi, mezardan çıktı; avcılar, avlar geldi.” der.¹²³⁴ Birçok olumsuzluğun yaşandığı bir dönemde halkı moral gücü olarak ayakta tutar. Maceracı girişimlere karşı durmakla beraber, İslâmı tebliğ etmekten geri durmaz.

Mevlânâ, “Sen Tatar’dan korkuyorsun, çünkü Tanrı’yı tanımıyorsun... oysaki ben Tatarlardan iki yüz iman sancağı yükselteceğim. Hele bir soluk susayım da aşk şarabını içeyim; savaş zırhını giyineyim de safları yarayım, orduyu kırıp geçireyim.” derken adeta İslâm dünyasını işgal edişlerinden yüz yıl geçmeden Moğollar’ın İslâmiyete dehaletine işaret eder. Gazan Mahmud Han, bu sözlerden yaklaşık çeyrek asır sonra Mevlânâ’nın bu şiirini, giydiği cübbeye sırmayla işlettirmiştir. O, tören günlerinde bu cübbeyi giyerken, “Mevlânâ bu gazeli benim için söylemiş çünkü Tatarlar benim zamanımda Müslüman oldular.” diyerek övünürdü. Hakikaten de başlangıçta Budist olan ve Müslümanlara karşı oldukça şiddetli bir kine sahip olan Moğollar, zamanla İslâmiyeti kabul etmişlerdir.¹²³⁵

Zaman içinde bütün tahminleri ve beklentileri alt üst edercesine güçlü üç farklı tümeden oluşan Moğol ordusunun ilk olarak Güney Rusya kanadı ilk İslâm’a girmiş, ardından da Moğolların en güçlü birliklerinden olan İran ve Irak’taki orduları da İslâm’ın şemsiyesi altına girmişlerdir. Moğolların mağlup ettiği Türklerin Moğol hakimiyeti altında eriyip gitmesi beklenirken, İslâm akidesinin etkisiyle Moğollar grup grup Müslüman olmuşlar ve böylelikle sosyal kanunların tersine galip olan mağlubun etkisinde kalmıştır.¹²³⁶ Bütün bunlar Mevlânâ’nın izlediği siyasetle gayesine ulaştığını göstermektedir. Aynı zamanda bir mutasavvıf olan ve eserleri ile insanları irşad etmek isteyen Mevlânâ’nın düşüncelerinin kendisinden sonra da kitleleri etkilemeye devam etmesi, onun metodunun doğruluğu hakkında kanaat vermektedir.

¹²³⁴ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.IV, s. 399.; Demirci; *a.g.e.*, s. 58.

¹²³⁵ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.VII-2, s. 31.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 628.; Demirci; *a.g.e.*, s. 58.

¹²³⁶ İmadüddin Halil; *İslâm Tarihine Giriş*, Çev: Abdurrahim Şen, Mana Yayınları, İstanbul 2011, s. 189.

1.4 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MOĞOLLARLA İLİŞKİLERİ İLE İLGİLİ MİSALLER

Mevlevîlerin Moğollarla olan diyalogu konusunda birçok olay anlatılmaktadır. Bu olaylar genellikle kerametlerle beraber nakledildiği için, pozitivist bakış açısı bunları kabul etmemek eğilimindedir. Bazı araştırmacılar ise, Moğolların sihirbazlardan ve zaman zaman din adamlarından çekinmeleri sebebiyle bu olaylarda hakikat payı olduğunu belirtirler. Biz kaynaklarda Mevlevîlerle Moğollar arasındaki diyalog konusundaki misalleri arzedip, her iki görüşün ortasında vasat bir tavır takınmayı tercih edeceğiz.

Mevlânâ'nın eserlerinde ve Menâkıbu'l-Ârifin'de, Baycu'nun Sultan Hanı zaferini kazandıktan sonra Konya üzerine yürümesine dair bilgiler yer almaktadır. Mevlânâ, bir gazelinde bu dönemde Konya halkı arasındaki korkuyu, Konya'dan kaçış hengamesini ve kendi durumunu şöyle anlatmaktadır: "Halk Tatar'dan kaçıyor, bizse Tatar'ı Yaratana kulluk edelim. Kaçmak için yüklerini develere yüklediler; bizim yükümüz yok ki; biz ne yapalım? Halk kopup kaçıyor; biz de dama çıkalım da halkın develerini sayalım bâri."¹²³⁷ Muhtemelen burada, para ve mal biriktirenlerin yaşadığı korkuyu anlatarak, bu duruma karşı tenkidini ifade ediyordu. Tevhidi esaslara dikkat çekiyordu.

Daha öncede belirttiğimiz gibi Baycu'nun Konya'yı kuşattığı sırada halk, manevî bir önder olan Mevlânâ'dan yardım istemiştir. Bu olay, Divân-ı Kebir'de tarih verilerek şu şekilde anlatılmaktadır: "Uzaklaştır şu vahşi hayvanları da akli fikri paralamasınlar; şunun bunun boş laflarını duymamak için pamuk tıkayalım kulağımıza. Gece geçti seher oldu; kalk hiçbir şeyden habersiz, uyuyup durma. Zaten din güneşinin ışığı, habersiz bir hale gelir de uyutur mu seni? Bölük bölük gelen Tatarlar yörük bir ordu; tan yeri kinden, fitneden gebe kalmış... hadi göğün bile karnını yarırver olur ya, belki vakti tamam olmuş çocuk doğuverir. Yürü, aydınlığa dal; niceye bir Tatar'dan, Ermeni'den söz edeceksin? Ne vakte dek yeninden yakandan bahsedeceksin? Kefen giy, kılıç kuşan yürü. Zilkade ayının beşinci Cumartesi gecesiydi; yıllardan altıyüz elli dördtü. Deprem var diye şehirde bir gürültü koptu. Gerçekten de şehrin altı üstüne gelecek şimdi. Yürü, şehri bırak da dünyadaki depreme bak; göğün büsbütün şaşılacak bir şekilde dönmesini seyret..."

¹²³⁷ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.V, s. 202.; Demirci; *a.g.e.*, s. 57.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 95. Anonim Selçuknâmede, Moğolların, Sultan Hanı Savaşı ve sonrasında dünyada eşi görülmemiş derecede insan öldürdüğünü rivayet eder. Bunun Konya'da nasıl bir infial uyandıracığı ortadır. bkz. Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 35.

Menâkıbu'l-Ârifin ise, bu verileri daha rahat anlayabileceğiniz verileri sunar. Buna göre, Konya kuşatılıp, herkesin dehşete düştüğü bir anda Mevlâna Konya meydanı arkasında bir tepeye çıkmış ve kuşluk namazı kılmaya başlamıştır. Mevlânâ'nın kerâmetinden ve haşmetinden korkan Moğollar şehre dokunmamışlar; hediye edilen sayısız parayı ve malı alıp Konya'yı bağışlamışlardır.¹²³⁸ Küçük, Mevlânâ'ya sonraki dönemde, bu dehşetli ortamda nasıl olup da Baycu'nun askerlerinden korkmayıp, tepeye çıkıp namaz kıldığı sorulduğunu belirtir. Mevlânâ'nın "Efendimiz Peygamberimiz (a.s.m) 'Ben insanların en yüreklisiyim.' buyurmamış mıdır?" diyerek coşkuyla o günkü durumu anlatan şu gazeli okuduğunu belirtir. "Elime o Hanlar Hanından bir yarlıg geldi; artık ne Baycu'yu biliyorum; ne Batu'yu tanıyorum... Gökyüzü burcundan bana, yüzlerce mancınıkla taşlar atılsa o kaleden, o burçtan başka bir kale, bir burç bilmiyorum, bilmiyorum. Nice Rum yüzlülerim var, nice gizli Türklerim var; artık Hülagu'yu bilmesem, onu tanımasam ne ayıbı var ki?"¹²³⁹ Bu, beyitler Mevlânâ'nın hadiseler ve iktidara bakışını göstermesi açısından önemlidir. Bu rivayetler, Moğolların dinî ve sihri inanışlarına uygundur. Bununla birlikte Baycu'ya götürülen altın ve mücevheratın zaten kendisini tatmin ettiği de göz önüne alınmalıdır.

Menkıbelerde Mevlânâ'nın halkı Moğolların şerrinden koruduğuna dair birçok rivayet yer almaktadır. Moğol ordusunun Anadolu'yu talan ettiği sırada zengin ve hayır sahibi bir insan olan Meceddeddin'in manevi nüfuzuna inandığı Mevlânâ'dan meded istemesine dair nakledilen olay buna misal olarak verilebilir. Mevlânâ'nın, Meceddeddin'in yardım isteği üzerine "Hiç gam yeme, bir aslan tayin ederim, senin koyunlarını uyuz kurtların şerrinden muhafaza eder." diyerek cevap verdiği belirtilir. Moğol ordusunun Konya havalisinde bulunan koyun ve davarları talan ettiği halde Meceddeddin'in malında eksilme olmadığı bildirilir.¹²⁴⁰ Bu iddialar bazı araştırmacılar tarafından Mevlânâ'nın işbirliğine hamledilse de kullanılan kelimelere dikkat edildiğinde Moğol yağmacıları için uyuz kurt denildiği görülmekte ve bu rivayetle Mevlânâ'nın yüceliğinin ispat edilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

¹²³⁸ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.V, s. 651-652.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 240-242. Gölpınarlı; *Mevlânâ Celâleddin*, s. 220. Kaynaklarda, Konya'nın yıkımdan kurtulmasına dair farklı rivayetler göze çarpmaktadır. Bu rivayetlerden birine göre, Üstâdü'd-Dar (saray kâhyası) İl-almış oğlu Nizâmeddin Ali'nin halkı fedarkarlığa davet ederek dört katır yükü altın toplayıp şehri yıkımdan kurtarmaya çalışmıştır. Toplanan paraya götüren şehrin Hatib'i Baycu'ya götürmüş, burada Baycu'nun hanımı tarafından karşılanmıştır. Hatib, konuşmalarıyla hatunu etkilemiş ve Müslüman olmasına vesile olmuştur. Hanımı Baycu'yu ikna etmiş ve şehir kurtulmuştur. bkz. Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 481-482.

¹²³⁹ Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.VII-1, s. 215-216.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 242.; O. N. Küçük; *Mevlânâ ve İktidar*, s. 99-100.

¹²⁴⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 238-239.

1285'te kardeşi Argun Han tarafından Türkmenlere karşı Anadolu'ya gönderilen Geyhatu'nun,¹²⁴¹ Aksaray'a geldiği zaman Konya'nın ileri gelenlerini davet için gönderdiği elçilerin katledilmesi üzerine; Konya'nın işgal edilerek halkın katliam emri verdiği rivayet edilir. Halkın Mevlânâ'nın türbesine akın akın geldiği nakledilir. Geyhatu'nun askerleriyle Konya civarına geldiği sırada rüyasında Hazreti Mevlâna'nın türbesinden tüm heybeti ile çıktığını ve kendisine bu işten vazgeçip, derhal dönmesini sert bir dil ile emrettiğini gördüğü aktarılır. Bunun üzerine titreyerek uyanan Geyhatu'nun rüyasını yakınlarına ve emirlerine de anlattığı bildirilir. Onların ise, kendisine bu şehrin Mevlâna'ya ait olduğundan ötürü bu girişimden kendilerinin de korktuklarını nakledecekler. Bunun üzerine Geyhatu'nun işgal girişiminden vazgeçtiği bildirilir. Konya'ya gelerek, Sultan Veled'i ve türbeyi ziyaret ettiği belirtilir.¹²⁴² Moğolların müneccimlerden, sihirbazlardan ve din adamlarından korktukları ve onlara saygı gösterdikleri için Mevlevîlerin Konya'ya gelişinde böyle hareket ettiğine dair ifadeleri teyid etmek mümkündür. Bununla beraber, Mevlevî kaynaklarında da çok övülen Konya Ahileri'nin reislerinde olan Ahi Ahmed Şah'ın Geyhatu'nun üzerindeki nüfuzuna da değinmek gerekmektedir.¹²⁴³ Bu rivayet, Moğolların da dengeleri gözettiğini göstermektedir.

Eflâkî, Geyhatu'nun hanımı Paşa Hatun'un Ulu Arif Çelebi'nin müridi olduğunu rivayet eder. Erzurum'da oturan Paşa Hatun'un Mevlânâ hanedanına, hususen Ulu Arif Çelebi'ye karşı çok sevgi ve alakası olduğunu belirtir. Hatta, Ulu Arif Çelebi kendisini ziyarete geldiğinde, Sultan Veled'in Çelebi'ye Konya'ya dönmesi için mektup göndermesine rağmen, Paşa Hatun'un özür mektubu gönderip gitmesine mâni olacak kadar Çelebi'ye bağlı olduğunu nakleder. Ulu Arif Çelebi'nin Paşa Hatun'da kendisine yakıştırmadığı bir davranış görmesi üzerine öfkelenildiğini bildirir. Çelebi'nin bir süre sonra bir mecliste Paşa Hatun'un vefat ettiğini haber verip, ağladığını söyler. Paşa Hatun'un adamlarının Çelebi'ye vefatından evvel "İhsan edip birkaç gün gelerek, bu hakiri, mübarek cemâlinizle şerefendirip, nice günlerdir olan özlem acısı defolsa!" diyerek affını isteyerek davet ettiği bir mektubu getirdiğini bildirir. Çelebi'nin Paşa Hatun'un nâibinin refakatinde Erzurum'a gittiği

¹²⁴¹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 585-587.

¹²⁴² Sipehsâlâr; *a.g.e.*, s. 139-140.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 288-289, 463-465.

¹²⁴³ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 588, 619.

burada hüznü dolu mersiyeler okuduğu da rivayet edilir.¹²⁴⁴ Ulu Arif Çelebi'nin üst düzey Moğol bürokratlarının eşleri ile diyalogunun bu kadar güçlü olması, Mevlevîliğin o dönemdeki geniş nüfuzunu göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Mevlevî kaynaklarında dahi bulunmayan bir hadiseyi Anonim Selçuknâme, anlatır. Anonim Selçuknâme'de, Fahreddin Kazvinî'nin, tehdit ve korkuya dayanan yönetimi ile halkın huzurunu kaçıncı; şehrin önde gelenlerinden Ahi Ahmed Şah'ın ona halkın durumunu arz ederek, merhametli davranmasını talep ettiği söylenir. Kazvinî'nin ise halkı, etkileyenin kendisi (Ahi Ahmed Şah) olduğunu söyleyerek, onu azarladığı rivayet edilir. Sultan Mesud'un yanına girmek için hareket ettiği sırada halkın protestosuyla karşılaştığı anlatılır. Bu sırada, Sultan Veled'in müridleriyle oradan geçerken Kazvinî'ye sert bir şekilde "Konya'da yaptığın zulümlere son vermelisin. Sen Konya'yı küçük bir şehir olarak sayma. Burada adalet yapan kimse kurtuldu. Zulüm yapan ise domuz gibi geberdi." dediğini nakleder. Kazvinî'nin yolda giderken atıyla beraber düşüp yaralandığını kötü sonuna işaret olarak gösterilir. Daha sonra ise, teftiş için Argun Han'ın emri ile Anadolu'ya gelen Geyhatu ve Samagar tarafından Tebriz'e götürüldüğü ve feci şekilde öldürüldüğü rivayet edilir.¹²⁴⁵ Bu rivayet, siyasi tarihe dair bir eserde olması hasebiyle ayrı bir önem taşımaktadır. Sultan Veled'in, şehirdeki nüfuzunu ve halka karşı zulüm ile muamele eden Moğol emirine karşı sert tutumunu bu rivayette görmekteyiz. Bu, Sultan Veled'in halka adaletle hükmedilmesi için yeri geldiğinde Moğolları karşısına alabildiğini göstermektedir.

Argun Han tarafından Anadolu'ya gönderilen Samagar Noyan, Hülagu zamanında itibaren büyük itibar kazanan emirlerdendir. Zulüm altında inleyen Anadolu halkının onun devrinde rahatladığı rivayet edilir.¹²⁴⁶ Samagar Noyan, bu dönemde Mevlevîlerle iyi ilişkiler geliştiren Moğol devlet adamları arasında yer almaktadır. Sultan Veled, Divanı'nda Moğollardan yalnız Samagar Noyan'ı müstakil bir manzume ile övmektedir. Sultan Veled'in, Samagar Noyan'dan övgüyle bahsederken "Ten cihetinden Moğolsan da akıl bakımından pek derin ve kamilsin, sen şeytanın düşmanısın." ifadelerini kullanması dikkate şayandır. Bu ifadeler Sultan Veled'in zulüm yapan Moğollarla, adaleti sağlamaya çalışanları nasıl ayırdığını

¹²⁴⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 653-655.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 303.; Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 38.

¹²⁴⁵ Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 52-53.

¹²⁴⁶ Anonim Selçuknâme; *a.g.e.*, s. 54.

göstermesi açısından önemli bir örnektir. Divan'da, Noyan'ın ailesi için de övgü dolu ifadeler kullanılması Sultan Veled'in sadece dönemin yöneticileriyle değil aileleriyle de ilgili olduğunu göstermektedir.¹²⁴⁷ Sultan Veled, Sultan Mesud'dan Mevlânâ'nın on dört müridinin vergiden muaf tutulmalarını isterken, o dönemde Anadolu'da İlhanlı valisi olan Samagar'ın daha önce bu konuda emir yazdırmasını ve onun hatırını öne sürmesi¹²⁴⁸ Samagar Noyan'ın konumunu göstermesinin yanında Moğol bürokratları ile diyalogunun kullanılarak Selçuklu yönetiminden bazı isteklerde bulunulduğunu göstermesi açısından önemlidir. Burada Samagar'ın müslüman olması ve adaletle hükmetmesi gözden uzak tutulmamalıdır.

Samagar Noyan'ın oğlu Arap'ın da Mevlevîlerle iyi ilişkiler içerisinde olduğu nakledilir. Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'nin Sivas şehrindeyken muhtemelen bir Türkmen babası yahut Kalender bir derviş olup Erzurumlu Hoca diye bilinen ve halkın teveccühüne mazhar olan bir kişi ile tartıştığını, Sivas'ın rindlerinin Çelebi'ye karşı tavır takınmaları ile ortamın gerginleştiğini, Kayseri rindleri ve Samagar Noyan'ın oğlu Arap'ın askerinin Çelebi'nin yanında olmasıyla nazik bir durum ortaya çıktığını belirtir. Şehrin hakimi olan Arap Noyan'ın ve Ahi Muhammed Dîvane'nin girişimi ile ortamın yatıştığını bildirir.¹²⁴⁹ Bu rivayetten Mevlevîlerin Anadolu'nun her şehrinde aynı güce sahip olmadığını ve hususen yöneticilerin kendilerine taraftar olması ile tehlikelerden korunarak fikirlerini yayabildiğini anlıyoruz.

Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'nin İlhanî payitahtında Kılavuzoğlu Tuman Bey vesilesi ile Gazan Han ve İl-tüzmiş Hatun'la diyalogunu; bu münasebetle Çelebi'nin İlhanî merkezinde bütün büyükleri dost yaptığını anlatır. Bu ziyaret sırasında Mevlevî halifelerinden olan Meceddin Atabek Mevlevî'nin, Mevlânâ'nın kerametlerinden bahsedip “Sen Tatar'dan korkuyorsun, çünkü Tanrı'yı tanıımıyorsun... Oysa ki ben Tatarlardan iki yüz iman sancağı yükselteceğim.” gazelini okuduğunu bildirir. Gazan Han'ın, bu gazelin kendisi için söylendiğini

¹²⁴⁷ Sultan Veled; *Divan*, s. 47-48, 74-75. Divanda birkaç Moğol ismi geçse de bunun kelime oyunu olduğunu söyleyen Uzluk, Sultan Veled'in bu tutumunda Moğolların Müslümanlara yaptıkları zulmün etkili olabileceğini söyler. Bununla beraber daha önce belirttiğimiz gibi, Sultan Veled, Moğollar'ın zararlarının en aza indirgenmesi yönünde bir siyaset izlemiş, II. Mesud'un Moğollara itaat politikasını yerinde bulmuştur. Bu meseleye tasavvufî açıdan yaklaşmış, Hz. Muhammed'in (a.s.m) Hicret sırasında bir mağaraya sığınmasını misal vermiştir. Sultan Veled'in konuya İslâm tarihi perspektifinden bakması, hareket tarzını anlamamız açısından önemlidir. Muhtemelen O, gerek sebepler planında gerekse kaderî perspektifte savaş için uygun bir zaman olmadığını düşünmekteydi.

¹²⁴⁸ Sultan Veled; *Divan*, s. 51.

¹²⁴⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 631-633.

belirterek iftihar edip, cübbesine bu beyitleri cübbesine altın sırma ile işlettiğini nakleder.¹²⁵⁰ Bu dönemde, Kılavuzoğulları'nın ve onlarla beraber olan Moğol komutanların Anadolu'da giriştiği zulümlerin, Samagar Noyan tarafından sona erdirildiği unutulmamalıdır. Gerçi Samagar'ın İlhanlı payitahtına dönmesi ile yaptığı işler semeresiz kalmıştır.¹²⁵¹ Bu her ilişki kurulan Moğol bürokratinin olumlu icraatlerde bulunmadığını göstermektedir. Aynı zamanda farklı bir ülkenin hükümdarı olan Gazan Han'ın kendine bağlı olan devletlerde hakimiyetini sürdürmek istemesi gözden uzak tutulmamalıdır. Ulu Arif Çelebi'nin Gazan Han tarafından kabulü, Mevlevîliğin dönem Anadolu'sunda etkinliğini ve İlhanlı sarayına kadar tesir ettiğini göstermektedir.

Bu dönemde, Abışga Noyan da Mevlevîlerle diyalog içerisinde olan Moğol devlet adamları arasında yer alır. Bir gün Abışga Noyan'ın huzurunda Kur'ân okunur ve semâ yapılırken bağırıp nara atanları görmüş ve şaşırarak bunun nedenini sormuştur. Sultan Veled, ise bunu çok güzel bir temsille açıklamış “Büyük hakan size iltifatta bulunsa, bunu da bir elçiyle müjdeleseler, tabîî sevinmez misiniz?” diyerek, peygamberler ve velilerin Allah kelamına tercüman olduğunu, Allah'ın rızasını, davetini ve lütuflarını müjdelediklerini bildirmiştir. İnananların bu yüzden neşelenip nara attıklarını, şükürler ettiklerini söylemiştir. Abışga'nın bu açıklamadan tatmin olarak bin dinar ihsan ettiği ve Sultan Veled'e mürid olduğu rivayet edilmiştir.¹²⁵² Sultan Veled'in İslâm'a dair bu gibi sorulara cevap verdiği başka örneklerde de görülmektedir. Bunlardan birinde Sultan Veled'i ziyarete gelen Emir İrencin Noyan'ın, “Bahşılarımız dünya Tanrıları kırk tanedir derler. Bu inanışta bir hikmet bir gerçek var mı?” sorusunu sorması üzerine Sultan Veled: “Onlar da bilirler ki otuzdokuz tanrıdan başka bir tek tanrı daha var. Öbürleri hep onun hükmü altındadır. Senin bu otuz dokuz Tanrı'nın muhtaç olduğu Tanrı'ya âşık olup onu araman gerekir. Bütün peygamberler, onu bildirmek, onu anlatmak için gelmişler. Halkı ona uymaya, ona tapmaya teşvik etmişlerlerdir. Bir başka örnek daha vereyim. Senin adamların senin buyruğuna uyarlar. Seni Tanrı bilirler. Sen de Hana tâbisin. Fakat Han, Büyük Hakana uyar. Herkese gereken, kendi büyüğüne uymak, böylece büyük padişahın tapısına ulaşmaktır. Bütün kudret,

¹²⁵⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 627-628.; Mevlânâ; *Divân-ı Kebir*, C.VII-2. Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'nin, Gazan Han'ın cenaze namazını giyaben kıldığını da rivayet etmektedir. bkz. Eflâkî; *a.g.e.*, s. 634.

¹²⁵¹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 595-596.

¹²⁵² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 606-607.; Abdülbâki Gölpınarlı; *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2006, s. 51.

Hakandadır. Tıpkı onun gibi kudret, kuvvet ulu Tanrıdadır. Peygamberlerle erenler, Hakanın yakınlarına benzerler, halkı ona davet ederler.” cevabını vermiştir. Bu, Sultan Veled’in Moğol devlet adamları ile diyalogunda, onların anlayış seviyesini dikkate aldığını göstermektedir. Noyan’ın bu sözleri beğenip “Ben bu soruyu alimlerden, hakimlerden defalarla sordum, hiçbiri bu kadar açık cevap veremedi” diyerek Müslüman olduğu rivayet edilir. Bu rivayetlerde abartı ihtimali olsa da,¹²⁵³ dönem Anadolu’sunda mühim bir yere sahip olan Abışga ve İrencin Noyan ile diyalog kurulmasını ve Moğol komutanlarının sema törenlerine katıldığını göstermesi açısından önem arz etmektedir. Muhtemelen, Moğol yöneticileri bu tip ortamlarda bulunarak halkın nabzını tutuyor ve iktidarını gösteriyordu. Tasavvuf önderleri de bundan istifade ile fikirlerini sunuyor, onları kazanmaya çalışıyorlardı.

Mevlevîlerin, Sünnîliğin koruyuculuğu vazifesine soyunduğu da görülür. Sultan Veled, Olcaytu’nun Şîliği benimseyip uygulaması üzerine Ulu Arif Çelebi’ye onu irşad vazifesini vermiştir.¹²⁵⁴ Ulu Arif Çelebi de bu emir üzerine yola çıkmıştır. Bayburt’a gelince, Mevlevî olup babasının izin vermemesi sebebiyle hayatında Mevlânâ’yı ziyaret edememiş olan şehrin ileri gelenlerinden Ahi Ahmed’in misafiri olmuştur. Burada şehrin önde gelen kişileriyle de görüşen Ulu Arif Çelebi’nin temasları sonucu Mevlevîlik burada daha çok yayılmıştır.¹²⁵⁵ Bu sırada Erzurum ve Bayburt civarındaki beldelerin hakimi olan İlhanlı valisi Hoca Yâkut şehre gelmiş; saygılı bir tavırla Ulu Arif Çelebi’yi köyüne davet etmiş; orada yapılan Mevlevî semâ’ı esnasında Ulu Arif Çelebi, Olcaytu’nun öldüğünü bildirmiştir. Hoca Yakut’un burada çok hizmetlerde bulunduğu nakledilir.¹²⁵⁶ Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi’nin, Ehl-i Sünnet düşüncesinin ayakta kalması için en üst düzeyde girişimde bulunması Mevlevîliğin inanç özelliklerini göstermesi açısından önemlidir. İlhanlı Han’ına bu konuda tebliğde bulunmak için yola çıkılması sisteme engaje olunmayıp onu etkileme çabası içinde olduğunu ve temel esaslardan taviz verilmediğini göstermektedir. Ulu Arif Çelebi’nin bu yolculuk sırasında üst düzey bürokratlar tarafından karşılanması dönemindeki etkisini anlamamızı sağlamaktadır.

¹²⁵³ Abdalbâki Gölpınarlı; *Mevlânâ’dan Sonra Mevlevîlik*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 2006, s. 50-51.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 593-594.

¹²⁵⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 634-635.

¹²⁵⁵ Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 44.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 635.

¹²⁵⁶ Turan; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, s. 37.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 635-636.

Ebu Said Bahadır Han döneminde 1317’de Anadolu’ya gönderilen Timurtaş, Anadolu’yu bir hükümdar gibi idâre etmiştir. Timurtaş sert ve adil bir yönetim kurarak, asayişini temin etmiştir. Böylece anarşi ve buhran altında ezilen Anadolu halkı üzerinde önemli bir tesir oluşturmuştur.¹²⁵⁷ Kaynaklarda Timurtaş’ın Şemseddin Emir Abid Çelebi’nin Mevlevîler ile kendisine hizmet edenlerin safına katılmasını istediği ve Abid Çelebi’nin ise uzaktan sevgi gösterse de Timurtaş’ın toplantılarına nadiren katıldığını, bu sebeple Timurtaş’ın incinerek öfkelenildiği aktarılır. Timurtaş’ın Emir Eretna Bey aracılığı ile Abid Çelebi’yi Konya’dan uzaklaştırmak ve kendine bağlılığını sağlamak için, uç beyliklerine elçi olarak göndermek istediği, fakat Abid Çelebi’nin bu görevi kabul etmediği de nakledilir. Abid Çelebi’nin, müridlerinin zarar görmemesi için Konya’yı terkettiği, “Biz buraya gelinceye kadar bunlardan hiç kimse kalmayacaktır.” dediği ve gerçekten de söylediğinin gerçekleştiği rivayet edilir. Eflâkî, Ebu Said Han zamanında, Abid Çelebi’nin İlhanlı karargâhına giderek dervişlerin ihtiyaçlarını iletmediğini fakat, orada iyi karşılanmadığını belirtir. Abid Çelebi’nin bunun üzerine incinip, Moğollardan yüz çevirerek Konya’ya döndüğünü, daha sonra da Moğolların birbirine düşerek dağıldıklarını bildirir.¹²⁵⁸ Bu rivayet, Moğollarla Mevlevî liderlerin ilişkilerinin her dönemde iyi olmadığını anlamamız açısından önem arz etmektedir. Bu bilgiler, İlhanlı komutanlarının Mevlevî Şeyhlerinin nüfuzundan yararlanmak istediğini, Şeyhlerin buna alet olmadığını gerektiğinde memleketlerini terk ettiğini göstermektedir. Ayrıca Mevlevîlerin Moğolların inkıraz sebeplerini nasıl yorumladıkları bu rivayetten anlaşılmaktadır.

Mevlevî kaynakları, Moğolların parçalanışını Hârizmşahların yıkılmasına benzer şekilde ele alır. Bununla birlikte devrin müelliflerinin, Mevlâna Celâleddin ve Sadreddin Konevî’nin ölümleri münasebeti ile: “Bu din ve devlet muhafızlarının, mülk ve devlet bekçilerinin gidişinden sonra Anadolu’da harabî başladı ve kıyâmete kadar inhitat içinde kaldı. Bu husus, Tabakat-i meşâyih kitaplarında zikredilmiştir.”,¹²⁵⁹ ifadeleri yer almaktadır. Bu sözler, Mevlevîliğin dönem Anadolusu’ndaki tesirini göstermesi açısından önemlidir.

¹²⁵⁷ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 645-648.

¹²⁵⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 708-710.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 647-648. Emir Abid Çelebi, Ulu Arif Çelebi’nin kardeşi olup, onun vefat etmesinden sonra Post’a geçmiştir. Kendisi kalender mizaçlı bir insandır.

¹²⁵⁹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 619-620.

2. MEVLÂNÂ AİLESİNİN ANADOLU BEYLİKLERİ İLE İLİŞKİLERİ

XIII. ve XIV. yüzyıl Anadolu'sunun içinde bulunduğu olağanüstü siyasi ve sosyal gelişmeler yeni bir manevî hareket olan Mevlevîğin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Bu yüzyıllarda Mevlevîlik cemiyetin üst kademelerine nüfuz etmiştir. Selçukluların inkıraz döneminde son derece etkili olan Mevlevîlik, aynı zamanda Anadolu'nun uç mntıklarında kurulan Türkmen beylikleri üzerinde de tesirli olmuştur.¹²⁶⁰ Uç bölgesinde denizcilik faaliyetleri ile dikkat çeken Menteşe, Aydın, Karesi ve Saruhanoğulları ile Anadolu'da etkili bir güç haline gelen Karamanoğulları, o sıralarda Anadolu'da önemli merkezlerde yayılmaya çalışan Mevlevîlerin ilgisini çekmiştir. Ulu Arif Çelebi, geleceği parlak gözüken uç bölgelere ziyaretler düzenlemiştir. Bu ziyaretlerle ile Sünnî olmayan tarikatların tesirinin daha yoğun olarak görüldüğü uç bölgelerinde Mevlevîliği yaymaya çalışmışlardır.¹²⁶¹

Wittek, Mevlevîlerin bu ziyaretlerinin amacını, fütuhatta şöhret kazanmış olan Bey ailelerini Türkmen Babaları'nın etkisinden kurtararak Mevlânâ sülalesine kazandırmak olarak açıklamaktadır. Gerçekten Olcaytu'nun Şîliği kabulünden sonra Sultan Veled'in Ulu Arif Çelebi'yi Han'ın bu fırkanın etkisi ile uyguladığı siyasetlerden vazgeçmesi için vazifelendirmesi, Sünnîlik dışında fikirlere sahip tarikatlara iyi gözle bakılmadığını ve beyliklerle ilişkide bu gerekçenin doğruluğunu göstermektedir. Ayrıca uç bölgelerinde akınlar ve ganimetlerle zenginleşmiş Beyliklere manevî nüfuz sağlamanın Mevlevîliğin ekonomik olarak güçlenmesi dolayısı ile etkinliğinin artması düşüncesi de bu ziyaretlerde etkili olmalıdır.¹²⁶²

Moğol idaresinin zayıflamasıyla beraber Anadolu'da hâkimiyet kurmaya başlayan Türkmen beyleri, diğer tarikat şeyhlerine olduğu gibi, Mevlânâ'nın ahfadına da ilgi göstermişlerdir. Bu fırsatı iyi kullanan Mevlevîler kurdukları tekkeler ve yapmış oldukları seyahatler vasıtasıyla fikirlerini bir taraftan İlhanlı başkenti Sultaniye'de yayarken, diğer taraftan da Türkmen boyları'nın hakim olduğu Batı Anadolu topraklarında Mevlevîliği tanıtip yerleştirmeye çalışmışlardır.

¹²⁶⁰ Feridun M. Emecen; *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi, İstanbul 2001, s. 133.

¹²⁶¹ Emecen; *a.g.e.*, s. 135.

¹²⁶² Paul Wittek; *Menteşe Beyliği* (3. Baskı), Çev: O. Ş. Gökyay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 61-62.; Emecen; *a.g.e.*, s. 136.

Mevlevîliğin halk üzerindeki nüfuzunu bilen Türkmen beyleri, Ulu Arif Çelebi'nin ziyaretlerini büyük memnuniyet ve saygı ile karşılamışlar, Mevlevî dergâhları açmışlardır. Böylece Türkmen beyleri kendilerine halk nazarında meşru bir zemin oluştururken Mevlevîler de fikirlerini yayma imkanı bulmuştur.¹²⁶³ Bütün bunlar Mevlânâ ailesinin tekkelerine kapanma yolunu seçmeyip, aksiyona dayalı bir akım ortaya koyduklarını, Anadolu'nun siyasi ve sosyal hayatında etkili bir rol oynadıklarını ortaya koymaktadır.

2.1 MEVLÂNÂ AİLESİNİN AYDINOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ

Aydinoğlu Mehmed Bey, ilk zamanlarda, Germiyan ordusu Subaşı idi. Germiyanolu Yakup Bey, Mehmed Bey'i Ege taraflarına göndermiş ve fethettiği şehirleri ikta olarak vermiştir. Bu suretle Mehmet Bey, beyliğini kurmuştur.¹²⁶⁴

Ulu Arif Çelebi, Aydınoğulları'nın başşehri Birgi'yi ziyareti sırasında, Aydınoğlu Mübârizzeddin Mehmed Bey (1308-1334) henüz kendi beyliğini kurmamıştı. Eflâkî'nin rivayetine göre, Mehmed Bey, Çelebi'nin bu ziyaretinde kendisine çok saygı göstermiştir. Ulu Arif Çelebi, bu ziyaretinde Mehmed Bey'in birçok ili fethedeceğini müjdelemiştir. Mevlevî kaynakları, Beyliğin kuruluşunu Arif Çelebi'nin duasına bağlar.¹²⁶⁵

Sultan Veled'in Aydınoğlu Mehmed Bey için "Bizim Subaşımız" dediği, onun hakkında çok inayetlerde bulunduğu ve ona Sultanu'l-Guzzat (Gazilerin Sultanı) adını verdiği rivayet edilir. Eflâkî, Sultan Veled'in, Moğol ve Türk emirleri arasında en çok Aydınoğlu Mübârizzeddin Mehmed Bey'i övdüğünü ve diğer emirlerin onun şecaat ve cömertliğini örnek almalarını istediğini söyler. Mehmed Bey'in her yıl Sultan Veled'e değerli hediyeler gönderdiğini belirtir.¹²⁶⁶ Wittek, Sultan Veled'in Mehmed Bey'e Sultanu'l-Guzzat unvanını, Olcaytu Hudabende'nin Bizans'ın kışkırtması ile Uçlara harekete geçtiği dönemde verdiğini bildirir. Bu unvanının cihada teşvik amaçlı verildiğini belirtir. Sultan Veled'in bu siyasetinde Beylikleri üzerinde etkinliği tamamen Türkmen babalarına kaptırmama düşüncesinin

¹²⁶³ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 601.; Ocak; *Türk Sufiliğine Bakışlar*, s. 152-153. S. Küçük; *a.g.e.*, s. 326.

¹²⁶⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi* (6. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, c. I, s. 65-66.

¹²⁶⁵ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 688-689.; Şeker; *a.g.e.*, s. 106.; Emecen; *a.g.e.*, s. 137-138.

¹²⁶⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 689.

etkili olduğunu söyler.¹²⁶⁷ Sultan Veled'in bir yandan İlhanlı bürokratları ile ilişkisini sürdürürken bir yandan da değişik saiklerle Moğol karşıtı beylerle diyalog kurması ve onları cesaretlendirmesi neticede başarılı olması son derece yüksek bir siyasi beceriyi gerektirmektedir.

Mehmed Bey 1334 yılında vefat edince yerine Umur Bey geçmiştir.¹²⁶⁸ Kaynakların verdiği bilgilerden, Mevlevîlerle Aydınoğulları'nın ilişkilerinin bu dönemde de sürdüğü anlaşılmaktadır. Eflâkî, Aydınoğlu Umur Bey'i "melikü'l-ümera", "yiğitler örneği" ve "zamanın ikinci Hamza'sı" diyerek över. Deniz seferlerinde sıkıştığı anda Mevlânâ ve Ulu Arif Çelebi'nin ruhaniyetinden yardım geldiğini söyler, Sakız adasının fethini Ulu Arif Çelebi'nin himmetine bağlar.¹²⁶⁹ Umur Bey'in muvaffak olmasında Mevlevî büyüklerinin manevî yardımlarının vurgulanması, halkın bağlılıklarının artmasına yönelik olmalıdır.

2.2 MEVLÂNÂ AİLESİNİN CANDAROĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ

XIV. yüzyılın başlarında Kastamonu ve Sinop'ta kurulan beyliğe adı verilen Şemseddin Yavtaş Candar, Türkiye Selçuklu ümerasındandır. Şemseddin Yavtaş'ın vefatından sonra Beyliğin başına oğlu Süleyman Paşa geçmiştir.¹²⁷⁰

Candaroğlu Beyi Süleyman Paşa'nın Celâleddin Rumî ailesi ile dostane münasebetler geliştirdiğini Eflâkî'deki mevcut kayıtlardan öğrenmekteyiz. Bunlara göre Mevlânâ'nın torunu Arif Çelebi, Süleyman Paşa'yı Kastamonu'da iki defa ziyaret ederek onunla konuşmuş ve bu görüşmeler sırasında da Süleyman Paşa, Çelebi'ye büyük hürmet göstererek sayısız hediyeler takdim etmiştir. Varlık, Ulu Arif Çelebi'nin Uç beyliklerine yapmış olduğu bu ziyaretlerinin, gazalar sonucu nüfuzları artan Bey ve ailelerini Rafizî şeyhlerin tesirinden kurtararak Mevlânâ ailesine kazandırmak amacıyla yapıldığını belirtmektedir.¹²⁷¹ Bu Mevlevîlerin genel tavrına uygun bir değerlendirmedir.

¹²⁶⁷ Wittek; *a.g.e.*, s. 36, 62. Bizans İmparatoru II. Andronik, Osmanlılar'a karşı ittifak arayışı ile kızkardeşi Maria'yı Olcaytu ile nişanlamıştı. Bu ittifakın neticesinde Moğol Ordusu'nun Eskişehir yakınlarna geldiği zannedilmektedir. Moğol Ordusu'nun Osman Bey'in oğlu Orhan Bey tarafından püskürtüldüğü rivayet edilmektedir. bkz. Grousset; *a.g.e.*, s. 423-424.

¹²⁶⁸ Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, s. 67.

¹²⁶⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 690.

¹²⁷⁰ Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, s. 81-82.

¹²⁷¹ Yaşar Yücel; *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s. 60-61.; M. Çetin Varlık; "Anadolu Beylikleri", *Doğuştan Günümüz Büyük İslâm Tarihi*, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul 1988, c. 8, s. 552.

Ulu Arif Çelebi'nin Amasya Madeni'nden Kastamonu'ya giderken eşkiyalarla karşılaşmasına dair rivayet ilgi çekicidir. Bu rivayete göre Ulu Arif Çelebi'nin kerameti ile eşkiyalar tövbe etmiş, Kastamonulu Süleyman Paşa'nın yanına giderek gaza ile uğraşmışlardır.¹²⁷² Muhtemelen bu kişiler Ulu Arif Çelebi'nin yönlendirmesiyle Süleyman Paşa'nın yanında gaza ile iştigal etmişlerdir. Bu Mevlevîlerin Candaroğullarına karşı olumlu bir tavır içinde olduklarını göstermektedir.

Ulu Ârif Çelebi'nin Mevlânâ'nın ayakkabılarından birini, en samimi Mevlevî müridlerinden biri olan Süleyman Paşa'ya armağan ettiği rivayet olunur. Süleyman Paşa zamanında Kastamonu'da da bir Mevlevîhane'nin tesis edilmiş olması ve adı geçen Candarlı beyinin burada gömülü olması ihtimal dahilindedir. Faruk Sümer, bu Mevlevîhane'de evvelce büyük bir sandukanın üzerinde “Hadim-i Âl-i Mevlâna Candarî Süleyman Paşa” yazılı bir levha bulunduğunu söyler.¹²⁷³ Bu, Süleyman Paşa'nın Mevlânâ ailesine hizmetlerini göstermektedir.

2.3 MEVLÂNÂ AİLESİNİN EŞREFOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ

Eşrefoğulları Beyliği'ni Selçuklu emirlerinden Eşrefoğlu Seyfeddin Süleyman Bey, Beyşehir merkez olmak üzere kurmuştur. Süleyman Beyden sonra yerine Mübârizzeddin Mehmed Bey geçmiştir.¹²⁷⁴

Eflâkî, Eşrefoğlu Mübârizzeddin Mehmed Bey'in Ulu Arif Çelebi'yi Beyşehir'de misafir ettiği ve kendisine son derece saygılı davrandığını, oğlu Süleyman'ı Çelebi'ye mürid yaptığını nakleder. Rivayete göre Mehmed Bey, oğlu'nun geleceği hakkında Çelebi'nin görüşünü almak isteyince, Çelebi'nin işe Süleyman'ın ehil olmadığını, göle atılarak şehadeti ve beyliğinin yıkılmasını haber vermiştir. Eşrefoğlu Süleyman, Timurtaş'ın Beyşehir'i ele geçirmesinden sonra bahsedilen şekilde öldürülmüştür.¹²⁷⁵ Ulu Arif Çelebi'nin Bey'in hoşuna gitmeyecek bir cevap vermekten çekinmemesi onun üslubunu anlamamız açısından önem arz etmektedir.

¹²⁷² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 680.

¹²⁷³ Faruk Sümer; “Mevlâna ve Oğullarının Türkmen Beyleri ile Münasebetleri”, *Bildiriler: Mevlâna'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlâna Semineri*, Haz: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1973, s. 49-50.; Eflâkî; *a.g.e.*, s. 372.

¹²⁷⁴ Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, s. 48.

¹²⁷⁵ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 674-675.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 647.

Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'nin müridlerinden Nureddin Semerkandî isimli alim fakat, diğer müridleri gururu ve kötülüğü ile rencide eden bir şahıstan bahseder. Bu şahsın Eşrefoğlu Mehmed Bey'e, dervişler için buğday, yağ gibi ihtiyaç maddeleri toplayıp getirmesi için gönderildiğini nakleder. Eflâkî olayın devamını naklederken Nureddin'in, Eşrefoğlu Mehmed Bey'in yanında bulunup kendi dostu olan bir şairi öldürdüğü ve kısas cezasına çarptırıldığını söyler. Bu olay sebebiyle Eşrefoğlu Mehmed'in Çelebi'den özür dilediğini de belirtir.¹²⁷⁶ Menâkıbnâmeler'de şeyhleri inciten kişilerin akıbetleri hakkında benzer rivayetlere rastlayabiliriz. Bununla birlikte burada Mevlevîlerin ihtiyaçlarını karşılamak için Beyliklerden yardım aldığı belirtilmesi ve Ulu Arif'e mensup bir kişiye uygulanan cezadan ötürü özür dilenmesi dikkatimizi çekmektedir. Bu tarikatın Anadolu'da ulaştığı nüfuzu ve gelir kaynaklarını göstermesi açısından önem arz etmektedir.

2.4 MEVLÂNÂ AİLESİNİN GERMİYANOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ

Germiyan Türkleri Anadolu'da ilk defa Malatya taraflarında görülmüştür. Onların, Celâleddin Hârizmşah ile Anadolu'ya geldiği ve daha sonra Selçukluların hizmetine girdiği zannedilmektedir. Germiyan Aşireti'nin hangi tarihlerde Selçukluların batı hududuna yerleştikleri bilinmemektedir. Bununla beraber 1276'dan evvel Kütahya havalisinde görülen Germiyan Türkleri'nin Cimri hadisesi sırasında, Cimri'yi yakalayarak III. Gıyâseddin Keyhüsrev'e teslim ettikleri görülmektedir. Germiyanlıların III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in katlinden sonra tahta geçen II. Mesud'a karşı cephe aldıkları görülmektedir. XIII. asrın sonlarında Ankara'da Selçuklu emiri olarak görülen Yakup Bey, XIV. yüzyılın başlarında Germiyan Beyliği'ni kurmuş ve İlhanlıların hakimiyetini tanımıştır. Alişiroğlu Yakup Bey, Karamanoğullarından sonra Anadolu Beyleri'nin en kuvvetlilerindendi. Eğitimli askerî birliklerinden dolayı diğer beylikler kendisinden çekinirdi.¹²⁷⁷

Menâkıbü'l-Arifin'de belirtildiğine göre; Konya'da bulunan Mevlânâ soyundan gelenlerin türbelerinde Kütahya'dan getirilen beyaz mermerler kullanılmıştır. Nitekim, Türbenin hankâhında beyaz mermerden gayet muntazam tarzda yapılmış bir havuz'un Kütahya'dan gönderilmiş olduğunun kaydedilmesi, Sultan Veled zamanından itibaren Germiyanlılarla en azından bir yakınlığın varlığını

¹²⁷⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 690-691.

¹²⁷⁷ Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, s. 58-59.

bize göstermektedir.¹²⁷⁸ Germiyanlıların, III. Gıyâseddin Keyhüsrev'in katlinden sonra II. Mesud'a karşı cephe aldıklarını; Sultan Veled'in ise II. Mesud hakkında övgü dolu ifadeleri olduğunu söylemiştik. Farklı cephelerde yer alınmasının ilişkileri olumsuz yönde etkilemesi beklense de bu yönde bir kayıt elimizde bulunmamaktadır. Germiyanlılarla kurulan iyi ilişkilere dair kayıtlar da Sultan Veled'in siyasi dehaya sahip olduğunu göstermektedir.

Sultan Veled döneminde başlayan bu ilgi Ulu Arif Çelebi döneminde artarak devam etmiştir. 1312 yılından önce, Denizli'yi ziyaretinden sonra Kütahya'ya giden Ulu Arif Çelebi, bu gezi sırasında Germiyan Beyi Alişiroğlu Yakub Bey'le görüşmüştür.¹²⁷⁹ Bu görüşmeyi nakleden Eflâkî'ye göre, Kuran okunduğu ve Çelebi'nin sohbet ettiği sırada Alişiroğlu'nun başka işlerle meşgul olması üzerine Çelebi son derece öfkelenmiş ve meclisi terketmiştir. Eflâkî bu sırada fırtınanın koptuğunu ve Alişiroğlu'nun pişman olarak, Emir Sâdeddin Mübârek'i göndererek özür dilediğini, affetmesinin nişanesi olarak külâhını istediğini söylemiştir. Ulu Arif'in bunun üzerine kendisini affettiğini, onların da müridler için hediyeler verdiğini nakleder. Ulu Arif Çelebi Kütahya'ya döndüğünde Alişiroğlu Yakub Bey'in kendisine mürid olduğunu da rivayet eder.¹²⁸⁰

Yakub Bey, Ulu Arif Çelebi ile görüşmesinden sonra da Mevlevîliğe desteğini sürdürmüştür. Dönemin en önemli ikinci Mevlevîhanesi olan Afyonkarahisar'daki Mevlevîhaneye zengin vakıflar bağışlayan Yakub Bey'in¹²⁸¹ döneminde Kütahya'da da bir Mevlevîhane'nin tesis edilmiş olması kendisinin samimi bir Mevlevî muhibbi olduğunu göstermektedir.¹²⁸² Eflâkî, Arif Çelebi ile birlikte yaptıkları Kütahya ziyareti sırasında uğradığı bu mekânı: "Kurban Bayramının arife gününde Kütahya'ya geldiğimiz vakit, ben biçâre, zaviyenin bir köşesine çekilmiştim." ifadeleriyle anlatırken bize Kütahya'da bir Mevlevî zaviyesinin varlığını da haber vermiş olmaktadır.¹²⁸³ Anadolu'da Mevlevîliğin yayılmasında bu kurumların rolü unutulmamalıdır. Bu bağlamda bu kurumları açan zatların Mevlevîliğe hizmetleri de önem arz etmektedir.

¹²⁷⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 663.; Şeker; *a.g.e.*, s. 102.; İsmail Çiftcioğlu; "Germiyan Beyliği Dönemi'nde Kütahyada Mevlevîlik", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:10, 2004, s. 147.

¹²⁷⁹ Çiftcioğlu; *a.g.e.*, s. 148.; Varlık; *a.g.m.*, s. 491.

¹²⁸⁰ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 687-688.

¹²⁸¹ Çiftcioğlu; *a.g.e.*, s. 151, 159.

¹²⁸² Sümer; *a.g.m.*, s. 49.

¹²⁸³ Şeker; *a.g.e.*, s. 104.

2.5 MEVLÂNÂ AİLESİNİN İNANÇOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ

Denizli'nin eski adının Lâdik olması sebebiyle burada kurulan beyliğe Lâdik Beyliği de denilirdi. I. Gıyâseddin Keyhüsrev zamanında fethedilen bu beylik, sonraki dönemde Sâhib Ataoğulları idaresine verilmiştir. Sonraki yıllarda Germiyanlıların işgaline uğrayan bölge, onlar tarafından atanan Ali Bey tarafından yönetilmiştir. Ali Bey, Moğollara aleyhtar olması ve Cimri hadisesinde Selçuklulara yardım etmemesi sebebiyle Afyonkarahisar'da hapsedilmiş ve 1277 yılında burada ölmüştür. 1312 ile 1319 seneleri arasında Denizli'ye gelen Ulu Arif Çelebi, burada Germiyanlı Ali Bey'in oğulları İnanç Bey ve kardeşi Doğan Bey ile görüşmüştür.¹²⁸⁴ Bu beyliğin adı; İnanç Bey'e nisbeten İnançoğulları olarak da bilinmektedir.¹²⁸⁵ Denizli'nin kurulduğu düzlüğe hâkim olan İnançoğulları Beyliği'nden Menâkıbu'l-Ârifin'de diğer beyliklere nazaran daha fazla bahsedilmiştir. Bunun sebebi ise yöneticileri Ulu Arif Çelebi'nin müridi olan İnançoğulları Beyliği'ne sık sık ziyaretlerde bulunmasıdır.¹²⁸⁶

Eflâkî'nin rivayetlerinden Lâdik Beyi Şücâeddin İnanç Bey, kardeşi Doğan Paşa ve aile efradının bütünü ile Mevlevî oldukları anlaşılmaktadır. Ayrıca Lâdik şehrinin diğer ileri gelenleri arasında da Arif Çelebi'ye mürid olanların varlığından haber verilmektedir. Ulu Arif Çelebi, İnanç Bey ve kardeşinin kendisi onuruna düzenlediği bir ziyafette kendi külâhını, İnanç Bey'e hediye etmiş; bu İnanç Bey'i son derece etkileyerek kuvve-i manevîyesini arttırmıştır. Bu onun Ulu Arif Çelebi'ye bağlılığını netice vermiştir.¹²⁸⁷

Menâkıbu'l-Ârifin öğrendiğimize göre, başlangıçta Denizli'de bir Mevlevî dergâhı varken, daha sonra bir ikincisi daha yapılmıştır. Eflâkî, ilk dergâhta tarikatın halifeliği Mevlevî halifelerinin önde gelenlerinden Kadı Necmeddin'in uhdesinde olduğunu söyler. Bununla birlikte Kadı Necmeddin, Ulu Arif Çelebi'yi Lâdik'e geldiğinde ziyaret etmeyerek onun reisliğini tanımadığını eleştirel bir tarzda bildirir. Bu, Lâdik'te Mevlevîlerin ikiye ayrılmasına neden olmuştur. Muhtemelen şehirde ikinci dergâhın kurulması bu hadise üzerine olmuştur. Ulu Arif Çelebi, burada Mevlânâ Kemâleddin, Mevlânâ Muhyiddin ve Mesnevîhan Tâceddin'e ortak

¹²⁸⁴ Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, s. 64-65.

¹²⁸⁵ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 517.

¹²⁸⁶ Şeker; *a.g.e.*, s. 104-105.

¹²⁸⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 639.; Şeker; *a.g.e.*, s. 105.

halifelik icazeti vermiştir. Bu, Mevlevîlikte bir şehirde birden fazla kimseye halifelik verilebileceğini ile ilgili uygulamaların ilk dönemlere kadar uzadığını göstermektedir. Eflâkî, bu ziyaret esnasında Ulu Arif Çelebi'nin muhaliflerinden ileri gelen bir kişinin, ve aynı zamanda Kadı Necmeddin'in öldüğünü Çelebi'nin kerametini göstermek babından nakleder. Çelebi'nin daha sonra Kadı Necmeddin'in vefatına üzülen kendisini affettiğini bildirir.¹²⁸⁸ Bu olay, sonraki dönemlerde Mevlevîliğin içerisinde farklı görüşler çıktığını da göstermektedir. Bu rivayet aynı zamanda sadece Mevlânâ ailesinin değil, Mevlevî halifelerinin de yöneticiler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

Eflâkî, Ulu Arif Çelebi'nin Lâdik'i başka bir ziyaretinde, burada yöneticilerle birkaç gün eğlendikten sonra, kıtlık görülmesi üzerine şehir ahalisinin tepkisi ile karşılaştığını nakleder. Bu tepkiye Çelebi'nin hiddetle mukabele ettiğini, müridleri ile uğraşılmamasını bildirerek yağmur duasına çıkacağını bildirdiğini de rivayet eder. Çelebi'nin daha sonra, olan aynı zamanda kendi müridi olan Tavas Kalesi'nin emiri Şucâeddin İlyâs'ın bağında ariflere yakışır eğlencelerde bulduktan sonra münacaata başlayıp, yağmur duası yaptığını ve yağmur yağdığını belirtir. Şehre döndüklerinde halkın, büyük ilgisi ve özürleri ile karşılandığını, birçok kişinin kendine mürid olduğunu rivayet eder.¹²⁸⁹ Bu hadiseden halkın günlük hadiselerden etkilenip ona göre tavır takındığını görmekteyiz. Bununla birlikte yöneticilerin Ulu Arif Çelebi'nin yanında yer alması, kendisine bağlılıklarında samimiyetlerinin derecesini göstermektedir.

2.6 MEVLÂNÂ AİLESİNİN KARAMANOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ

Alâeddin Keykubâd, Ermenek'i fethettiği zaman, bu bölgeye Sadeddinoğlu Nûre Sofî liderliğindeki Karaman aşiretini yerleştirmişti. Bu aşiret, Türkiye Selçuklularının çöküntüye uğradığı sıralarda mühim rol oynamış; Ermeni kralları, Moğollar ve Moğollarla beraber hareket eden Selçuklu kuvvetleriyle kanlı savaşlar yapmıştır. Nûre Sofî'den sonra Karaman aşiretinin lideri Kerimüddin Karaman olmuştur. Bu dönemde Selçuklu ailesindeki ihtilaflardan istifade ile nüfuzunu artırarak Konya üzerine yürüdüysen de bu canına mal olmuştur. Gevele Kalesi'ne hapsedilen oğulları Muineddin Pervâne'nin müdahalesiyle serbest bırakılmıştır ve

¹²⁸⁸ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 640-641, 680-681.; Şeker; *a.g.e.*, s. 105.; Artam; *a.g.e.*, s. 45.

¹²⁸⁹ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 642-643.

büyükleri olan Şemseddin Mehmed Bey, Karaman Bey'i olmuştur. Mehmed Bey, Moğollarla çarpışmış ve onları iki defa mağlup etmiştir. Konya'yı ele geçirerek, Selçuklu hanedan ailesinden olduğunu söylediği Gıyâseddin Siyavuş'u hükümdar ilan etmiştir. Kendisi onun veziri ve kumandanı olmuştur. Mehmed Bey, bundan sonra yine Moğol ve Selçuklu kuvvetleriyle yaptığı mücadele sırasında öldürülmüştür. Mehmed Bey'den sonra Beyliğin başına sırasıyla kardeşleri Güneri Bey ve Mahmud Bey geçmiştir. 1307 yılında Mahmud Bey'in vefatından sonra Bedreddin İbrahim Bey, Beyliğin başına geçmiştir.¹²⁹⁰ Mehmed Bey'in ve Bedreddin İbrahim Bey'in Mevlevîlerle diyalogu hakkında kaynaklardaki bilgileri aktararak, Mevlevîlerin Karamanoğulları ile diyalogunu sunmaya çalışacağız.

Türkmenler ,Moğol istilası önünden Anadolu'ya kaçmış; Moğollara karşı mücadele eden II. İzzeddin Keykâvus'u tutmuş; onlara dayanan IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın saltanatını tanımamışlardır. Bu Türkmenler arasında en etkili olan kişi Karamanoğlu Mehmed Bey'di. Mehmed Bey'in bu Türkmenlere kırmızı külahlarını değiştirip ak-börk giydirdiği rivayet edilir. Selçuklu Sultanına tâbi olan Mehmed Bey, Beyliği ile alakalı meseleler sebebiyle Konya'ya geldiği sırada, bürokratlardan başka Mevlânâ ile de dostane münasebetler kurmuş bulunuyordu. Mehmed Bey gittikçe otorite kazanırken bir yandan da Mevlevîlerle ilişkilerini de geliştirmiştir.¹²⁹¹

Eflâkî, Mehmed Bey'in uç beyi olduğu dönemde Kayseri'ye Pervâne ile görüşmeye gitmeden önce Mevlânâ'nın aracılığı ve yardımını istediği belirtir. Mehmed Bey'in adamlarının, Mevlânâ muhiblerinden Hoca Mecdeddin'in mallarını çaldığını bildirir. Mevlânâ'nın devreye girmesiyle sorunun çözüldüğünü nakleder. Mehmed Bey'in Kayseri'de Sultan ve Pervâne ile olumlu geçen bir görüşme yaptığını söyler.¹²⁹² Bu olay, Mevlânâ'nın Türkmen Beyleri ile ilişkilerini belirleyen unsurları görmemiz açısından önemlidir. Beyliklerin, Selçuklu bürokrasisi ile sıkıntı yaşamayıp, temkinli siyaset izlediği dönemlerde Mevlânâ'nın Türkmen Beylerine karşı olumsuz bir tavrı muhtemelen görülmemiştir.

Mevlâna ailesi devrin iktidarına karşı girişimlerin içinde yer almamış, Türkmenlerin bu yöndeki hareketlerini hoş karşılamamışlardır. Karamanoğulları,

¹²⁹⁰ Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, s. 44-45.

¹²⁹¹ Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 514.

¹²⁹² Eflâkî; *a.g.e.*, s. 386-387

Arif Çelebi'nin Moğollara karşı faaliyetleri hoş karşılamamasından dolayı rahatsızlıklarını gizlemiyor ve sık sık “Biz sizinle komşu ve dost olduğumuz halde bizi istemiyor da yabancı Moğolları istiyorsunuz.” diye ona karşı şikayette bulunuyorlardı. Buna karşılık Ulu Arif Çelebi de “Biz derviş olduğumuzdan Allah'ın irâdesine ve devleti kime verdiği bakar ve onun yanında yer alırız. Nitekim bugün de Allah devleti Selçuklulardan alıp Cengizhanlılara ısmarladı.” cevabını vermiştir. Ulu Arif Çelebi'nin rubâilerinde gördüğümüz “Âlemde ister padişah, ister emir olsun, hepsi Allah'ın emrine takdirine mahkumdur. Sen muhakkak âşık ol, ölümden kurtul! Zira o âşık olmayanlar ölürler, fakat âşıklar nasıl ölürler?”¹²⁹³ beyitleri onun daha ziyade önem verdiği konunun tasavvufî neşve olduğunu göstermektedir.¹²⁹⁴ Bununla beraber Karamanoğulları'nın 1277 yılında Konya'yı ele geçirdikleri dönemde Mehmed Bey'in, ordularına Mevlânâ Tekkesi'ne girmemeleri, Mevlânâ soyuna ve adamlarına saygı göstermeleri emrini vermesi dikkatimizi çekmektedir.¹²⁹⁵ Muhtemelen Karamanoğulları'nın sivil toplumun gücünün farkına varmaları böyle davranmalarında etkili olmuştur.

Karamanoğulları arasında Mevlevîlere karşı düşmanlık gösterenler de vardı. Nitekim Konya Kalesi'nin muhafızı olarak atanan Kılıç Bahadır'ın emri ile Ulu Arif Çelebi kale kapısından geçerken atına kamçı vurulmak üzere taciz edilmiştir. Eflâkî bu olay üzerine Çelebi'nin çok huzursuz ve öfkeli biçimde medreseye döndüğünü, Bahadır'ın göbek kuluncuna tutularak öldüğünü bildirir. Sevâkıb'da bu olay münasebetiyle “Allah erlerinin lütuf ve mürüvvetleri ne kadar çok olursa, kahır ve reddeylemeleri de öyledir. İhsanlarına gururlanıp, edepten çıkmamak gerek!”¹²⁹⁶ denilmesi meseleye tasavvufî bakış açısı ile yaklaşıldığını göstermektedir.

Eflâkî, Sultan Veled'e Kütahya'dan gönderilip, türbeye yerleştirilen beyaz mermerden yapılmış bir havuzun, Konya el değiştirdiği günlerde, Karamanlı emirlerden Celâl Kuçek tarafından zulüm yolu ile kendi sarayına koymak üzere Larend'e götürüldüğünü nakleder. Bu sırada çıkmış olduğu bir geziden dönüp durumu gören Arif Çelebi derhal Karamanoğullarının beyi Bedreddin İbrahim Bey'e

¹²⁹³ Ulu Arif Çelebi; *a.g.e.*, s. 114. Sadece Mevlevîler değil, Konyalıların da Karamanlılardan hoşlanmadıkları ve hattâ belki Moğol idaresini onlarınkine tercih ettikleri söylenmektedir. Karamanlıların şehri ancak 1366 yahut 1367'de fethetmeleri bu husus ile ilgili olmalıdır. bkz. Sümer; *a.g.m.*, s. 47.

¹²⁹⁴ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 675.; Ulu Arif Çelebi; *a.g.e.*, s. 114.; Turan; *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 600-601.

¹²⁹⁵ Artam; *a.g.e.*, s. 111-112.

¹²⁹⁶ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 675-676.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 310-311.

mektup yazarak havuzun geri gönderilmesini istedi. Bedreddin İbrahim Bey, Çelebi'nin bu isteğini yerine getirmiş, Celâl'i ise naiplikten azletmiştir.¹²⁹⁷ Bu olay Mevlevîlerin etkisini göstermesi açısından önemli olduğu gibi, yöneticilerin bu etkiyi gözetmesi açısından önemlidir. Yöneticilerin zulümleri halkı kendilerinden soğutacağı ve hususiyle bu halkın nazarında önemli yere sahip insanlar olursa idarenin daha da zorlaşacağı gerçeği idarecileri bu konularda dikkatli olmaya sevk etmiştir.

2.7 MEVLÂNÂ AİLESİNİN MENTEŞEOĞULLARI İLE İLİŞKİLERİ

XIII. yüzyılın sonlarına doğru mevcudiyeti görülen Menteşe Beyliği, kurucusuna nisbeten bu adı almıştır. Menteşe Bey, 1261 yılları civarında Muğla'yı ele geçirmiştir. Kuruluş yıllarından itibaren bu Beyliği kuran Menteşe'ye "sahil beyi" denilmesi bunların denizle alakalarını göstermektedir. Menteşe Bey'in 1282 yılından sonra vefat ettiği zannedilmektedir. Menteşe Bey'in vefatından sonra beyliğin başına oğlu Mesud geçmiştir.¹²⁹⁸

Ulu Arif Çelebi'nin, kendisinin bağlılarından olan Mesud'u ziyaret için Menteşe iline geldiği (1312-1319 yılları arası), onunla görüşerek oğlu Orhan'ı kendine mürid yaptığı rivayet edilmektedir.¹²⁹⁹ Eflâkî, Ulu Arif'in, Menteşe ziyareti sırasında düzenlenen semâ töreninde, bölge halkının teveccüh ettiği bir şeyhin selam vermeden baş köşeye oturduğunu nakleder. Bunun üzerine Çelebi tarafından semâ'a kaldırıldığı, bu esnada Şeyh'in ağzından köpükler gelip iki gün sonra öldüğünü bildirir. Bu olayın duyulmasından sonra sonra Menteşeoğlu Mesud Bey ve oğlu Şücaeddin Orhan başta olmak üzere halkın bölük bölük Çelebi'ye gelerek Çelebi'nin müridi olduğunu ve kendisine pek çok hediyeler takdim edildiğini nakleder.¹³⁰⁰ Wittek, bu ziyaretin Milas'a yapılmış olabileceğini söyler. Çelebi'nin seyahatları sırasında bazı bölgeleri mükerreren ziyaret ettiği ve Menteşe Beyleri ile dostluğu sebebiyle buraya birden fazla ziyaret gerçekleştirmiş olması gerektiğini bildirir.¹³⁰¹

¹²⁹⁷ Eflâkî; *a.g.e.*, s. 663-664.; Abdülvehhâb; *a.g.e.*, s. 311-312.

¹²⁹⁸ Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, s. 55.

¹²⁹⁹ Varlık; *a.g.m.*, s. 527-528..

¹³⁰⁰ Yücel; *a.g.e.*, s. 59.; Şeker; *a.g.e.*, s. 108-109. Wittek, Şücaeddin Orhan'a da muhtemelen Rodostaki Johannitlere karşı mücadelesinden dolayı Şücaeddin unvanının Mevlevî Şeyhleri tarafından verildiğini söyler. Bununla beraber Yücel, devamlı Bizans'a karşı gaza ile meşgul olan bir bey'in bu unvanı taşıması için sadece Müslüman bir hükümdar olmasının yeterli olduğunu belirterek Wittek'in görüşüne katılmaz. bkz. Wittek; *a.g.e.*, s. 62.; Yücel; *a.g.e.*, s. 61.

¹³⁰¹ Wittek; *a.g.e.*, s. 60.

Mevlânâ ailesinin uç bölgelerine ziyaretlerinde temel hedef, yaptıkları fetihlerle etkili konuma yükselen hükümdar ailelerinin Rafizî anlayışa sahip Türkmen Babaların tesirinden uzaklaştırmak ve bunları Mevlevî yoluna kazandırmaktır. Nitekim bu ziyaretler ve sohbetler sonucunda hükümdar ailesinin yüksek İslâm kültürü ve ilmiyle yetişmesi sağlanmıştır. Mevlevî Şeyhleri, Uç Beylerine “Sultanu’l-Mücahidin” unvanını vererek onları gayr-i müslimlerle cihada teşvik etmekteydiler. Böylece yeni fetihler ile geriden gelenlere yurt açılıyor ve Anadolu’nun Türkleşmesi hızlanıyordu.¹³⁰²

2.8 MEVLÂNÂ AİLESİNİN OSMANLILAR İLE İLİŞKİLERİ

Büyük Selçuklular, 1071’de Malazgirt Savaşını takip eden yıllarda kendisine bağlı aşiretleri muhtelif tarihlerde kısım kısım Anadolu’nun muhtelif yerlerine iskân etmişlerdir. Kayı Boyu’da bu sırada yahut Celâleddin Hârizmşah’ın vefatını müteakiben Anadolu’nun bazı bölgelerine yerleştirilmiştir. Kayılar’ın bir kısmı XIII. yüzyılın ortalarında Ankara’nın batı kısmında bulunmuş daha sonraları Söğüt ve Domaniç havalisine yerleşmişlerdir. Kayı Aşireti’nin Beyi olan Ertuğrul Gazi 1279 senelerinde uç beyi olarak bulunuyordu. Onun vefatını müteakiben Osman Bey idareyi ele almıştır.¹³⁰³

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî Hazretleri ile ilgili bazı menkıbelerde anlatıldığına göre Ertuğrul Gazi Konya’ya her gelişinde onu ziyaret ederdi. Bir gelişinde de hayır duasını almak için henüz küçük bir çocuk olan Osman Gazi’yi beraberinde getirmişti. O sırada devrin Selçuklu hükümdarı olan kimsenin, Kalenderi bir zâta bağlandığını işiten Mevlânâ, “Şayet hükümdar kendisine bir baba bulduysa biz de kendimize bir oğul bulduk.” diyerek Osman Gazi’nin elinden tutup hayır dualar etmiştir. Onun büyük ve daim kalacak bir devlet kuracağını, oğulları ve torunlarının da Mevlânâ nesline bağlı kaldıkları ve onlara saygı gösterdikleri müddetçe devletlerinin daim olacağını müjdelemiştir.¹³⁰⁴ XVII. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinden olan Müneccimbaşı’nın bu rivayetine, müellifin Mevlevîliğe intisab etmesi ve kaynağımızın geç bir tarihe ait olması sebebiyle ihtiyatla yaklaşmak gerekmektedir. Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi dönemlerinde Osmanlı Beyliği ile

¹³⁰² Varlık; *a.g.m.*, s. 527-528..

¹³⁰³ Uzunçarşılı; *Osmanlı Tarihi*, s. 98-103.

¹³⁰⁴ Müneccimbaşı; *a.g.e.*, s.56.

ilişki kurulduğuna dair herhangi bir kayda şu ana kadar rastlanmaması meseleye şüphe ile yaklaşmamıza yol açmaktadır.

Osmanlı Devleti topraklarında, Yıldırım Bayezid dönemine kadar, Rum abdallarının dışında, Mevlevî dervişlerine ve diğer tarikat erbabına tesadüf edilmemesi son derece dikkat çekicidir. Bunun sebeplerinden birisi muhtemelen, o dönemde Candaroğulları'nın etkisinden yeni kurtulmaya çalışan ve Bizans'la giriştiği gazalarla isim yapmaya başlayan küçük Osmanlı Beyliği'nin, Mevlevîlerin ve diğer tarikat erbabının dikkatini çekecek boyutlara ulaşamamış olmasıdır. Muhtemelen Ulu Arif Çelebi'nin birçok beyliğe ziyaret gerçekleştirmesine rağmen Osmanlı Beyliği topraklarına gitmemesi de bundan kaynaklanmaktadır. İleride dünyanın en büyük imparatorluğu olacağı tahmin edilemeyen bu küçük uç beyliğinin arazisinin Mevlevîler için pek cazip olmadığı da düşünülebilir. İkinci bir ihtimal ise, Bizans'la sınırdaş bir uç beyliği olması dolayısıyla, sürekli savaş peşinde koşan yarı göçebe Türkmen aşiretlerinin çoğunluğu teşkil ettiği bu Beyliğin topraklarının, Mevlevîlik gibi esasen şehirli bir tarikat için uygun görünmemesidir.¹³⁰⁵

Yıldırım Bayezid'in Germiyanoglu Süleymanşah ile Mutahhara Hatun'un kızı olan Devlet Hatun ile evliliği sırasında Kütahya, Simav, Emet ve Tavşanlı çeyiz olarak Osmanlılara verilmesiyle Anadolu'da etkinliği artmıştır.¹³⁰⁶ Osmanlılar, I. Bayezid'in Anadolu Beyliklerinin topraklarını ele geçirmesinden itibaren bu bölge üzerinde kendi otoritesini meşrulaştırmak için sufi tarikatlerle ilişkiler kurmak durumunda kalmıştır. Osmanlı tarihinde tam teşkilatlı bir Mevlevîhane ilk defa II. Murad döneminde Edirne'de açılmıştır. Osmanlı merkezi yönetimi bu kurumları zengin vakıflarla beslemiş, ileri gelen şeyhlerle temas kurarak onların güven ve bağlılığını kazanmaya gayret etmiştir. Böylece Mevlevîleri de kendi nüfuz alanına almayı başarmıştır. Kurulan bu ilişkilerde, siyasi amaçlar kadar olmasa da belirli dönemlerde sultanların ve diğer yöneticilerin şeyhlere duydukları şahsi sevgi ve sempatiyi de hesaba katmak gereklidir.¹³⁰⁷

¹³⁰⁵ Ahmet Yaşar Ocak; *Yeniçağ Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2011, s. 66-67.

¹³⁰⁶ Varlık; *a.g.m.*, s. 494-495.

¹³⁰⁷ Ahmet Yaşar Ocak; *Osmanlı Dönemi Makaleler*, s. 68.

SONUÇ

XII. ve XIII. asırlar Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli bir zaman dilimidir. Bu asırlarda Anadolu'nun Türk yurdu olması için çalışmalar yapılmış ve muvaffak olunmuştur. Anadolu'nun milletlerarası ticaret yollarının üzerinde olmasının avantajını kullanan Selçuklu hükümdarları, iktisadî gelişimi sağlamak için çeşitli vasıtlara başvurmuşlardır. Bunun yanında liman şehirlerinin fethi ile devlet ekonomik olarak güçlü konuma gelmiştir.

Selçuklu ülkesinin milletlerarası ticaret yolu üzerinde olmasının avantajını kullanan, ileri görüşlü Selçuklu sultanları, iktisadî ve ticarî faaliyetleri artırmak için çeşitli vasıtlara başvurmuştur. İpek Yolu üzerinde kervansarayların yapılması, yol güvenliğinin sağlanması, liman şehirlerinin fethedilmesi, bazı ülkelere ticari imtiyazlar verilmesi, liman şehirlerine büyük sermayeli tüccarlar yerleştirilmesi ve bir nev'i sigorta sistemi uygulanması bu konuda yapılan faaliyetlerdendir.

Milletlerin gelişiminde ilim ve fenne değer verilmesi son derece önemli rol oynamaktadır. Bunun farkında olan, Türkiye Selçuklu hükümdarları ülkelerini cazibe merkezi haline getirmeye çalışmışlardır. Anadolu'nun bu dönemde cazibe merkezi haline geldiğini gösteren en büyük örneklerden bir tanesi, Endülüs'ten ve Suriye'den dahi mutasavvıfların buraya gelmesidir. Bununla beraber, Orta Asya'da başlayan Moğol istilası sonucunda kitlesel göç hareketleri ile Anadolu'ya bir çok alim ve mutasavvıfın gelmesi de ayrı bir önemi haizdir.

Anadolu'ya yeni gelmiş bir mutasavvıfın fikirlerini geniş bir çevrede yaymada bazı zorluklarla karşılaşması son derece normaldir. Bu zorlukları aşmak için siyasi iktadarla diyalog kurması ve iktidarı arkasına alması önem arz etmektedir.

XIII. asırda, Anadolu'ya gelen mutasavvıfların en önemlilerinden biri de Mevlânâ Celâleddin Rumî'dir. Mevlânâ, babası Bahâeddin Veled'le Belh'ten Anadolu'ya yaptığı yolculuk, eğitim maksadıyla gerçekleştirdiği seyahatler ve Şemseddin Tebrizî'yi aramak niyetiyle yaptığı geziler ile Ön Asya'nın siyasal yapısını ve ilmî durumunu görmüştür. Böylece devrin sosyal ve kültürel ortamını tanımış ve dünya siyasetini yakından takip etme imkanı bulmuştur.

Türkiye Selçukluları yöneticilerinin Mevlânâ'nın müridi oldukları konusunda devrin ana kaynaklarında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bununla beraber bu kaynaklar, Mevlânâ'nın devrin en önemli şahsiyetlerinden olduğunu bildirmiş, Mevlânâ'nın ve diğer büyüklerin vefatıyla Anadolu'da yıkımların başladığını belirtmişlerdir. Siyasi tarihe dair yazılan eserlerde bu ifadelerin yer alması Mevlânâ'nın bu dönemde etkili bir şahıs olduğunu göstermektedir.

Menâkıbu'l-Ârifin'de olayların kerametlerle süslenmesi sebebiyle Selçuklu yöneticileri ile Mevlevîler arasındaki diyaloglar konusunda bu esere mesafeli yaklaşılmaktadır. Bununla birlikte "Fîhi Mâ Fîh", "Mektuplar" ve "Divanı Sultan Veled"de yer alan bilgiler, Mevlevîlerin bürokratlarla diyalogunu bildiren ana kaynaklardır. Bu eserlerde Mevlânâ'nın yöneticilerle diyalogu, yöneticilerin Mevlevîlere karşı tutumu ile ilgili bilgilere ulaşılabilmektedir.

Selçuklu hükümdarları alimlere ve mutasavvıflara ilk dönemlerinden beri muhabbet göstermişlerdir. Mevlânâ ve ailesi, Anadolu'ya gelince aynı tutum ile karşılaşmışlardır. Mevlânâ'nın isteklerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Müslim ve gayr-i müslim halktan birçok şahsın saygı gösterdiği bir sivil toplum liderine karşı bu tutum yöneticilerin halk üzerindeki tesirini arttırmış olmalıdır.

Mevlânâ müridlerinin çoğu alt tabakadan insanlardır. Bununla beraber, Mevlânâ kısa sürede yöneticileri de etkilemiş ve adeta bir cazibe merkezi haline gelmiştir. Devrindeki birçok kimse ile iyi diyalog kurmuş, siyaset âlemindeki ayrılıklardan uzak durarak kendini herhangi bir safta göstermemiştir. Bu siyasetiyle adeta hizipler üstü bir tavır takınmıştır. Birbiri ile mücadele halindeki II. İzzeddin Keykâvus'un ve IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın, Mevlânâ'ya olan saygısı bunu açık bir şekilde göstermektedir.

Mevlânâ birçok Selçuklu bürokrati ile de diyaloga girmiştir. Burada Selçuklu bürokratlarının birçoğunun yüksek entellektüel seviyeye sahip oldukları unutulmamalıdır. Mevlânâ'nın birikimiyle sadece halkı ve alimleri değil gücü elinde bulunduran bürokratları da etkilemesi önemlidir. Türkiye Selçuklularının inkıraz devrinde, Muineddin Süleyman Pervâne ve Sâhib Ata Fahreddin Ali gibi Türkiye Selçuklu tarihinin şekillenmesinde rol oynayan devlet adamlarının Mevlânâ ile diyalogu büyük önemi haizdir.

Mevlânâ, Çelebi Hüsameddin, Sultan Veled ve Ulu Arif Çelebi, sadece bürokratlarla diyalog kurmakla kalmamış, onların ailesi ve çocukları ile de iyi bir ilişki içerisinde olmaya çalışmışlardır. Böylece irşad faaliyetlerini gerçekleştirirken yaşadıkları sorunların daha kolay çözülmesini sağlamışlardır. Bunun yanında iyi bir makama gelmesi muhtemel olan bu kişilerle diyalogu daha önceki zamanlarda başlatarak etkili olunması da düşünülmüş olmalıdır.

Mevlânâ, yöneticilerin adaletli ve güzel ahlaklı olmaları gerektiğini, halkın güvenliğini sağlamak zorunda olduklarını bildirmektedir. O, iktisadi gücün öneminin farkındadır. Mevlânâ, yöneticilerin ahlakının halka sirayet edeceğini düşünür. Onların son derece cömert olması gerektiğini bildirir. Zaman zaman bürokratlara övgü dolu ifadelerde bulunurken, zaman zaman tenkitlerini dile getirir.

Mevlânâ, genelde halkın sorunlarını, özelde ise müridlerinin sıkıntılarını çözümlmek için idarecilerle diyaloga geçmiştir. Toplumsal sorunlarla ilgili tavsiyelerini iletmiş, halkın ihtiyaçlarını yöneticilere bildirmiş, ekonomik sıkıntı içinde olan müridlerine yardım temin edilmesine çalışmıştır. Bunların yanısıra suçluların affedilmesi, halkın idarecilerle yaşadıkları sorunlara çözüm bulma, muhiblerinin devlet kadrolarında istihdam edilmesi ve medreselere atama isteği bürokratlarla olan diyalogta etkili olmuştur.

Mevlânâ halkın kendisine karşı teveccühünü karşılıksız bırakmayarak onların isteklerini “Tatlı suyun başı kalabalık olur.” diyerek ilgili makamlar arzetmiştir. Kendisine bu konuda yapılan taleplerin çokluğuna bakıldığında “Tatlı suyun başı kalabalık olur.” deyiminin kendisi için de geçerli olduğunu görmekteyiz. Bu aynı zamanda Mevlânâ’nın, bürokratlarla ilişkisi bulunan maneviyat büyüklerinin nasıl davranması gerektiği hususundaki bakış açısını da göstermektedir. İhtiyaçların arz edilebildiği bürokratların halkın teveccühüne mazhar olacağı da bu güzel sözden çıkarılabilecek sonuçlardandır.

Mevlânâ’dan sonra, fikirleri kurumsal bir kimlik altında ifade edilmeye başlamıştır. Bu dönemde de merkezi yönetim çevreleriyle ilişkiler sürdürülmüş, siyaset çevrelerinin desteği sağlanarak, Mevlevîliğin yayılması sağlanmıştır.

Mevlânâ genellikle ahilerle de müsbet ilişkiler içinde olmaya gayret etmiştir. Türkiye Selçuklu devrinde, başta devletin başşehri Konya olmak üzere, hemen bütün

şehir ve kasabalarda ahi örgütleri vardı. Bu örgütler şehirlerin siyasi, sosyal ve ekonomik hayatında önemli bir yere sahipti. Münferit olaylardan yola çıkarak Ahilerle Mevlevîlerin arasında husumet olduğunu iddia etmek metodolojik açıdan doğru değildir. Mevlânâ'nın müridleri arasında bir çok ahinin olması da bunu göstermektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti, Köseadağ mağlubiyetinin ardından Moğol istilasına uğramıştır. Bu dönemde Moğollar, Selçukluların iç işlerine müdahale etmişlerdir. Birtakım kişiler nüfuz elde etmek için Moğollara yaklaşırken, bazı kişiler de Moğollarla mücadele edilemeyeceği inancıyla, onlarla iyi ilişkiler içerisine girmeye çalışmışlardır. Moğollar kendilerine karşı çıkılan bölgelerde yaptıkları katliamlarla dehşet havası uyandırmışlardı. Mücadele azmini kaybeden halkı ise ağır vergiler altında ezmişlerdir. Bu dönemin etkili bürokratları Muineddin Pervâne ve Sâhib Ata Fahreddin Ali, Moğollarla iyi diyaloga geçmeye çalışarak iktidarlarını temin yanında Moğol istilâsının sebep olduğu zararları da en aza indirmeye çalışmışlardır.

Mevlevîlik genellikle devlet erkanı ile sıkı ilişkileri olan bir tarikat olarak bu dönemde devletin uyguladığı siyasi politikaları dikkate almak durumunda kalmıştır. Bu sebeple Mevlevîler, genellikle Moğollarla iyi geçinmeye ve onların tepkisini çekmemeye özen göstermiş, temkinli bir siyaset izlemişlerdir. Bu dönemde alimlerin birçoğu, Moğol felaketinin, Allah'ın emrine riayet etmemekten ve sünnetten yüz çevirmekten kaynaklandığını ifade ediyordu. Mevlevîlerin bakış açısında da bu etkili olmuş, Moğolların acz ve ihtiyaç halindeyken, şıarmış toplumlara üstün olduğunu bildirmişlerdir. Bu sebeple, Mevlevîlerin siyasi duruşlarında tasavvufun etkisini gözden kaçırmamalıyız.

Mevlânâ, yaşadığı çağı, Hudeybiye antlaşmasının imzalandığı döneme benzetiyor, zahiri bir mağlubiyetten sonra başarının geleceğine inanıyordu. Bu dönemde yumuşak sözlerle Moğolların kazanılmasına çalışıyordu. Moğollara itaat ettiği için rahatsızlık duyan bürokratları, rahatsızlık duymanın iman alameti olduğunu söyleyerek teselli ediyordu. Güçler dengesi sağlanamadığı için fitneye sebebiyet verecek davranışlardan kaçınıyordu. Güçler dengesinin sağlandığı anda harekete geçmeyen bürokratların hareketini tasvip etmiyordu. Bu dönemde Mevlevîlerin sayısında artış görülmüştür. İzlenen siyaset Mevlevîlik açısından

olumlu sonuçlar vermiştir. Mevlevîlik, Mevlânâ ve sonrasında sosyal ve iktisadî sarsıntılarının içerisinde halkın sığınağı olarak görülmüştür.

Mevlevîler, Moğol hakimiyetinin geçici olduğuna inanıyorlardı. Moğolların medenî dayanakları olmadığı gerçeğinden hareketle sabırlı siyaset izlemenin sonucunda er geç İslâmiyet karşısında teslim olacaklarına inanıyorlardı. Bu, Mevlevîlerin izlediği siyasette etkili olmuştur. Mevlânâ'nın bunu ifade sadedinde "Ben Tatarlardan iki yüz iman sancağı yükselteceğim." demesi Mevlânâ'nın Moğollara bakış açısını anlamak açısından oldukça önemlidir. Bunun yanında Sultan Veled'in eserlerinde Moğollar hakkında bir iki istisna haricinde övgüye rastlanmaması meseleyi daha açık bir şekilde görmemizi sağlamaktadır.

Mevlânâ'nın vefatından sonra hilafet makamına geçenlerin de sultanlarla ve beylerle ilişkilerini sürdürdüğü görülmektedir. Mevlevîlik, Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled dönemlerinde açılan Mevlevî tekkeleri ile Konya dışında da etkili olmuştur. Moğolların zayıflamasından sonra Anadolu'da yeni bir güç olan Türkmen beylikleri ile diyaloga önem verildiğini görüyoruz. Uç bölgelerde yaptıkları akınlarla zenginleşen bu beylikler üzerinde manevî nüfuzla sahip olmak Mevlevî düşüncesinin yaşaması ve yayılması için önem arz ediyordu. Ulu Arif Çelebi'nin seyahatları bu bakımdan son derece etkili olmuştur. Türkmen beyleri de Mevlevîliğin halk nazarında yerini bildikleri için bu tarikatı destekleyerek halk nazarında meşru bir zemin bulmuştur.

Mevlevîlik ilk dönemden itibaren izlediği siyaset ile, bürokrasi ve halk arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Alâeddin Keykubâd dönemi Türkiye Selçuklusu'nda başlayıp Beylikler Dönemi'nde devam eden Mevlevîlik en zor zamanlarda kurmuş olduğu iyi ilişkiler ve diyalog sayesinde varlığını korumuştur. Bu ilişkileri ile XIII. ve XIV. yüzyıl Türkiye'sinin en çetin badireleri en az zararlarla atlatmasında etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- ABDURRAHMAN CÂMÎ. *Nefahâtü'l-Üns (Evliyâ Menkıbeleri)*, Ter. ve Şerh: Lâmiî Çelebi, Haz: Süleyman Uludağ ve Mustafa Kara, Marifet Yayınları, İstanbul, 2008.
- ABDÜLVEHHÂB B. CELÂLEDDİN MUHAMMED. *Sevâkıb-ı Menâkıb*, Ter: Derviş Mahmûd-ı Mesnevîhan, Haz: Hüseyin Ayan, Gönül Ayan ve Erdoğan Erol, Rumi Yayınları, Konya, 2007.
- ABÛ'L-FARAC, Gregory. *Abû'l-Farac Tarihi* (2. Baskı), Cilt: II, Süryaniceden İngilizceye Çev: Ernest A. Wallis Budge, Türkçe Çev: Ömer Rıza Doğru, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
- ABU BAKR İBN AL-ZAKÎ. *Ravzat al-Kuttâb va Hadikat al-Albab* (2. Baskı), Yay: Ali Sevim, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- AGACANOV, S. Grigoreviç. *Selçuklular*, Çev: Ekber N. Necef; Ahmet R. Annaberdiyev, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2006.
- AHMED EFLÂKÎ. *Ariflerin Menkıbeleri (Menâkıbu'l-Ârifin)*, Çev: Tahsin Yazıcı, Kabalıcı Yayınevi, İstanbul, 2006.
- AKDAĞ, Mustafa. *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi I (1243-1453)*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995.
- ALPTEKİN, Coşkun. "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüz Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: 8, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, ss.209-382.
- ANANONİM. *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III (Selçuknâme)*, Ter: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara, 1952.
- ANONİM. *Gürcistan Tarihi (Eski Çağlardan 1212 Yılına Kadar)*, Gürcüce'den Fransızca'ya Çev: Marie Felicite Brosset, Franzızcadan Türkçeye Çev: Hrand D. Andreasyan, Notlar ve Yayına Haz: Erdoğan Merçil, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- ANONİM. *Manakıb-ı Hacı Bektâş-ı Velî "Vilâyet-Nâme"*, Haz: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.
- ARNOLD, Thomas Walker. *İslâm'ın Tebliğ Tarihi*, Ter: Bekir Yıldırım; Cenker İlhan Polat, İnkılâb Yayınları, İstanbul, 2007.

- ARTAM, Goncagül. *Osmanlı Devleti'nde Mevlevî Tarikati'nin Klasik Öncesi Dönem (13-17. Yüzyllari)*, Tarih Encümeni Yayınları, İstanbul, 2007.
- ÂŞIK PAŞAZÂDE. *Osmanoğulları'nın Tarihi: Tevârih-i Âl-i Osmân* (2. Baskı), Haz: Kemal Yavuz ve M. A. Yekta Saraç, Gökkubbe Yayınları, İstanbul, 2010.
- AŞKAR, Mustafa. *Tasavvuf Tarihi Literatürü* (2. Baskı), İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- AŞUR, Saîd Abdülfettah. "Arap Dünyasını Savunmada Türkler'in Rolü", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk-Arap Münasebetleri*, Direktör: Ekmeleddin İhsanoğlu, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA) Yayınları, İstanbul, 2000, ss. 317-372.
- AY, Resul. "Tasavvufî Hayat ve Tarikatlar", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 459-465.
- BALIK, İbrahim. *Ortaçağ Tarihi ve Medeniyeti* (2. Baskı), Gazi Kitabevi, Ankara, 2011.
- BARTHOLD, Vassiliy Viladimiroviç. *Moğol İstilâsına Kadar Türkistan*, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1990.
- BAŞTAV, Şerif. *Bizans İmparatorluğu Tarihi Son Devir (1261-1461)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1989.
- BAYKARA, Tuncer. *I. Gıyaseddin Keyhüsrev (1164-1211): Gazi-Şehit*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- BAYKARA, Tuncer. "Türkiye Selçuklularında Şehir/Kent ve Şehirliler/Kentliler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Çev:I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 275-291.
- BAYRAM, Mikâil. *Ahi Evren ve Ahi Teşkilâtı'nın Kuruluşu*, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya, 1991.
- BAYRAM, Mikâil. *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, Kömen Yayınları, Konya, 2004.
- BAYRAM, Mikâil. *Selçuklular Zamanında Konya'da Dinî ve Fikrî Hareketler*, Nüve Kültür Merkezi Yayınları, İstanbul, 2008.

- BAYRAM, Mikâil. *Sosyal ve Siyasi Boyutlarıyla Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, Nüve Kültür Merkezi, Konya, 2005.
- BAYRAM, Mikâil. *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, Konya, 2008.
- BAYRAM, Mikâil. *Türkiye Selçukluları Üzerine Araştırmalar*, Kömen Yayınları, Konya, 2003.
- BROCKELMANN, Carl. *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi* (2. Baskı), Çev: Neşet Çağatay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.
- BÜYÜKKÖRÜKÇÜ, Tahir. *Hakiki Vechesiyle Mevlana ve Mesnevi*, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1997.
- CAHEN, Claude. *Osmanlılardan Önce Anadolu* (2. Baskı), Çev: Erol Üyepazarcı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002.
- CAN, Şefik. *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri* (7. Baskı), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2009.
- CANAN, İbrahim. *Hadis Ansiklopedisi (Kütüb-i Sitte)*, Cilt: 1-18, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, bt.
- CEMÂLEDDİN MAHMUD HULVÎ. *Lemezât-ı Hulvî ez-Lemâ'at-ı Ulvî (Ağız Tadı)*, Cilt: II, Haz: Mehmed Serhan Tayşi, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, 1980.
- CÜVEYNÎ, Alaaddin Ata Melik. *Tarih-i Cihan Güşâ*, Çev: Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1998.
- ÇAĞATAY, Neşet. *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- ÇELEBÎ, Asaf Hâlet. *Mevlânâ ve Mevlevîlik* (2. Baskı), Hece Yayınları, Ankara, 2006.
- ÇETİN, Osman. *Türk-İslâm Devletleri Tarihi*, Düşünce Kitabevi Yayınları, Bursa, 2009.
- ÇİFTÇİOĞLU, İsmail. "Germiyan Beyliği Dönemi'nde Kütahyada Mevlevîlik", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:10, 2004, ss. 143-159.
- DEMİRCİ, Mehmet. *Mevlânâ'dan Düşünceler*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997.
- DEMİRKENT, Işın. *Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler*, Haz: Ebru Altan, Dünya Kitapları, İstanbul, 2007.

- DEVLETŞAH. *Şair Tezkireleri (Tezkiretü'ş-Şuarâ)*, Çev: Necati Lugal, Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- DUMAN, Mustafa. “Nasreddin Hoca-Cuha İlişkisinin Kısa Tarihi, En Eski Cuha Fıkraları ve Nasreddin Hoca Fıkralarının Cuha Fıkralarından Ayırdedilmesi İçin Bazı Ölçütler”, *21. Yüzyılı Nasreddin Hoca İle Anlamak*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.
- EBÛ ABDULLAH MUHAMMED İBN BATTÛTA TANCÎ. *İbn Battûta Seyahatnâmesi* (4. Baskı), Cilt: I, Çev: A. Sait Aykut, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2010.
- EBÛ'L-FEREC İBNÛ'L-İBRÎ. *Târîhu Muhtasari'd-Düvel*, Çev: Şerafettin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- EL-BUNDÂRÎ, *Zübdetü'n-Nusra ve Nuhbetü'l-Usra (Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi)* (2. Baskı), Ter: Kıvameddin Burslan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- ELVAN ÇELEBÎ. *Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkâbevi Tarihi*, Haz: İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- EMECEN, Feridun M.. *İlk Osmanlılar ve Batı Anadolu Beylikler Dünyası*, Kitabevi, İstanbul, 2001.
- ERAYDIN, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar (7. Baskı)*, M.Ü. İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2004.
- ERDEM, İlhan. “Selçuklular ve Anadolu Beylikleri Dönemlerinde Tarım ve Çiftçilik”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss.363-367.
- ERSAN, Mehmet. *Türkiye Selçuklu Devleti'nin Dağılışı*, Birleşik Yayınevi, Ankara, 2010.
- ERTUĞRUL, Ali. *Anadolu Selçukluları Devrinde Yazılan Bir Kaynak: Niğdeli Kadı Ahmed'in el-Veledü'ş-Şefik ve'l-Hâfidü'l-Halîk'i*, Cilt: 1, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2009.

- FAZLIOĞLU, İhsan. “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Türk Felsefe-Bilim Tarihine Önsöz”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss.413-427.
- FÜRÜZANFER, Bediüzzaman. *Mevlâna Celâleddin* (2. Baskı), Çev: Feridun Nafiz Uzluk, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.
- GORDLEVSKİ, Vladimir. *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev: Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara, 1988.
- GÖLPINARLI, Abdalbâki. *Mevlânâ Celâleddin/ Hayatı* (8. Baskı), *Eserleri Felsefesi*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1999.
- GÖLPINARLI, Abdalbâki. *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik* (2. Baskı), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 2006.
- GROUSSET, Rene. *Bozkır İmparatorluğu* (5. Baskı), Çev: Reşat Uzman, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2006.
- GÜNAL, Zerrin. “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Merkez Teşkilatı”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 205-209.
- GÜNAL, Zerrin. “Anadolu Selçuklu ve Beylikler Dönemi Saray Teşkilatı”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, ss.197-203.
- GÜZEL, Ahmet. *Aşkın Simurgu Mevlâna Celâleddin*, Rûmî Yayınları, Konya, 2007.
- HALİL, İmadüddin. *İslam Tarihine Giriş*, Çev: Abdurrahim Şen, Mana Yayınları, İstanbul, 2011.
- HİTTİ, Philip K.. *Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi*, Ter: Salih Tuğ, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2011.
- HODGSON, Marshall G. S.. *İslâm'ın Serüveni*, Cilt: 2, Ter. Kurulu: Alp Eker, Mutlu Bozkurt, Birol Çetinkaya, Ahmet Demirhan, Fethi Gedikli, Ahmet Güler, Metin Karabaşoğlu, Muhammed Şeviker, Ali Varlı ve Taner Cilt: Yıldırım, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- İŞİK, Emin. *Belh'in Güvercinleri* (3. Baskı), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2011.

- İBN BÎBÎ. *El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l-Umuri'l-Ala'ıye (Selçuk Name)*, Cilt: 1-2, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.
- İBN BÎBÎ. *Anadolu Selçukî Devleti Tarihi*, Çev: M. Nuri Gencosman, Not: F. N. Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.
- İBN BÎBÎ. *Selçuknâme*, Çev: Mükrimin Halil Yinanç, Haz: Refet Yinanç ve Ömer Özkan, Kitabevi, İstanbul, 2007.
- İBNÜ'L-ESİR. *El Kâmil Fi't-Tarih (İslâm Tarihi)*, Cilt: 10, Çev: Ahmet Ağırakça, Beşir Eryarsoy, Zülfikar Tüccar, Abdulkerim Özaydın, Yunus Apaydın ve Abdullah Köşe, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2008.
- İBN KESİR. *El-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: 13, Çev: Mehmet Keskin, Çağrı Yayınları, İstanbul, 2000.
- İBN ŞEDDAD. *Baybars Tarihi: Al-Melik-Zahir (Baybars) Hakkında Tarihin İkinci Cildi* (2. Baskı), Çev: Şerafettin Yaltkaya, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- İMAM GAZÂLÎ. *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Cilt: 1-4, Çev: Mehmed A. Müftüoğlu, Tuğra Neşriyat, İstanbul, 1990.
- İSEN, Mustafa. "Nesir", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 521-531.
- İZMİRLİ, İsmail Hakkı. *İslam'da Felsefî Akımlar* (2. Baskı), Haz: N. Ahmet Özalp, Kitabevi, İstanbul, 1997.
- İZZETÎ, Ebulfazl. *İslâm'ın Yayılış Tarihine Giriş* (2. Baskı), Çev: Cahit Koytak, İnsan Yayınları, İstanbul, 2003.
- KABAKCI, Şirin. "Sultan Keykubad'ın Mevlânâ'ya 'gel' dediği mektup", *Zaman Gazetesi*, 18.05.2012, sayı:17054.
- KAFESOĞLU, İbrahim. *Harzemşahlar Devleti Tarihi* (4. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- KARA, Mustafa. "Tasavvuf İstilahlarına Dair Kitaplar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz: Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, ss. 47-58.
- KARA, Mustafa. *Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2005.

- KARA Seyfullah. *Selçuklular'ın Dini Serüveni -Türkiye'nin Dini Yapısının Arka Plânı-*, Şema Yayınevi, İstanbul, 2006.
- KARAKÖSE, Hasan. *Ortaçağ Tarihi ve Uygarlıkları* (4. Baskı), Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.
- KARAMUSTAFA, Ahmet T.. *Tanrının Kuraltanımlı Kulları: İslam Dünyasında Derviş Toplulukları (1200-1550)* (2. Baskı), Çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- KARAMUSTAFA, Ahmet T.. “Yesevîlik, Melâmetlik, Kalenderîlik, Vefâ'îlik ve Anadolu Tasavvufunun Kökenleri Sorunu”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz: Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, ss. 61-88.
- KAYAOĞLU, İsmet. “Mevlana'nın Mektupları'nın Döneminin Tarihi Açısından Bir Değerlendirilmesi”, *XII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler*, C. II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss. 583-588.
- KAYMAZ, Nejat. *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyâsü'd-din Keyhüsrev ve Devri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.
- KAYMAZ, Nejat. *Süleyman (13. Yüzyılın İşbirlikçi Emîri Muîneddîn Süleyman)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- KESİK, Muharrem. *Türkiye Selçuklu Devleti Tarihi: Sultan I. Mesud Dönemi (1116-1155)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- KARTAL, Ahmet. “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Şiir ve Şairler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss.493-519.
- KERÎMÜDDİN MAHMUD-İ AKSARAYÎ. *Müsâmeretü'l-Ahbar*, Çev: Mürsel Öztürk, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- KİTAPÇI, Zekeriya. *Türk Moğol Boyları Arasında İslamiyet*, Yedikubbe Yayınları, Konya, 2005.
- KOCA, Salim. *Sultan I. İzzeddin Keykâvus (1211-1220)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

- KOÇ, Yunus. “Anadolu Selçukluları Döneminde Türkiye’de Yerleşme ve Nüfus”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 241-247.
- KOÇ, Yunus. “Selçuklular Döneminde Anadolu’da Köyler ve Köylüler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss.293-297.
- KONYALI, İbrahim Hakkı. *Âbideleri ve Kitabeleri ile Konya Tarihi*, Burak Matbaası, Ankara, 1997.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. *Anadolu’da İslâmiyet*, Haz: Metin Ergun, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri* (3. Baskı), Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu* (5. Baskı), Haz: Orhan F. Köprülü, Akçağ Yayınları, Ankara, 2009.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (10. Baskı), Haz: Orhan F. Köprülü, Akçağ Yayınları, Ankara, 2007.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad. *Türk Tarih-i Dinîsi*, Haz: Metin Ergun, Akçağ Yayınları, Ankara, 2005.
- KÖYMEN, M. Altan. *Selçuklu Devri Türk Tarihi* (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- KUR’ÂN-I HAKÎM VE AÇIKLAMALI MEALİ. Haz: Suat Yıldırım, Feza Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1998.
- KÜÇÜK, Osman Nuri. *Fihî Mâ Fih Ekseninde Mevlâna’nın Tasavvufî Görüşleri*, Rumî Yayınları, Konya, 2006.
- KÜÇÜK, Osman Nuri. *Mevlânâ ve İktidar Yöneticilerle İlişkileri ve Moğol Casusluğu İddiaları*, Rumî Yayınları, Konya, 2007.
- KÜÇÜK, Sezai. *Mevlevîliğin Son Yüzyılı*, Vefa Yayınları, İstanbul, 2007.
- LAPIDUS, Ira M.. *İslâm Toplumları Tarihi* (4. Baskı), Cilt: 1, Çev: Yasin Aktay, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.
- LEWIS, Bernard. *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi* (8. Baskı), Çev: Selen Y. Kölay, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2011.

- LEWİS, Franklin D.. *Mevlânâ: Geçmiş ve Şimdi, Doğu ve Batı (Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin Hayatı, Öğretisi ve Şiiri)*, Çev: Gül Çağalı Güven ve Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2010.
- MACİT, Muhsin. “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Türkçe ve Gelişimi”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 481-485.
- MERÇİL, Erdoğan. “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Serbest Meslekler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 379-385.
- MERÇİL, Erdoğan. *Müslüman-Türk Devletleri Tarihi* (3. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.
- MERÇİL, Erdoğan. *Selçuklular'da Saraylar ve Saray Teşkilatı*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011.
- MERÇİL, Erdoğan. *Türkiye Selçukluları'nda Meslekler*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RÛMÎ. *Divân-ı Kebir*, Cilt: I-VII-2, Çev: Abdülbâki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RUMÎ. *Fîhi Mâ Fîh* (8. Baskı), Ter: Ahmed Avni Konuk, Yay. Haz: Selçuk Eraydın, İstanbul, 2009.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RUMÎ. *Mecâlis-i Seb'a (Yedi Meclis)*, Çev: Hicabi Kırlangıç, Kurtuba kitap, İstanbul, 2010.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RUMÎ. *Mektuplar*, Çev: Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1999.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RUMÎ. *Mesnevî*, Ter: Adnan Karaismailoğlu, Akçağ Yayınları, Ankara, 2010.
- MEVLÂNÂ CELÂLEDDİN RUMÎ. *Rubâiler*, Çev: Şefik Can, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2008.
- MEVLÂNÂ MEHMED NEŞRÎ. *Cihânnümâ (Osmanlı Tarihi 1288-1485)*, Haz: Necdet Öztürk, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2008.

- MİN HÂC-İ SİRÂC EL-CÛZCÂNÎ. *Tabakât-ı Nâsırî (Selçuklular)*, Ter: Erkan Göksu, Taşhan Kitap Yayınları, Tokat, 2011.
- MUALLİM CEVDET. *İslâm Fütüvveti ve Türk Ahiliği (İbn-i Battuta'ya Zeyl, Çev: Cezair Yarar, İşaret Yayınları, İstanbul, 2008.*
- MÜNECCİMBAŞI AHMED BİN LÛTFULLAH. *Camiü'd-Düvel (Osmanlı Tarihi 1299-1481)*, Haz: Ahmet Ağırakça, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- NASÎRÜ'DİN MAHMUD EL-HOYÎ. *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Tabsiratü'l-Mübtedi ve Tezkiretü'l-Müntehi)*, Ter. ve İnceleme: Mikâil Bayram , Nüve Kültür Merkezi, Konya, 2005.
- OCAK, Ahmet Yaşar. "XIII.-XVI. Yüzyıllarda Anadolu Şehirlerinde Dini ve Sosyal Hayat (Selçuklulardan Osmanlılara Genel Bir Bakış)", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 249-263.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Babaîler İsyanı: Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü* (2. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Ortaçağ Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Selçuklu Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.
- OCAK, Ahmet Yaşar. "Selçuklular ve Beylikler Döneminde Tasavvufî Düşünce", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 429-439.
- OCAK, Ahmet Yaşar. "Türkiye Selçukluları ve İslam (Genel Bir Bakış)", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, ss. 443-457.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Türkler, Türkiye ve İslâm: Yaklaşım, Yöntem ve Yorum Denemeleri* (5. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2002.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Türk Sufiliğine Bakışlar* (9. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Yeniçağ Anadolu'sunda İslam'ın Ayak İzleri: Osmanlı Dönemi Makaleler-Araştırmalar*, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

- OCAK, Ahmet Yaşar. *Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)* (2. Baskı), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999.
- ORTAYLI, İlber. *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1999.
- ORTAYLI, İlber. *Türkiye İdare Tarihine Giriş*, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 1996.
- OSTROGORSKY, Georg. *Bizans Devleti Tarihi* (7. Baskı), Çev: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2011.
- ÖNDER, Mehmet. *Mevlâna ve Mevlevîlik*, Aksoy Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- ÖZDEMİR, H. Ahmet. *Moğol İstilâsı (Cengiz ve Hülagu Dönemleri)*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- POLAT, M. Sait. “Selçuklular ve Beylikler Dönemi Türkiyesi’nde Ticaret”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 369-377.
- RUBRUK, Wilhelm Von. *Moğolların Büyük Hanına Seyahat 1253-1255*, Çev: Ergin Ayan, Ayışığı Kitapları, İstanbul, 2011.
- RÛDÂNÎ. *Büyük Hadis Külliyyatı (Cem’ul-Fevâid*, Cilt: 1-5, Ter: Naim Erdoğan, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- RUNCİMAN, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi* (3. Baskı), Cilt: 1, Çev: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- RUNCİMAN, Steven. *Haçlı Seferleri Tarihi* (2. Baskı), Cilt: 2-3, Çev: Fikret İşıltan, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1992.
- SADRUDDİN EBU’L-HASAN İBN NÂŞİR İBN ALİ EL-HUSEYİNİ. *Ahbârü’l-Devleti’s-Selçukiyye* (2. Baskı), Çev: Necati Lügal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- SAKAOĞLU, Saim ve Ali Berat Alptekin. *Nasreddin Hoca*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 2009.
- SCHİMMEL, Annemarie. *Ben Rüzgârım Sen Ateş: Mevlânâ Celâleddin Rûmî* (6. Baskı), Çev: Senail Özkan, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2010.
- SERAHSÎ. *Mebisût*, C.1, Ed: Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2008.

- SEVİM, Ali. *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.
- SEVİM, Ali. *Genel Çizgileriyle Selçuklu-Ermeni İlişkileri* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2002.
- SEVGİ, H. Ahmet. "Anadolu Selçuklularında Hoşgörü Ortamı", *Türkler*, Cilt: 7, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek ve Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, ss. 439-447.
- SEYYİD BURHÂNEDDİN MUHAKKİK-I TİRMİZÎ. *Maârif*, Ter: Abdülbâki Gölpınarlı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1973.
- SEYYİD FÂZİL MEHMED PAŞA. *Mevlevîyye Silsilesi*, Haz: Tahir Hafızalioğlu, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.
- SİPEHSÂLÂR MECDÜDDİN FERİDUN. *Risâle-i Sipehsâlar (Hazreti Mevlâna'nın Menkıbeleri)*, Çev: Ahmed Avni Konuk, Haz: Tahir Galip Seratlı, Rûmi Yayınları, İstanbul, 2005.
- SPULER, Bertold. *İran Moğolları* (2. Baskı), Çev: Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- SULTAN VELED. *Divanı Sultan Veled*, Nşr: Feridun Nafiz Uzluk, Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.
- SULTAN VELED. *İbtidâ-nâme*, Çev: Abdülbâkî Gölpınarlı, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği, Konya, 2001.
- SULTAN VELED. *İntihâ-nâme (İntihâ-nâme-i Sultan Veled)*, Ter: Hakkı Eroğlu, Haz: Hülya Küçük, Ataç Yayınları, İstanbul, 2010.
- SULTAN VELED. *Maârif (Maârif-i Hazreti Sultan Veled)*, Çev: Meliha Ülker Anbarcioğlu, Konya ve Mülhakatı Eski Eserleri Sevenler Derneği, Konya, 2002.
- SULTAN VELED. *Rubâiler*, Çev: Veyis Değirmençay, Kurtuba Kitap, İstanbul, 2010.
- SÜMER, Faruk. "Mevlâna ve Oğullarının Türkmen Beyleri ile Münasebetleri", *Bildiriler: Mevlâna'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlâna Semineri*, Haz: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1973, ss. 42-54.

- ŞÜMER Faruk. *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1998.
- ŞÜMER Faruk. *Yabanlu Pazarı: Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1985.
- ŞAHİN, Haşim. "Selçuklular Döneminde Ahiler", *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 299-307.
- ŞAHİN, İlhan. *Tarih İçinde Kırşehir*, Eren Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- ŞEKER, Mehmet. *Anadolu'nun Türkleşmesi ve Kültürel Hayatı*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2006.
- ŞEMS-İ TEBRİZÎ. *Konuşmalar: "Makalât"*, Cilt: I, Çev: M. Nuri Gençosman, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1974.
- ŞEMS-İ TEBRİZÎ. *Konuşmalar: "Makalât"*, Cilt: II, Çev: M. Nuri Gençosman, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1975.
- ŞEŞEN Ramazan. *Salâhaddîn Devrinde Eyyübiler Devleti*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1983.
- ŞEŞEN Ramazan. *Salâhaddin'den Baybars'a Eyyubiler-Memluklar (1193-1260)*, İSAR Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007.
- ŞİMŞEK, Selami. *Nasreddin Hoca ve Tasavvuf* (2. Baskı), Buhara Yayınları, İstanbul, 2011.
- TÂHİRÜ'L MEVLEVÎ. *Mesnevi Dibacesi ve İlk 18 Beyitin Şerhi*, Haz: Ali Güzelyüz, Mehmet Atalay ve Kadir Turgut, Dehliz Kitaplar, İstanbul, 2008.
- TANERİ, Aydın. *Mevlâna Ailesinde Türk Milleti ve Devleti Fikri*, Ocak Yayınları, Ankara, 1997.
- TAŞKÖPRÜLÜZÂDE. *Osmanlı Bilginleri (eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniye)*, Çev: Muharrem Tan, İz Yayıncılık, İstanbul, 2007.
- TEMİR, Ahmet. *Kırşehir Emiri Caca Oğlu Nur el-Din'in 1272 Tarihli Arapça-Moğolca Vakfiyesi* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.
- TOGAN, A. Zeki Velidi. *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş* (3. Baskı), Enderun Kitabevi, İstanbul, 1981.
- TOP, H. Hüseyin. *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2007.

- TURAN, Osman. *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi* (3. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1993.
- TURAN, Osman. “Ortaçağ Türkiyesi’nde Türkler ve Yerliler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 467-471.
- TURAN, Osman. *Selçuklular ve İslâmiyet* (6. Baskı), Ötüken Neşriyat A.Ş., İstanbul, 2005.
- TURAN, Osman. *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti* (6. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1997.
- TURAN, Osman. *Selçuklular Zamanında Türkiye* (6. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.
- TURAN, Osman. *Türk Cihan Hâkimiyeti Mefkûresi Tarihi* (9. Baskı), Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1996.
- TURAN, Osman. *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- ULU ARİF ÇELEBİ. *Ulu Ârif Çelebinin Rubailerini*, Ter: Feridun Nafiz Uzluk, Kutulmuş Basımevi, İstanbul, 1949.
- ULUDAĞ, Süleyman. “Osmanlı Dönemi Tasavvuf Düşüncesinin Bazı Temel Kaynakları”, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Sufiler*, Haz: Ahmet Yaşar Ocak, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, ss. 19-45.
- UNAN, Fahri. “Anadolu Selçukluları ve Beylikler Döneminde Eğitim”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 389-399.
- UYUMAZ, Emine. *Sultan I. Alâeddin Keykubad Devri Türkiye Selçuklu Devleti Siyasî Tarihi (1220-1237)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2003.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal* (4. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi* (6. Baskı), Cilt: I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya. *İslâm Düşüncesi (Türk Düşüncesi Tarihi Araştırmalarına Giriş)* (4. Baskı), Ülken Yayınları, İstanbul, 2005.

- ÜLKEN, Hilmi Ziya. “Mevlâna ve Yetiştığı Ortam”, *Bildiriler: Mevlâna'nın 700. Ölüm Yıldönümü Dolayısıyla Uluslararası Mevlâna Semineri*, Haz: Mehmet Önder, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1973, ss. 226-257.
- ÜREMİŞ, Ali. “Türkiye Selçuklularında Bazı Sünnî Tasavvuf Hareketleri” *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmalar Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 28, 2010, ss. 295-328.
- VARLIK, M. Çetin. “Anadolu Beylikleri”, *Doğuştan Günümüz Büyük İslâm Tarihi*, Cilt: 8, Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız, Çağ Yayınları, İstanbul, 1988, ss. 483-596.
- WITTEK, Paul. *Menteşe Beyliği* (3. Baskı), Çev: O. Ş. Gökyay, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.
- YAKUBOVSKIY, A. Yu.. *Altın Ordu ve Çöküşü*, Çev: Hasan Eren, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- YAZICIZÂDE ALİ. *Tevârih-i Âl-i Selçuk (Oğuzname-Selçuklu Tarihi)*, Haz: Abdullah Bakır, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul, 2009.
- YILMAZ, Hasan Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar* (10. Baskı), Ensar Neşriyat, İstanbul, 2004.
- YİNANÇ, Mükrimin Halil. *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri I, Anadolu'nun Fethi*, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1944.
- YİNANÇ, Refet. “Mevlâna'nın Şahitlik Ettiği Selçuklu Sultanı II. Gıyaseddin Keyhüsrev Vakfiyesi”, *Mevlâna (Yirmi Altı Bilim Adamının Mevlâna Üzerine Araştırmaları)*, Haz: Feyzi Halıcı, Ülkü Basımevi, Konya, 1983, ss. 68-71.
- YOZOĞLU, İbrahim. “Sultan'ın Mevlana'ya daveti”, *Anadolu Ajansı*, 15.05.21012, <http://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/51223--sultan-in-mevlana-ya-daveti> (18.05.2012).
- YUVALI, Abdulkadir. “İlhanlı Hükümdarlarının Dinlere Bakışı ve Bu Konudaki Uygulamaları” *XII. Türk Tarih Kongresi Ankara: 12-16 Eylül 1994 Kongreye Sunulan Bildiriler*, Cilt: II, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, ss. 545-553.
- YÜCEL, Yaşar. *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I* (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.

- YÜKSEL, Hasan. “Anadolu Selçukluları’nda Vakıflar”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Cilt: I, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2006, ss. 309-325.
- ZERRÎNKÛB, Abdülhüseyin ve Nasrullah Pürcevâdî. *Mevlâna'nın Dünyası*, Der. ve Çev: Ertuğrul Ertekin, Birleşik Dağıtım Kitabevi, Ankara, 2007.
- ZEYDÂN, Corcî. *İslâm Uygarlıkları Tarihi*, Cilt: 2, Çev: Nejdet Gök, İletişim Yayınları, İstanbul 2012.